

MUZEUL JUDEȚEAN VÂLCEA

BURIDAVA
VI

MUZEUL JUDEȚEAN VÂLCEA

BURIDAVA

studii și materiale

VI

Râmnicu Vâlcea
2008

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC: Prof. TULUGEA Aurel Claudiu

COLEGIUL DE REDACȚIE:

TULUGEA Aurel Claudiu
STANCU Gheorghe
ENE Ioana

TEHNOREDACTARE: Bocoî Rodica, Terteci Carol, Zamfir
Cornelia

TRADUCERI: Tulugea Ana Maria

COPERTA: Terteci Carol

Editura ALMAROM

ISSN 0258-140X

Întreaga responsabilitate pentru conținutul articolelor le
revine autorilor acestora.

MUZEUL JUDEȚEAN VÂLCEA

Adresa : Calea lui Traian, nr. 143, Rm.Vâlcea, ROMÂNIA

Tel/Fax: 0250 / 738121

E-mail: mjv@avansoft.ro

S U M A R

ARHEOLOGIE

Claudiu - Aurel Tulugea – <i>Plastica Starcevo Criș din așezarea neolitică de la Copăcelu, Râmnicu Vâlcea, județul Vâlcea</i>	9
Sabin Adrian Luca, Cosmin Suciuc, Dragoș Diaconescu, Florina Nițu, Anamaria Șeulean – <i>Contribuții la repertoriul arheologic al județului Sibiu. O nouă așezare vințiană timpurie la Miercurea Sibiului Pustia (Luncă)</i>	20
Cristian Schuster, Mircea Negru, Alexandru Morintz – <i>Cercetări arheologice preventive la Voluntari (județul Ilfov)</i>	29
Ion Tuțulescu – <i>Două reprezentări plastice aparținând epocii bronzului descoperite la Copăcelu-Valea Râii</i>	36
Gheorghe Calotoiu, Dumitru Hortopan – <i>Cercetarea arheologică preventivă de la Socu Bărbătești</i>	43
Silviu Purece – <i>Structura pe eminențe a tezaurilor romane imperiale descoperite pe teritoriul Olteniei</i>	55
Mariana Iosifaru – <i>Cercetări arheologice preventive la biserica „Buna Vestire”, fostul schit Climent, sat Pietrarii de Jos, comuna Pietrari, județul Vâlcea</i>	73
Mariana Iosifaru, Ion Tuțulescu, Claudiu Tulugea, Ovidiu Părăușanu – <i>Cercetări arheologice preventive la biserica «Sfântul Nicolae», oraș Berbești, sat Valea Mare, județul Vâlcea</i>	86
Claudiu-Aurel Tulugea – <i>Cronica cercetărilor arheologice preventive pe anul 2007-2008 în județul Vâlcea</i>	94

RECENZII

Alexandru S. Morintz – <i>Cristian Schuster, Gabriel Crăciunescu, Cristinel Fântâneau, Zur Bronzezeit in Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara, Cetatea de Scaun, Târgoviște, Bd. I/2005 – 203 p., 28 hărți și 24 pl. - și Bd. II/2007 - 137 p., 78 pl.</i>	101
Raluca Kogălniceanu – <i>Alexandru S. Morintz, Forme de habitat ale eneoliticului final și ale perioadei de tranziție la Dunărea de jos, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, 156 p., 76 fig.</i>	105

ISTORIE

Oprica Gheorghe – <i>„Momentul Mihai Viteazul” – Consecințe în istoriografia și mentalitatea istorică a vremii</i>	109
Șiulescu Lăcrămioara – <i>Călători străini prin Vâlcea, la sfârșitul secolului al XVIII-lea</i>	113
Valeria Daniela Grigorescu – <i>Noi date despre biserica bolniță „Adormirea Maicii Domnului” a Episcopiei Râmnicului</i>	118
Hănulescu Valentin – <i>Moravurile societății românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea între lege și cutumă</i>	123
Diaconescu Ilie Claudiu – <i>Carol Novak – primul mare antreprenor străin din nordul județului Vâlcea</i>	130
Moroianu Dan – <i>Dezbateri parlamentare și patimi politice între 1866-1867.</i> 134	

Sîiulescu Flavius Cătălin – <i>Domnitorul Carol I și Râmnicu-Vâlcea în anul 1873</i>	141
Mitrana Elena – <i>Memoriile soldatului Ion D. Solomon din primul război mondial</i>	145
Mihai Racovițan – <i>Despre activitatea națională a lui Alexandru Vaida Voevod în zilele premergătoare Unirii din 1918</i>	149
Liliana Beu – <i>I.G. Duca - ministrul Agriculturii și Domeniilor (12 decembrie 1918 - 12 septembrie 1919)</i>	155
Sorin Oane – <i>Episcopul Râmnicului Vartolomeu Stănescu</i>	164
Terteci Carol – <i>Alegerile anului 1946 în documente de arhivă vâlcene</i>	173

ETNOGRAFIE

Deca Eugen – <i>Un meșteșug uitat – Frângeritul – în comuna Costești, județul Vâlcea</i>	177
Ionuț Dumitrescu – <i>Gospodăria rurală tradițională din Vâlcea</i>	182
Luiza Barcan – <i>Relația om-arbore în cultura orală tradițională</i>	192

ARTĂ

Ioana Ene – <i>Icoane din „epoca lui Matei Basarab” în Vâlcea</i>	203
Cristea Alina – Cristina – <i>Date privind viața și activitatea sculptorului Constantin Gh. Mihăilescu</i>	210

RESTAURARE – CONSERVARE

Alexandru Nancu – <i>Metode și tehnici avansate de conservare și reconstrucție digitală pentru patrimoniul cultural-istoric mobil</i>	215
Cătălin Berescu – <i>Estetica și conservarea digitală</i>	225
Tiberius Tomoiagă – <i>Modelarea automată a suprafețelor monumentelor și obiectelor istorice pe baza „norului de puncte”</i>	229
Mihai Iordache, Oana Emilia Burticioaia – <i>Tehnici de conservare și restaurare a patrimoniului istoric</i>	233
Scrociob Diana – <i>Aspecte privind depozitarea bunurilor din colecția de istorie contemporană</i>	239
Ovidiu Păraușanu – <i>Magnetometria – metodă de investigare folosită în arheologie</i>	244

Plastica Starcevo Criș din așezarea neolitică de la Copăcelu, Râmnicu Vâlcea, județul Vâlcea

Claudiu Aurel Tulugea
claudutulugea@yahoo.com

Situl arheologic de la Copăcelu (fost Valea-Răii) este situat la 5 km sud-vest de centrul municipiului Râmnicu Vâlcea, de o parte și de alta a DN 67, Râmnicu Vâlcea -Tg. Jiu, pe terasa aluvionară de pe partea stângă a pârâului Sărata, cu o deschidere largă spre lunca Oltului, având la nord dealuri de tufuri vulcanice de vârstă Dendronian inferior.

Din punct de vedere al unității geologice, depresiunea getică se prezintă ca o zonă de molasă pericarpatică cu depozite cuaternare situate în albia majoră a râului Olt. În zonă predomină alternanțe de marne și argile, în care se găsesc și straturi nisipoase – grezoase. Marea bogăție a subsolului o constituie depozitele de sare de vârstă Dendronian inferior. La 2-3 km de așezarea de la Copăcelu sunt cunoscute zone de circulație a apelor la contactul dintre sare și rocile acoperitoare care generează izvoare sărate.

În acest sit (cod RAN 167482.03), au fost făcute cercetări arheologice sistematice între anii 1961-1964 de D.Berciu¹, care identifică aici două nivele de locuire aparținând culturii Starcevo-Criș, suprapuse de un nivel aparținând culturii Boian (faza a II-a de început), din neoliticul dezvoltat. Din cercetările de atunci, o parte dintre materialele descoperite se află și în colecția Gh.I.Petre², la muzeul din Govora.

Cercetările arheologice sistematice în acest sit au fost continuate în anii 2002-2004³.

Încadrarea cronologică a descoperirilor de la Copăcelu (Valea-Răii), este făcută prima dată de Gh.Lazarovici⁴, care datează primul orizont neolitic cu ceramică pictată de aici în faza I, etapa I C, alături de descoperirile de la Gura Baciului I, Cârcea I, Grădinile I, Ocna Sibiului. Pentru zona Olteniei, prima mare sinteză asupra culturii Starcevo-Criș este făcută de Marin Nica, cel care încadrează descoperirile de la Copăcelu (Valea Răii) în faza Cârcea IV. Datarea cu radiocarbon, realizată pe un eșantion de la Copăcelu (KU-I-102), indică în date 4530 ± 75 î. Chr. Cornelia Magda Mantu⁵, care s-a ocupat de cronologia absolută a neo-eneoliticului, propune încadrarea descoperirilor de

¹ Dumitru Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 70-72.

² Pr.Gheorghe Petre Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Rm.Vâlcea, 1995, p.10-12.

³ Mariana Iosifaru, Cristinel Fântâneau, *Catalog expoziție: Copăcelu, importantă așezare neolitică în nord-estul Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, 2003; Idem, *Catalog expoziție: Neoliticul Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, 2004; Mariana Iosifaru, Cristinel Fântâneau, *Râmnicu Vâlcea - punct Copăcelu*, CCA, București, 2004, p. 255-257.

⁴ Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Ed. Bibliotheca Mvsei Napocensis, 1979; Zoia Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania*, Cluj Napoca, 1999, p. 40; Cornelia Magda Lazarovici, Gheorghe Lazarovici, *Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România .I. Neoliticul*, Iași, 2006, p. 83, Fig. II. 23, b.

⁵ Cornelia Magda Mantu, *Câteva considerații privind cronologia absolută a neo-eneoliticului din România*, SCIVA, 1995, 3-4, p. 215.

aici în fazele III-IV ale culturii Starcevo-Criș, lucru confirmat și de cercetările din 2002-2004.

Plastica, aparținând culturii Starcevo-Criș, supusă atenției, se află atât în colecția Muzeului Județean Vâlcea, cât și în colecția de la Govora.

Pentru o prezentare mai amplă a piselor vom utiliza următoarele prescurtări:

- a. Pastă.
- b. Culoare.
- c. Dimensiuni (h-înălțimea, L-lungimea, l-lățimea).
- d. Decor.
- e. Tip.
- f. Nr.inv./colecție.

1. Altăraș de cult (fragm.); foto 11.

- a. Lut ars, nisip de granulații diferite, pleavă.
- b. Cenușie.
- c. h 5 cm, l piciorului 1,5 cm.
- d. Pe piciorul altărașului sunt prezente 4 linii incizate, dispuse vertical, iar pe suprafața mesei apar 2 rânduri de triunghiuri incizate, cu vârfurile diametral opuse.
- e. 1.a
- f. 118/Govora.

2. Altăraș de cult (fragm.); foto. 1

- a. Lut ars, pleavă, cioburi pisate.
- b. Cărmiziu închis.
- c. h picior 4 cm, h max. 6,5 cm.
- d. 2 linii incizate la partea superioară a altărașului, acestea coborând și pe picior, fiind precedate de 2 rânduri de incizii laterale care urmează același traseu.
- e. 1.a.
- f. 734 /Muzeul Județean Vâlcea.

3. Altăraș de cult (fragm.); foto. 2

- a. Lut ars, pleavă, nisip de granulații diferite, cioburi pisate.
- b. Castanie, lustruit.
- c. h picior 2 cm, h max. 7 cm, l max. 5,2 cm.
- d. -
- e. 1.a.
- f. f.n.inv./ Muzeul Județean Vâlcea.

4. Altăraș de cult (fragm.); foto 4

- a. Lut ars, pleavă, mică, nisip granulat diferit.
- b. Cărmiziu închis.
- c. h picior 4 cm, h max. 8 cm, l max. 6 cm.
- d. Imediat sub marginea altărașului sunt prezente 2 linii incizate, precedate de 3 rânduri de incizii; pe piciorul altărașului apar 4 rânduri de incizii, neordonat realizate.
- e. 2.a.

f. 168 / Muzeul Județean Vâlcea.

5. Altăraș de cult (fragm.); foto 5.

- a. Lut ars, pleavă, cioburi pisate.
- b. Cărmizie.
- c. h max. – 10 cm, l max. 7,5 cm.
- d. Pe piciorul altărașului, ușor adus spre interior, sunt prezente 4 linii incizate, care se unesc cu 2 linii dispuse orizontal pe masa acestuia.
- e. 1.a.
- f. 756/ Muzeul Județean Vâlcea.

6. Altăraș de cult.(fragm.); foto 6.

- a. Lut ars, pleavă, cioburi pisate.
- b. Cărmizie.
- c. h max. 10 cm, l max. 7,5 cm.
- d. Pe piciorul altărașului, care este ușor adus spre interior, sunt prezente 4 linii incizate care se unesc cu 2 linii dispuse orizontal pe masa acestuia.
- e. 1.a
- f. 755/ Muzeul Județean Vâlcea

7. Altăraș de cult (fragm.); foto 9.

- a. Lut, pleavă, cioburi pisate.
- b. Cărmizie.
- c. h max. 7cm, l max. 3,7 cm.
- d. Linii spiralice incizate.
- e. 1.a
- f. 789 / Muzeul Județean Vâlcea

8. Altăraș de cult (fragm.) ; foto 7

- a. Lut ars, pleavă, mică, pietricele.
- b. Cărmiziu închis.
- c. h picior 4cm, h max. 7cm, l max. 5cm.
- d. 2 linii incizate care se continuă și pe picior.
- e. 1.a
- f. – /Muzeul Județean Vâlcea

9. Altăraș de cult (fragm); foto 3

- a. Lut ars, pleavă, mică, nisip granulat diferit.
- b. Brun-neagru.
- c. h max. 5,5cm, l max. 6cm.
- d. 2 lini incizate, precedate de 3 rânduri de impresiuni.
- e. 1.a.
- f. 873/ Muzeul Județean Vâlcea.

10. Altăraș de cult; foto 8.

- a. Lut ars, pleavă.
- b. Cărmiziu-închis.
- c. h picior 1 cm, h max. 4,5 cm, d picior 1 cm, d max. 6 cm.

- d. –
- e. 2.a.c.
- f. – / Muzeul Județean Vâlcea

11. Altăraș de cult ; foto 10.

- a. Lut ars, mică.
- b. Castanie, lustruit.
- c. h picior 0,5 cm, h max. 3,5cm, d max. 3 cm.
- d. –
- e. 2.a.c.
- f. – / Muzeul Județean Vâlcea.

12. Idol zoomorf (fragm.); foto 16; 16a

- a. Lut ars, pleavă.
- b. Cărmizie
- c. h max. 2,8cm, L max. 4 cm, l max. 2 cm.
- d. Berbec, pictat cu roșu
- e. –
- f. A.271/ Muzeul Județean Vâlcea.

13. Fragment idol zoomorf-bovideu; foto 17

- a. Lut ars, pleavă, nisip granulat diferit.
- b. Cărmizie.
- c. h max. 1,5cm, L max. 3 cm, l max. 2cm, d coarnelor 5,6 cm.
- d. bovideu
- e. –
- f. 272 / Muzeul Județean Vâlcea.

14. Idol zoomorf (fragm.); foto 18.

- a. Lut ars, pleavă.
- b. Castanie.
- c. h max. 3 cm, L max. 5,5 cm, l max. 3,6 cm.
- d. bovideu
- e. –
- f. – / Govora.

15. Idol antropomorf (fragm.); foto 11,11a.

- a. Lut ars, pleavă, slip lustruit.
- b. Castanie.
- c. h max. 8 cm, d max. 5 cm.
- d. Sâni redați prin 2 proeminente, fund profilat.
- e. –
- f. 117 / Govora

16. Idol antropomorf (fragm.); foto 12,12a.

- a. Lut ars, nisip granulat diferit, mică, pleavă.
- b. Cărmizie.
- c. h max. 7,3 cm, l max. 3 cm.

- d. Este lucrat din 2 părți lipite pe vertical, umerii sunt redați prin presarea pasteii.
- e. –
- f. – / Govora

17. Idol antropomorf-picior; foto 15,15a.

- a. Lut ars, pleavă, mică, cioburi pisate.
- b. Castanie.
- c. h max. 4,5 cm, l max. 2 cm.
- d. Picior, decorat pe talpă cu linii incizate.
- e. –
- f. – / Muzeul Județean Vâlcea.

18. Idol antropomorf (fragm.); foto 14.

- a. Lut ars, pleavă, mică, cioburi pisate.
- b. Castanie.
- c. h max. 4 cm, l max. 2,5 cm.
- d. Idol feminin cu fundul profilat.
- e. –
- f. 1266 / Muzeul Județean Vâlcea.

19. Idol antropomorf (fragm.); foto 13.

- a. Lut ars, pleavă, mică.
- b. Castanie.
- c. h max. 7 cm, l max. 4,5 cm, L brațelor 8,5 cm, d sânilor 1,5 cm.
- d. Idol feminin cu capul rupt din vechime, sânii redați prin 2 proeminente.
- e. –
- f. – / Muzeul Județean Vâlcea.

Apariția idolilor și a figurinelor din lut ars pe teritoriul județului Vâlcea este legată de procesul de neolitizare, proces care a fost declanșat de comunitățile de origine sudică⁶. Stabilirea comunităților neolitice în acest punct este strâns legată de marea bogăție a subsolului – sarea, aflată în zonă, și a izvoarele de saramură, resursă foarte importantă în viața de zi cu zi.

Plastica antropomorfă este semnalată de piesele cu nr. 14-18. Se poate observa că acestea sunt realizate printr-un schematism caracteristic civilizației, reprezentările fiind cu predilecție de gen feminin. După formă, idolii descoperiți la Copăcelu pot fi împărțiți în trei categorii:

- idolii din două părți (foto 11,11a,12,12a).
- idolii simpli (foto 13,14).
- reprezentări de picior uman (foto 15, 15a).

După Gheorghe Lazarovici⁷, menționăm că plastica descoperită în situl de la Copăcelu, reflectă contactul și geneza cu civilizația Vinča. Aceste influențe sunt sesizabile mai bine prin plastică decât prin ceramică. Analogii cu

⁶ Eugen Comșa, *Figurinele antropomorfe din epoca neolitică pe teritoriul României*, București, 1995, p. 23.

⁷ Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj Napoca, 1979, p. 33.

spațiul românesc găsim la Perieni⁸ pentru piesele lucrate din două părți, iar pentru cele simple, găsim la Ostrovul Banului⁹ și în Banat, la Ostrovu Golu și Gornea¹⁰. Raportându-ne la un areal mai mare, pentru piesele noastre găsim analogii Kotocpart-Vata, Kopancs-Kovacs și Mehtelek¹¹. Reprezentarea piciorului uman descoperit la Copăcelu, prezintă contactul cu lumea Vinčiană, acest tip fiind caracteristic ultimelor faze ale culturii Starcevo-Criș¹². Această reprezentare este larg utilizată în lumea eneolitică (culturile Boian, Precucuteni, Gumelnița) și epoca bronzului (culturile Tei, Verbicioara, Monteoru, Otomani, Gârla Mare, Wietenberg). După ipoteza cercetătorilor, acesta ar reprezenta piciorul drept, cel încălțat, sugerând un simbol al mersului, „a ceea ce urma să sosească”¹³. Pe talpă sunt prezente zimțuri, care, după opinia noastră, ar fi fost utilizate ca pitanderă (pentru tatuat) în practicile magico-religioase ale vremii.

Idolii zoomorfi (piesele 12-14) reprezintă animale ca: bovine (tauri) și ovine (berbec). Reprezentarea capului de berbec se evidențiază prin pictura roșie și masivitatea coarnelor, bărbia adusă spre piept, sugerând probabil un atac. Cele de bovine sunt schematic realizate, iar coarnele piesei nr. 12 sugerează, ca și în cazul celeilalte piese, atacul. Analogii cu reprezentările de la Copăcelu găsim în majoritatea așezărilor aparținând culturii Starcevo-Criș.

La altărașele de cult am optat pentru clasificarea efectuată de Zoia Maxim¹⁴, cercetătoarea efectuând o catalogare sistematică a acestora, din descoperirile efectuate în Transilvania. După opinia sa, primele altărașe apar o dată cu faza a doua a acestei civilizații, numărul lor crescând cu următoarea perioadă¹⁵. Utilizarea lor este legată fie de practici magico-religioase (pentru arderea ofrandelor sau mirodeniilor, cu ocazia sărbătorilor, a furtunilor și a cazurilor de îmbolnăviri)¹⁶, fie erau folosite ca suporti pentru idoli, sau ca opaițe¹⁷. Analogii cu spațiul românesc avem la Gura Baciului, Ocna Sibiului, Zăuan, Oradea etc. Pentru cele cu masa pătrată, analogii găsim la Vermești, Cronklacka Bara, Zelenikovo¹⁸ etc. Referitor la altărașele de formă triunghiulară și cu impresiuni pe picioare, analogii găsim în cultura Karanovo, dar și în Serbia, Ungaria și Grecia¹⁹.

Plastica aparținând culturii Starcevo-Criș, descoperită la Copăcelu, prezintă importante informații despre viața acestor comunități, de spiritualitatea

⁸ Mircea Petrescu-Dâmbovița, *Sondajul stratigrafic de la Perieni*, în *Materiale III*, 1957, p. 75.

⁹ Petre Roman, V. Boroneanț, *Locuirea neolitică din Ostrovul Banului de la Gura Văii*, în *Drobeta, I*, 1974, p. 122.

¹⁰ Gheorghe Lazarovici, *op. cit.* p. 33.

¹¹ Kalicz 1971, *Südliche Beziehungen in neolithikum de südlichen donaubuckels, in evolution und revolution*, Berlin, p. 21.

¹² Eugen Comșa, *Unele date cu privire la încălțăminte din epoca neolitică de pe teritoriul României*, în *SCIVA*, 43, 1992, p. 35.

¹³ Cristian Schuster, *Despre reprezentările în lut ars ale piciorului uman din epoca bronzului*, în *Analele Banatului*, VII-VIII, 1999-2000, p. 266.

¹⁴ Zoia Maxim, *Neo-Eneoliticul din Transilvania*, Cluj Napoca, 1999, p. 61.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Gheorghe Lazarovici, *op. cit.* p. 34.

¹⁸ *Ibidem*. p. 35.

¹⁹ *Ibidem*.

perioadei, îmbogățind cunoștințele legate de evoluția comunităților umane în această perioadă pe teritoriul Olteniei și implicit al României.

Summary

The archaeological researches from the site of Copacelu Ramnicu Valcea started fifty years ago and among those who did these researches there is the great archaeologist Dumitru Berciu, too.

The antropomorphe and zoomorphe figurines, but the little altars of worship too, which belong to the Starcevo Cris culture, give us important information about the life of the inhabitants living there and the spirituality of the time, improving the knowledge about the evolution of human communities.

Foto. 1

Foto. 2

Foto. 3

Foto. 4

Foto. 5

Foto. 6

Foto. 7

Foto. 8

Foto. 9

Foto. 10

Foto. 11

Foto. 11 a

Foto. 12

Foto. 12 a

Foto. 13

Foto. 14

Foto. 15

Foto. 15 a

Foto. 16

Foto. 16 a

Foto. 17

Foto. 18

Contribuții la repertoriul arheologic al județului Sibiu O nouă așezare vinčiană timpurie la Miercurea Sibiului *Pustia (Luncă)*

Sabin Adrian Luca - sabin.luca@brukenthalmuseum.ro

Cosmin Suciu - cosmin.suciu@ulbsibiu.ro

Dragoș Diaconescu - goshu_d@yahoo.com

Florina Nițu - nina_maria_nitu@yahoo.com

Anamaria Șeulean - anamaria_cleo@yahoo.com

Key words: Neolithic, Vinča, Transylvania

Abstract: *The Early Vinča Culture arrived in Transylvania just around 6500 BP. The new surveys from Sibiu, Alba and Hunedoara counties supported the idea that the Early Vinča communities have bigger impact that previously was believed and came long time before the Turdaș Culture to be formed. In this trend we present the new Early Vinča materials discovered accidentally at Miercurea Sibiului-Luncă, 4 km distance from well known Miercurea Sibiului-Petriș. This new discoveries show how powerful was the appearances of Vinča communities in Transylvania.*

Cultura Vinča este răspândită pe o arie largă, care cuprinde Macedonia, Kosovo – Metonia, Croația, Bosnia, vestul Bulgariei, Oltenia, Banat, Vojvodina, Ungaria de sud, Transilvania, dar cu influență și asupra altor spații culturale care depășesc zona sa de origine (LAZAROVICI 1977, 19; CHAPMAN 1981, 1). Această manifestare culturală face parte din al doilea mare val de origine sudică și marchează finalul Neoliticului timpuriu, fiind considerată ca aparținând *chalcoliticului balcano-anatolian* (BERCIU 1961, 36; LAZAROVICI 1977, 20; LAZAROVICI 1987-1988, 17; LAZAROVICI-NICA 1991, 5; URSULESCU *et alii* 1991, 157; LAZAROVICI 2000, 276; MAXIM 1999, 63; CHAPMAN 1981, 2; LUCA 2008, 26; ÖZDOĞAN 2003, 352; HORVÁTH 2003, 100). Așa cum este definit la noi, acest fenomen poate fi sesizat din a treia parte a Neoliticului timpuriu în toate civilizațiile și grupele, din Balcani până în unele zone din Europa Centrală (LAZAROVICI-NICA 1991, 5).

În ceea ce privește cronologia absolută, datele culturii Vinča creionează orizonturi care se întind pe o perioadă de aproape 700 de ani.

Nu cunoaștem evoluții de fază A₁, așa cum au fost ele definite în Banat (Lazarovici 1977, 1979), chiar dacă unii autori încadrează unele dintre materialele vinciene din Transilvania la un orizont A₁ (LUCA *et alii* 2000, 42, 49). Susținem acest lucru cu atât mai mult, cu cât multe dintre elementele fazei A₁ se întâlnesc și în faza A₂ (LAZAROVICI 1979, 113-115). Faza A₂ apare în Transilvania la un moment imediat posterior 6500 BP și o avem atestată la Miercurea Sibiului-Petriș, cu o dată radiocarbon din B₁₈ (GrN-33317), care este cea mai veche dată radiocarbon pentru întreaga cultură Vinča.

Faza A₃/B₁ se încadrează, în mare, între 6350 și 6200 BP. La sfârșitul acestei faze se situează complexul ritual cu tăblițele de la Tărtăria și nivelurile

cu locuințe de suprafață de la Miercurea Sibiului-*Petriș*. La Satchinez, faza A₂ încă mai subzistă sau data provine din complexe de nivel A₃.

Faza B₁ se datează între 6200 și 6050 BP. La acest palier se generalizează ceramica pictată de tip *Lumea Nouă*. Acum avem o dată din perioada de mijloc a culturii Dudești. Acest palier cronologic este puțin cunoscut și din punctul de vedere al culturii materiale.

Nu avem prea multe date pentru faza B₂, dar putem considera că evoluează, un timp, în paralel cu B₁ (în jurul datei de 6175 BP). Către sfârșitul perioadei, se constată, în Transilvania, o „transformare” spre ceea ce este denumit la acest moment sub numele de cultura Turdaș, manifestare care se va cristaliza odată cu primele elemente ale șocului Vinča C.

În jurul datei de 6080 BP, se plasează primele date Vinča C₁. Acest orizont are o durată de aproximativ 200 de ani. Tot la acest palier este dispusă și o primă dată ce aparține culturii Turdaș (6070 BP), cultură care se va menține până la aproximativ 5760 BP.

Între 5850 BP și 5700 BP, sunt plasate ultimele date ale culturii Vinča faza C, tot aici încadrându-se și ultimele date Dudești (5990 la 5860 BP). Acesta este și momentul orizontului Foeni-Mintia (5855 BP în Banat și durează până la 5650 BP). Acest interval cronologic suprapune primele date Petrești (5900-5700 BP – însă datele pentru această cultură sunt puține și eroarea este mare).

Calea de pătrundere a comunităților vinčiene timpurii în Transilvania pare a fi dinspre zona balcanică, prin Oltenia, urmând crestele domoale ale Carpaților Meridionali, în sectorul Cindrel-Lotru-Parâng, cale jalonată de descoperirea vinčiană timpurie din *Peștera cu vas*, din Munții Căpățânii (LUCA *et alii* 2000, 49). Cultura Starčevo-Criș devansează și în Transilvania descoperirile Vinča (LUCA *et alii* 2008), fără a exista elemente care să ateste o continuitate organică între cele două. Analizele noastre susțin ipoteza prin care valul Vinča A **dislocă** comunitățile Starčevo-Criș din sud-vestul Transilvaniei.

În ceea ce privește denumirea culturii, săpăturile de la Turdaș (LUCA 1998, 101; LUCA 1997, 73) au demonstrat neconcordanța numelui de **cultură Vinča-Turdaș** (la cercetătorul sârb Milutin Garašanin, care a împărțit cultura Vinča în: Vinča-Turdaș I = Vinča A, Vinča-Turdaș II = Vinča B, faza Gradač– la Vinča, între 6,5-6 m, și Vinča-Pločnik) (GARAȘANIN 1990, 11). Termenul a fost preluat de mai mulți cercetători români și a creat confuzie în tratarea materialelor din Transilvania.

În arealul vinčian timpuriu a mai fost folosit, **greșit**, termenul de *Turdaș* pentru a defini primele niveluri cu ceramică Vinča A în așezările de la Miercurea Sibiului-*Petriș* (PAUL 1992, 141), Tărtăria (VLASSA 1963), Ocna Sibiului-*Fața Vacilor*, *La Roghină* (PAUL 1962; PAUL 1970), *Lumea Nouă* (BERCIU 1949, PAUL 1992, 26-27) și *Limba* (BERCIU 1949).

Pentru Ocna Sibiului, perieghezele noastre au relevat materiale de cea mai bună calitate vinčiană timpurie, fără a exista materiale turdășene, situație confirmată parțial de cercetările colegilor de la Muzeul Național Brukenthal Sibiu, Dragoș Diaconescu și Florina Nițu, care au semnalat această situație în momentul reorganizării depozitelor. Descrierea materialelor de către I. Paul confirmă această situație (PAUL 1962). Cazul așezării de la Miercurea Sibiului-*Petriș* este relevant: semnalată ca așezare *Turdaș* (PAUL 1992, 141) și unde în ultimii 11 ani nu a fost identificat nici măcar un singur fragment ceramic de

factură turdășeană. O altă așezare unde este posibil să fi fost realizată confuzia *Turdaș/Vinča* este așezarea de la *Cașolț-Poiana în Pisc*, unde, din materialele publicate, se pot identifica elemente vinčiene timpurii (PAUL 1961, fig. 6: 10). La Daia Română, unde avem o problemă în datarea gropii speciale din care provine *vasul sigiliu* și cele 2 statuete corelate cu acesta (PAUL 1995, 135-144, Tafel 1, abb.2), statuetele sunt de tipul coloană și fața este triunghiulară, mult mai apropiate de plastica vinčiană timpurie decât de cea turdășeană sau petreșteană. Dacă *vasul sigiliu* ar aparține unui orizont vinčian timpuriu acesta ar susține originalitatea tăblițelor de la Tărtăria. Această re-datare a *vasului sigiliu* este sugerată recent și de Iuliu Paul, chiar dacă nu se pronunță foarte pertinent și refolosește o terminologie mai veche (PAUL 2007, 39). În 1992, este publicat un fragment de ceramică de la Daia Română, care ar indica un orizont vinčian timpuriu (PAUL 1992, Pl. XX: 7). Suntem circumspecți însă, pentru că avem și vase de cea mai bună factură turdășeană de la Daia Română (PAUL 1992, Pl.XX:1).

Situațiile prezentate mai sus relevă faptul că necesitatea reevaluării mai multor loturi de materiale din depozitele muzeelor este una stringentă (ne referim aici la materialele considerate în literatura de specialitate ca aparținând culturii Turdaș – includem aici și materialele de la Mihail-Măticuta, unde descrierile (PAUL 1975) par a indica elemente vinčiene timpurii, dar nu avem material ceramic publicat).

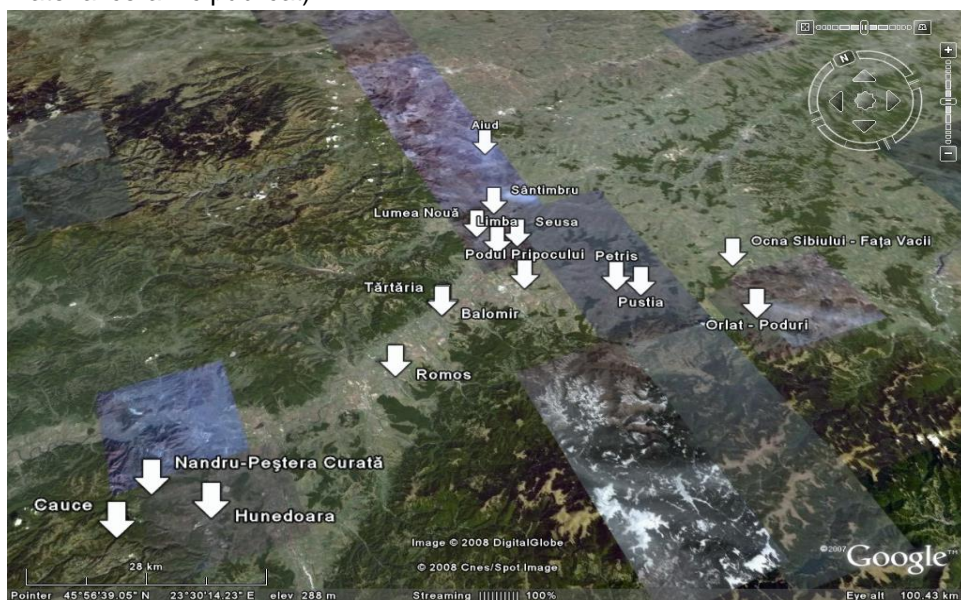

Figura 1. **Harta cu așezările vinčiene timpurii din Transilvania**

Localitatea Miercurea Sibiului este cunoscută datorită sitului neolitic de la *Petriș* (LUCA et alii 2007a) în care s-au efectuat săpături sistematice. La aproximativ 4 km est de acesta se află un al doilea sit care a relevat materiale vinčiene - *Luncă (Pustia)* (cod RAN - 144937.07). Localizarea exactă a punctului este: 45°52'25.50"N, 23°47'44.20"E, cu altitudinea de 263 m.

Așezarea se află în partea de est a localității, pe prima terasă neînundabilă a pârâului Dobârca. Cercetările de aici au fost demarate cu ocazia îngropării unei conducte de gaz metan. Cu această ocazie s-au excavat cca. 250 m² din întinsul sitului. În același an au fost cercetați 20 m² prin săpătură arheologică (S I/2003; 45°52'25.40"N, 23°47'47.12"E). Succesiunea stratigrafică de aici cuprinde următoarele secvențe:

Nivelul I și cel mai vechi aparține culturii Starčevo-Criș (locuințe adâncite, faza IIB-III A). Nivelul II se dezvoltă în timpul culturii Petrești, faza AB de început (locuințe de suprafață). Nivelul III aparține purtătorilor culturii Coțofeni (colibe, faza II).

La aproximativ 50-100 m sud de acest sit se află un altul aparținând culturii Vinča, faza A, care a fost identificat cu ocazia realizării ridicării topografice efectuată în anul 2004 (LUCA *et alii* 2004, nr. 124).

Figura 2. Localizarea descoperirilor din perieghetză de la Miercurea Sibiului–Luncă.

Figura 3. Așezarea de la Miercurea Sibiului – Luncă.

În așezarea vinčiană de aici au fost întreprinse doar cercetări de suprafață, în primăvara anului 2005, ocazie cu care au fost recoltate materialele ceramice de la figurile 4-10.

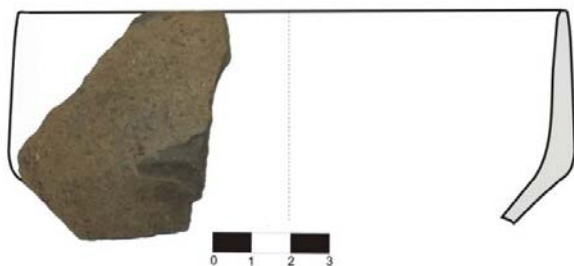

Figura 4. Fragment de buză, categoria fină; culoare exterioră brun, culoare interioară negru-cenușiu; degresant nisip fin; bine netezit; ardere bună, reductantă. În partea superioară se disting urmele unor pliseuri foarte prost păstrate. Forma vasului are analogii la Gornea - *Căunița de Sus* (LAZAROVICI 1977a, Pl.35), *Vinča-Belo Brdo* (SCHIER 1995, 60, 187- tipul S154) în nivelurile Vinča A.

Figura 5. Fragment de buză, categoria semifină; culoare exterioră brun deschis, culoare interioară brun – cenușiu; degresant nisip fin; netezit; ardere bună, reductantă.

Figura 6. Fragment de buză, categoria fină; culoare exterioră și interioară brun cu flecuri; degresant nisip; netezit; ardere bună. Apare la Vinča-Belo Brdo (SCHIER 1995, 51, tipul S85) cu analogii la nivelurile Vinča A (între 9-8 m).

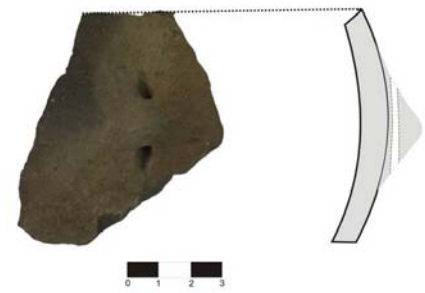

Figura 7. Fragment ceramic din zona de maximă dezvoltare a vasului, ce prezintă o toartă perforată vertical. Categoria semifină; culoare exterioră brun cu flecuri negre, culoare interioară brun; degresant nisip cu granulație mare; netezit; ardere bună reductantă. Tipul acesta de buton apare la 9,1 m la Vinča-Belo Brdo, doar că este perforat parțial (SCHIER 1995, Tafel 44).

Figura 8. Fragment ceramic din partea superioară a vasului, categoria semifină; culoare exterioră negru-cenușiu, culoare interioară brun; degresant nisip, pietricele și cioburi pisate; bine netezit; ardere bună reductantă. Fragmentul este ornamentat cu împunsături și incizii. La Vinča-Belo Brdo, banda punctat incizată apare din faza Vinča A și se generalizează în faza Vinča B (SCHIER 1995, 124, tipul DG).

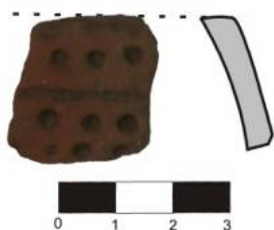

Figura 9. Fragment ceramic, categoria semifină; culoare exterioară brun-roșcat, culoare interioară brun deschis; degresant nisip și cioburi pisate; netezit. Este ornamentat cu împunsături și o linie incizată.

Figura 10. Fragment de picior de vas, cu incizii verticale și paralele. Partea interioară, prost păstrată, sugerează o perforație care se deschide dinspre partea inferioară spre partea superioară.

Materialele descrise mai sus sunt neîndoielnic de factură vinčiană timpurie. Din punct de vedere tipologic, acestea au analogii foarte bune cu materialul ceramic din complexe L11, B5, B18 și cu cele din zona bordeiului B2 de la Miercurea Sibiului-*Petriș*, ce aparțin culturii Vinča. Pentru corelarea descoperirilor cu punctul *Petriș* sunt necesare, în mod clar, cercetări arheologice sistematice.

Lista abrevierilor bibliografice

AB (SN)	Analele Banatului (serie nouă), Timișoara
AMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
Acta TS	Acta Terrae Septemcastrensis, Sibiu
Angustia	Angustia. Arheologie, Sfântu Gheorghe
Apulum	Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
Banatica	Banatica, Reșița
BAR	British Archaeological Reports, Oxford
BMA	Bibliotheca Musei Apulensis, Alba Iulia
BS	Bibliotheca Septemcastrensis, Sibiu
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice, București
Dacia (NS)	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie (nouvelle serie), București
MCA	Materiale și cercetări arheologice, București
StComBrukenthal	Studii și Comunicări Brukenthal, Sibiu

Bibliografie

BERCIU-
BERCIU	1949	Dumitru Berciu, Ioan Berciu, <i>Săpături și cercetări arheologice în anii 1944-1947</i> , în <i>Apulum</i> III, 1947-1949, pp. 1- 43.
BERCIU	1961	Dumitru Berciu, <i>Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări</i> , București 1961.
CHAPMAN	1981	John Chapman, <i>The Vinča Culture of South East Europe</i> , BAR International Series, 1981, vol. I-II.
GARAȘANIN	1990	Milutin Garašanin, <i>Vinča und seine stellung im Neolithikum Südosteuropas</i> , în <i>Vinča and its World</i> , Belgrad, 1990, pp. 11-15.
HORVÁTH	2003	Ferenc Horváth, <i>The Neolithic in the Southern part of the Great hungarian Plain</i> , în <i>Hungarian Archaeology at the turn of the Millennium</i> , Budapesta, 2003, pp. 100-101.
LAZAROVICI-
NICA	1991	Gheorghe Lazarovici, Marin Nica, <i>Chalcoliticul Balcano-Anatolian</i> , în volumul <i>Cultura Vinča în România</i> , Timișoara, 1991, pp. 5-16,.
LAZAROVICI	1977	Gheorghe Lazarovici, <i>Periodizarea culturii Vinča în România</i> , în <i>Banatica</i> 4, 1977, pp. 19-44.
LAZAROVICI	1977a	Gheorghe Lazarovici, <i>Gornea -preistorie</i> , Reșița, 1977.
LAZAROVICI	1979	Gheorghe Lazarovici, <i>Neoliticul Banatului</i> , Cluj-Napoca, 1979.
LAZAROVICI	1987-
1988	Gheorghe Lazarovici, <i>Sincronismele Vinča – Starčevo-Criș</i> , în <i>AMN</i> , XXIV-XXV, 1987-1988, pp. 17-28.
LAZAROVICI	2000	Gheorghe Lazarovici, <i>The main Problems of the Cultural Complex CCTLNI</i> , în <i>AB (SN)</i> , 7-8, 1999-2000, pp. 35-52.
LUCA	1997	Sabin Adrian Luca, <i>Așezări neolitice pe valea Mureșului (I). Habitatul turdășean de la Orăștie-Dealul Pemilor (punct X₂)</i> , în <i>BMA</i> , 4, Alba Iulia, 1997.
LUCA	1998	Sabin Adrian Luca, <i>Liubcova-Ornița</i> , 1998, Târgoviște.
LUCA	2008	Sabin Adrian Luca, <i>The Neolithic and Eneolithic periods in Transylvania, The Danube Script, Neo-eneolithic writing in Southeastern Europe</i> , Exhibition Catalogue, 2008, pp. 23-38.
LUCA et alii	2000	Sabin Adrian Luca, Horia Ciugudean, Aurel Dragotă, Cristian Roman, <i>Faza timpurie a culturii Vinča în Transilvania. Repere ale orizontului cronologic și etnocultural</i> , în <i>Angustia</i> , 5, 2000, pp. 37-72.
LUCA et alii	2004	Sabin Adrian Luca, Adrian Georgescu, Dragoș Diaconescu, Cosmin Suciu, <i>Miercurea Sibiului-Petriș</i> , în <i>CCA</i> , 2004, nr. 124
(http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2004/cd/index.htm)
LUCA et alii	2007a	Sabin Adrian Luca, Dragoș Diaconescu, Adrian Georgescu, Cosmin Suciu, <i>Archaeological researches at Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu county, Romania). The campaigns from 1997 to 2005</i> , în <i>Acta TS</i> , 6, 2007, pp. 7-24.
LUCA et alii	2008	Sabin Adrian Luca, Cosmin Suciu, <i>Migrations and local evolution in the Early Neolithic of Transylvania – The typological-stylistic analysis and the radiocarbon data</i> , în <i>Acta TS</i> , VII, 2008, pp. 39-56.
MAXIM	1999	Zoia Maxim, <i>Neo-eneoliticul Transivaniei</i> , Cluj-Napoca, 1999.
ÖZDOĞAN	2003	Mehmet Özdoğan, <i>The Prehistory of Northwestern Turkey - The synoptic overview of the latest evidence</i> , în D.V.Grammenos (editor) <i>Recent Research in the Prehistory of</i>

- the Balkans, Archaeological Institute of Northern Greece and the Archaeological Receipts Fund, Thessaloniki, 2003, pp. 329-368.*
- PAUL 1961 Iuliu Paul, *Așezarea neolitică târzie de la „Poaina în Pisc” (com. Cașolț, raionul Sibiu)*, în MCA, VII, 1961, pp. 107-120.
- PAUL 1962 Iuliu Paul, *Sondajul arheologic de la Ocna Sibiului (r. Sibiu, reg. Brașov)*, în MCA, VIII, 1962, pp. 193-203.
- PAUL 1970 Iuliu Paul, *Săpăturile arheologice din vara anului 1960 de la Ocna Sibiului (jud. Sibiu)*, în MCA, IX, 1970, pp. 98-106.
- PAUL 1975 Iuliu Paul, *Săpăturile arheologice de la Mihail (jud. Alba)*, în StComBrukenthal, 1975, pp. 9-20.
- PAUL 1992 Iuliu Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992.
- PAUL 1995 Iuliu Paul, *Vorgeschichtliche untersuchungen in Siebenbürgen*, Alba Iulia, 1995.
- PAUL 2007 Iuliu Paul, *Enigma tăblițelor de la Tărtăria – Schiță preliminară*, comunicare 23 mai 2007, Ceremonia de acordare a titlului de Doctor Honoris Causa al Universității de Vest Timișoara.
- SCHIER 1995 Wolfram Schier, *Tradition und Innovation in Spatneolithicum des zentrale Balkanraumes am Beispiel der Gefabkeramik aus Vinča-Belo Brdo*, monografie, Munchen 1995, vol. I-II.
- URSULESCU 1991 Nicolae Ursulescu, Valentin Dergačev, *Influences de Type Vinčadans le Neolithique Ancien de Moldavie*, în Banatica, 11, 1991, pp. 157-172.
- VLASSA 1963 Nicolae Vlassa, *Chronology of the Neolithic in Transylvania in the Light of the Tărtăria Tablets*, în Dacia (NS) VII, 1963, pp. 485-494.

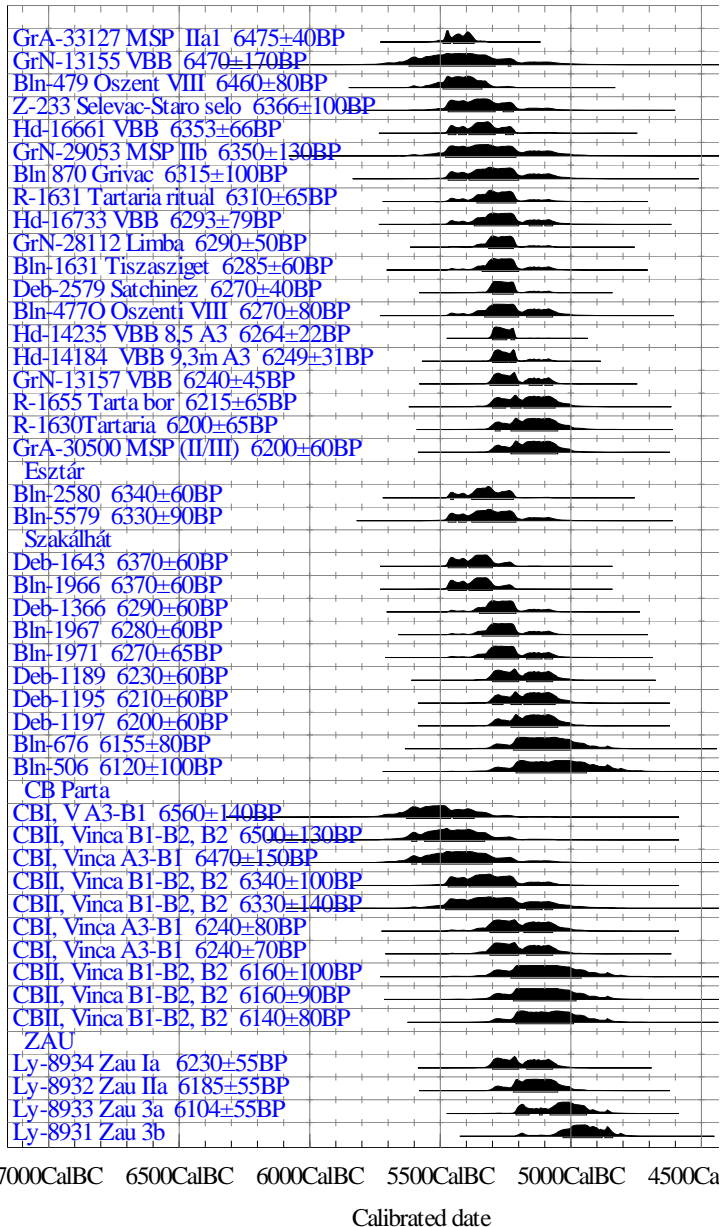

Figura 11. Calibrări pentru faza A și începutul fazei B a culturii Vinča cu corespondențele culturale presupuse (MSP-Miercurea Sibiului-Petriș, Tarta –Tărtăria, VBB-Vinča-Belo Brdo).

Cercetări arheologice preventive la Voluntari (județul Ilfov)

Cristian Schuster, Mircea Negru, Alexandru Morintz
cristianschuster@yahoo.com; alexmorintz@yahoo.com

În perioada 1-15 iulie 2008, au fost efectuate cercetări arheologice preventive la Pipera, pe teritoriul orașului Voluntari, județul Ilfov (pl. 1). Cu acest prilej, au fost deschise un număr de patru secțiuni cu suprafața totală de 598 m² (S1 = 103 x 2,0 m; S2A = 42 x 2,00 m și S2B = 53 x 2,00 m; S3 = 50 x 2,00 m; S4 = 50 x 2,00 m).

Stratigrafia

În partea dinspre Balta Pipera, stratul vegetal și cele de cultură au fost rase. În restul suprafeței investigate, sub stratul cenușiu vegetal, gros de 0,20-0,25 m, era un strat gros de 10-15 cm, de culoare cenușiu-negricioasă, cu fragmente de chirpici. De la adâncimea de 0,35 m la 0,45 m s-a identificat un strat de culoare castaniu-cenușie, ce cuprindea rare fragmente ceramice din epoca bronzului (cultura Glina). De la adâncimea medie de 0,45 m, a fost suprins un strat de pământ de culoare castanie, fără vestigii arheologice.

Complexe arheologice

În cele patru secțiuni practicate au fost descoperite patru gropi și o anexă gospodărească.

Anexa nr. 1

Acest complex a fost descoperit în secțiunile S1 și S2. Lungimea pe profilul nordic al S1 era de 3,24 m, iar lățimea în S1 și S2 era de 3,16 m. Adâncimea podelei era între 0,72 și 0,78 m.

În umplutura complexului arheologic au fost descoperite fragmente ceramice din vase modelate cu mâna, o fusaiolă, fragment de vase lucrate la roată din pastă fină cenușie.

Strachina de formă tronconică, cu buza rotunjită la exterior are analogii în așezarea de la Scornicești, datată în secolul al II-lea și la începutul secolului al III-lea p.Chr.¹

A doua strachină, cu corp de mici dimensiuni, umăr proeminent și buza răsfrântă oblic, cu canelură, are analogii în faza a doua a așezării de la Mătăsaru, unde vase similare au fost datate de la mijlocul secolului al III-lea la începutul secolului al IV-lea p.Chr.²

Ceramica modelată cu mâna cuprinde fragmente din pereții unor vase și un fragment dintr-un vas de provizii. Acesta avea buza răsfrântă oblic. Fragmentul este asemănător celor descoperite în cadrul culturii Militari-Chilia, la București-Militari-Câmpul Boja³, Mătăsaru⁴ și Dulceanca⁵, respectiv în mediul

¹ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, pl. XVIII:1, 5.

² *Ibidem*, pl. XXIX:2.

³ M. Negru, în M. Negru, C. F. Schuster, D. Moise, *București-Militari Câmpul Boja. Un sit arheologic pe teritoriul Bucureștilor*, București, 2000, pp. 72-73 și pl. 92:3; 74, pl. 102:3.

⁴ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 32 și pl. XVI:8.

⁵ S. Dolinescu-Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Așezările de la Dulceanca*, București, 1981, p. 24 și fig. 9:1; 44, fig. 24:1; 51, fig. 38:2.

carpic la Poiana Dulcești – Varniță⁶. Aceste vase au fost datate în secolul al II-lea și la începutul secolului al III-lea p.Chr. la Mătăsaru⁷, în secolul al III-lea p.Chr. la Dulceanca⁸ și la București-Militari-Câmpul Boja⁹, respectiv în secolele II-III p.Chr. la Poiana Dulcești – Varniță¹⁰.

În **Anexa nr. 1** a fost descoperită o fusaiolă tronconică din pastă semifină (pl. III/2). Ea este similară celor descoperite la București-Militari-Câmpul Boja¹¹.

Pe baza analogiilor prezentate, considerăm că acest complex poate fi datat în secolul al III-lea p.Chr.

Groapa nr. 1 a fost surprinsă în secțiunea S1, carourile 9-10. Ea avea o formă cilindrică. Diametrul său maxim era de 1,50 m, diametrul minim surprins în secțiune, de 0,54 m, iar adâncimea de 0,71 m, de la nivelul actual de călcare. Groapa intra în profilul nordic al S1.

În interiorul gropii au fost descoperite foarte puține fragmente ceramice din vase modelate cu mâna, respectiv la roată din pastă fină sau zgrunțuroasă de culoare cenușie.

Printre fragmentele descoperite se numără un vas de mari dimensiuni cu buza răstrântă oblic (pl. II/2). Vase asemănătoare au fost descoperite la Mătăsaru¹², unde au fost datate în secolul al III-lea și la începutul secolului al IV-lea p.Chr.¹³.

Prezența ceramicii zgrunțuroase și analogia prezentată, sunt argumente pentru datarea acestui complex în limitele secolului al III-lea p.Chr.

Groapa nr. 2 a fost surprinsă în secțiunea S2B, carourile 25-26. Complexul avea o formă cilindrică. Diametrul maxim era de 1,60 m, diametrul minim de surprins în secțiune de 0,82 m, iar adâncimea de 0,84 m. Groapa intra în profilul nordic al S2.

În umplutura gropii au fost găsite foarte puține fragmente ceramice de la vase modelate cu mâna (pl. IV/2), o fusaiolă (pl. III/5) și un fragment de la un cuțit din fier (pl. III/6).

Un fragment de cană din acest complex este asemănător unei cănițe descoperite la Mătăsaru¹⁴, unde a fost datată în secolul al II-lea și la începutul secolului al III-lea p.Chr.

Groapa nr. 3 a fost descoperită în secțiunea S2B, caroul 4. Ea a avut o formă cilindrică. Diametrul maxim era de 1,07 m, diametrul minim de surprins în secțiune de 0,80 m, iar adâncimea de 0,88 m.

⁶ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 65 și pl. XLIII:2.

⁷ Idem, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, pp. 86-87.

⁸ S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, pp. 24, 51.

⁹ M. Negru, *op. cit.*, pp. 130-134.

¹⁰ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, pp. 150-151.

¹¹ M. Negru, *op. cit.*, pl. 93:2; idem, *Militari Câmpul Boja Series III, Settlements of 2nd to 4th centuries AD*, Târgoviște, 2007, pl. 29:4; 74 :6.

¹² Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, pl. XI:8.

¹³ *Ibidem*, pp. 87-88.

¹⁴ C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului Inferior. Dava de la Sprâncenata*, București, 1986, p. 55 și pl. XX:1; V. Sîrbu, P. Damian, E. Safta, O. Damian, S. Pandrea, A. Niculescu, *Așezări din zona Căscioarele-Greaca-Prundu. Mileniile I î.Hr. – I d.Hr.*, Brăila, 1996, p. 356 și fig. 113:2.

În interiorul gropii au fost descoperite foarte puține fragmente ceramice din vase modelate cu mâna, respectiv la roată din pastă fină și zgrunțuroasă (pl. V/1) de culoare cenușie și chirpici.

Complexul a fost datat în limitele secolului al III-lea, pe baza fragmentelor de vase ceramice din pastă zgrunțuroasă.

Groapa nr. 4 a fost surprinsă în secțiunea S4, caroul 8. Ea avea, la fel ca și complexul anterior, o formă cilindrică. Diametrul maxim era de 0,85 m, diametrul minim de 0,80 m, iar adâncimea de 0,81 m. Groapa a fost surprinsă în mijlocul secțiunii S4.

În interiorul gropii au fost descoperite fragmente ceramice din vase modelate cu mâna (pl. III/3) și la roată din pastă fină cenușie (pl. III/4), respectiv cenușie de aspect zgrunțuros (pl. III/6), chirpici și puține oase de animale (de la bovine și ovicaprine).

Dintre materialele arheologice descoperite reține atenția un fragment dintr-un vas modelat cu mâna din pastă grosieră (pl. III/3). El are un corp ovoidal cu buza verticală. Un vas asemănător a fost descoperit în faza a doua a așezării de la Mătăsaru¹⁵.

Groapa a fost încadrată în secolul al III-lea, pe baza analogiei amintite și a fragmentelor de vase ceramice din pastă zgrunțuroasă de culoare cenușie.

CONCLUZII

Descoperirile din epoca bronzului sunt sporadice. Singurele fragmente de tip Glina au fost descoperite în strat și în poziție secundară în **Groapa nr. 4**. Dintre acestea se remarcă un castron în miniatură (pl. III/7), modelat din pastă semigrosieră, și partea inferioară a unui vas mai mare (pl. V/2), lucrat din pastă grosieră.

Materialele arheologice descoperite în **Groapa nr. 2** pot fi încadrate tipologic în orizontul secolelor II-I a.Chr.

Restul fragmentelor de vase descoperite în complexele cercetate au analogii în cadrul așezărilor culturii Militari-Chilia din secolele II-IV p.Chr. Prezența ceramicii modelate la roată din pastă zgrunțuroasă de culoare cenușie ne determină să restrângem această cronologie la secolele III-IV p.Chr.

Archäologische Rettungsgrabungen in Voluntari (Bezirk Ilfov) (Zusammenfassung)

Die Verfasser beziehen sich auf die im Jahr 2008 in Pipera, Stadt Voluntari, durchgeführten Ausgrabungen. Es wurden mehrere Abfallgruben (eine aus dem II-I Jh. v. Chr. und drei der Militari-Chilia-Kultur angehörend) erforscht. Weiter konnte auch ein Oberflächenbau, wahrscheinlich eine Nebenkonstruktion mit wirtschaftlichem Charakter, analysiert werden. Sporadisch kamen auch frühbronzezeitliche Glina-Scherben vor.

¹⁵ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 32, pl. XII:9.

Erklärung der Tafeln

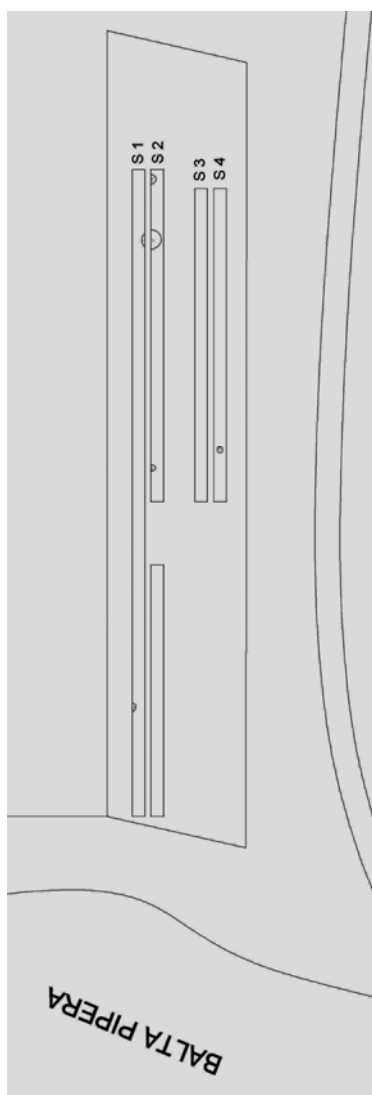
Tafel I. Grabungsplan.

Tafel II. Keramik.

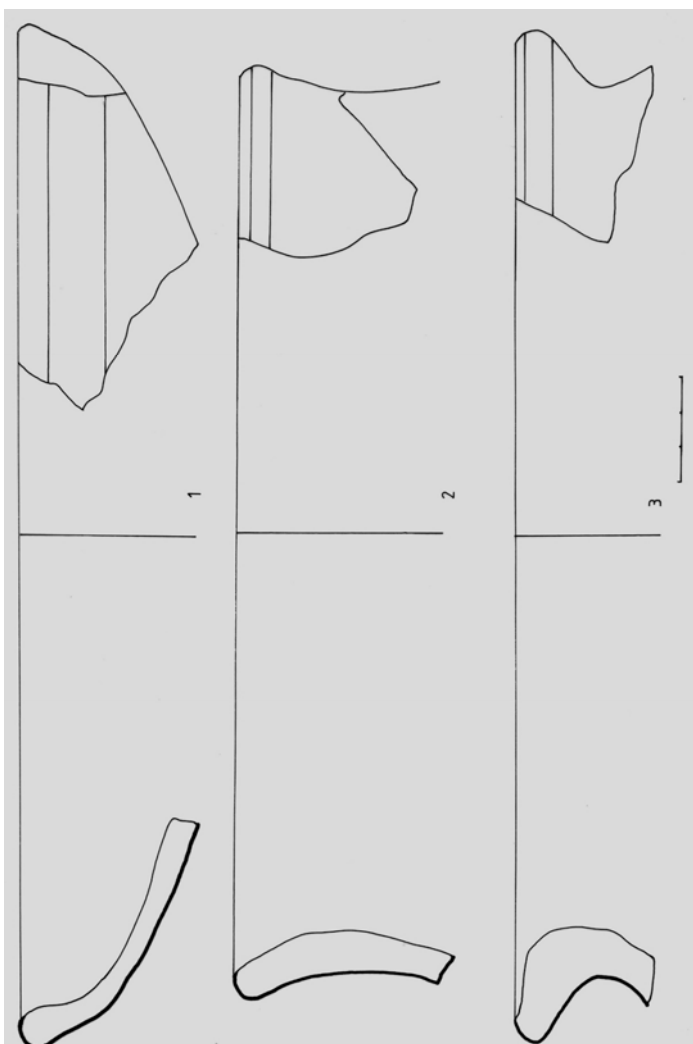
Tafel III. 1-7 = Keramik; 8 = Messer.

Tafel IV. Keramik.

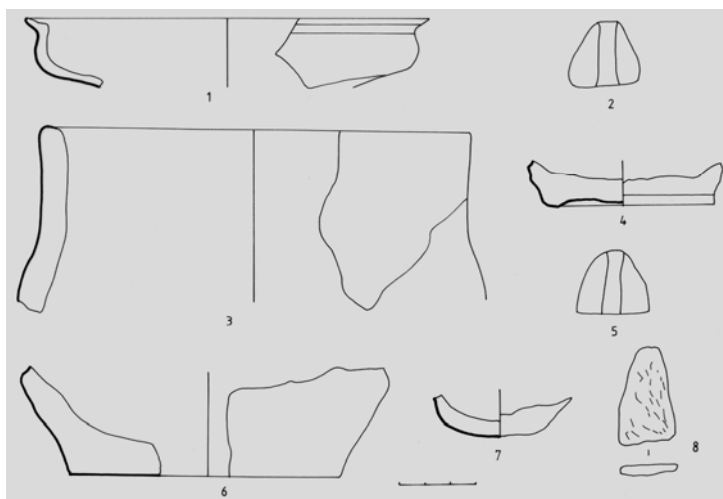
Tafel V. Keramik.

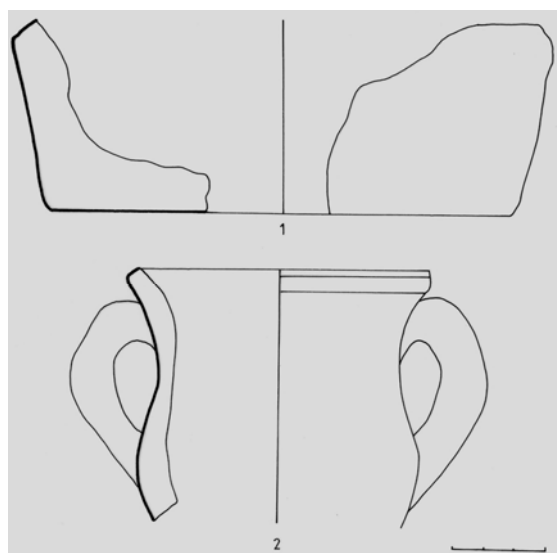
Planşa I. Planul săpăturii

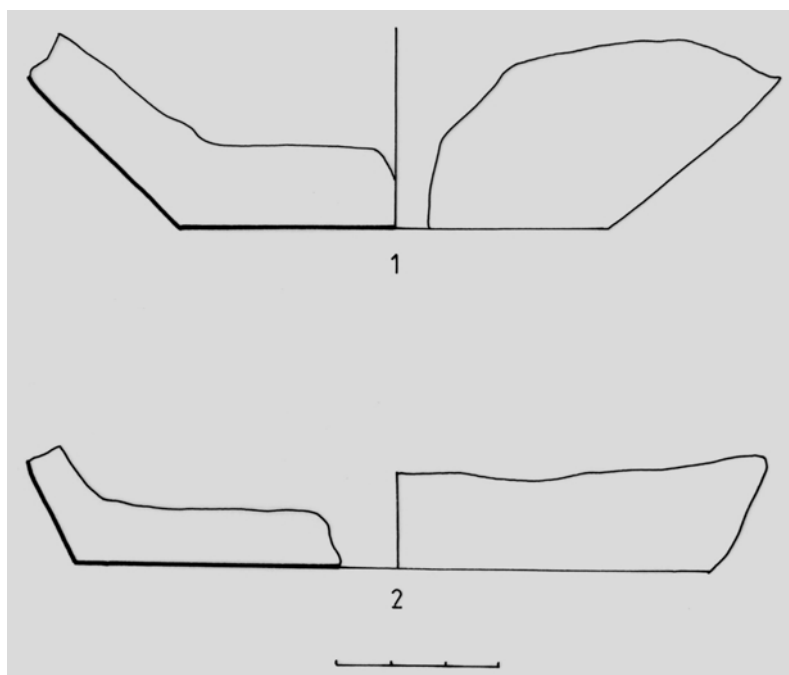
Planşa II. Ceramică

Planșa III. 1-7 Ceramică; 8 = cuțit

Planșa IV. Ceramică

Planșa V. Ceramică

Două reprezentări plastice aparținând epocii bronzului, descoperite la Copăcelu-Valea Răii

Tuțulescu Ion
iontuțulescu@yahoo.com

Situl arheologic de la Valea Răii a fost sesizat în anul 1961, nivelul aparținând epocii bronzului, fiind descoperit în timpul unei cercetări de salvare din anul 1969¹. Cu acest prilej a fost descoperită o locuință de suprafață cu vatră interioară, în apropierea căreia s-a găsit și un topor de tip celt, aflat în colecția Muzeului Județean Vâlcea. Totalitatea materialelor descoperite aparțin fazelor III-IV ale culturii Verbicioara.

Între anii 2002-2004, au loc noi cercetări arheologice în acest sit, datorită strămutării în zonă a sinistraților de la Ocnele Mari. Colectivul de cercetare a fost alcătuit din arheologii Mariana Iosifaru și Cristinel Fântâneau, prilej cu care au fost trasate 16 secțiuni. Materialele aparținând culturii Verbicioara au apărut în S XII, carourile 6-9, nivelul de cultură gros de cca. 0,25 m, acesta nefiind uniform². Cercetătorii menționau în acest raport că, alături de ceramică aparținând fazelor târzii, și-au făcut apariția și unele materiale aparținând fazelor timpurii³.

Din întregul lot de materiale prezintă interes o toartă în bandă, de la un vas de culoare castanie. Menționăm că această toartă se termină cu un cap de bovideu, bine stilizat, de formă conică, creștetul plat, privirea spre interiorul vasului, gura fiindu-i redată printr-o incizie orizontală. Toarta pornește din marginea vasului, gâtul idolului fiind prins la mijlocul acesteia, grosimea lui fiind de 1,5 cm. Fragmentul pe care îl prezentăm este alcătuit dintr-o pastă bine aleasă, în compoziția sa intrând lut de bună calitate, cioburi pisate și mică. Pentru a îndepărta impuritățile, pe ambele suprafețe a fost aplicat un slip bine lustruit de culoare castanie, în ruptură observându-se culoarea neagră.

Dimensiuni:

- lungimea gâtului și capului este de 3 cm;
- diametrul gâtului este de 2 cm;
- lungimea capului pe orizontală este de 3,4 cm;
- lățimea maximă pe orizontală a capului este de 2 cm;
- lățimea maximă a torții este de 4 cm, iar cea minimă este de 3 cm.

După opinia cercetătoarei Marija Gimbutas, încă de la începutul neoliticului și până la mijlocul culturii minoice, apar capete de bou, frecvent asociate simbolurilor regenerării și energiei⁴. O piesă recent descoperită la Ostrovul Mare⁵ se remarcă prin asemănarea feței, cu mențiunea că aceasta are

¹ D. Berciu, *Cercetări privind preistoria județului Vâlcea*, în *Buridava*, 1, 1972, p.12.

² M. Iosifaru, Cr. Fântâneau, Râmnicu Vâlcea, cartier Copăcelu (Valea Răii), C.C.A. 2004, punctul 155.

³ *Ibidem*.

⁴ Marija Gimbutas, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, București, 1997, p. 50.

⁵ Gabriel Crăciunescu, Constantin Para, *O statueta zoomorfă de la Ostrovul Mare, Județul Mehedinți*, în *Drobeta*, XVII, 2007, p. 62.

coarne, nefăcând parte dintr-un vas. Tot în acest articol, autorii menționează că în cultura Gârla Mare, pe numeroase vase (vase mari și vase de mici dimensiuni), apar ca protome capete de taur ori păsări de baltă⁶.

Piese asemănătoare cu cea la care ne referim apar în sudul Italiei, la Broglio di Trebisacce,⁷ sit situat pe coasta ioniană a Calabriei. Asemănările dintre aceste piese merg până aproape de identitate, protomele sunt prezente pe toate în bandă, privirea acestora fiind spre interior, diferența constând din prezența coarnelor la cele din sudul Italiei. Protomele din sudul Italiei aparțin categoriei ceramicii gri, de factură egeeană, piesele fiind încadrate de cercetătoare, bronzului mijlociu-târziu⁸.

În lucrarea sa⁹, Gabriel Crăciunescu aduce o altă interpretare, reprezentările antropo și zoomorfe aparțin ultimelor faze ale acestei culturi, majoritatea lor fiind rezultate ale schimburilor culturale cu cultura Gârla Mare.¹⁰

Fragmentul supus atenției face parte dintr-un vas de mici dimensiuni, probabil un vas globular, utilizat în anumite ritualuri, legate de creșterea animalelor care reprezenta principala ocupație a populațiilor din epoca bronzului. După factură și culoare, reprezentarea plastică aparține fazelor I-II ale culturii Verbicioara (anul acesta, prin cercetările efectuate în zona de nord a sitului, am descoperit un nivel aparținând fazelor timpurii ale culturii Verbicioara).

Anul 2008 a debutat cu cercetarea arheologică preventivă efectuată pe strada Ghiocelilor, stradă situată la limita de nord a sitului de la Copăcelu-Valea Răii¹¹. În secțiunea notată S XXI, la adâncimea de 0,40 m, într-un nivel aparținând fazelor târzii ale culturii Verbicioara, s-a descoperit un picior de lut în stare fragmentară. Materialul din care este făcut se remarcă prin calitatea bună (lut, mică), de culoare neagră, bine lustruit, în spărtură observându-se o culoare castanie.

O prezentare mai amplă ne indică faptul că, pe partea superioară a piciorului (laba), apar ca decor, prin tehnica împunsăturilor succesive, nouă linii, care redau, fie degetele, fie motivele de ornament ale încălțăminteii. La călcâi apar dispuse vertical încă opt linii din împunsături succesive. Pe o parte și alta a piciorului apar două proeminențe conice cu diametrul de 1,2 cm, sugerând probabil gleznele. Aceste proeminențe sunt încadrate de un cerc de împunsături succesive, având în vârful lor o incizie realizată cu un obiect ascuțit. Pe partea dreaptă a piciorului, această proeminență nu apare, ea fiind distrusă din vechime. Fragmentul plastic prezintă în partea superioară două cercuri de împunsături succesive, unul păstrându-se intact.

⁶ *Ibidem*, p. 64.

⁷ Clarissa Belardelli, *News from the middle and late bronze age in southern Italy, Bronzezeitliche kulturerscheinungen, im Karpatischen Raum. Die beziehungen zu den benachbarten gebieten*, 2, Baia Mare, 2001, p. 69.

⁸ *Ibidem*, p. 70.

⁹ Gabriel Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, Craiova, 2004, pp.94-95.

¹⁰ *Ibidem*, p. 95.

¹¹ Colectivul de cercetare a fost format din arheologii: Mariana Iosifaru, Claudiu Aurel Tulugea, Tuțulescu Ion și fizicianul Ovidiu Păraușanu. Au fost trasate 8 secțiuni, notate în continuarea celor 16, din anii anteriori.

Dimensiuni:

- lungimea maximă a labei este de 6,3 cm;
- lăţimea maximă a labei este de 2,8 cm;
- înălţimea labei este de 2,2 cm;
- înălţimea maximă a piesei este de 4,1 cm;
- diametrul maxim al glesnei este de 2,4 cm.

După toate aparenţele, această reprezentare plastică este piciorul drept al unui idol sau partea inferioară a unui vas antropomorf.

Reprezentări ale piciorului uman apar încă din fazele târzii ale culturii Starcevo-Criş, când pătrund puternice influenţe vinciene¹², ele continuând să apară în arealul culturilor Boian, Precucuteni, Gumelniţa. Analogii cu piesa noastră în epoca bronzului găsim la Mogoşeşti, jud. Argeş, în mediul culturii Tei¹³, dar şi în celelalte culturi contemporane civilizaţiei Verbicioara (Cultura Monteoru, Otomani, Gârla Mare, Wietenberg). Dacă observăm puncte cu asemenea descoperiri, constatăm că Bazinul Carpatic este plin de asemenea reprezentări, fiind descoperite un număr important din piese de acest tip¹⁴.

La majoritatea lor, reprezentarea prezintă piciorul drept, cel încălţat, sugerând un simbol al mersului, „a ceea ce urma să sosească”¹⁵.

În nordul Olteniei, piese asemănătoare apar în mediul culturii Verbicioara la Govora Sat, punctul Huidu I¹⁶, care, după părerea cercetătorului G. Crăciunescu, aparţin fazei a V-a¹⁷.

Prin cele două piese de artă prezentate mai sus emitem ipoteza că, civilizaţiile bronzului mijlociu şi târziu aveau strânse legături cu spaţiul balcanic, dar şi cu cel central european. Mai mult, cele două artefacte ne aduc informaţii esenţiale pentru cultura şi spiritualitatea comunităţilor umane din epoca bronzului.

Summary

Two plastic representation of the Bronze Age discovered in the Copăcelu-Valea Răii

The author of this article brings into the scientific aria two plastic representation belonging to the Bronze Age, discovered at Copăcelu-Valea Răii. Along with descriptions of pieces, the researcher found analogies with the Balkan and central European joining them Verbicioara culture. The pieces are a human leg and ear in a band with „protoma animal”, suggesting the existence

¹² Eugen Comşa, *Unele date cu privire la încălţămintea din epoca neolitică de pe teritoriul României*, în, SCIVA, 43, 1992, p. 35.

¹³ Cristian Schuster, *Despre reprezentările în lut ars ale piciorului uman din epoca bronzului*, în *Analele Banatului*, VII-VIII, 1999-2000, p. 261.

¹⁴ *Ibidem*, p. 266.

¹⁵ *Ibidem*. Practică legată de tipul de economie utilizată de aceste comunităţi (creşterea animalelor şi viaţa nomadă a oamenilor din acele timpuri îndepărtate).

¹⁶ Petre Gheorghe Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, 1995, fig. 15/1-3.

¹⁷ Gabriel Crăciunescu, 2004, *op. cit.* p. 95.

of practices related to livestock farming and nomadic life of these ancient communities.

Planșe:

Pl. I: fig. 1 – ceramică gri de tip egeean, descoperită la Broglio di Trebisacce (după Clarissa Belardelli, 2001); fig. 2 – reprezentare plastică a unui picior uman, descoperită la Govora sat, punctul Huidu I (după Petre Gheorghe Govora, 1995);

Pl. II: fig. 1 – 3, fragmentul de vas cu protomă de animal descoperit în anul 2003 la Copăcelu – Valea Răii;

Pl. III: fig. 1 – 4, reprezentarea plastică a unui picior uman descoperit în anul 2008 la Copăcelu – Valea Răii.

Bibliografie:

Berciu 1972: D.Berciu, Cercetări privind preistoria județului Vâlcea, Buridava, 1, 1972, p. 11-27.

Belardelli 2001: Clarissa Belardelli, News from the middle and late bronze age in southern Italy, *Bronzezeitliche Kulturscheinungen, im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten*, 2, Baia Mare, 2001, pp. 69-76.

Eugen Comșa 1992: Eugen Comșa, Unele date cu privire la încălțăminte din epoca neolitică de pe teritoriul României, *SCIVA*, 43, 1992, pp. 35-49.

Crăciunescu 2004: Gabriel Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, Craiova, 2004.

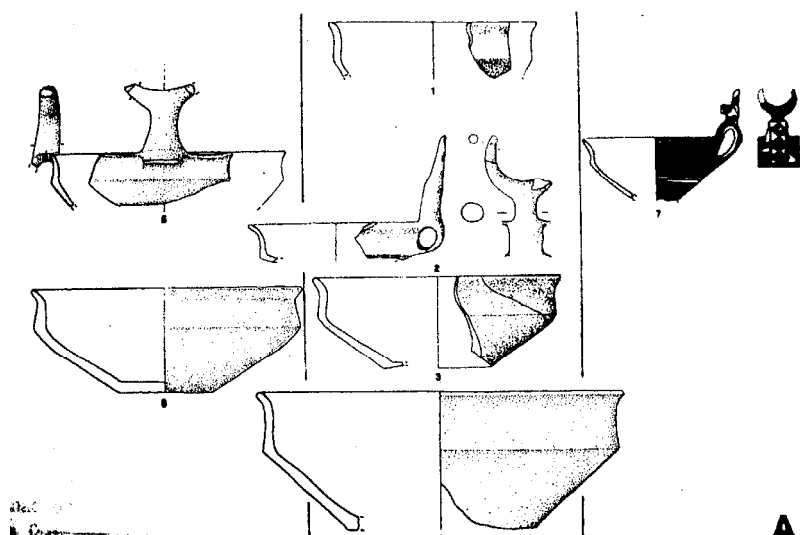
Crăciunescu, Para 2007: Gabriel Crăciunescu, Constantin Para, O statueta zoomorfă de la Ostrovul Mare, județul Mehedinți, *Drobeta*, XVII, 2007, pp. 62-66.

Gimbutas 1997: Marija Gimbutas, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, București, 1997.

Govora 1995: Petre Gheorghe Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Rm. Vâlcea, 1995.

Iosifaru, Fătăneanu 2004: Mariana Iosifaru, Cristinel Fătăneanu, Râmnicu Vâlcea, cartier Copăcelu (Valea Răii), *C.C.A.* 2004, punctul 155.

Schuster 1999-2000: Cristian Schuster, Despre reprezentările în lut ars ale piciorului uman din epoca bronzului, *Analele Banatului*, VII-VIII, 1999-2000, pp. 261 – 278.

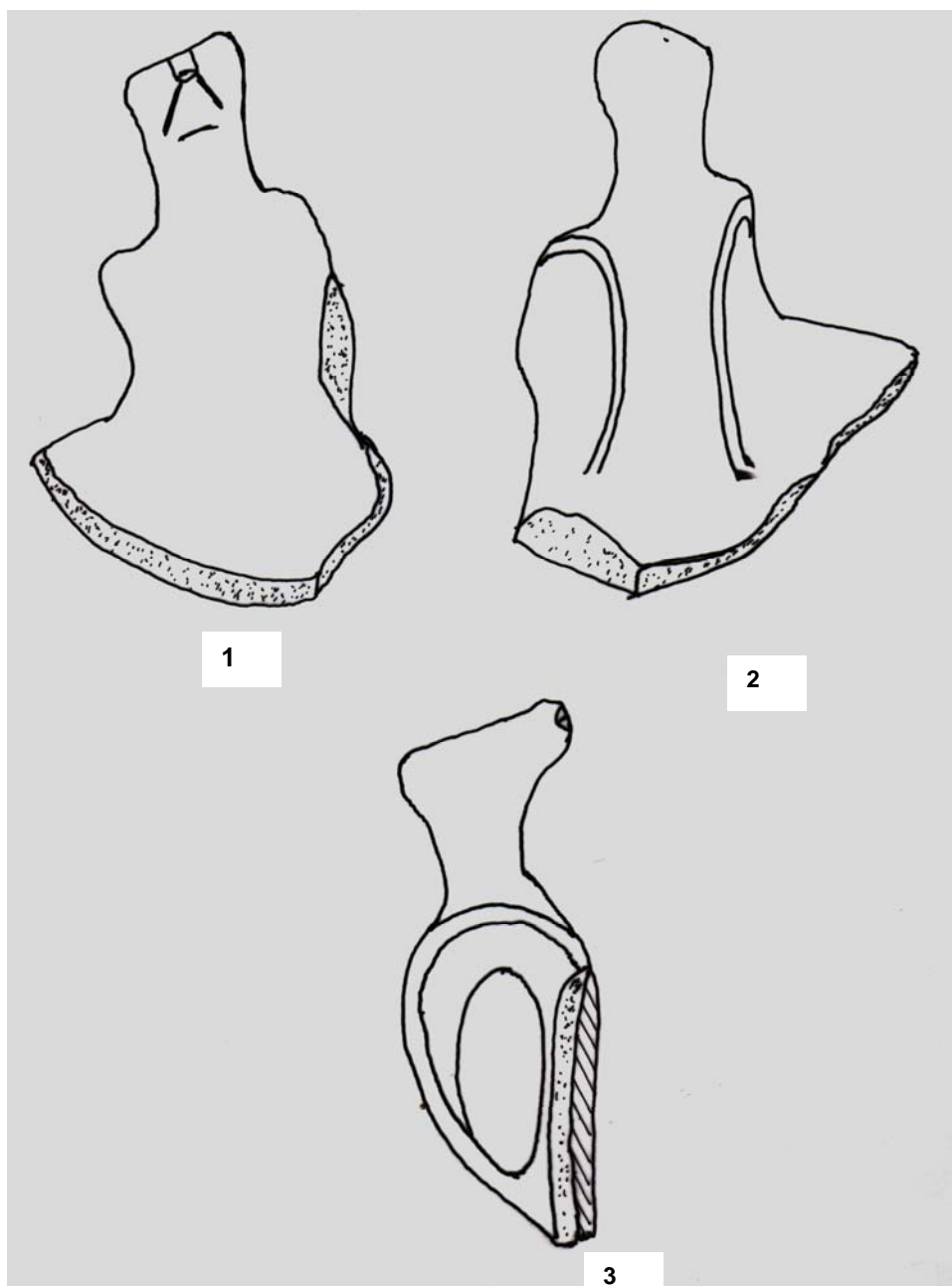

1

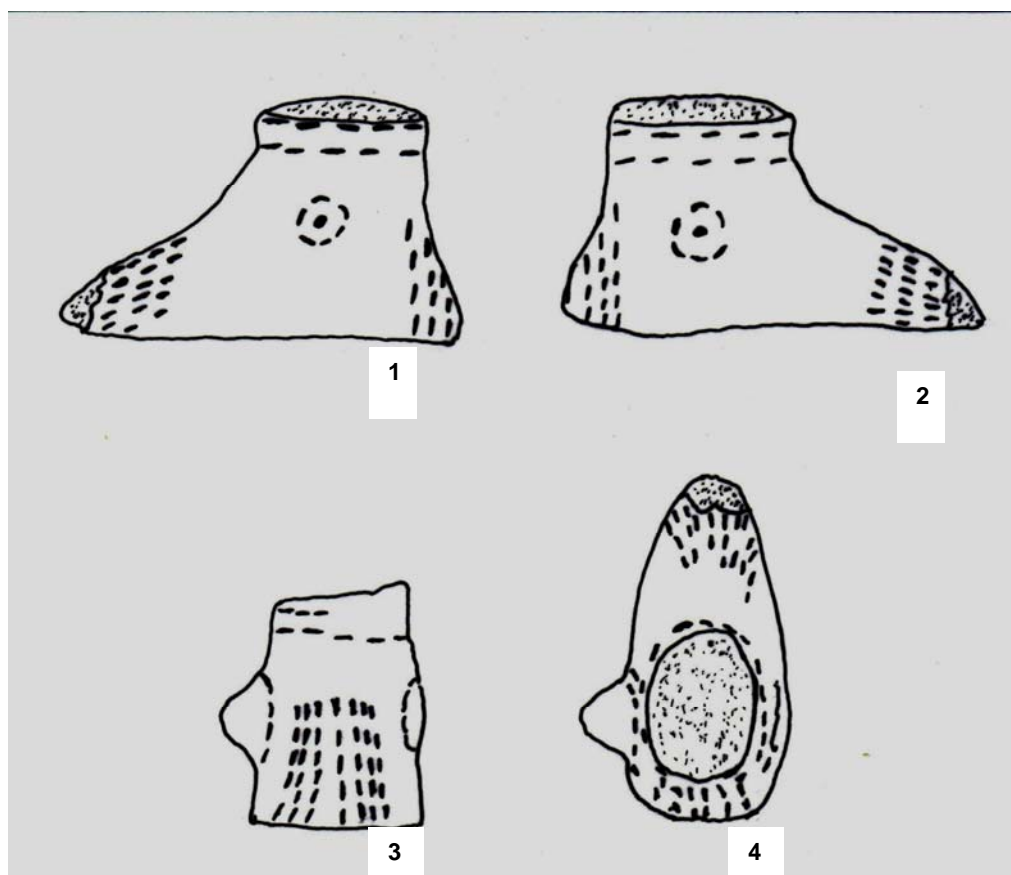

2

Pl. I

Pl. II

Pl. III

Cercetarea arheologică preventivă de la Socu Bărbătești

Dr. Gheorghe Calotoiu
Dr. Dumitru Hortopan
muzeulgorjului@gmail.com

Situl arheologic de la Socu-Bărbătești se află amplasat pe DN 67 B (DJ 675) Târgu-Cărbunești-Filiași, la 1,5 km Nord de satul Socu (comuna Bărbătești, județul Gorj) în punctul „Cioaca Boia”, la 100 m vest de râul Gilort.

Așezarea și cetatea dacică de la Socu-Bărbătești a fost cercetată de-a lungul anilor de Petre Gherghe, de la Universitatea Craiova și Gheorghe Calotoiu, de la Muzeul Județean Gorj.

Aceasta se încadrează cronologic în secolele I a.Chr.–I p.Chr.

Cercetarea arheologică din așezarea și cetatea dacică a fost efectuată în perioada 25 august – 18 septembrie 2008.

În anii 2006 și 2008, au fost executate lucrări pentru instalarea unor conducte de gaze naturale la sonda Grupului I Socu. Conducta traversează la 50-80 m est situl arheologic de la Socu-Bărbătești.

Canalul unde a fost instalată conducta de aducțiune a gazelor are o lungime de 240 m și o lățime de 0,60 m și este poziționat paralel cu râul Gilort.

Traseul conductei a fost propus de arheologii de la Muzeul Județean Gorj, astfel ca așezarea dacică să nu fie afectată. Traiectul conductei traversează un teren frământat, datorită eroziunilor Gilortului și alunecărilor de teren.

În anul 2006, aceeași firmă a efectuat o secțiune unde a fost pusă o altă conductă la 1 m nord de actuala secțiune. Șanțul a fost săpat manual.

Secțiunea unde a fost amplasată noua conductă are o lungime de 240 m, o lățime de 0,60 m și o adâncime de 1,40-1,50 m, fiind paralelă cu râul Gilort.

Pe lungimea secțiunii practicate manual de muncitorii de la aceeași firmă, s-a descoperit, în carourile 142-150 m, un complex arheologic (Cpl 1), unde s-au găsit fragmente ceramice la -0,30 – 0,75 m adâncime, precum și urmele de la o locuință dacică. În partea de nord a secțiunii, între carourile 202–208, s-a reperat un alt complex arheologic (Cpl 1) la -0,80 -1,10 m adâncime unde au fost descoperite bucăți de chirpici, fragmente ceramice, o fusaiolă, un mâner de caserolă și un pinten de fier fragmentar.

La 15 m sud de primul complex arheologic și la adâncimea de -0,55 m a fost descoperită partea superioară de la o râșniță dacică, alături de fragmente ceramice de la un vas mare de provizii care prezenta pe interior urme de arsură secundară.

Ceramica descoperită în cele două complexe arheologice intersectate de traiectul conductei se împarte în trei categorii: fină, semifină și grosieră.

Pe suprafața cercetată au fost surprinse două complexe de locuire. Pe baza materialului arheologic descoperit se pot atribui epocii Latene târziu, mai exact secolul I a. Chr.– I p.Chr.

Primul complex arheologic – Cpl 1, are o lungime de 3,50 m și lățimea este cuprinsă între -0,30 -0,65 m și se compune din umplutură de culoare negricioasă, bucăți mari de chirpici, cărbune, cenușă și multe fragmente ceramice.

Majoritatea fragmentelor ceramice descoperite sunt lucrate la mână, din pastă grosieră ce cuprinde ca degresant nisipul granulos și pietricele.

La -0,60 m adâncime a fost descoperit un vas fragmentar de tip borcan cu buza evazată, tăiată drept, din pastă zgrunțuroasă, având pe diametrul maxim ca ornament motivul șnuruit organic, fundul drept, iar sub buză alveole mici, dispuse circular. Fragmentele ceramice prezintă pe interior și pe exterior urme de arsură secundară. În umplutură s-au descoperit pereți de vas din pastă zgrunțuroasă cu fundul drept, de culoare castanie, fragmente de castroane cu buza evazată, lată, cu marginea rotundă, de culoare neagră, din pastă semifină, fragmente de castron din pastă cenușie, cu buza evazată, lucrate la roată. Tot în Cpl 1, la - 0,55 m adâncime, au fost descoperite fragmente de la o fructieră din pastă cenușie fină, cu urme de slip cenușiu lucrată la roată, un fragment de castron cu fundul circular, din pastă fină, de culoare cenușie, un fragment de vas de mici dimensiuni, din pastă cenușie fină cu buza evazată și marginea rotundă. În același complex arheologic (Cpl 1), au fost sesizate fragmente ceramice reprezentând pereți de vase lucrate din pastă grosieră având ca ornament butonul în șa, în cruce sau simplu. În același complex arheologic, la -0,60 m, a fost descoperit un fragment din partea superioară a unui vas bitronconic din pastă semifină, lucrat la roată, cu buza evazată, marginea dreaptă de culoare castanie.

La -0,65 m, a fost descoperit un vas de provizii cu buza evazată, marginea dreaptă, iar pe diametrul maxim prezenta un brâu alveolar, cu fundul drept. Acest vas fragmentar avea în interior și exterior puternice urme de arsură secundară. În același complex arheologic a fost descoperită partea inferioară a unui vas de tip borcan, din pastă grosieră de culoare castanie, cu fundul drept. Lângă aceste vase, la -0,70 m, a fost descoperit un chiup fragmentar din pastă semifină de culoare roșie cu fundul de forma unui postament circular, la 0,55 m au fost descoperite un perete și o buză de fructieră de culoare cenușie, lucrată la roată și un fragment ceramic sub forma unui fund inelar de vas din pastă cenușie fină.

În depunerea arheologică din Cpl 1, între -0,55 – 0,68 m, au mai fost găsite un perete de vas cu buza dreaptă din pastă semifină de culoare cenușie, cu un brâu șnuruit pe pântec, care se leagă de butoni în șa, baze de vase inelare sau sub formă de postament, din pastă grosieră sau fină, fragmente de fructiere lucrate la roată – buze, pereți sau suporti – de culoare cenușie din pastă fină. Pe câteva buze evazate de vase sunt imprimate alveole ca ornamente. Mare parte din materialul ceramic este lucrat cu mâna din pastă grosieră și în puține cazuri sunt lucrate forme ceramice din pastă fină sau semifină la roată.

Pe traiectul conductei, între carourile 202-208 m, la -0,80–1,10 m adâncime, a fost descoperită o lentilă de umplutură ce are o lungime de 1,70 m și o lățime de 0,30–0,35 m, care cuprinde bucăți de lipitură (chirpici), cenușă, cărbuni și fragmente ceramice de la mai multe vase. Astfel, la -0,95 m adâncime, a fost găsit un vas borcan fragmentar lucrat din pastă grosieră cu buza dreaptă, având sub ea un motiv de formă alveolară, iar sub acesta, un

motiv sub formă de șnur. Pe fragmentele ceramice sunt urme de arsură secundară pe interior și exterior.

În Cpl 2 a mai fost descoperit un fragment de vas de culoare castanie, din pastă grosieră, cu buza ușor evazată și marginea crestată, iar sub aceasta, mai multe incizii paralele, dispuse orizontal.

Materialul ceramic din același complex arheologic mai constă în fragmente ceramice provenind de la vase lucrate cu mâna și, mai rar, la roată. La -0,95 m adâncime, s-a descoperit un fragment de la o toartă de culoare cenușie, un perete de vas cu buton, din pastă semifină de culoare castanie, un perete de vas cu buza ușor evazată, un fund de vas tăiat drept din pastă grosieră cu urme de arsură secundară, un fragment ceramic cu buton în formă de șa, un fragment ceramic cu buza evazată de culoare cenușie lucrat la roată.

În același complex arheologic, la adâncimea de -0,85 m, a fost descoperit un capac din pastă grosieră, cu urme de arsură secundară, a mai fost găsit un vas bitronconic, fragmentar cu buza evazată, marginea rotundă, cu incizii oblice pe pântec.

Au mai fost descoperite fragmente din pereții unui vas de culoare cărămizie în exterior și culoare neagră în interior, cu incizii paralele orizontale ca ornamente.

Au mai fost descoperite, de asemenea, două funduri de vase, la -1,05 m adâncime, cu pereții din pastă grosieră, sub formă de borcan. Pe unul din ele se păstrează impresiunile digitale ale olarului, pe interiorul vasului.

În depunerea arheologică din Cpl 2, la -0,95 m, a mai fost descoperit un mâner de caserolă romană, o fusaiolă bitronconică și un pinten de fier fragmentar.

În cele două depuneri din complexele Cpl 1 și Cpl 2, se păstrează bucăți de lipitură, cu amprente materialului lemnos și împletitura de nuiiele.

În Cpl 1 și Cpl 2, au apărut mai multe forme ceramice lucrate de mână și la roata olarului și s-au observat diferite tipuri de vase: cupe și picioare de fructieră lucrate la roată din pastă cenușie, pereți și buze de la vase lucrate cu mâna, din pastă grosieră, pereți și funduri de vase lucrate cu mâna, funduri de vase inelare din pastă, lucrate la roată.

Caracteristicile materialului arheologic descoperit – categorii de pastă și forme ceramice datează așezarea de la Socu-Bărbățești, în secolul I a.Chr - secolul I p.Chr.

Analogii cu descoperirile arheologice de la Socu-Bărbățești se găsesc în așezările Latene târziu, atribuit culturii geto-dacice clasice, special la Ocnița¹, Polovragi², Popești³, Vlădiceasca⁴, Cozia⁵, Răcățau, Tilișca⁶ și altele.

La Socu-Bărbățești a fost descoperită o toartă de caserolă din bronz cu cercul în relief, crestată. Asemănări cu această descoperire întâlnim în Dacia

¹ D. Berciu, *Buridava Dacică*, București, 1981.

² Fl. Marinescu, *Cetatea dacică de la Polovragi*, SMMIM, 1978, p.236; Gh. Calotiu, *Așezări traco-geto-dacice în Bazinul mijlociu al Jiului*, 2007, p. 98.

³ R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 32.

⁴ G. Trohani, *Săpăturile din așezarea geto-dacă de la Vlădiceasca*, CA, 2, 1976, p. 87.

⁵ N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 21.

⁶ N. Lupu, Tilișca, *Așezările arheologice de la Cătănaș*, București, 1989, p. 53.

meridională, la Ocnița⁷, Ulmeni – județul Călărași⁸, care aparține tipului Eggers 144, fiind încadrate cronologic în secolul I p.Chr.

Pintenii sunt cunoscuți în Dacia, cu deschiderea, la capete, circulară. Pinteni s-au semnalat în așezările și fortificațiile de la Bâta Doamnei⁹, Costești, Craiova¹⁰, Grădiștea Muncelului, Poiana, Popești¹¹, Sighișoara, Tilișca¹².

În urma cercetărilor arheologice desfășurate în perioada 25 august – 18 septembrie 2008, în așezarea geto-dacică de la Socu-Bărbătești, considerăm că s-a realizat eliberarea terenului de sarcină arheologică.

Abstract

The archeological research from Socu Bărbătești, a geto-dacic settlement was determined by the digging of a gas pipe. It showed two archeological places. The historical period of time was the dacic period. Here, it had been discovered a jar liked vessel, fragments of a fruit bowl, binded birches, a handle of a vessel, a dagger and the upper part of a hand mill.

The geto-dagic settlement from Socu Bărbătești dates back from the Ist centuri b.Ch.

⁷ D. Berciu, *Buridava Dacică*, București, 1981, p. 41, pl. 3/3, pl. 21/9.

⁸ Gh. Bichir, *Les sarmates aux Bas-Danube*, Dacia XXI, 1977, pp.167-198; R. Harhoiu, *Tezaurul de la Buzău-1941*, SCIVA, 1, 1993, p.41-52; C. Augustus-Bărbulescu, Vase din bronz de proveniență romană, descoperite în spațiul Daciei meridionale, în *Drobeta XVII/2007*, pp.75-88.

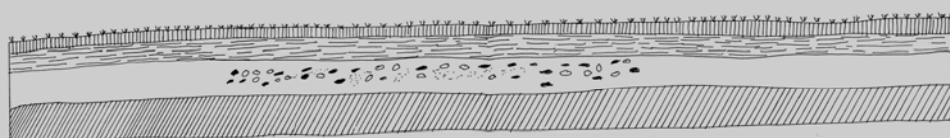
⁹ N. Gostar, *op. cit.*, p.21, fig. 11.

¹⁰ D. Berciu, Al. Popa, în *Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie*, 1964, II, 1970, p.268, fig.12/1,4.

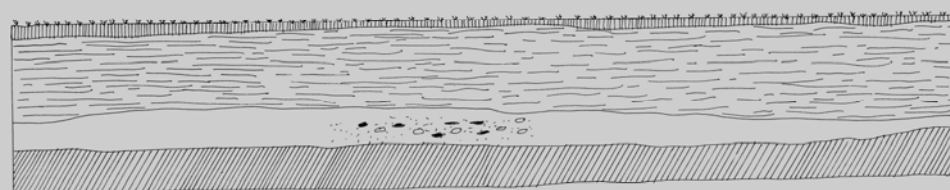
¹¹ R. Vulpe, *op.cit*, p. 36.

¹² N. Lupu, *op.cit*, p. 20.

SOCU - BĂRBĂTEȘTI, CIQACA BOIA' 2008
sc.1 / 20

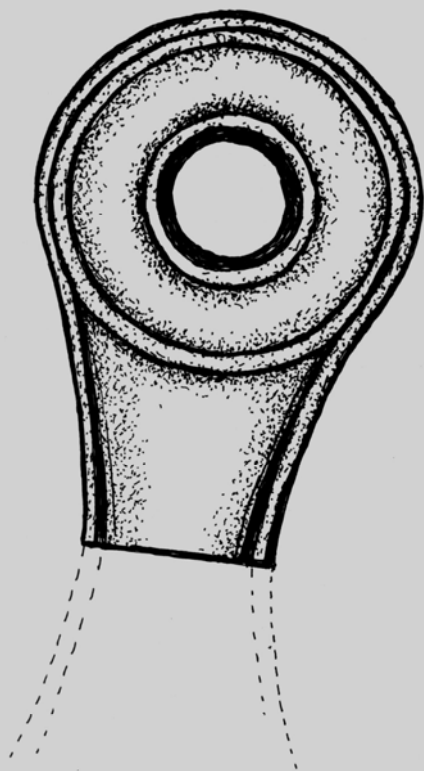
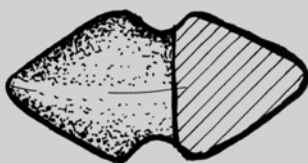
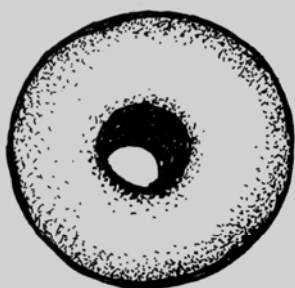

PROFIL PERETE VESTIC

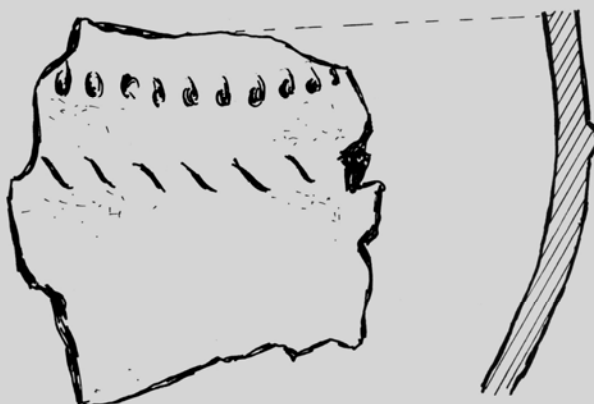
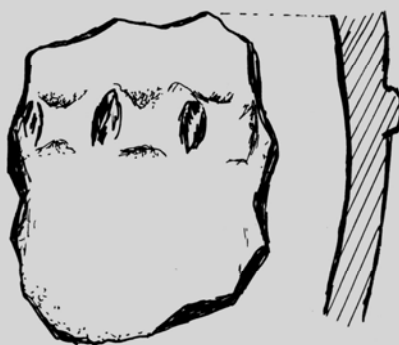
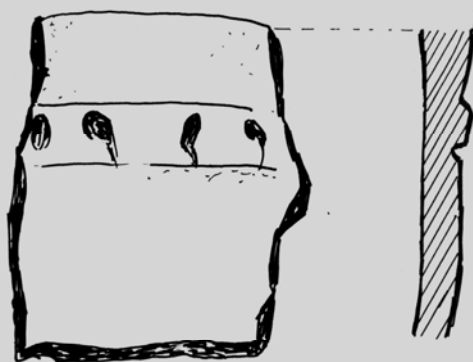

LEGENDA

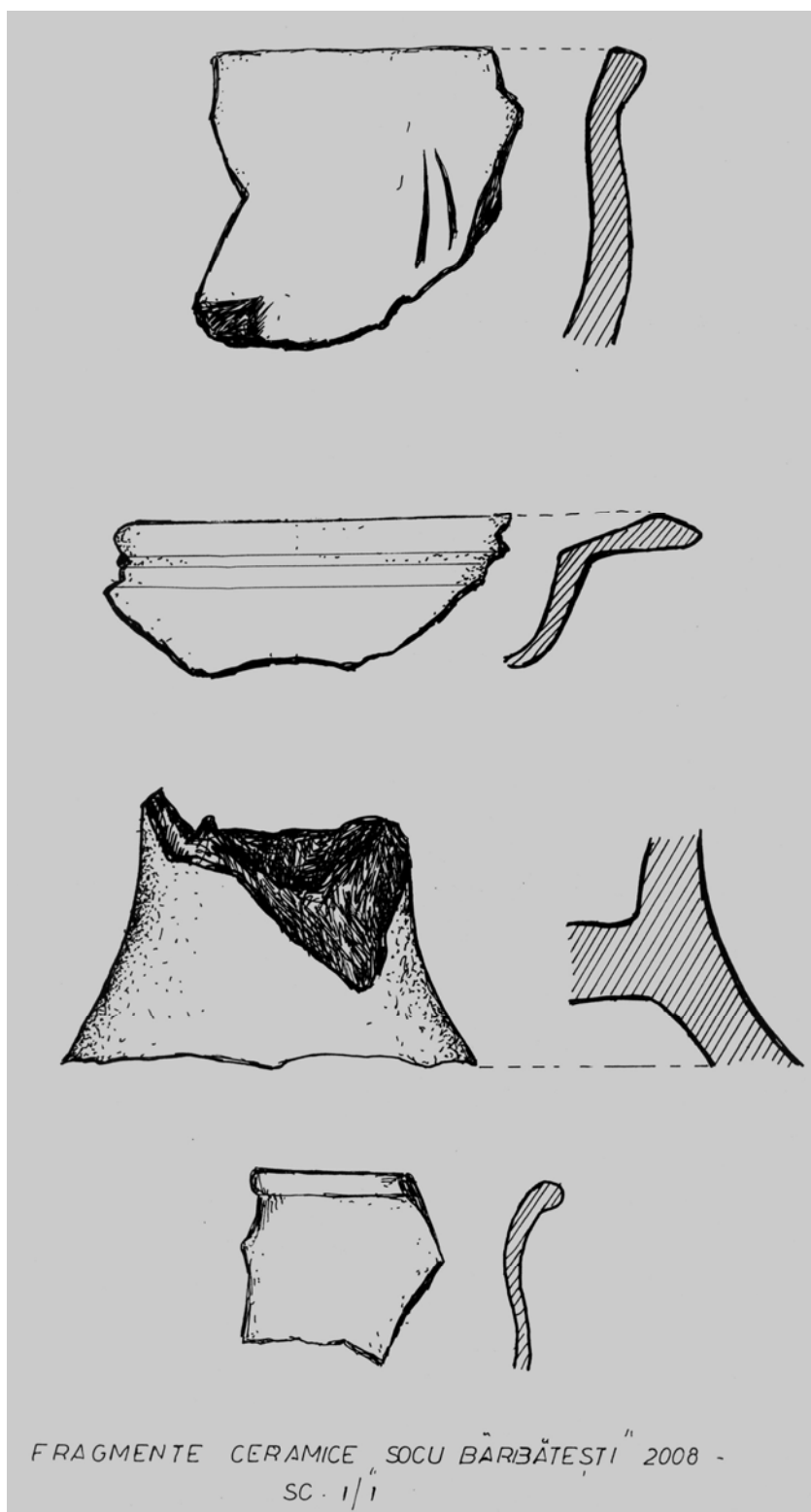
- - SOL VEGETAL
- - SOL BRUN GĂLBUI
- LENTILE DE CULOARE NEAGRĂ CENUSIE CU CHIRPIC CĂRBUNE ȘI FRAGMENTE CERAMICE
- - FRAGMENTE CHIRPIC ȘI CERAMICĂ
- - SOL GALBEN STERIL

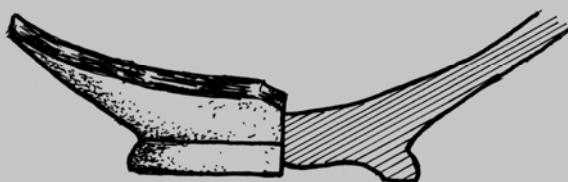
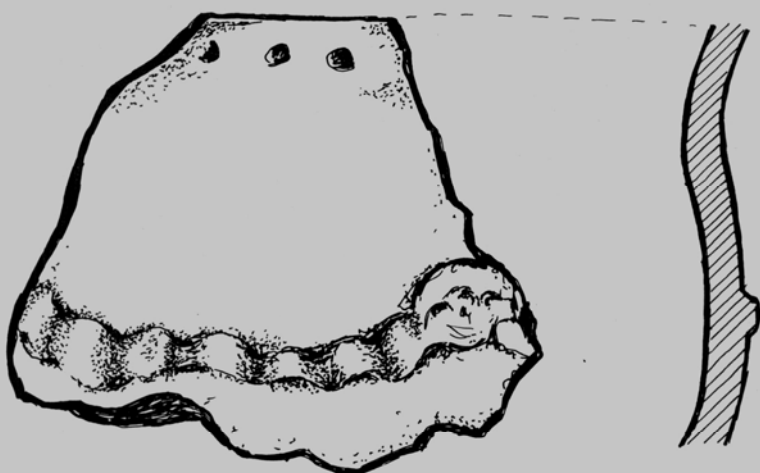

OBIECTE DESCOPERITE LA "SUCU BĂRBĂTESTI" - CAMPANIA 2008 -
SC. 1 / 1

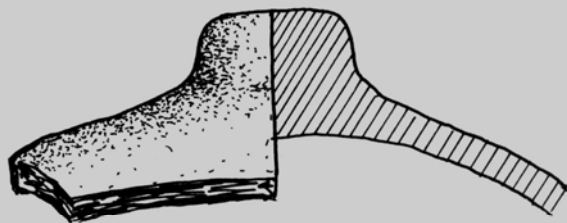
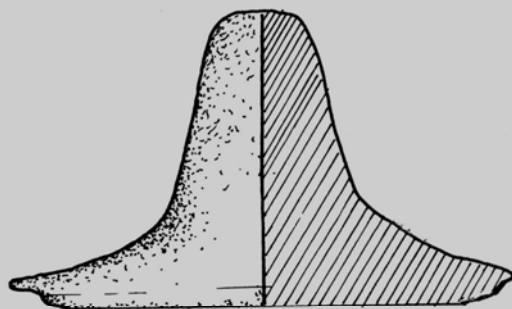
FRAGMENTE CERAMICE DESCOPERITE LA SOCU BĂRBĂTEȘTI 2008
SC.1/1

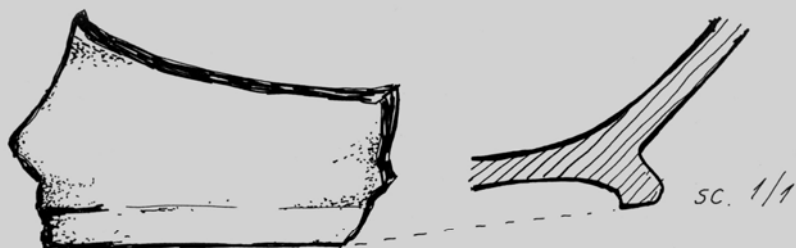

FRAGMENTE CERAMICE DESCOPERITE LA SOCU BARBĂTEȘTI

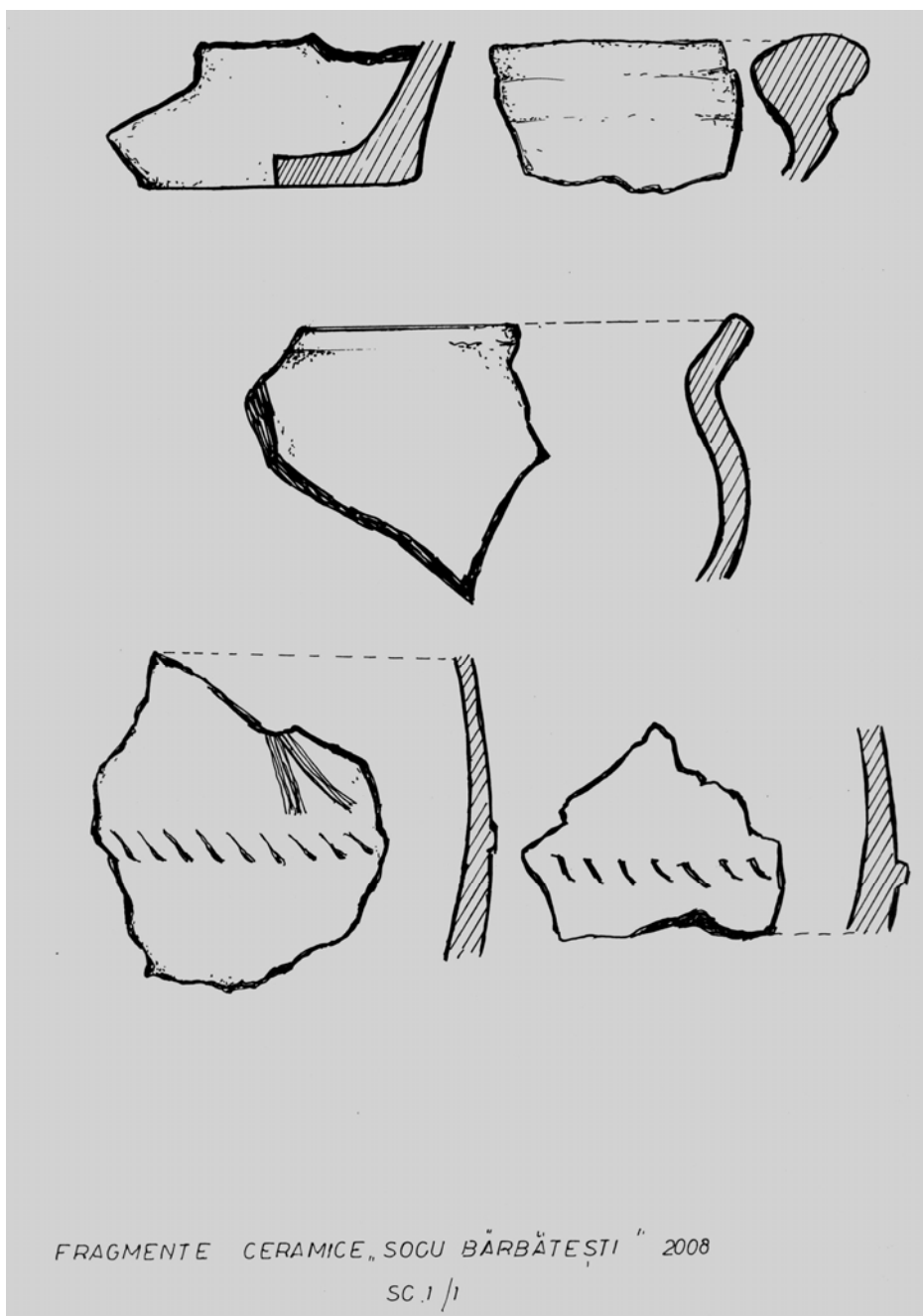
SC. 1/1

FRAGMENTE CERAMICE CAPACE DESCOPERITE LA
SOCU BĂRBĂTEȘTI 2008 - SC. 1/1

F R A G M E N T E C E R A M I C E D E S C O P E R I T E L A „ S O C U B Ă R B Ă T E Ș T I ”

Structura pe emitenți a tezaurelor romane imperiale descoperite pe teritoriul Olteniei

Silviu Purece
silviu.purece@ulbsibiu.ro

Analizarea structurii pe emitenți a tezaurelor este fundamentală în cunoașterea fluxului monetar de pe piață. Vom încerca, în cele ce urmează, să prezentăm situația constatată pentru tezaurele romane imperiale din Oltenia, în funcție de împărțirii cărora le aparține ultima emisiune din fiecare tezaur în parte.

Tezaure și fragmente de tezaure încheiate cu monedă emisă în timpul lui:

1. Hadrianus

Nu sunt cunoscute, până în prezent, pentru zona Olteniei tezaure încheiate cu monedă de la Traianus. De altfel, tezaurele încheiate cu Traianus sunt rare pentru teritoriul Daciei, chiar și în Transilvania fiind descoperit doar unul singur, la Medveș (comuna Fărău, județul Alba)¹.

Cele mai timpurii ascunderi de tezaure atestate până acum pe teritoriul Daciei sud-carpătice au loc în timpul domniei lui Hadrianus. Sunt atestate trei tezaure încheiate cu monedă emisă de Hadrianus descoperite la: Brăbeți (com. Dănești, județul Dolj), Drobeta-Turnu Severin (județul Mehedinți) și Flămânda-Cremenari (comuna Galicea, jud. Vâlcea).

Din păcate, cu excepția tezaurului descoperit la Drobeta-Turnu Severin², tezaurele au fost recuperate doar parțial și într-o proporție foarte mică. Tezaurul de la Flămânda-Cremenari³ conținea aproximativ 465 monede, dintre care au fost recuperați 60 de denari eșalonați de la Nero la Hadrianus, deci doar 12,90% din totalul monedelor, în timp ce din tezaurul de la Brăbeți⁴ au fost recuperați doar 13 denari inseriați de la Vespasianus la Hadrianus.

2. Marcus Aurelius

Abia odată cu domnia lui Marcus Aurelius constatăm o creștere a numărului de tezaure descoperite pe teritoriul Olteniei. Până în prezent cunoaștem un număr de 5 tezaure, care au cele mai noi emisiuni din timpul domniei lui Marcus Aurelius: Belcinu II (comuna Calopăr, județul Dolj)⁵, Drăghiceni (județul Olt), Gostavăț II (județul Olt), Râmnicu Vâlcea (județul Vâlcea) și Vișoara I (comuna Drăgotești, județul Dolj).

¹ Suciu 1993, pp. 189-207.

² Ardevan 1996, p. 17.

³ Protase 1965, nr. 29.

⁴ Protase 1965, nr. 23.

⁵ Am introdus și acest tezaur în grupul celor încheiate cu emisiuni de la Marcus Aurelius, pentru că se menționează încheierea sa cu emisiuni de la Faustina. Din păcate nu știm despre care dintre cele două Faustine este vorba, nici dacă emisiunile sunt datate în timpul domniei lui Antoninus Pius ori Marcus Aurelius. Cu toate acestea, credem că depozitul monetar este posibil să fi fost îngropat tot în vremea lui Marcus Aurelius, în Oltenia nefiind atestate tezaure încheiate cu monedă de la Antoninus Pius.

Tezaurul de la Drăghiceni conține 455 de monede⁶, Gostavăț II, 324⁷ și Râmnicu Vâlcea, 23⁸. Din tezaurul Belcinu II⁹ au fost recuperate 24 de monede, iar din tezaurul Viișoara I¹⁰, 10 piese.

Tezaurul de la Drăghiceni are monedele eșalonate în intervalul Marcus Antonius - Marcus Aurelius, 62,41% (284) din totalul monedelor fiind emise în perioada domniilor împăraților Hadrianus, Antoninus Pius și Marcus Aurelius. În cazul tezaurului Gostavăț II, eșalonat de la Marcus Antonius la Marcus Aurelius, pentru același interval temporal, avem un procentaj de 80,55% (261). Cel de-al treilea tezaur păstrat integral, cel de la Râmnicu Vâlcea, conține monede emise în intervalul Traianus - Marcus Aurelius, din cele 24 de monede, 15 fiind emise în perioada Hadrianus - Marcus Aurelius, reprezentând 62,5% din totalul de monede al tezaurului. Se poate observa că, cu cât numărul de monede este mai mic, cu atât monedele emise în perioada anterioară domniei lui Traianus sunt mai puține ori chiar lipsesc. Prezența monedelor anterioare domniei lui Traianus crează și diferența procentuală constatată între tezaurul de la Drăghiceni și Gostavăț II, deși cele două au monede emise în același interval cronologic. Dispariția treptată a monedelor anterioare domniei lui Traianus se constată mai ales în cazul tezaurelor care sunt încheiate cu emisiuni datate către sfârșitul domniei lui Marcus Aurelius, Gostavăț II fiind încheiat cu o emisiune datată 167, cel de la Râmnicu Vâlcea, cu o monedă datată 174 și Drăghiceni, 177.

3. Commodus

Din această categorie avem 4 tezaure descoperite pe teritoriul Olteniei; este vorba de tezaurele de la: Butoiești (județul Mehedinți)¹¹, Desa (județul Dolj)¹², Gârla Mare (județul Mehedinți)¹³ și Slatina (județul Olt)¹⁴.

Dintre cele patru tezaure, doar cel de la Gârla Mare a fost recuperat integral. Tezaurul descoperit la Desa a fost recuperat într-o proporție necunoscută. Cel de la Butoiești a fost recuperat doar în proporție de 32,90%. Despre cel de la Slatina nu știm foarte multe, din păcate, acesta fiind un tezaur important, cu număr mare de piese, 2250, probabil pierdut.

Din punctul de vedere al repartiției monedelor pe emitenți constatăm că tezaurul de la Butoiești (monedele recuperate) deține piese emise în intervalul cronologic Nero - Commodus, la fel ca și cel de la Desa, iar cel de la Gârla Mare, din perioada Marcus Antonius - Commodus. Trebuie remarcat că emisiunile din perioada dinastiei flaviene, în special cele din timpul domniei lui Vespasianus, ocupă, încă, un rol important: 7,18% sunt emisiuni ale lui Vespasianus în tezaurul de la Butoiești și 18,12% în tezaurul de la Gârla Mare. Procentual are loc o creștere importantă, în cazul ambelor tezaure, odată cu domnia lui Traianus, când se ridică și numărul de intrări de monedă pe an.

⁶ Popilian, Chițu 1980, p. 85.

⁷ Popilian 1971, p. 35.

⁸ Dumitrașcu 1996, p. 95.

⁹ Mitrea 1981, p. 385, nr. 97.

¹⁰ Toropu, Stoica 1970, pp. 494-495.

¹¹ Popilian, Mircești 1989, p. 37-42 ; Bold, Stoica 1999, pp. 47-51.

¹² Stângă, Bălțeanu 2002, pp. 113-119.

¹³ Preda 1974, pp. 67-91.

¹⁴ Protase 1965, nr. 66.

Tezaurul de la Desa are cele mai multe monede emise de Antoninus Pius, 34,42%, în timp ce emisiunile din timpul dinastiei flaviene sunt mult mai ridicate numeric. Considerăm că tezaurul de la Desa trebuie să fi fost ascuns după domnia lui Commodus.

Se poate observa că, în tezaurul de la Butoiești, emisiunile lui Marcus Aurelius au cea mai importantă pondere numerică, în timp ce pentru tezaurul de la Gârla Mare primul loc este ocupat de emisiunile din timpul domniei lui Antoninus Pius. Acest lucru se leagă de faptul că în tezaurul de la Butoiești apar mai multe monede bătute în timpul domniei lui Commodus decât în cel de la Gârla Mare și este destul de probabil ca tezaurul de la Butoiești să fi fost ascuns mai târziu decât cel de la Gârla Mare, mai ales pentru că primul dintre tezaure nu a fost recuperat integral și deci este foarte probabil să fi existat și alte monede emise de Commodus în lotul inițial al tezaurului sau poate chiar, de ce nu, monede ulterioare domniei acestui împărat.

4. Septimius Severus

Doar lotul de monezi păstrat din tezaurul Celei II¹⁵, se încheie cu monede de la Septimius Severus¹⁶. Având în vedere că avem de-a face cu un fragment de tezaur despre care nu știm foarte multe amănunte și pentru că în restul teritoriului Olteniei nu avem alte tezaure încheiate cu emisiuni ale lui Septimius Severus, credem că și acest tezaur este puțin probabil să se fi încheiat cu o monedă bătută de Septimius Severus.

5. Caracalla

Din păcate, despre singurul tezaur descoperit pe teritoriul Olteniei încheiat cu monedă de la Caracalla nu știm decât foarte puține lucruri. Acesta a fost descoperit la Enoșești, în castrul roman (Acidava)¹⁷ și avea monedele eșalonate de la Domitianus la Caracalla. De altfel, este singurul tezaur cunoscut în Dacia, care se termină cu emisiuni ale acestui împărat¹⁸.

6. Elagabalus

Din categoria tezaurelor încheiate cu monedă de la Elagabalus, descoperite pe teritoriul Daciei, avem trei tezaure mari provenite din zona Olteniei. Este vorba de tezaurul de la Castranova (județul Dolj)¹⁹, de aproximativ 8000 de monede, tezaurul de la Frâncești (jud. Vâlcea)²⁰, cu 1365 de monede și tezaurul de la Pădurețu (județul Vâlcea)²¹, cu 4942 de monede. Aceste tezaure sunt unele dintre cele mai mari descoperite pe teritoriul Olteniei, toate trei tezaure totalizând un număr impresionant de piese, peste 14.300.

¹⁵ Mitrea 1966, p. 407, nr. 23.

¹⁶ Nu am luat în calcul fragmentul de tezaur de la Slăvitești-Băbeni. Credem că tezaurul s-ar fi încheiat cu monedă de la Elagabalus; vezi argumentele prezentate în discuția lotului de monede în Purece 2007.

¹⁷ Protase 1965, nr. 33.

¹⁸ Suciu 2000, p. 89.

¹⁹ Protase 1965, nr. 25.

²⁰ Depeyrot, Moisil 2004.

²¹ Preda 1996, pp. 109-115.

Dintre cele trei tezaure, avem informații detaliate doar pentru tezaurul de la Frâncești²². Putem alătura, credem noi, acestor tezaure și fragmentul de tezaur provenit din zona dintre localitățile Băbeni și Slăvitești²³. Interesant este că, în afara celui descoperit la Castranova, toate celelalte au fost descoperite într-un spațiu de aproximativ 5 km lungime.

În tezaurul de la Frâncești, se regăsesc încă monede republicane, în timp ce, după afirmațiile lui C. Preda, tezaurul de la Pădurețu nu conține astfel de monede. Spre deosebire de tezaurul de la Pădurețu, care își înclină balanța cantității de monedă către domniile mai târzii, în cazul celui de la Frâncești situația este diferită, un procent semnificativ de monede grupându-se în perioada de până la domnia lui Commodus; tezaurul de la Pădurețu abia odată cu acesta înregistrează cea mai importantă cantitate de monedă.

Din păcate, raportările pe care le putem face deocamdată între tezaurul de la Pădurețu și cel de la Frâncești sunt încărcate de o minimă exactitate, deoarece, după cum se poate observa și din lotul din colecția Muzeului Județean Vâlcea, se pare că informațiile transmise de autorul care ne-a oferit prezentarea sumară a tezaurului de la Pădurețu suferă modificări, structura acestuia putând să fie cu totul alta decât cea indicată. Rămâne ca publicarea completă a datelor despre cele patru loturi din tezaur să ne permită o reanalizare comparativă a grupului de tezaure încheiate cu monedă de la Elagabalus și descoperite în colțul de nord-est al Olteniei.

7. Severus Alexander

În zona sud-carpatică a Daciei, avem atestate 3 tezaure care ar fi putut avea ca ultimă emisiune o monedă emisă de Severus Alexander, descoperite la: Barza (județul Gorj)²⁴, Horezu (județul Vâlcea)²⁵ și Pârșani (județul Dolj)²⁶. Este însă de remarcat că dintre cele trei tezaure, doar tezaurul de la Barza a fost recuperat într-o proporție satisfăcătoare, de aproximativ 74%. Despre celelalte două tezaure avem doar informații lapidare, nefiind cunoscut nici măcar numărul aproximativ de piese.

Interesantă este prezența între cele trei monede cunoscute din tezaurul de la Horezu a două monede republicane. Această situație este destul de ciudată, în primul rând pentru că cele trei monede au fost extrase din zona extremităților tezaurului, nefiind cunoscută nici o monedă intermediară, și pentru că apar într-un tezaur, presupus a fi încheiat cu monedă emisă de Severus Alexander sau chiar mai târzie. Odată cu Elagabalus, tezaurele încep cu monedă emisă în perioada dinastiei flavienilor, moneda republicană dispărând din tezaure. Trebuie deci să ridicăm un semn de întrebare asupra acestui tezaur, despre care nu se cunosc date legate de momentul și contextul descoperirii și nici despre numărul aproximativ de piese conținut.

În ceea ce privește tezaurul de la Pârșani, nu este exclus ca el să fi fost încheiat cu monede ulterioare domniei lui Severus Alexander, poate din timpul lui Gordianus III sau chiar Philippus Arabs, având în vedere faptul că nu s-a

²² Tezaurul de la Pădurețu este în curs de publicare.

²³ Purece 2007, pp. 25-32.

²⁴ Popilian, Gherghe 1998-2003, pp. 83-110.

²⁵ Mitrea 1964, p. 380, nr. 50.

²⁶ Mitrea 1969, p. 548, nr. 51.

păstrat nici o monedă anterioară dinastiei antoninilor, cum ar fi fost firesc, iar tezaurul a fost recuperat într-un procent redus, ceea ce ne permite să considerăm că există o probabilitate destul de mare ca tezaurul să fi conținut și alte monede.

8. Maximinus Thrax

Tezaurul de la Dăbuleni (județul Dolj)²⁷ este singurul din zona Daciei sud-carpătice care ar putea să se încadreze în această categorie. Din păcate, nu s-a păstrat integral și nici nu se cunoaște care a fost dimensiunea sa inițială. Au fost recuperate doar 92 de monede eșalonate de la Titus la Maximinus Thrax. Având în vedere că este singurul tezaur din această categorie și pentru că nu a fost recuperat integral, credem că este destul de posibil ca el să fi conținut și monede ulterioare domniei lui Maximinus Thrax, poate chiar din timpul lui Gordianus III.

9. Gordianus III

Din regiunea de sud a Daciei, provin un număr de 11 tezaure sau fragmente de tezaure, care au ca ultimă monedă o emisiune a lui Gordianus III²⁸, descoperite la: Amărăștii de Jos (județul Dolj)²⁹, Bârca II (județul Dolj)³⁰, Bălești (județul Gorj)³¹, Bumbești II (județul Gorj)³², Caracal (județul Olt)³³, Dobridor (județul Dolj)³⁴, Drăgășani (județul Vâlcea)³⁵, Gruia (județul Mehedinți)³⁶, Săpata de Jos (județul Argeș)³⁷, Sâmburești (județul Olt)³⁸ și Vârtop (județul Dolj)³⁹.

Tezaurul de la Amărăștii de Jos conținea 1333 monede, eșalonate de la Vespasianus la Gordianus III; Bârca II: 315 exemplare, eșalonate de la Marcus Aurelius la Gordianus III; Bălești: 356 monede, eșalonate de la Vespasianus la Gordianus III; Bumbești II: 92 monede, eșalonate de la Clodius Albinus la Gordianus III; Caracal: 160 monede, recuperate 130, eșalonate de la Antoninus Pius la Gordianus III; Dobridor: 32 monede, recuperate 28, de la Commodus la Gordianus III; Drăgășani: 155 monede, eșalonate de la Vespasianus la Gordianus III; Gruia: 1540 monede, recuperate 1508, eșalonate de la Vespasianus la Gordianus III; Săpata de Jos: 42, eșalonate de la Septimius Severus la Gordianus III și Vârtop: 53 de monede recuperate, ce se eșalonează

²⁷ Rădulescu, Maruțelu 2003, pp. 37-45.

²⁸ Nu am luat în calcul tezaurul de la Peștera Vulcan (județul Gorj), menționat de V. Suciuc în această categorie, pentru că din acest tezaur s-a păstrat doar un singur antoninian, emis de Gordianus III, ceea ce face foarte nesigură încadrarea lui aici.

²⁹ Protase 1965, nr. 6.

³⁰ Preda 1968, pp. 175-197.

³¹ Mitrea 1979, pp. 15-37.

³² Marinoiu 2005, pp. 171-193.

³³ Popilian, Chițu 1997, pp. 31-39.

³⁴ Iliescu 1940, pp. 141-144.

³⁵ Popilian, Persu 1996-1997, pp. 45-54.

³⁶ Popilian, Davidescu 2000, p. 69-99; Poenaru Bordea, 1996-1998, nr. 69, p. 442.

³⁷ Mitrea 1968, pp. 197-205.

³⁸ Mitrea, Mihăilescu - Bîrliba 1992, pp. 75-87.

³⁹ Popilian 1998, pp. 43-69.

de la Traianus la Gordianus III. După cum se poate vedea, 4 tezaure încep cu emisiuni ale lui Vespasianus, toate fiind depozite monetare de peste 150 de monede, alte 4 tezaure încep cu monede din timpul dinastiei antoninilor, iar două, cu dimensiuni mici, încep cu emisiuni de la Clodius Albinus și Septimius Severus.

În urma reanalizării datelor de emitere a celor mai timpurii emisiuni, s-a ajuns la concluzia că acestea pot fi împărțite în două grupe distincte: cele finalizate cu emisiuni anterioare anului 242 și cele cu emisiuni din anii 243-244⁴⁰. Vom încerca și noi să analizăm tezaurele din cadrul acestei categorii, împărțindu-le în cele două grupe amintite anterior.

În prima grupă se încadrează următoarele depozite monetare: Caracal, Drăgășani, Gruia, Sâmburești și Vârtop, iar în cea de-a doua cele de la: Bălești, Bârca II, Bumbesti II și Săpata de Jos. Singurul tezaur care nu poate fi inclus în niciuna dintre cele două categorii este cel descoperit la Amărăștii de Jos, datorită datelor insuficiente pe care le avem despre acesta.

Vom analiza comparativ, în cele ce urmează, structurile tezaurelor pe cele două grupe și, mai apoi, vom pune în balanță rezultatele. Pentru a putea avea o imagine de ansamblu asupra structurilor tezaurelor, am întocmit două tabele aferente celor două grupe.

REPARTIȚIA PROCENTUALĂ PE EMITENȚI A MONEDELOR DIN TEZAURELE DIN GRUPA I (%)

Emitent	Caracal	Drăgășani	Gruia	Sâmburești	Vârtop %
Vitellius	-	-	-	0,02	-
Vespasianus	-	1,93	0,13	-	-
Titus	-	-	0,13	-	-
Domitianus	-	0,64	-	-	-
Traianus	-	-	0,19	-	1,88
Hadrianus		-	0,19	0,14	1,88
Antoninus Pius	1,53	0,64	0,73	0,24	1,88
Marcus Aurelius	-	-	0,86	0,48	-
Commodus	3,07	0,64	1,26	1,31	-
Pertinax	0,77	-	-	1,37	-
Didius Iulianus	-	-	-	0,02	-
Clodius Albinus	0,77	0,64	0,26	0,02	-
Septimius Severus	28,46	31,61	26,59	25,90	16,98
Caracalla	3,84	6,45	5,04	1,25	1,88
Macrinus	0,77	1,29	0,59	0,96	-

⁴⁰ Petac 1997, pp. 28-29.

Elagabalus	30,77	19,35	26,85	25,92	32,07
Severus Alexander	26,15	30,94	32,89	39,61	39,62
Maximinus Thrax	3,07	3,22	3,25	2,63	-
Gordianus II	-	-	-	0,04	-
Pupienus și Balbinus	-	-	0,13	0,09	-
Gordianus III	0,77	2,58	0,79	0,77	3,77

Se observă din tabelul de mai sus o creștere semnificativă a cantității de monedă pentru domnia lui Septimius Severus, ajungând în medie la peste 25%. Această situație se menține și pentru perioada Elagabalus - Severus Alexander, monedele bătute de cei doi împărați ocupând peste 50% din totalul de piese. Emisiunile anterioare domniei lui Septimius Severus sunt într-un procent foarte mic. Cel mai ridicat procent, pentru emisiunile anterioare domniei lui Septimius Severus, îl întâlnim în tezaurul de la Gruia, unde se ajunge la 3,75%. În ceea ce privește reprezentarea procentuală a lui Gordianus III în cele 5 tezaure, se poate observa că doar în cazul tezaurului de la Vârtop depășește 3%, în trei cazuri având un procent de sub 1%. Cu toate acestea, trebuie să remarcăm că încă supraviețuiesc în unele tezaure emisiuni din perioada flavienilor sau chiar imediat anterioare, deși într-o cantitate extrem de redusă.

REPARTIȚIA PROCENTUALĂ PE EMITENȚI A MONEDELOR DIN TEZAURELE DIN GRUPA II (%)

Emitent	Bălești	Bârca II	Bumbești II	Săpata de Jos
Vitellius	-	-	-	-
Vespasianus	0,28	-	-	-
Titus	-	-	-	-
Domitianus	-	-	-	-
Traianus	-	-	-	-
Hadrianus	-	-	-	-
Antoninus Pius	0,56	-	-	-
Marcus Aurelius	0,28	0,63	-	-
Commodus	1,12	0,32	-	-
Pertinax	-	0,32	-	-
Didius Iulianus	-	-	-	-
Clodius Albinus	-	-	1,09	-
Septimius Severus	15,17	18,10	21,74	4,54
Caracalla	1,97	1,27	1,09	-

Macrinus	0,28	1,27	-	-
Elagabalus	24,16	26,03	17,39	6,81
Severus Alexander	34,55	42,86	44,56	22,72
Maximinus Thrax	3,93	3,17	1,09	4,54
Pupienus și Balbinus	0,56	0,32	-	-
Gordianus III	17,14	5,71	13,04	61,36

Așa cum s-a putut observa pentru prima categorie, și în grupa a doua identificăm o creștere semnificativă a cantității de monedă pe emitent odată cu domnia lui Septimius Severus, însă, de data asta, într-un procent mult scăzut, ce cu greu ajunge la 20%. Emisiunile lui Elagabalus se mențin la un procentaj asemănător, în schimb, cresc procentual cele ale lui Severus Alexander, care tind să depășească 40%. Pe ansamblu, monedele bătute în perioada domniilor împăraților Elagabalus și Severus Alexander continuă să ocupe peste 50% din tezaur, procentul fiind în creștere, tinzând spre 60%.

Diferențele dintre cele două grupe de tezaure apar și atunci când analizăm procentual emisiunile din timpul lui Gordianus III, care cresc semnificativ, fluctuând în jurul procentului de 10%. Interesant este că emisiunile anterioare domniei lui Septimius Severus scad din punct de vedere procentual, cele ale flavienilor aproape că dispar din tezaure.

Un caz aparte îl constituie tezaurul de la Săpata de Jos, care conține o cantitate foarte mare de monede emise în timpul lui Gordianus III, 61,36%, fapt nemaiîntâlnit la nici un tezaur încheiat cu monedă bătută de acesta. Această particularitate ține de contextul în care a fost descoperit tezaurul, acesta provenind dintr-un castru de pe *limes Transalutanus*, monedele conținute provenind, în mod evident, din soldă, probabil una plătită nu cu mult timp înainte de ascunderea depozitului monetar. Structura acestuia ne permite însă să observăm că, odată cu sfârșitul domniei lui Gordianus III, dispar, în mod alert, monedele emise anterior domniei lui Septimius Severus, care sunt topite sau fuseseră teaurizate datorită argintului mai bun.

Comparațiile făcute anterior privind evoluția structurii tezaurelor din cele două grupe definite anterior ne permit să tragem câteva concluzii. În primul rând, trebuie să precizăm că se pot constata diferențe structurale evidente între grupele mai sus amintite. În timp ce tezaurele din prima grupă păstrează încă emisiuni ale flavienilor și ale împăraților anteriori lui Septimius Severus, cele din grupa a doua aproape că sunt lipsite de acestea, chiar și cele din timpul dinastiei Antoninilor fiind slab reprezentate. Se constată, de asemenea, o scădere procentuală a monedelor bătute în timpul domniei lui Septimius Severus, această scădere fiind invers proporțională cu cea constatată pentru emisiunile din timpul lui Severus Alexander. Se constată, pentru perioada domniei lui Gordianus III, o creștere spectaculoasă, ajungându-se de la o medie de aproximativ 1,5% la una de aproximativ 10%.

Credem că această comparație structurală ne permite o mai bună definire a celor două categorii de tezaure și permit susținerea împărțirii tezaurelor încheiate în timpul lui Gordianus III în două orizonturi de tezaure

distincte, așa cum s-a putut argumenta pe baza recorelării ultimelor emisiuni din cadrul fiecărui tezaur în parte. Tezaurile din prima grupă au fost ascunse, și conform structurii lor, anterior celor din grupa a doua.

10. Philippus Arabs

Această grupă conține cel mai mare număr de tezaure. Este vorba de 18: Belcinu I (județul Dolj)⁴¹, Bârca III (județul Dolj)⁴², Brădiceni (județul Gorj)⁴³, Bumbești-Jiu I (județul Gorj)⁴⁴, Celei I (județul Olt)⁴⁵, Căineni - Călinești (județul Vâlcea)⁴⁶, Galicea Mare (județul Dolj)⁴⁷, fostul județ Gorj⁴⁸, Gura Padinei II (județul Olt)⁴⁹, Ioneștii Govorei (jud. Vâlcea)⁵⁰, Moțăței I⁵¹, Moțăței III (județul Dolj)⁵², Ocolna (județul Dolj)⁵³, Slăveni I⁵⁴, Slăveni II (județul Olt)⁵⁵, Slobozia (județul Gorj)⁵⁶, Tunarii Vechi (județul Dolj)⁵⁷ și fragmentul de tezaur folosit pentru confecționarea unei centuri, provenit probabil din județul Vâlcea⁵⁸.

Depozitele monetare încheiate cu monedă de la Philippus Arabs au fost grupate în două, în funcție de momentul cronologic în apropierea căruia se concentrează aceste tezaure. Astfel, putem identifica două categorii de tezaure: unele ce au ultima emisiune apropiată de anul 245 și altele care se încheie în apropierea anilor 247-248⁵⁹. Din prima grupă fac parte următoarele tezaure: Bârca III, Bumbești I, Căineni-Călinești, Ioneștii Govorei, Moțăței I, Moțăței III și Ocolna, iar din cea de-a doua tezaurele: Cele I, Galicea Mare, Slăveni I, Slăveni II și Tunarii Vechi.

Pe lângă cele mai sus menționate, mai sunt alte 5 descoperite pe teritoriul Daciei sud-carpatică și încheiate cu monedă de la Philippus Arabs, dar, din păcate, nu avem date privind structura lor, ultimele emisiuni sau locul exact de descoperire. În consecință, nu le vom implica în analiza noastră privind structurile celor două grupuri de depozite monetare. Acestea sunt: Belcinu I, Brădiceni, fostul județ Gorj, Slobozia, fragmentul de centură. Nu vom lua în discuție tezaurul Gura Padinei II, pentru că din cele 400-500 de monede conținute inițial, au fost recuperate doar 25, deci într-un procent de aproximativ

⁴¹ Tudor 1968, p. 125.

⁴² Rădulescu, Tătulea 1990-1995, p. 71-104; Duțescu, Rădulescu 2001, pp. 90-93.

⁴³ Protase 1965, nr. 24.

⁴⁴ Gherghe, Gherghe 1977, pp. 9-14.

⁴⁵ Protase 1965, nr. 26.

⁴⁶ Müller 1890, pp. 37-42.

⁴⁷ Rădulescu 2001, pp. 94-107.

⁴⁸ Protase 1965, nr. 40.

⁴⁹ Poenaru Bordea, Mitrea 1992, p. 204; Preda 2001, pp. 85-91.

⁵⁰ Mitrea 1968a, p. 209-220; Petre-Govora 1968, pp. 207-208.

⁵¹ Iliescu 1941, pp. 160-169.

⁵² Mitrea 1969, p. 547, nr. 47.

⁵³ Mitrea 1984, p. 188, nr. 112.

⁵⁴ Tudor 1970, pp. 67-83.

⁵⁵ Toropu 1978, pp. 62-68.

⁵⁶ Protase 1965, nr. 67.

⁵⁷ Mitrea 1969, p. 549, nr. 62.

⁵⁸ Purece 2006, pp. 537-544.

⁵⁹ Petac 1997, p. 29.

5%. Este un procent, credem noi, care nu ne permite să obținem, pe baza monedelor cunoscute, o imagine reală, care să reflecte structura inițială a tezaurului.

La fel ca și în cazul tezaurilor încheiate cu monedă de la Gordianus III, am întocmit două tabele aferente fiecărei grupe de tezaure, pentru a avea o imagine de ansamblu mai bună asupra structurilor tezaurilor.

REPARTIȚIA PROCENTUALĂ PE EMITENȚI A MONEDELOR DIN TEZAURELE DIN GRUPA I (%)

Emitent	Bârca III	Bumbești I	Câineni-Călinești	Ionești Govorii	Moțaței I	Moțaței III	Ocolna
Vespasianus	0,05	-	-	-	-	-	1
Titus	-	-	-	-	-	-	-
Domitianus	-	-	-	-	-	-	-
Traianus	0,05	-	-	-	-	-	-
Hadrianus	0,15	-	0,42	-	-	-	-
Antoninus Pius	0,85	-	0,42	-	-	2,56	2
Marcus Aurelius	0,91	-	-	-	-	-	2
Commodus	1,61	1,08	0,42	-	1,25	2,56	2
Pertinax	0,05	-	-	-	-	-	-
Didius Iulianus	0,05	-	-	-	-	-	-
Clodius Albinus	0,40	0,54	0,42	-	-	-	-
Septimius Severus	24,47	18,38	10,21	-	31,25	12,82	20
Caracalla	4,03	5,40	1,27	1,32	2,5	2,56	2
Macrinus	1,06	0,54	-	-	-	-	1
Elagabalus	25,83	9,73	24,68	11,92	33,75	17,94	32
Severus Alexander	34	9,73	40,85	-	22,50	25,64	20
Maximinus Thrax	2,87	3,78	2,12	-	-	7,69	2
Pupienus și Balbinus	0,20	0,54	0,42	-	-	-	-
Gordianus III	2,92	48,66	16,17	86,09	6,25	20,51	14
Philippus Arabs	0,05	1,62	2,12	0,66	1,25	7,69	2

Cu excepția tezaurului Bârca III, se constată în această categorie de tezaure o lipsă a monedelor Flavienilor și prezența, doar într-un procent foarte mic, a monedelor din perioada dinastiei Antoninilor. Procentele pentru această

ultimă perioadă sunt puțin mai mari în depozitele monetare Moțăței III și Ocolna, datorită și numărului mic de monede conținute, astfel o singură monedă putând duce la creșteri procentuale semnificative, în acestea, comparativ cu tezaurele cu un număr mai mare de monede. Situația este asemănătoare cu cea constatată pentru cea de-a doua categorie a depozitelor monetare încheiate cu piese de la Gordianus III. Emisiunile lui Septimius Severus nu depășesc în general 25% din tezaur. Cu excepția tezaurelor Bumbești I și Loneștii Govorei, se menține dominația procentuală a emisiunilor împăraților Elagabalus și Severus Alexander, acestea depășind 50% sau se apropie mult de această valoare.

Interesante sunt: Bumbești I și Loneștii Govorei, care creează o situație aparte, așa cum am putut constata în cazul celui de la Săpata de Jos. Având în vedere și contextele în care au fost descoperite cele două, situații asemănătoare celei în care a fost găsit tezaurul de la Săpata de Jos, credem că ele conțin monede, dacă nu în totalitate, măcar în cea mai mare parte, plătite ca soldă unor militari din cele două castre, cu puțin timp înainte de momentul ascunderii. De aici rezultă un procent foarte ridicat de piese aparținând lui Gordianus III, emisiunile lui Philippus Arabs fiind într-o proporție mică, datorită faptului că tezaurele au fost ascunse nu cu mult timp după urcarea acestuia pe tron. Această realitate este justificată și de prezența într-un procent foarte mare a antoninienilor, tezaurul de la Lonești fiind alcătuit numai din acest nominal, în timp ce în tezaurul Bumbești I antoninienii ocupă un procent ridicat, de 47,57%. Este cunoscut faptul că prezența emisiunilor timpurii de antoninieni este strâns legată de mediul militar⁶⁰.

Exceptând tezaurul Moțăței III, constatăm că emisiunile lui Philippus Arabs nu depășesc 2% din tezaur, fapt ce ne confirmă o ascundere timpurie a acestor tezaure, nefiind timp pentru pătrunderea pe piață a unei cantități mari de monedă bătută de acest împărat. Chiar și tezaurul Moțăței III, în ciuda aparentului procent ridicat, nu conține decât 3 monede bătute în timpul lui Philippus Arabs.

REPARTIȚIA PROCENTUALĂ PE EMITENȚI A MONEDELOR DIN TEZAURELE DIN GRUPA II (%)

Emitent	Galicea Mare	Slăveni I	Slăveni II	Tunarii Vechi
Vespasianus	-	-	-	-
Titus	-	-	-	-
Domitianus	-	-	-	-
Traianus	-	-	-	-
Hadrianus	-	-	-	-
Antoninus Pius	0,63	-	-	-
Marcus Aurelius	0,88	-	-	0,64
Commodus	1,26	-	-	0,64

⁶⁰ Protase 1958, p. 256.

Pertinax	-	-	-	0,64
Didius Iulianus	-	-	-	-
Clodius Albinus	-	-	-	-
Septimius Severus	19,59	-	-	21,15
Caracalla	4,80	1,83	1,81	5,76
Macrinus	0,38	-	0,60	-
Elagabalus	11,12	2,75	1,81	23,71
Severus Alexander	11,76	0,91	-	31,41
Maximinus Thrax	5,55	2,75	-	5,77
Pupienus și Balbinus	0,25	-	-	-
Gordianus III	37,80	55,04	54,21	7,69
Philippus Arabs	5,49	36,69	41,57	2,56

Pentru această categorie se poate observa o creștere procentuală a emisiunilor lui Philippus Arabs, care depășesc 2%, fapt ce se constată și pentru cele ale lui Gordianus III, care acum ocupă un procent important nu numai în tezaurele care au la bază solde. Monedele bătute în perioada Antoninilor sunt prezente într-un procent foarte scăzut, în tezaurele Slăveni I și Slăveni II nefiind nici măcar monede emise de Septimius Severus.

Structurile tezaurelor Slăveni I și Slăveni II fac notă discordantă de restul depozitelor monetare, ele conținând un procent foarte ridicat de emisiuni ale lui Philippus Arabs și Gordianus III. Prezența masivă a monedelor celor doi împărați și marea masă de antoninieni din tezaurele mai sus amintite, precum și contextul descoperirii, ne indică în mod clar faptul că cele două au la bază sume de bani primite ca soldă, acest lucru justificând și cantitatea mult mai mare, față de cea din tezaurele aparținând grupei în discuție, de monedă bătută de Philippus Arabs.

11. Traianus Decius

Din această categorie fac parte 3 tezaure: Bârca I⁶¹, Bârca IV⁶² (județul Dolj) și Leurda (județul Gorj)⁶³. La acestea nu este exclus să se fi putut alătura cel descoperit la Lupșa de Jos (județul Mehedinți), din care este cunoscut doar un antoninian emis de Traianus Decius.

În cazul Bârca I au fost recuperate 67 de monede din aproximativ 150 câte se pare că se aflau inițial (44,66%). Tezaurul Bârca IV se pare că a fost recuperat integral și are 127 exemplare. Din cel de la Leurda s-au păstrat 26 de monede, fără a se cunoaște dimensiunea exactă a acestuia.

⁶¹ Iliescu 1971, pp. 327-332.

⁶² Petolescu 1990, pp. 17-34.

⁶³ Popilian 1974, pp. 147-157.

În tezaurele încheiate cu monedă de la Traianus Decius, descoperite în Dacia sud-carpatică, se poate observa că monedele anterioare domniei lui Septimius Severus sunt într-un procent extrem de mic. Acestea au fost emise exclusiv de către Commodus și sunt prezente în tezaurul Bârca I (1,49%) și Bârca IV (0,79%). Emisiunile lui Commodus lipsesc din tezaurul de la Leurda.

Depozitele monetare au un procent ridicat de emisiuni aparținând lui Gordianus III, în același timp constatându-se o scădere, destul de semnificativă, a ponderii monedelor emise de către Elagabalus și Severus Alexander, care, în cele încheiate cu emisiuni ale împăraților Gordianus III și Philippus Arabs, reprezentau peste 50%. Ponderea emisiunilor lui Philippus Arabs este direct proporțională cu cea a celor bătute de Traianus Decius.

12. Trebonianus Gallus

Sunt cunoscute două tezaure, care este posibil să se fi încheiat cu emisiuni ale lui Trebonianus Gallus: Râureni (județul Vâlcea)⁶⁴ și Strâmpțu (județul Mehedinți)⁶⁵, în timp ce alte două: Seliște (județul Mehedinți)⁶⁶ și Sisești (județul Mehedinți)⁶⁷, au, probabil, ultimele monede bătute de Volusianus.

Despre tezaurul de la Seliște avem doar informații sumare, ceea ce nu ne permite să-l includem în analiza noastră. Nu considerăm nici că cel de la Râureni ar putea să se fi încheiat cu emisiuni aparținând celor doi împărați. El se încadrează atât structural, cât și din punctul de vedere al locului de descoperire, într-o grupă mai târzie, probabil cea a tezaurelor încheiate cu monedă de la Valerianus⁶⁸.

Singurele tezaure ce pot fi incluse, probabil, în această grupă sunt Strâmpțu și Sisești. Din primul se păstrează 96 de monede, în timp ce din cel de-al doilea au fost recuperate 151. Am întocmit un tabel care să reflecte structurile celor două tezaure.

REPARTIȚIA PROCENTUALĂ PE EMITENȚI A MONEDELOR

Emitent	Strâmpțu	Sisești
Marcus Aurelius	-	0,66
Septimius Severus	8,33	0,66
Caracalla	2,08	0,66
Macrinus	1,04	-
Elagabalus	5,22	-
Severus Alexander	14,58	7,94
Maximinus Thrax	2,08	1,32
Gordianus III	32,29	33,77

⁶⁴ Nubar, Purcărescu 1972, pp. 161-171.

⁶⁵ Mitrea 1974, pp. 55-64.

⁶⁶ Tudor 1968, pp. 128.

⁶⁷ Protase 1965, nr. 63.

⁶⁸ Purece 2008.

Philippus Arabs	16,67	21,85
Traianus Decius	16,67	15,23
Trebonianus Gallus	1,04	7,94
Volusianus	-	9,93

Încă de la prima vedere se poate observa că structurile celor două tezaure sunt destul de diferite. În timp ce în tezaurul de la Strâmbu, emisiunile anterioare domniei lui Gordianus III sunt într-un număr semnificativ, în cazul celui de la Sisești sunt mult mai reduse procentual, în schimb, avem o valoare procentuală mult mai ridicată pentru domniile lui Trebonianus Gallus și Volusianus.

Valoarea procentuală mare a monedelor emise de Trebonianus Gallus și Volusianus, constatată pentru tezaurul de la Sisești, nu mai este regăsită nici măcar în cazul tezaurelor încheiate cu emisiuni ulterioare, de fapt, nu mai este întâlnită la nici un alt tezaur ascuns în zona Daciei sud-carpătice. Acest fapt ne face să nu ne gândim la posibilitatea că acesta ar fi avut în componență monede ulterioare domniei lui Volusianus. Considerăm că tezaurul a fost ascuns anterior domniei lui Valerianus, având în vedere și situația din zonă⁶⁹. Singura explicație, credem noi, viabilă, pe care putem să o dăm este aceea că, dacă nu în întregime, o mare parte din monedele conținute în tezaur vor fi provenit dintr-o soldă; de altfel, localitatea Sisești este aproape atât de importantul centru militar de la Drobeta, cât și de fortificațiile de la Bumbești⁷⁰.

13. Valerianus

Categoria tezaurelor încheiate cu monedă de la Valerianus cuprinde doar acumulări monetare descoperite în zona Daciei sud-carpătice⁷¹. Acestea sunt⁷²: Olteni (județul Vâlcea)⁷³ și Stănești (județul Vâlcea)⁷⁴.

Cele două tezaure se pare că s-au păstrat în cea mai mare parte, cel de la Olteni având aproximativ 300 de monede, din care s-au recuperat 259, iar cel de la Stănești având 1127 monede.

În cadrul tezaurului de la Stănești se poate observa o reprezentare mai bună a monedelor timpurii, spre deosebire de cel de la Olteni, care deține un procent mai ridicat de emisiuni târzii. Interesant este raportul dintre emisiunile lui Elagabalus și Philippus Arabs, în cazul tezaurului de la Stănești raportul fiind de 19,53% Elagabalus și 11,89% Philippus Arabs, în timp ce, în cel de la Olteni, situația este inversă: Elagabalus 11,20% și Philippus Arabs 20,07%.

Atât în cazul tezaurului de la Stănești, cât și în cel al tezaurului de la Olteni se constată prezența unor monede anterioare ca emisie domniei lui

⁶⁹ Purece 2008a.

⁷⁰ Stângă 1998, p. 275.

⁷¹ Purece 2005, p. 31-32; Dudău 2006, p. 269.

⁷² La acestea se poate adăuga, credem noi, tezaurul de la Râureni. Vezi discuția referitoare la acesta în Purece 2008.

⁷³ Mitrea 1971a, pp. 115-142.

⁷⁴ Purece 2005.

Elagabalus. În timp ce în tezaurul de la Stănești supraviețuiesc chiar și emisiuni din perioada dinastiei Antoninilor, în tezaurul de la Oltenia avem doar monede bătute începând cu Septimius Severus⁷⁵.

14. Aurelianus

Spre deosebire de Transilvania, în zona sud-carpatică a Daciei nu avem tezaure încheiate cu monedă de la Gallienus. Singurul din Oltenia încheiat cu emisiuni ulterioare lui Valerianus este Vișoara II (județul Dolj)⁷⁶, care se încheie cu monede bătute de Aurelianus.

Tezaurul de la Vișoara este foarte compact, el fiind alcătuit într-un procent de 99% de monede emise de Gallienus, Claudius II și Aurelianus. Această unitate în compoziție ne face să credem că a fost alcătuit din monede provenite dintr-o soldă. Numai așa putem explica apariția într-o cantitate deosebit de mare a monedelor post Valerianus într-un tezaur, deși ele nu se regăsesc în nici un altul din Oltenia.

PRESCURTĂRI ȘI BIBLIOGRAFIE

Ardevan 1996	R. Ardevan, <i>La monnaie d'or dans la Dacie Romaine</i> , în SCN, X, 1996, pp. 15-25
Depeyrot, Moisiil 2004	G. Depeyrot, Delia Moisiil, <i>Le trésor de Frâncești. Les débuts de la crise du denier (98-235)</i> , Wetteren, 2004.
Dudău 2006	Oltea Dudău, <i>Circulația monetară în castrele de trupe auxiliare din Provincia Dacia</i> , Timișoara, 2007.
Dumitrașcu 1996	A. Dumitrașcu, <i>O pușculiță cu denari romani imperiali descoperită la Râmnicu Vâlcea</i> , în BSNR 140-141 (1992-1993), 1996, pp. 95-104.
Duțescu, Rădulescu 2001	Maria-Magdalena Duțescu, Ana-Maria Rădulescu, <i>Un nou lot monetar din al treilea tezaur de la Bârca</i> , în Oltenia, XIII, 2001, pp. 90-93.
Gherghe, Gherghe 1977	Otilia Gherghe, P. Gherghe, <i>Tezaurul de la Bumbești-Jiu</i> , în RMM, 46, 2, 1977, p. 9-14
Iliescu 1940	O. Iliescu, <i>Tezaurul roman imperial de la Dobridor</i> , în Oltenia, I, nr. 9, 1940, pp. 141-144.
Iliescu 1941	O. Iliescu, <i>Tezaurul roman imperial de la Moțăței-Dolj</i> , în Oltenia, II, nr. 11-12, 1941, pp. 160-169.
Marinoiu 2005	V. Marinoiu, <i>Un nou tezaur imperial descoperit în castrul de la Bumbești Jiu, județul Gorj</i> , în Apulum, XLII, 2005, pp. 175-192.
Mitrea 1964	B. Mitrea, <i>Découvertes anciennes et plus récentes de monnaies antiques et byzantines en République Populaire Roumanie</i> , în Dacia N.S. VIII, 1964, pp. 371-384.
Mitrea 1966	B. Mitrea, <i>Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie</i> , în Dacia N.S., X, 1966, pp. 403-411.
Mitrea 1968	B. Mitrea, <i>Cu privire la tezaurul monetar roman imperial de la Săpata de Jos și prăbușirea limesului Transalutanus</i> , în SCN, IV, 1968, p. 197-206.
Mitrea 1968a	B. Mitrea, <i>Observații numismatice și istorice asupra tezaurului de monede romane imperiale descoperit la Ionești Govorei</i> , în SCN,

⁷⁵ Purece 2004, pp. 35-41.

⁷⁶ Mitrea 1982, pp. 97-106.

- IV, 1968, pp. 209-222.
- Mitrea 1969 B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în *Dacia* N. S., XIII, 1969, pp. 539-552.
- Mitrea 1971a B. Mitrea, *Un document numismatic din a doua jumătate a secolului al III-lea: tezaurul de monede romane de la Olteni*, în *SCN*, V, 1971, pp. 115-144.
- Mitrea 1974 B. Mitrea, *Un tezaur de monede romane imperiale din vestul Olteniei*, în *Drobeta*, 1, 1974, pp. 55-64.
- Mitrea 1979 B. Mitrea, *Tezaurul monetar de la Bălești, județul Gorj, din vremea lui Gordian al III-lea*, în *CN*, II, 1979, pp. 15-37.
- Mitrea 1981 B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie-1980*, în *Dacia* NS, XXV, 1981, p. 381-390
- Mitrea 1982 B. Mitrea, *Un tezaur monetar de la Aurelian descoperit în Oltenia*, în *Oltenia*, 4, 1982, pp. 97-105.
- Mitrea 1984 B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1981, 1982 et 1983 (XXV, XXVI et XXVII)*, în *Dacia* NS, XXVIII, 1984, pp. 183-190.
- Mitrea, Mihăilescu – Bârliba 1992 I. Mitrea, V. Mihăilescu - Bârliba, *Din nou despre tezaurul de la Sâmburești (județul Olt)*, în *BSNR*, 134-139, (1986-1991), 1992, pp. 75-84.
- Müller 1890 H. Müller, *Ein neuer Fund römischer Silberdenare*, în *Korrespondenzblatt der Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, XIII, nr. 4, 1890, pp. 37-44.
- Nubar, Purcărescu 1972 H. Nubar, P. Purcărescu, *Note pe marginea unui tezaur monetar din epoca romană, descoperit la Râureni, jud. Vâlcea*, în *Buridava*, 1, 1972, pp. 161-171.
- Petac 1997 E. Petac, *Considerații cu privire la data finală a tezaurelor monetare îngropate la mijlocul sec. III-lea p. Chr. în Dacia romană de la sud de Carpați*, în *SCN*, XII, 1997, pp. 27-40.
- Petolescu 1990 Carmen Maria Petolescu, *Al patrulea tezaur monetar descoperit la Bârca (jud. Dolj)*, în *CN*, VI, 1990, pp. 17-34.
- Petre-Govora 1968 Gh. I. Petre-Govora, *Tezaurul monetar de la Ionești Govorei. Condiții de descoperire*, în *SCN* IV, 1968, pp. 207-208.
- Poenaru Bordea 1996-1998 Gh. Poenaru Bordea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1994-1996 (XXXVIII-XL)*, în *Dacia* N. S. XL-XLII, 1996-1998, pp. 425-466.
- Poenaru Bordea, Mitrea 1992 Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1991 (XXXV)*, în *Dacia* N. S. , XXXVI, 1992, pp. 199-206.
- Popilian 1971 Gh. Popilian, *Descoperirea monetară de la Gostavăț (județul Olt)*, în *Historica* II, 1971, pp. 35-51.
- Popilian 1974 Gh. Popilian, *Tezaurul de monede romane descoperit la Leurda - orașul Motru (județul Gorj)*, în *Drobeta*, I, 1974, pp. 147-157.
- Popilian 1998 Gh. Popilian, *Câteva considerații cu privire la tezaurul de la Vârtop, jud. Dolj*, în *AO*, 13, 1998, pp. 43-70.
- Popilian, Chițu 1980 Gh. Popilian, Șt. Chițu, *Tezaurul de monede romane de la Drăghiceni (județul Olt)*, în *Oltenia* II, 1980, pp. 85-101.
- Popilian, Chițu 1997 Gh. Popilian, Șt. Chițu, *Tezaurul roman de monede imperiale descoperit la Caracal*, în *AO*, 12, 1997, pp. 31-39.
- Popilian, Davidescu 2000 Gh. Popilian, M. Davidescu, *Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Gruia (jud. Mehedinți)*, în *Drobeta* X, 2000, pp. 69-104.

- Popilian, Gherghe 1998-2003 Gh. Popilian, P. Gherghe, *Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Barza, com. Dănești, jud. Gorj*, în BSNR, XCII-XCVII, 1998-2003, pp. 83-110.
- Popilian, Mircești 1989 Gh. Popilian, I. Stan-Mircești, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Butoiești (județul Mehedinți)*, în SCN, IX, 1989, pp. 37-42.
- Popilian, Persu 1996-1997 Gh. Popilian, E. Persu, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Drăgășani*, în BSNR, XC-XCI, 1996-1997, pp. 45-54.
- Preda 1968 C. Preda, *Tezaurul monetar de la Bârca (jud. Dolj) și unele probleme privind atacurile carpilor din anii 242 și 245 în Dacia romană*, în SCN, IV, 1968, pp. 175-196.
- Preda 1974 C. Preda, *Tezaurul monetar din epoca romană descoperit la Gârla Mare*, în *Historica*, III, 1974, pp. 67-92.
- Preda 2001 C. Preda, *Un nou lot de monede din tezaurul roman imperial de la Gura Padinii, jud. Olt*, în SN, 2001, pp. 85-92.
- Protase 1958 D. Protase, *Tezaurizarea antoninianului în Dacia*, în SCN, II, 1958, pp. 253-268.
- Protase 1965 D. Protase, *Les trésors monétaires de la Dacie Romaine. Leur signification sociale – économique et ethno - politique*, în *Congresso internazionale di numismatica*, Roma, 1965, pp. 423-432.
- Purece 2004 S. I. Purece, *Aspecte privind circulația monedei romane în Oltenia la jumătatea secolului III d. Chr.. Studiu comparativ asupra tezaurelor de la Olteni și Stănești (județul Vâlcea)*, în *Studia universitatis cibiniensis. Series historica*, I, 2004, pp. 35-41.
- Purece 2005 S. I. Purece, *Tezaurul de la Stănești*, București, 2005.
- Purece 2006 S. I. Purece, *A girlde? Fragment made of roman imperial coins kept in the collection of the County Museum of Vâlcea*, în *Studia in honorem Demetrii Protase*, Cluj-Napoca, 2006, pp. 537-554.
- Purece 2007 S. I. Purece, *Discuții privind un tezaur necunoscut de monede romane imperial descoperit la hotarul dintre Slăvitești și Băbeni (jud. Vâlcea)*, în *Monedă și comerț în sud-estul Europei*, I, 2007, pp. 25-32.
- Purece 2008 S. I. Purece, *Tezaurul de la Râureni (județul Vâlcea). Completări numismatice și istorice*, în *Monedă și comerț în sud-estul Europei*, II, Sibiu, 2008, pp. 71-84.
- Purece 2008a S. I. Purece, *Orizonturile de tezaure din zona de sud a provinciei Dacia - Discuții și ipoteze*, în *Monedă și comerț în sud-estul Europei*, II, Sibiu, 2008, pp. 91-113.
- Rădulescu 2001 T. Rădulescu, *Tezaurul monetar de la Galicea Mare, județul Dolj, din vremea lui Filip Arabul*, în *Oltenia*, XIII, 2001, pp. 94-107.
- Rădulescu, Mărunțelu 2003 T. Rădulescu, M. Mărunțelu, *Un tezaur de denari romani imperiali din vremea împăratului Maximin Thrax descoperit la Dăbuleni-Dolj*, în AO, 17, 2003, pp. 37-43.
- Rădulescu, Tătulea 1990-1995 T. Rădulescu, C. M. Tătulea, *Al III-lea tezaur de monede romane imperiale descoperit la Bârca-Dolj*, în *Oltenia* I, 1990-1995, pp. 72-104.
- Stângă 1998 I. Stângă, *Viața economică la Drobeta în secolul II-VI p. Chr.*, București, 1998.
- Stângă, Bălțeanu 2002 I. Stângă, D. Bălțeanu, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Desa (județul Dolj)*, în *Drobeta*, XI-XIII, 2002, pp. 113-119.

- Suciu 1993 Viorica Suciu, *Tezaurul monetar roman descoperit la Medveș (com. Făcău, jud. Alba)*, în *Apulum*, XXVII-XXX, 1993, pp. 189-207.
- Suciu 2000 Viorica Suciu, *Tezaure monetare din Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca, 2000.
- Toropu 1978 O. Toropu, *Un nou tezaur monetar roman descoperit la Slăveni*, în *Drobeta*, 3, 1978, pp. 62-68.
- Toropu, Stoica 1970 O. Toropu, O. Stoica, *Descoperiri arheologice și numismatice din Oltenia*, în *MCA*, IX, 1970, pp. 491-502.
- Tudor 1968 D. Tudor, *Oltenia Romană*, București, 1968.
- Tudor 1970 D. Tudor, *Distrușirea castrului roman de la Slăveni, pe Olt*, în *Historica*, I, 1970, pp. 67-82.

Summary

The structural analysis of the imperial latin treasures from Oltenia is fundamental to determinate the rhythm how the currency got into the area, but also to define the characteristics of the treasures formed during some chronological periods and under the influence of political and military events which concerned the South Carpathian part of the Dacia Province.

The comparaisons have been mode based on the latest currency from each treasure, taking into account the characteristic features of every single group of treasure.

Cercetări arheologice preventive la biserica „Buna Vestire”, fostul schit Climent, sat Pietrarii de Jos, comuna Pietrari, județul Vâlcea

Mariana Iosifaru
marianaiosifaru@yahoo.com

Biserica „Buna Vestire” (foto. 1), a fostului schit Climent, se află la aproximativ 28 km S/V de Râmnicu Vâlcea, pe DN 67 între Râmnicu Vâlcea și Horezu, în partea de vest a comunei Pietrari, la cca. 500 m Est de drumul național. Biserica a fost ridicată pe locul numit „Pajiștea”, situat pe malul drept al pârâului Otăsău, pe un platou, la baza vestică a versantului Cârlice, marcat de pante cu înclinație medie pe laturile de est și sud. În apropiere, la cca. 20 m S/V de biserică, dincolo de zidul de incintă înalt de 1,50 m se mai păstrează urme din casa ctitorului.

Biserica a fost construită între anii 1742-1743 de Climent, episcopul Râmnicului (1735-1749), popa Mihul (călugărit înainte de moarte cu numele de Macarie ieromonahul) și Ioan(„Ioan brat ego”), frații săi, ispravnic fiind Ilarion, proegumenul Mănăstirii Bistrița, locul ales fiind chiar proprietatea familiei episcopului.

Pisania săpată în piatră (44 x 133 cm), dispusă deasupra ușii de la intrarea în biserică, are următorul text, cu literă de 5,5 cm, în relief, pe 7 rânduri:

„†Această sfâ(n)tă și d(u)mnezeiască beserică întru carē să ci(n)stēște și să prāznu | iaște Bl(a)goveșteniile Preasf(in)tei de D(u)mnezeu Născătoarei și Pururea Fe | cioarei Mariei, carē din temeliia ei iaste zidită din bun gândul și cu toată | cheltuiala părintelui, chir Climentū episcopul Râmnicului Noul Seve | rin, în zilele prealuminatului domnū, Io Mihai Racoviță voevod, la cur | gerea anilor 7250, la lun(a) lui a(v)g(ust) 26 dn(i), ispravnic fiindū chir Ilarion proig(umen) Bistriț(ei)”¹.

Inscripția de pe glaful ușii de intrare în pronaos, într-un cartuș de 46/66 cm, literă de 3,5 cm, cu negru pe fond alb:

„La aceas(tă) sfântă biseari”(că) | a fostū ostenitori la luc | ru zidului și isprav(nic), Ila | rion ier(om)onah proigum(en) Bistriț(ii), popa Miu, Dusofteri ier(o)m(onah)”².

Episcopul Climent împodobește și apoi închină ctitoria sa mănăstirii Bistrița. În cartea vlădicăi Climent de la 24 martie 1747, se mai spune că, după 4 ani episcopul închină sfântul lăcaș episcopiei Râmnicului, pentru a fi mai bine ocrotit și administrat.³ Azi este biserică filială a parohiei Pietrari-Bârlogu.

¹ C. Bălan, „Inscripții medievale și din epoca modernă a României, județul istoric Vâlcea (secolul al XIV-lea - 1848), Ed. Academiei Române, București 2005, p.764.; P.Năsturel, „Fostul Schit Buna Vestire din Pietrarii de Jos (raionul Hurez)”, Mitropolia Olteniei, VII, nr. 1-2, 1955, p. 208.

² C. Bălan, Idem, p.767.

³ Atanasie Mironescu, *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noului Severin în anul jubiliar 1906*, București, p. 406.

Schitul Pietrari și casele „de piatră” zidite de Climent au fost vizitate în anul 1746 de mitropolitul Ugrovlahiei, Neofit I (30 iulie-1 august)⁴.

Biserica a fost pictată în 1744 de zugravii Gheorghe și fratele său Andrei, ucenic fiind Danciu Filip, în frescă, așa cum glăsuiește inscripția din proscomidie:

„† Помѣни, Г(о)с(под)и: | zugrafi, | popa Gheorghie, | Andrei БрЛт его | i Danciu Filip | 7253”⁵.

O altă inscripție, pe fațada de vest a bisericii, în partea inferioară a icoanei de hram, literă de 5,5 cm, cu negru pe fond alb, într-un câmp de 9/50 cm, menționează:

„Zugravi: popa Gheorghie”⁶, datată după grafie la 1744, când s-a zugrăvit lăcașul.

Pictura în frescă, înnegrită de fum, este originală. La intrare, pe peretele vestic al pronaosului, sunt pictați ctitorii: „Climentu episcopul | Râmnicului; Macarie ieromonah, | fratele episcopului | Climentu; |...; Ioan...; | Nicolae⁷ |” ținând biserica pe mâini. Alături de popa Mihul este fratele său Simion Vătășelul (identitate între onomasticele Ioan-Simeon⁸), urmând apoi fiii acestuia din urmă, Manu și Nicolae, și „ Io Constandinu Nicolae voievd;”. Pe tabloul votiv imaginea bisericii este redată cu multă acuratețe (foto. 2).

Biserica are plan dreptunghiular, fiind construită din cărămidă și piatră, cu absida altarului poligonală în exterior, ușor decroșată față de navă, fără turle. Pereții structurali, având 98 cm grosime, susțin, prin intermediul unor console, ansamblul de arce, pandantivi și bolți din cărămidă. La pridvor, arcele de sprijin pentru cupola centrală sunt consolidați cu tiranți de lemn. Șarpanta, din lemn, este acoperită cu o învelitoare de tablă. Biserica este pardosită cu lespezi mari de piatră (90 x 78 x 15 cm). Este împrejmuțată cu un zid de piatră, înalt de 1,50 m. Curtea bisericii a fost folosită ca cimitir până în anul 1927. Construcția bisericii se încadrează într-un dreptunghi cu lungimea de 21,45 m și lățimea de 7,20 m. Se încadrează în „noul stil” din secolul al XVIII-lea, întâlnit la numeroase biserici de țară din județul Vâlcea: Olănești - biserica Sfântul Nicolae, Schitul Jghiaburile, bisericile din satele Cacova, Costești, Comanca, biserica Sfântul Nicolae Făcăi-Ocnele-Mari, biserica Cuvioasa Paraschiva din Călinești-Brezoi.⁹

Altarul, de formă semicirculară în interior, are în grosimea zidului de N proscomidia (nișă boltită semicilindric) și alături o altă nișă mai mică, iar în zidul de S nișa diaconiconului, ascunse în grosimea pereților longitudinali ai altarului. Are o fereastră în axul altarului și o mică fereastră pentru proscomidie.

Tot în altar, în dreptul ferestrei dinspre est, se află scaunul arhieresc, din piatră, având sculptate capete de lei la colțuri (foto. 3).

⁴ Cornelia Pillat, „Călătoria mitropolitului Neofit în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, SCIA, 1956, nr. 3-4, pp. 277-285.

⁵ C. Bălan, Idem, p. 767 ; P.Năsturel, *op. cit.*, p.209.

⁶ *Ibidem*, p. 767.

⁷ *Ibidem*, p. 765.

⁸ Atanasie Mironescu, *op. cit.*, p. 404.

⁹ N. Ghica Budești, „Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia”, în BCMI, an XXIX, fasc. 87-90, 1936, p. 7.

Sfânta masă din altar – pristolul – este tot din piatră, formă pătrată (1,10 x 1,10 m), H=0,98 m, având un picior din piatră, octogonal.

Bolta altarului este compusă dintr-o semicalotă, continuată spre tâmplă cu un arc în plin centru.

Tâmpla, este din zidărie de cărămidă, fiind ridicată până sub arcul triumfal, pictată pe ambele părți; desparte naosul de pronaos și are trei deschideri la bază, ușile de acces spre altar.

Naosul, de formă dreptunghiulară, este acoperit cu o calotă sferică ce descarcă pe pereții transversali sau longitudinali prin intermediul unor arce transversale și longitudinale și al unor pandantivi sferici. Un perete masiv, plin (1,00 m grosime), desparte naosul de pronaos, accesul făcându-se printr-o deschidere largă de 1,00 m, arcuită. Naosul are 6 ferestre (câte două în registrul superior al pereților de N și S și câte una în cel inferior), cu ancadrame din piatră, cu arc în acoladă și chenarul profilat simplu.

Pronaosul, formă dreptunghiulară, prezintă aceeași sistem de boltire ca și naosul. Diferă doar înălțimile și dimensiunile elementelor constructive. Are două ferestre (una pe latura de nord și alta pe latura de sud, dispuse în registrul inferior).

Trecerea din pridvor în pronaos de face printr-o ușă (plasată pe axul bisericii), cu ancadrament sculptat din piatră, având o profilatură în acoladă dublă la partea superioară, iar pe laterale un chenar floral. Deasupra se află panoul cu încrustațiile pisaniei.

Pridvorul deschis, are în plan forma unui dreptunghi alungit, cu latura mică în sensul axului longitudinal al bisericii; are câte două arcade laterale și trei frontale. Este acoperit cu o calotă sferică, sprijinită pe arce care descarcă pe pereții transversali direct sau prin intermediul unor arce transversale și al unor pandantivi sferici.

Sistemul de boltire este susținut de 8 coloane octogonale din piatră, dintre care două coloane angajate, având baza, fusul și capitelul sculptate arhitectonic cât și în pictură. Capitelurile stâlpilor pridvorului sunt sculptate în stil corintic românesc. Pridvorul este acoperit de o calotă sferică ce descarcă pe pereții transversali direct sau prin intermediul unor arce longitudinale și al unor pandantivi sferici. Între arcele longitudinale și pereții longitudinali ai pridvorului acoperirea se realizează prin intermediul unor bolți cilindrice longitudinale.

În pridvor, la stânga, ar fi existat o altă lespede de mormânt, la care s-a umblat în 1911. Se spune că ar fi fost îngropată acolo o oarecare „cocoană „Zinca”.¹⁰ Azi, lespede nu mai este, pridvorul fiind pardosit tot cu lespezi de piatră ca și interiorul.

În exterior, un brâu format dintr-un tor, încadrat de două rânduri de cărămizi zimțate, împarte paramentul în două registre: cel inferior, până la soclu, simplu, doar cu ferestrele cu ancadrame de piatră, iar cel superior, cu panouri svelte cu arcaturi. Brâul se ridică, în unghi drept, deasupra pridvorului și încadrează, în axul fațadei vestice, icoana de hram. Cornișa, cu un brâu de mici dimensiuni în formă de tor, este lipsită de profilatură.

Biserica nu a suferit intervenții și nici degradări importante. Monumentul, exceptând cei doi contraforți ulteriori din zona altarului, se păstrează în forma originală. În 1911 biserica este legată cu fier și acoperită cu

¹⁰ P. Năsturel, *op. cit.*, p. 909.

țiglă. În 1934 și 1963 se acoperă cu șită de brad. Zidul de incintă a fost reparat în anul 1959. Pe latura de est, în zona absidei altarului, sunt adosați doi contraforți de beton în 1963. Biserica a avut o clopotniță din lemn, deasupra porții, la intrare. Aceasta s-a deteriorat și clopotul a fost mutat provizoriu între doi stâlpi în pridvorul bisericii, pe latura de nord. În 1957, se construiește o clopotniță nouă din zid, în colțul de nord-vest al zidului de incintă, clopotul vechi a fost topit și în 1962 a fost cumpărat altul de la Patriarhie, de preotul paroh I.Tuțu.

Pictura murală a suferit degradări importante. S-au degradat atât stratul de preparație suport, cât și stratul de culoare în zonele superioare și inferioare (registru draperiei).

Registru draperiei – stratul suport este asociat cu fenomenul de macerare. Se impune restaurarea picturii.

Consolidarea zidăriei cu o structură de beton armat, constând din centuri perimetrale la nivelul fundațiilor și cu grinzi de legătură transversale, situate sub placa de beton armat a pardoselii, precum și realizarea unui sistem perimetral de drenare, sub nivelul fundațiilor, la 1,50 m de biserică, pentru protejarea acestora de infiltrațiile de apă, ne-a permis realizarea unei cercetări arheologice preventive¹¹ în acest sit.

Zona de platou pe care se află biserica prezintă o înclinație moderată de la est la vest și de la nord la sud. Pentru realizarea consolidării și a drenului, au fost trasate 6 șanțuri în exterior, notate S I - S V; S IX, și 3 în interior (S VI-VIII; C 1), Pl. 1.

În cele 4 șanțuri trasate pentru dren, notate S I-IV, au fost descoperite 17 morminte de înhumatie și 5 gropi umplute cu cărămizi sparte, moluz, pietre în amestec cu pământ din perioada restaurării zidului de incintă, a construirii clopotniței și a restaurării bisericii. Tot pentru dren a fost trasat un șanț și dincolo de zidul de incintă notat S V (L= 50,50 m x l=0,50 m), unde au fost dezvelite fundațiile unor construcții. În șanțul care înconjoară biserica, notat S IX, au fost dezvelite 10 morminte.

Prelungirea drenului dincolo de zidul de incintă, spre nord-est, ne-a permis cercetarea zonei. Astfel, în șanțul notat S V, au fost descoperite fundațiile unor construcții. Grosimea fundațiilor este de 0,70 m, adâncimea de 0,50 m la vest și 0,60 m la est. Diferența de nivel față de zidul de incintă este de -0,70 m, până la fundații, iar adâncimea la care au fost găsite, față de nivelul de călcare este de -0,20 m, iar între ele 8,30 m. În stadiul actual al cercetării nu se poate spune mai mult. Se știe că părintele Climent a clădit și niște case, cu scopul de a întemeia un schit. De altfel, atât la sud cât și la est, dincolo de zidul de incintă se mai observă resturi din vechile construcții.

Înmormântări, în incinta schitului, au fost făcute între anii 1744-1927. Consider că mormintele, a căror adâncime este de -0,50 m, datează dinainte de Legea pentru înmormântări, decretată la 18 martie 1864, în timpul lui Alexandru Ioan Cuza, când sunt interzise și înmormântările în lăcașurile de cult.

Mormintele dezvelite atât pe dren, cât și lângă zidul bisericii, sunt în număr de 27, păstrează ritualul ortodox și au fost lipsite de inventar. Din cauza acidității și umezelii din sol, doar parțial au fost descoperite urme din coșciugul

¹¹ Din colectivul de cercetare au făcut parte: Ovidiu Păraușanu, Valeria Grigorescu, Claudiu Tulugea, Ion Tuțulescu. Planșele au fost realizate de Ovidiu Păraușanu.

de lemn. Deoarece la începerea lucrărilor drenul era deja săpat, muncitorii ne-au dat două monede și ne-au arătat și locul aproximativ în care au fost găsite, respectiv S II, caroul 20, -0,60 m (M.13?) și S III, caroul 7, -0,60 m (M.16 ?).

Cele doua monede sunt:

- o monedă austriacă de bronz, EIN KREUZER, 1816, emisă în monetăria de la Viena, posibil emitent Francisc I, stare de conservare bună, cu patină;

- monedă românească, de bronz, 5 BANI, 1867, emitent Carol I, greu lizibilă.

Mormintele au adâncimi cuprinse între -0,50 m și -1,00 m, depășind depunerile antropice, excepție făcând M.11, 13 și 15, din S II.

Depunerile antropice nu depășesc 0,50-0,60 m grosime, fiind reprezentate de un strat de pământ pigmentat cu mortar, cărămizi sfărâmate, cioplitiuri de piatră, de la construirea bisericii. Pe latura de nord, la intrarea în pridvor, au fost fixate trei trepte de piatră înainte de realizarea nivelării, având dimensiunile de 1,33 m x 0,24 m x 0,16 m și 1,18 m x 0,46 m x 0,14 m, la care s-a renunțat, fiind acoperite de umplutură, baza lor fiind de fapt nivelul de călcare la începerea construirii bisericii. Se mai păstrează doar o treaptă cu dimensiunile de 1,08 m x 0,46 m x 0,16 m, reprezentând nivelul de călcare inițial la intrarea în pridvor, acoperită de o placă de beton (foto. 4).

Fundațiile au fost construite unitar și în funcție de variația dictată de cota terenului natural la momentul construirii bisericii, cu ușoare înclinări vest-est și nord-sud, adâncimea minimă este de -1,10 m și maximă de -1,30 m. Fundațiile, sunt în șanț, armat la talpă cu o rețea de centuri din lemn cu secțiunea de 0,18-0,20 m, dispuse pe lungimea fundațiilor. Centurile de lemn au putrezit în decursul timpului, astfel că pe latura de vest se păstrează doar golurile acestora – în colțul de N-V s-a găsit și pironul cu care au fost fixate, iar la altar, bârnele s-au păstrat parțial (foto. 5). Fundația a fost turnată în cofragul natural reprezentat de pereții șanțului de fundație, alcătuită din pietre granitice și marne de dimensiuni medii și mijlocii prinse cu mortar de var în amestec cu nisip, foarte bine păstrate. O singură concavitate a fundațiilor a fost sesizată pe latura de vest, spre colțul de sud.

Stratigrafie, S IX, taluzul de nord, pe latura de nord a bisericii:

Trotuarul (foto. 5), din bolovani de râu de mărime mijlocie, prezintă, datorită tasărilor în timp, denivelări accentuate, care au favorizat stagnarea apelor pluviale. Lățimea acestuia era de 0,70 m și era acoperit în mare parte de iarbă, fiind fixat pe un strat de nisip, până la -0,20 m. Urmează, stratul de umplutură ce constă din mortar sfărâmat, bucăți de cărămizi sparte în amestec cu pământ și spărtură de piatră, gros de 0,35 m. Nivelul de călcare inițial, de la construcția bisericii, un pământ brun-gălbui, fără material arheologic, are o grosime de 0,10 m, fiind urmat, până la -1,10 m de un loes nisipos cu urme argiloase.

S VI, având dimensiunile de 4,50 m x 0,50 m a fost trasat în pronaos, la intrare (Pl. 2)

Stratigrafie, S VI, taluz de est:

±0,00 - 0,10 - 0,12 m, dale de piatră, nivelul de călcare actual.

-0,10 - 0,12 - 0,20 m, nisip.

-0,20 - 0,5 m, umplutură ce constă din mortar sfărâmat, bucăți de cărămizi sparte în amestec cu pământ.

-0,50 - 0,75 m pământ brun-gălbui, fără material arheologic, nivelul de călcare de la începerea construcției bisericii.

-0,75m - 1,90 m, loes nisipos cu urme argiloase.

În pronaos se află mormântul lui Macarie, unul dintre ctitorii acestei biserici. Pentru a fi cercetat și mutată piatra funerară pe vechiul amplasament, a fost trasată o casetă notată C.1, perpendiculară pe S VI, având dimensiunile de 2,00 m x 1,00 m. Mormântul zidit din cărămidă, cu boltă, are dimensiunile de: L=2,10 m, l=0,69 m, la Vest și 0,61 m la Est, H=0,65 m. Bolta a fost distrusă, probabil, când a fost mutată piatra funerară și s-a umblat la mormânt, deoarece în umplutură au fost găsite cărămizi întregi și fragmentare din aceasta. Piatra funerară, are dimensiunile de: L=1,81 m, l=0,86 m, gr=0,21 m, este așezată în dreapta, tangentă cu peretele de Sud. Inscripția pe 19 rânduri (1,151 m x 0,525 m), are literă în relief de 6 cm, între rânduri 1,5 -1,8 cm. Pe margine, un chenar floral (foto. 7):

„Supt această piatră,o[di] | nescū oasele răpo [sa] | tului robului lui Dumne[zeu], | popei Mihului, de aicea [din] Pe[trari], | Râm(n)icului, carele [la s] fârș[itului] | vieții sale luâ(n)d cinul călu|gărescū s-au numit Macarie ie | romonah; carele ș[i la] încē | perea sf(i)nței bisērici aceșt|ia din pajiște, [până s-au isprăvit] | de ziditū și de tânosit, multă | osârdie au : <a> rătă și oste [neala | a] u [lua] tū. Și după ce au isprăvit [de făcut] | s-au pristăvit, în zilele [lum(i)na] | tului d(o)mnū, Io Miha[ilū] | Racoviț(ă) voievod, [la luna] | lui martie 28, leat 72[51]¹².

Lângă mormântul zidit, în colțul de Nord au fost găsite în poziție secundară oseminte (nu putem preciza când au fost puse și cui aparțin: ar putea fi ale unui membru al familiei sau poate ale „cocoanei” Zinca).

Scheletul (foto. 8), bine conservat, are L=1,83 m, cca. 0,40 m, la umeri și capul ușor deplasat spre stânga. De o parte și de alta a capului două cărămizi (0,27 x 0,12 x 0,05 m), puse vertical, iar la cap, o cărămidă având inscripția: MACARIE IEMONAH

MARTIE 1742 (foto 9)

Singurul obiect găsit este un rest de la închizătoarea evangheliei, din bronz, decorată cu incizii.

S-a procedat la acoperirea și la reclădirea boltei, fiind folosite cărămizile inițiale, găsite în umplutura mormântului și a fost readusă piatra funerară pe amplasamentul inițial. Pentru a fi protejată s-a propus acoperirea ei cu un material transparent, respectându-se normele de conservare.

Aceeași stratigrafie se păstrează și în S VII (Pl. 3); S VIII (Pl. 4), cu mențiunea că stratul de umplutură, datorită diferenței de nivel Est-Vest și Nord-Sud este mai mare. De asemenea, stâlpii de susținere a bolților în S VI, sunt numai din cărămidă și au adâncimea de -0,70 m, pe când în S VII – S VIII, se prelungesc până la baza fundațiilor, fiind atât din cărămidă, cât și din piatră.

Cercetări arheologice sistematice, dincolo de zidul de incintă, ar putea scoate la suprafață „casele de piatră” ale familiei episcopului, menționate în documentele vremii.

¹² C. Bălan, *Idem*, p. 766.; P.Năsturel, *Idem*, p. 208; V. Drăghiceanu, „Inscripții de la Negoești, Preajba, Olteni, Bengești, Ostrov, Pietrarii de Jos, Bordești și Gugești”, în BCMI, 1915, p. 48; *Idem*, „Monumentele Olteniei”, II, în BCMI, 1933, p. 53.

Alături de alte biserici construite de episcopul Climent - Bolnița episcopiei (1745), Schitul Pătrunsa (1740), Schitul Colnic (1752) etc. - biserica cu hramul „Buna Vestire”, rămâne un important monument istoric, un loc de reculegere între alte două mănăstiri din apropierea DN. 67, respectiv, mănăstirile Govora și Horezu.

Summary

“Buna Vestire” church of the former Climent hermitage, in Pietrari, was built between 1742 – 1743 by the bishop of Râmnicu Vâlcea, Climent, and his brothers, one called „popa Mihul” (baptized as monk with the name of Macarie before his death) and another one, Simeon. At the time, „ispravnic” was Ilarion, „proegumen” of the „Bistrița” monastery. The place where the church was built, was the property of the bishop’s family.

The works to strengthen and restore the church have allowed an archaeological research in the area.

There were discovered 27 tombs, no inventory, on the drain and near the church wall too.

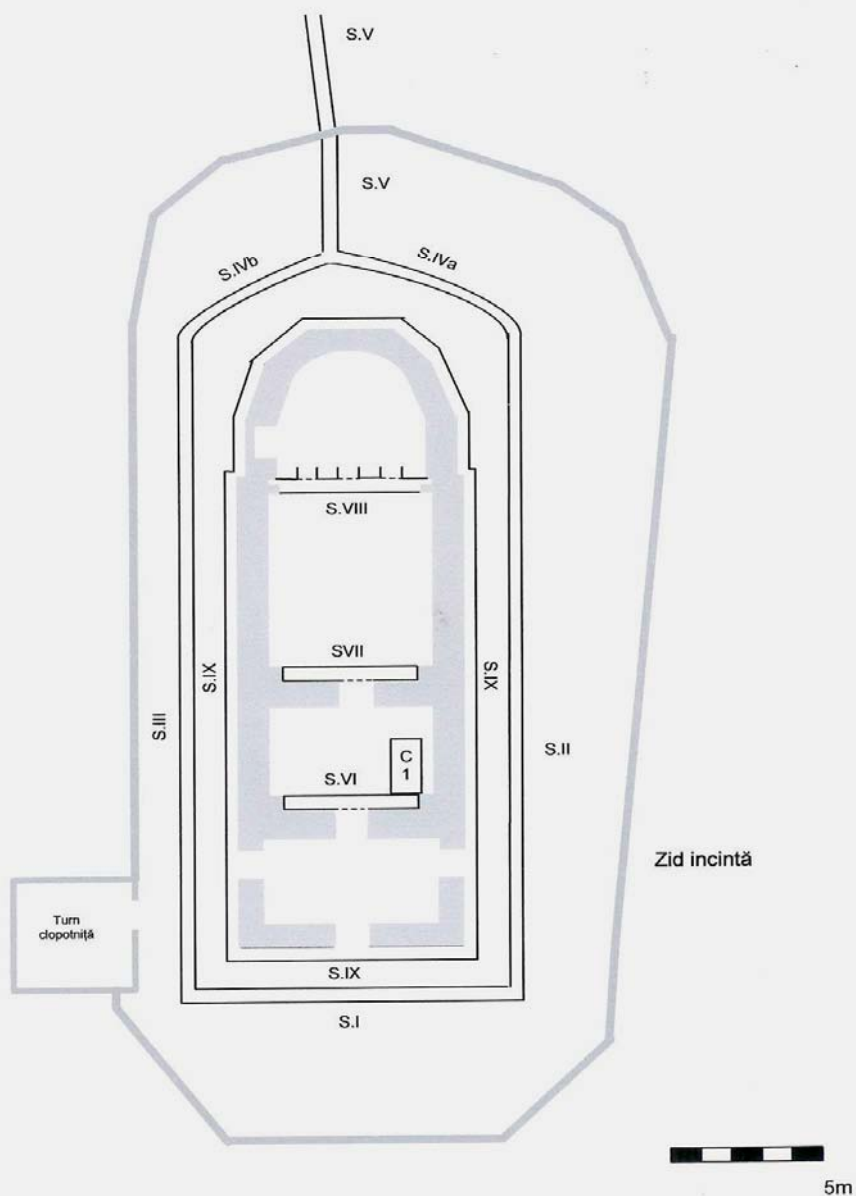
In pronave, on the right, there is Macarie’s tomb (d. 1742) made of bricks, with arch and tombstone. The vault was rebuilt and the tombstone restored on the old site. The foundation has as technical construction the dig, armed with a network of wooden belts, and it was placed in the natural shuttering. As materials, they used granitic stones and medium-sized marls which were fixed in lime mixed with sand.

The archaeological material found: two bronze coins and a fastener of the Gospel.

The church of the former Climent hermitage, along with other monasteries and hermitages situated in Vâlcea district, is part of our national heritage and an important tourist attraction between the two main tourist places of worship: the „Dintr-un Lemn” monastery and the „Horezu” monastery.

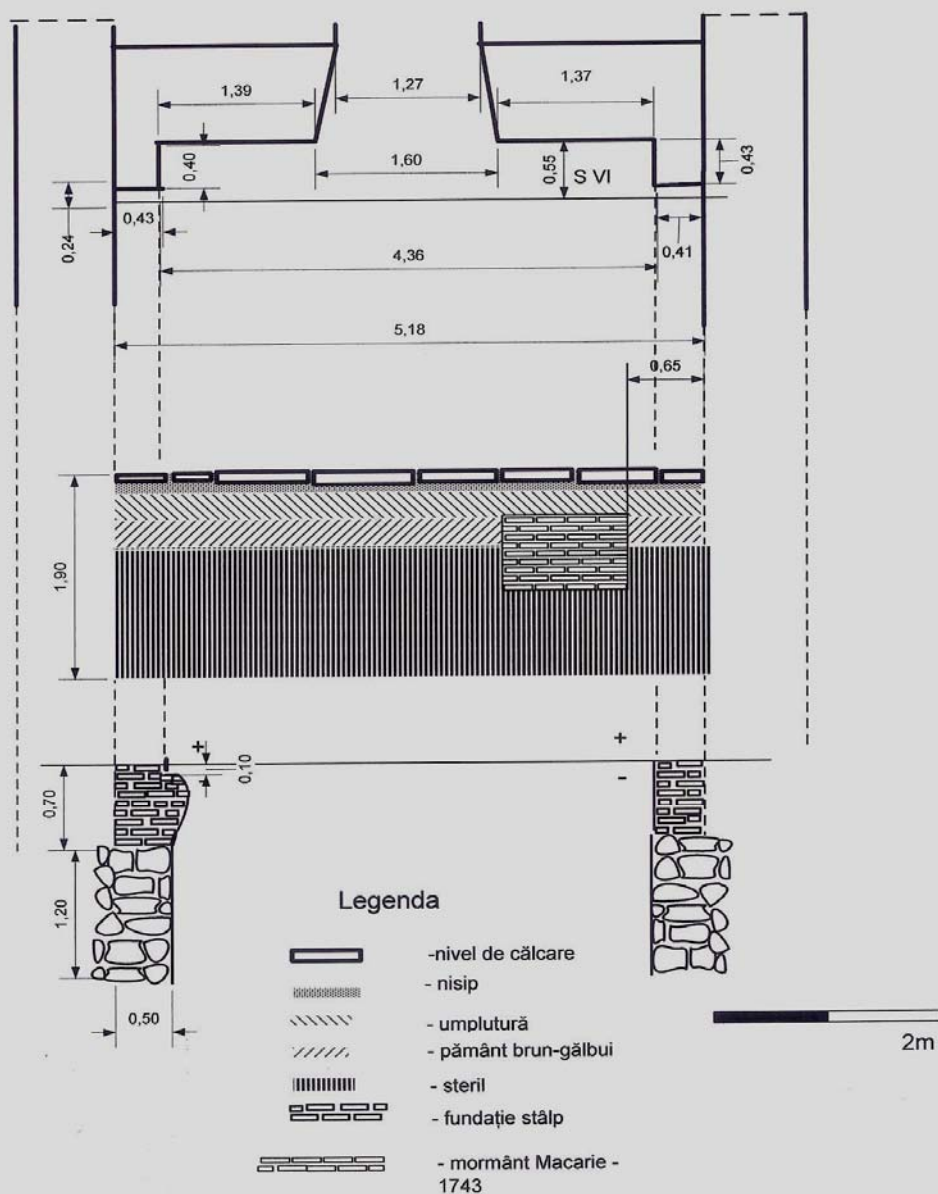
PIETRARI 2007 - 2008
Biserica „Buna Vestire”

Plan biserica și zid incintă
S.I - S.IX; C1

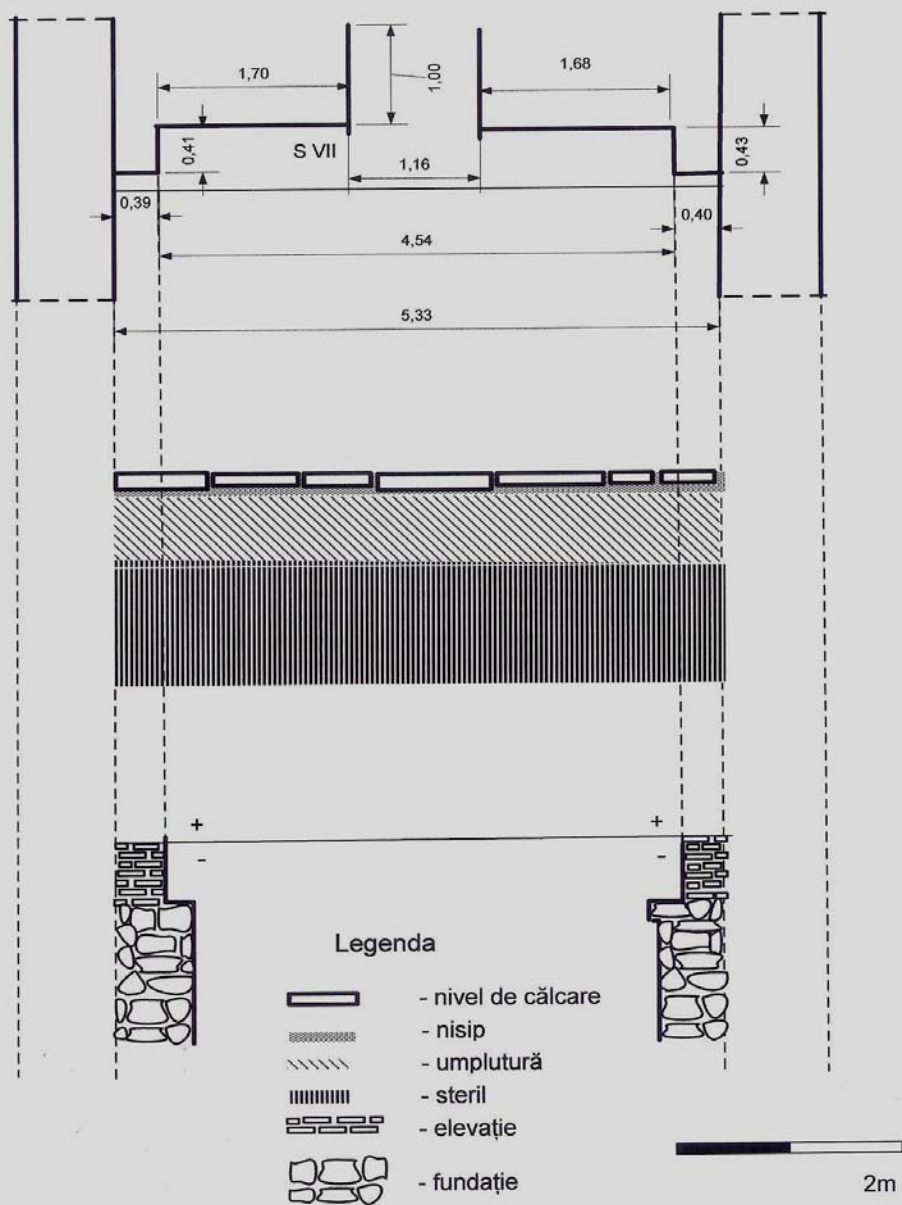
Pl.1

PIETRARI 2007
Biserica „Buna Vestire”
S VI – Pronaos: Grundriss și Profil taluz de
Est

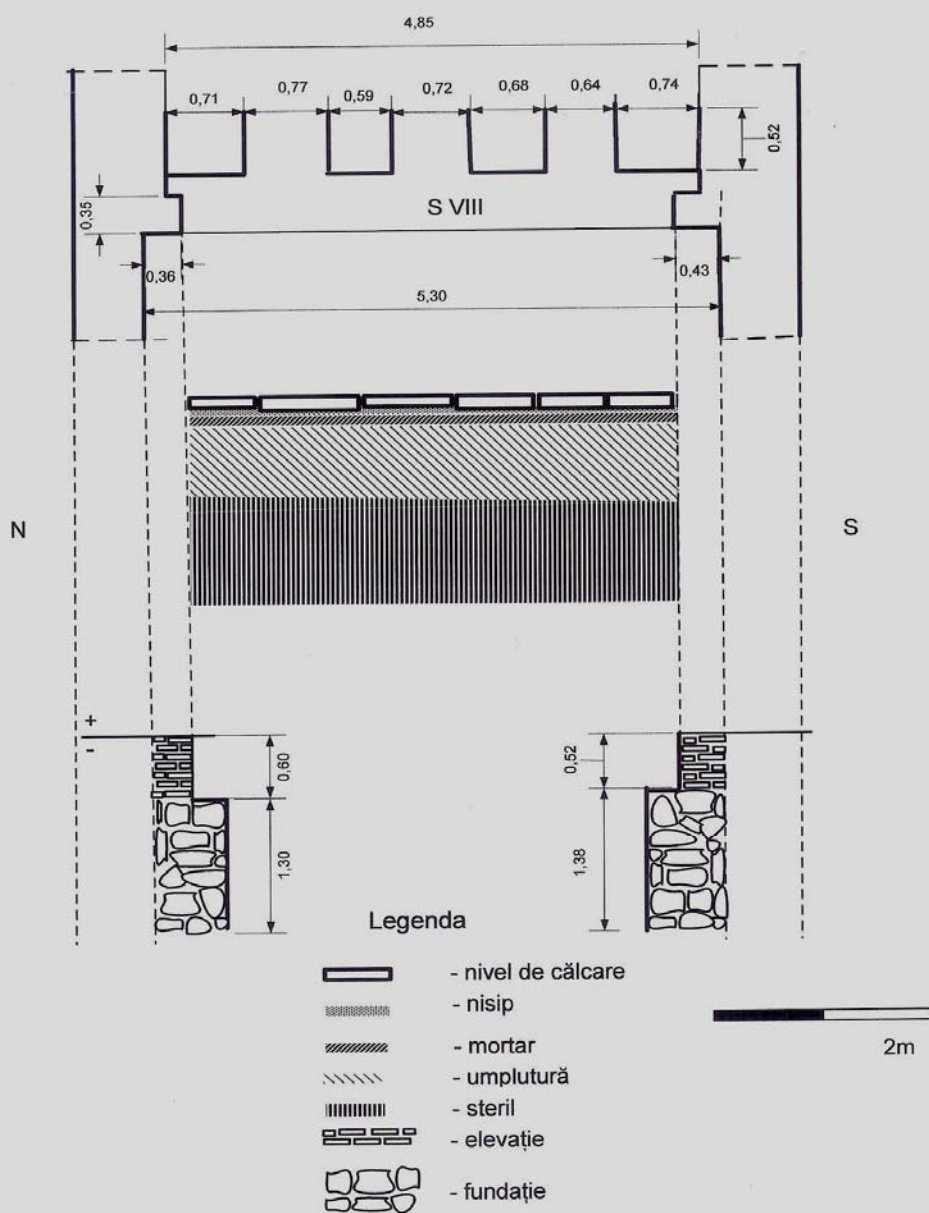
PI.2

PIETRARI 2007
Biserica „Buna Vestire”
S VII – Naos: Grundriss și Profil taluz
de Est

PI.3

PIETRARI 2007
Biserica „Buna Vestire”
S VIII – Naos: Grundriss și Profil taluz
de Est

PI.4

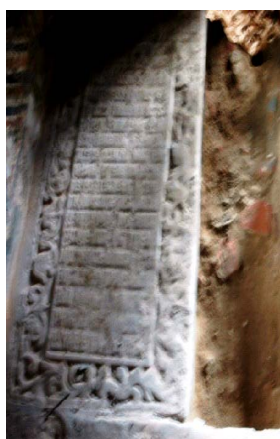
1

2

3

4

5

6

7

8

9

Cercetări arheologice preventive la biserica «Sfântul Nicolae», oraș Berbești, sat Valea Mare, județul Vâlcea

Mariana Iosifaru - marianaiosifaru@yahoo.com

Ion Tuțulescu - iontutulescu@yahoo.com

Claudiu Tulugea - claudiutulugea@yahoo.com

Ovidiu Părăușanu - oparausanu@yahoo.com

Terenul, situat în satul Valea Mare, oraș Berbești, fostul cartier Izvoru, proprietatea parohiei Berbești, a fost cercetat arheologic în zilele de 14.05.2008 – 28.06.2008. Cercetarea a fost efectuată conform autorizației de săpătură arheologică preventivă nr. 136/2008.

Orașul Berbești este situat în partea central-vestică a județului, în Piemontul Oltețului, la limita Subcarpaților Getici (Sectorul Subcarpaților Olteniei) cu Podișul Getic, pe cursul inferior al Tărăiei, afluent al Oltețului. Satul Valea Mare se află la cca. 4 Km nord-est de centrul orașului Berbești, între râurile Cerna și Tărăia. Izvorul existent la est de Dealul Bisericii, locul pe care a fost amplasat monumentul istoric ce face obiectul studiului, a dat probabil și numele cartierului-Izvorul.

Pe teritoriul orașului Berbești,¹ în punctele Valea Sesi și Râmei, au fost descoperite fosile de animale, de vârstă villafranchiană, asemănătoare celor descoperite la Bugiulești, comuna Tetoiu. Tot în aceste puncte, locuitorul Nicolin Teodor a descoperit unelte din os, silex și piatră. Unelte asemănătoare au fost descoperite și în prundul râului Tărăia și pârâului Războiul. În muzeul școlii se păstrează un ciocan de piatră șlefuit și perforat (L-7,5 cm; lățime muchie - 4 cm), intens folosit, aparținând culturii Coțofeni.

În partea de sud-vest a orașului Berbești, pe cursul pârâului Tărăia, a fost descoperit, un topor de bronz, datat în epoca bronzului, cultura Verbicioara².

Satul Berbești este atestat documentar printr-un hrisov emis la 24 februarie 1598³.

Biserica cu hramul «Sfântul Nicolae» din satul Valea Mare (foto. 1) a fost propusă pentru strămutare datorită extinderii lucrărilor de exploatare a cărbunelui din cariera Panga.

Biserica, a fost ridicată din temelie de obștea satului Valea Mare în anul 1776, de popa Andrei a fost refăcută la 1863 de Andrei Roșescu și alții, iar în anul 1922 a fost tencuită și pictată.

Biserica are plan dreptunghiular, altar ușor decroșat față de planul navei, de formă pentagonală atât în interior cât și în exterior și o turlă pe pronaos. Pridvorul este deschis și se sprijină pe 4 stâlpi de lemn sculptați.

¹ Ștefan T. Adrian, *Monografia comunei Berbești*, București, 1988, pp.13-14.

² Ana Violetta Ghelmez, *Toporul de bronz de la Berbești (Vâlcea)*, Buridava, II, pp.35-36

³ Melentina Bâzgan, *Județul Vâlcea până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Studii Vâlcene, I (VIII), 2003, p. 25.

Pronaosul, situat pe axul V-E, cu dimensiunile de 4,87m. (N-S) x 2,80 m.(V-E), are bolta semicilindrică, tencuită și pictată. Este traversat de două grinzi perpendiculare pe pereții de nord și sud, care sprijină cei patru stâlpi ai turnului-clopotniță. Naosul are în plan tot formă dreptunghiulară (4,87 x 5,35 m) și este acoperit de o boltă semicilindrică. Altarul, spațiul rezervat sanctuarului, este prevăzut cu proscomidie, amplasată pe latura de nord, destinată oficiului secret, fiind tratată printr-un blat de lemn. Diaconiconul destinat adăpostirii veșmintelor preoțești lipsește. În mijloc se află masa altarului-pristol, din piatră. Altarul are în plan formă pentagonală (inclusiv iconostasul) și este acoperit de o boltă semicilindrică și două triunghiuri sferice care descarcă pe pereții exteriori. Iconostasul este prevăzut cu icoane portative pictate în ulei. Pardoselile sunt din scânduri de brad. Șarpanta și asteriala sunt din stejar iar învelitoarea din tablă galvanizată (inițial din șită de brad).

Pisania din pridvor datează de la ultima renovare făcută în anul 1922: « Această Sfântă și Dumnezeiască Biserică unde se prăznuiește hramul Sf. Erarh Nicolae a fost clădită la anul 1423 decembrie 7 (?), a fost prenoită de preotul Andrei Roșescu și alții în 1863, septembrie 14. A fost prenoită și recunoscută prin decret regal nr.1989 din aprilie 1908 și a fost terminată de către preotul Iosif Bălțeanu cu toți fii săi duhovnicești ai satului Valea Mare în anul 1922 mai 21. ».

După pisania de pe tâmplă, deasupra ușilor împărătești aflăm: « Această sfântă și dumnezeiască biserică, unde | să prăznuiaște hramul Sfântului Erarh Nicolae, | s-au făcut din temelie de popa Andrei <.>asascu (?), | diaconul Ion, diaconul Nicolae (?), Pătru ereu, Matei, Pătru, Constandin ereu, | popa Dumitru, Petre, Gheorghe, Matei, | | Dumitru, Vlăduț... Nicolae, Pătru, Ioan, Constandin, Dumitru | ereu, Ilie, Mitrana, Bălașa er(e)ița, Ioan, Constandin, | Gherghița, | Matei, Ilinca... | Filip, Anghel, Păuna, | Grigore, | Stana, | Stan, Iana (?), Maria, Ioan, Șerban, | Ilina, Pătru, Florica, | Radu...Ion⁴. Inscricția a fost datată în anul 7285 (1776) dechemvrie 6⁵.

O altă pisanie fixată pe un panou de lemn, pe peretele din naos, în partea de sud, datată „leat 7327”⁶, într-un câmp de 22/57,5 cm, literă de 2,2 cm, cu alb pe fond albastru, amintește pe toți cei care au făcut din temelie biserica în anul 1818 septembrie 1-1819 august 31: „Această sfâ(n)tă și dumnezăiască biserică l s-au făcutu d(i)nu temelie de robi(i) lui Dumnezău, l Gheorghe ereu, Floruca er(e)ița(a), Dumitru ereu, Tinca er(e)ița l i Gheorghe ereu, Petriia er(e)ița, Barăbu diia(co)nu, Dobra diaconiasa, l Gheorghe ereu dii(a)conu, Dumitrana di(a)coniasa, l. Dumitru, Pătru, Dumitru, Anghel(i)na, Gheorghe; leat 7327.”.

Biserica de lemn « Sf. Nicolae » a fost tencuită în interior și exterior în anul 1922 și a fost pictată în ulei de Victor Fulgescu din Costești.

Terenul pe care a fost amplasată biserica, este platoul unui deal, marcat de pante cu înclinație vest - est și nord - sud. Zona de platou pe care se afla biserica are o diferență de nivel (altar-pridvor) de - 1,06m, iar nord-sud de - 0,26 m. Solul viu (fără urme antropice) este un loess, nisipos cu urme argiloase, săpat - 0,20 m, urmat de un nivel cu pământ de culoare brun-gălbui, slab

⁴ C.Bălan, *Inscricții medievale și din epoca modernă a României, Județul istoric Vâlcea (secolul al XIV-lea -1848)*, București, 2005, pp. 956-957.

⁵ I. Popescu Cilieni, *Biserici târguri și sate în județul Vâlcea*, Craiova, 1941, p. 48.

⁶ C. Bălan, *op.cit.*, p. 957.

pigmentat, cu urme de cărbune, având grosimea cuprinsă între - 0,20 -0,30 m. Acesta este nivelul de călcare din timpul ridicării acestei biserici.

S-au trasat patru secțiuni notate astfel: S I (cuprinde toată lungimea exterioară a zidurilor) de 39 x 0,60 m ; S II în interiorul bisericii, central, altar-pridvor, de 14 x 1,00 m ; S III, pe latura de sud, de 9,00 m x 1,00 m ; S IV, pe latura de nord, în interior, lângă fundație de 9,00 m x 1,00 m și o casetă, C 1, la Vest de S I având dimensiunile de 2,00 x 2,00 m (Pl. II). De asemenea, a fost săpată toată suprafața, până la solul viu, de o parte și de alta a S II, de la altar la pridvor.

S I (foto. 2-3) a urmărit întreaga zonă exterioară, trotuarul și adâncimea fundațiilor (Pl I). În fața pridvorului (foto. 4), la intrarea în biserică, pavajul din pietre de râu se prelungea spre vest. Pentru a se putea stabili utilitatea acestui pavaj s-a trasat o casetă notată C1 (foto. 5). S-a stabilit că acest pavaj, din pietre de râu, de dimensiuni mici, având lungimea de 1,80 m și lățimea de 1,80, a fost făcut pentru accesul la spațiul special amenajat pentru oficierea agapei la hramul bisericii, dar și pentru alte ocazii. Sub pavajul care înconjoară biserica, întâlnit pe toată lungimea S.I (lat de 0,70 m), s-au descoperit, numai în fața intrării în pridvor, lespezi de piatră (9 la număr) cu dimensiuni cuprinse între 1,30 m x 0,80 m x 0,30 m sau 0,20 x 0,70 x 0,20 m, care sunt de la ridicarea bisericii. Pe latura de nord, pavajul din pietre de râu este întrerupt în dreptul ușii (ulterioară ridicării bisericii), de acces în altar, de o lespede din piatră (0,70 x 0,20 x 0,15 m). Pavajul din pietre de râu, înierbat și vizibil doar parțial, înainte de începerea cercetării arheologice, a fost făcut probabil în anul 1922, când biserica este refăcută.

Fundația are ca tehnică de construcție șanțul în care au fost fixați bolovani de râu (mai ales spre interior (foto. 9, 12) și piatră fasonată de calcar având o structură nisipoasă, în exterior, prinși cu mortar de var. Adâncimea fundației este cuprinsă între -0,20 m -0,30 m de la nivelul actual al solului iar soclul este de 0, 50 m în dreptul pridvorului și 1, 00 m în dreptul altarului, datorită diferenței de nivel. Pe latura de vest atât în colțul de nord (foto. 7), cât și în cel de sud (foto. 6), o parte din pietrele fasonate care alcătuiesc fundația, sunt ieșite în exterior cca. 0,20 m și au fost fixate, probabil, pentru a consolida fundația pe cele două colțuri ale bisericii. De asemenea, s-a putut constata că pe latura de Sud, de la pridvor la pronaos fundația depășește șanțul de fundație (foto. 8). Piatra fasonă are dimensiuni cuprinse între 0,80 m x 0,25 m x 0,20 m; 0,70 m x 0,30 m x 0,15 m; 0,20 m x 0,15 m x 0,20 m și este prinsă cu mortar. Lățimea zidului bisericii este de 0,60 m, sesizându-se că, spre interior, fundația este din bolovani de râu și piatră fasonată având mortarul de slabă calitate (mult nisip și puțin var) pe o lățime de 0,30 m iar spre exterior, fundația este din piatră fasonată prinsă cu mortar de bună calitate (0,30 m). Putem vorbi de două faze de intervenție la fundație și elevație. Fundația a fost consolidată pe exterior ulterior, cel mai probabil în 1922, când biserica este tencuită și s-a lucrat probabil și la consolidarea fundației pe suprafețe mici, pentru a nu afecta structura de rezistență și apoi s-a tencuit. Pereții sunt din bârne de stejar, acoperiți cu ceruială din șipci de salcie și apoi tencuiți atât în interior cât și în exterior. Biserica a fost pictură în ulei.

S II, a fost trasată în interiorul biserici având orientare est-vest. În caroul 8 la adâncimea de -0,40 m de la nivelul de călcare s-a descoperit o lingură de alamă ornamentată cu motive florale.

Stratigrafie taluzul de nord al S II: $\pm 0,00-0,15$ m -nisip, în care au fost fixate bârnele transversale pe care era prinsă pardoseala; $-0,15 - 0,40 (-0,60)$ m - pământ de culoare gălbuie, slab pigmenat cu bucățele de cărbune, pietre cioplite și pietricele-umplutură; $-0,40 (-0,60) -0,60 (-0,80)$ m - pământ brun deschis, nivelul de călcare de la momentul construirii bisericii, fără urme arheologice; $-0,60(- 0,80) - 0,80(-1,00)$ m, pământ steril săpat.

Pronaosul era separat de naos printr-un rând de pietre de râu (foto 10,11) având lățimea de 0,20 m și adâncimea de $-0,10$ m, pe acestea fiind fixate două bârne din lemn, ce susțineau zidul despărțitor. Între naos și altar pietrele pe care s-au fixat cele două bârne (foto 13), au lățimea de 0,35 m și adâncimea de $-0,20$ m și nu au fost prinse cu mortar. Bârnelor folosite pentru fixarea pardoselii au grosimea de 0,20 m și sunt deteriorate.

S II și S III, dispuse și având dimensiunile menționate mai sus au fost trasate pentru urmărirea fundațiilor pe interior. Se păstrează aceeași stratigrafie ca în S I.

Nu au fost descoperite fragmente ceramice. Singura piesă descoperită este o lingură de alamă ornamentată cu motive florale incizate, găsită în S I, caroul 8 la $-0,40$ m (foto. 14-15). Cărămizile fragmentare și întregi descoperite, având dimensiunile de $0,20 \times 0,11 \times 0,07$ m, au fost folosite pentru a completa pe latura de sud, în dreptul pronaosului o bârnă deteriorată (s-a observat la desprinderea tencuielii) și pe latura de nord, când s-au tăiat bârnele pentru a se monta o ușă de acces la altar și au fost puse în mortar bucăți de cărămizi sparte (... $\times 0,15 \times 0,07$ m).

În ceea ce privește datarea, considerăm că a fost construită în anul 1776, cu reparațiile și intervențiile ulterioare. Atât în pisaniile menționate, cât și în literatura de specialitate, datarea diferă: 1423 ? (pisanie din pridvor), 1475⁷, 1776⁸, 1818 (pisanie din naos), 1845⁹. Intervenții la biserică s-au făcut în: 1863¹⁰, 1908¹¹, 1922 (pisanie din pridvor). În altar se află un vas de piatră de 30/40 cm, folosit ca spălător, ce are inscripționat anul 7296, cu literă în relief de 3,5-5,6 cm: "[Ba]dia I Stanca I Stana; 7296 (1787 septembrie 1 – 1788 august 31)"¹².

Extinderea lucrărilor de haldare în cariera Panga a impus strămutarea și conservarea bisericii monument istoric din satul Valea Mare. Noul amplasament s-a realizat într-un cadru arhitectural organizat și s-a asigurat o protecție adecvată monumentului. În aceste condiții, au fost satisfăcute pe de o parte nevoile impuse de locuitorii din zonă, concomitent cu cele cerute de beneficiarul lucrării, E.M.C. Berbești.

Prin cercetările arheologice întreprinse, au fost aduse noi date privind tehnica de construcție a monumentului, fiind totodată completată și istoria acestui important lăcaș de cult.

⁷ E. Petrescu, *Vâlcea-țara lupilor getici sau ținutul vâlcilor*, vol. I., Rm. Vâlcea, 2007, p. 211.

⁸ I. Popescu Cilieni, *op.cit.*, p.48; N.Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România I-Țara Românească*, vol. I, p. 64.; Ligia Elena Rizea, Ioana Ene, *Monumentele istorice din județul Vâlcea, repertoriu și cronologie*, Râmnicu Vâlcea, 2007, p. 34.

⁹ C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al județului Vâlcea*, București, 1893, p. 36.

^{10***} Eparhia Râmnicului și Argeșului-monografie, Râmnicu Vâlcea, 1976, p. 894.

¹¹ *Ibidem*.

¹² C.Bălan, *op. cit.*, p. 957.

Summary

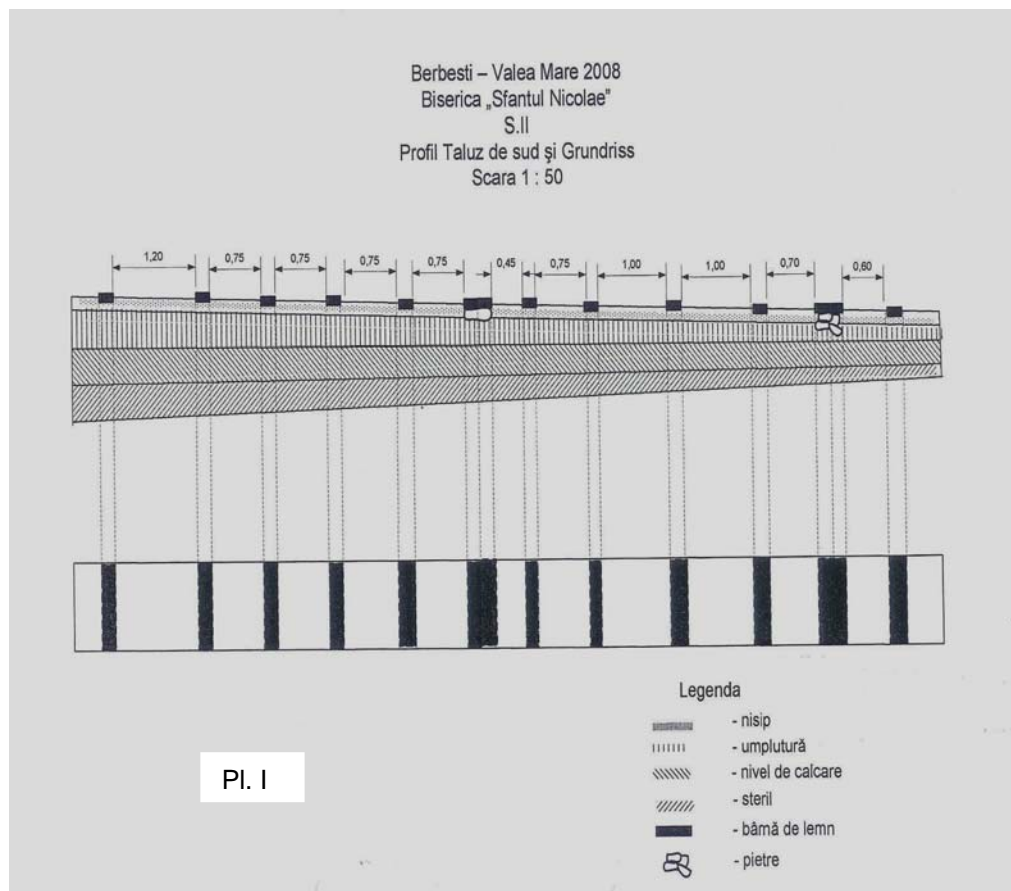
The church with the patron „Saint Nicholas" in Berbești city, Valea Mare village, hamlet Izvoru, was proposed for removal because of the extension of the works of mining exploitation in Panga career.

The church was built from the ground in 1818, by Andrei Popa, rebuilt in 1863 by Andrei Roșescu and others. In 1922 it was plastered and painted in oil by the painter Victor Fulgescu from Costesti.

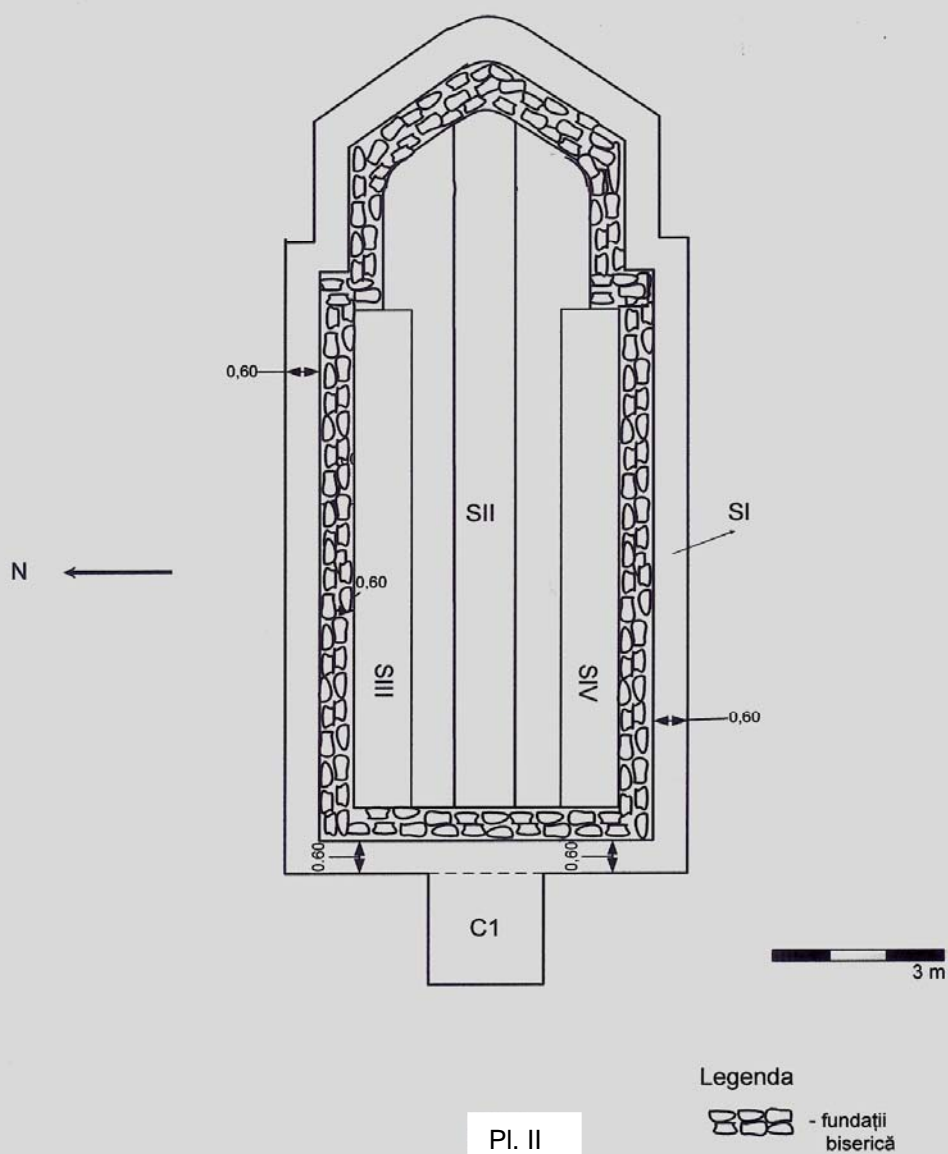
The foundation has as technical construction the dig where there have been fixed shaped limestone rocks and stones from the river. The depth of the foundations is -0,20-0,30 m, and the height of the socket is 0,50-1,00 m, depending on the position of the land.

The archaeological material discovered among the various materials inside the church: a brass spoon decorated with floral incisions.

The church has been moved to a new location in Berbești city and retains its original appearance.

Berbesti – Valea Mare
2008
Biserica „Sfantul Nicolae”
S.I – IV; C1
Grundriss

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

Cronica cercetărilor arheologice preventive pe anul 2007-2008 în județul Vâlcea

Claudiu Aurel Tulugea
claudutulugea@yahoo.com

Consemnarea unor astfel de activități, specifice unui muzeu, contribuie la cunoașterea celor mai recente și importante descoperiri arheologice. Acest articol se vrea a fi o recunoaștere, dar și o mulțumire la adresa celor care, pe parcursul unui an, au contribuit la îmbogățirea patrimoniului arheologic al județului Vâlcea¹. Totodată, informațiile aduse, atât despre siturile arheologice, cât și despre monumentele istorice cercetate, în cadrul programului național de restaurare și conservare a acestora, aduc completări inedite privind istoria locală. Se poate spune că cercetările arheologice preventive pot constitui baza unor cercetări arheologice sistematice în viitor, așa cum s-a întâmplat în situl de la Buridava romană sau în situl neolitic de la Copăcelu.

1. Râmnicu Vâlcea-Copăcelu

Punct: strada Ghiocelor nr. 32

Proprietar teren: Dumitru Dumitrescu

Cod RAN:167482.04

Suprafața afectată de proiect este de 75 mp. Au fost trasate două casete notate: C 62, cu dimensiunile de 2,50-2,50 m și C 63, cu dimensiunile de 6x6 m.

Stratigrafie C 62: 0,00 - 0,20 m, sol vegetal; -0,20 - 0,80 m, pământ brun gălbui pigmentat, cu urme de chirpici ars; -0,80 - 1,00 m, pământ steril.

Stratigrafie C 63: 0,00 - 0,20 m, sol vegetal, -0,20 - 0,80 m, pământ brun-gălbui, în care au fost găsite fragmente ceramice aparținând culturii Starcevo-Criș și bucăți de chirpici, cu urme de pari și nuiiele. Nu a fost găsit un nivel de locuire neolitic. Materialul a fost rulat de pe terasa din apropiere. Construcția a fost amplasată pe panta ce coboară de la terasa amintită spre pâraul Valea Goruneilor, diferența de nivel est-vest, fiind de 1,50 m.

Tipul cercetării: cercetare arheologică preventivă.

Durata cercetării: 07.06.2008.

2. Râmnicu Vâlcea-Copăcelu

Punct: Drumul Gării, f.n.

Proprietar teren: Ioan Cosma

Sit: așezarea neolitică de la Copăcelu

Cod sit : 167482.04

Tipul cercetării: cercetare arheologică preventivă.

Durata cercetării: 07.06.2008.

Importanța arheologică a sitului: în acest sit au fost făcute cercetări arheologice sistematice între anii 1961-1964, de către prof. Dumitru Berciu².

¹ Colectivul de cercetare a fost format din: Mariana Iosifaru-responsabil, Ionuț Tuțulescu, Claudiu Aurel Tulugea și fizicianul investigator Ovidiu Părăușanu.

² D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, pp. 11-13.

Cercetarea sistematică a fost reluată între anii 2003-2004, de către Muzeul Județean Vâlcea, când în zonă s-au construit casele pentru sinistrații de la Ocnele Mari. Cu această ocazie a fost delimitată latura de S-E a sitului, fiind descoperit aici nivelul de cultură Starcevo-Criș (fazele III B-IV A), Glina (Epoca Bronzului, faza a-III-a) și Verbicioara (faza a-IV-a).

Suprafața afectată de proiect este de 70 mp. A fost trasată o casetă notată C. 62, cu dimensiunile de 6 m x 2,50 m.

Stratigrafia: 0,00 - 0,20 m, sol vegetal;- 0,20 m - 0,40 m pământ brun negru; -0,40 - 1,30 m pământ galben lutos; -1,30 - 1,50 m pământ brun deschis, cu slabe urme de chirpici sfărâmat, bucățele mici de cărbune și fragmente ceramice Glina, în mare parte atipice. Nu este un nivel propriu zis, materialele descoperite au fost rulate în timp. Punctul cercetat se află pe terasa aluvionară a pârlului Sărata, la cca. 150 m est de acesta; -50 - 1,70 m, pământ galben nisipos, steril.

3. Râmnicu Vâlcea-Copăcelu

Punct: strada Copăcelu nr. 120

Proprietar teren: Ilie Daniel Dițoiu

Cod RAN:167432.04.

Suprafața afectată de proiect este de 86 mp. Au fost trasate două casete: C 68 și C 69, cu dimensiuni de 2,50 - 2,50 m și 6-6 m. În C 68 nu a fost găsit material arheologic. Stratigrafie C 69, -0,00 - 0,10 m, sol vegetal; -0,10 - 0,30 m, pământ brun-gălbui, cu fragmente ceramice amestecate, aparținând culturilor Glina și Verbicioara; -0,30 - 0,90 m, pământ steril.

Materialul arheologic descoperit: fragmente ceramice aparținând culturii Glina, faza a III a, decorate cu găuri buton și brâuri alveolate sub buză. Au mai fost descoperite fragmente ceramice Verbicioara, fazele IV-V, oase de animale și două nuclee de silex de culoare roșcată. Materialul a fost rulat.

Tipul cercetării: cercetare arheologică preventivă.

Durata cercetării: 02.10.2008 - 03.10.2008.

4. Râmnicu Vâlcea-Stolniceni

Punct: strada Buridava

Proprietar teren: Domeniul Public

Cod RAN:167482.10

Scurt istoric: săpături arheologice sistematice au fost făcute în anii 1956-1958, 1962-1965 și 1967, de către D.Tudor³, și între 1971-1992, de către Gheorghe Bichir⁴. O cercetare arheologică preventivă a fost efectuată în 2005-2006 în cinci puncte de către Muzeul Județean Vâlcea. În 2007, s-a mai efectuat o cercetare arheologică preventivă pentru aducțiunea cu apă potabilă pe strada Buridava.

Așezarea civilă romană se află pe malul drept al Oltului, vizavi de Combinatul Chimic Govora, fiind suprapusă în întregime de fostul sat Stolniceni. Au fost identificate două grupuri de terme și șase niveluri de locuire (cinci romane și unul datat post retragerii stăpânirii romane din Dacia).⁵

³ D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1978, p.270.

⁴ Gh. Bichir, *Centrul militar roman de la Buridava*, Thraco-Dacica, VI, 1985, pp. 93-104.

⁵ *Ibidem*.

Cu ocazia lucrărilor de asfaltare a străzii Buridava, în anul 2008 au fost trasate trei secțiuni notate S XII, S XIII, S XIV și o casetă C 1.

Materialul arheologic descoperit aparține secolelor II-III d.Hr. și constă în fragmente ceramice de cupe, farfurii tip taler, castroane, amfore, oale și materiale de construcție. Se remarcă fragmentele de țigle cu ștampilă: două cu inscripția CH. II. FB. și una cu inscripția P.S.

Cele trei inscripții menționate completează numărul mare de ștampile tegulare și demonstrează că la începutul secolului al II-lea a existat în zonă un puternic centru militar devenit ulterior și un puternic centru economic și comercial.

Tipul cercetării: cercetare arheologică preventivă.

Durata cercetării: 13.05.2008 - 30.09.2008.

5. Vaideeni-Marița

Punct: Funduri

Proprietar teren: Parohia Marița

Sit: Biserica „Cuviosa Paraschiva”,

Cod RAN : 174076.01.

Cod LMI /2004: VL-II-m-A-09805.

Scurt istoric: primul document medieval ce atestă Comuna Vaideeni este hrisovul din 12 iunie 1504, dat de Radu cel Mare⁶, iar satul Marița apare în documente la 5 iulie 1745⁷.

Despre biserica de lemn din satul Marița se spune că este cea mai veche din nordul Olteniei, cea mai mică din județul Vâlcea. Nu a fost niciodată tencuită și a păstrat aspectul original. A fost construită prin anul 1557, conform inscripției aflate pe bârna 5 din exterior, de pe naos, latura de sud. Nu are pisanie și de aici apar controverse privind datarea ei. Cert este că datează înainte de 1745, pentru că apare pomenită într-un document de epocă în care se menționează că vătaful plaiului Horezu oferă ajutor material bisericii.

Terenul pe care a fost amplasată biserica este platoul dealului Funduri cu pante având înclinație V-E și N-S. Zona de platou pe care se află biserica este aproape orizontală, cu ușoară denivelare N-S.

S-au trasat trei secțiuni notate S I (de jur-împrejurul bisericii de 25 x 0,80 m), S II (în interiorul bisericii, axa N-S între naos și altar, de 3 x 0,80 m) și S III (tot în interior între pronaos și naos de 3 x 0,80 m).

S I: pe latura de sud, în dreptul naosului și altarului, chiar lângă biserică, au fost dezvelite trei morminte de înhumare, fără inventar, la adâncimea de -0,50 m. Bolovanii mari de râu și piatra pe care e așezată biserica nu au fost prinși cu mortar, s-au deplasat către exterior, ducând la degradarea parțială a tălpilor, dar și la deformarea monumentului, cu tendința de răsucire pe axa E-V spre S. Ulterior, golurile dintre pietre au fost completate cu cărămizi.

În S II și S III nu a fost descoperit material arheologic, iar stratul de umplutură de sub pardoseală este nisipos și are o grosime de 0,40 m. Naosul este delimitat de pronaos și altar prin pietre de râu pe care sunt așezate tălpile.

⁶ C. Tamaș și colaboratorii, *Tezaur*, doc. nr. 43, p. 35

⁷ C. Tamaș, I. C. Vasile, *Monumente arhivistice vâlcene*, doc. nr. 221, p. 79.

Materialul arheologic din S I constă în fragmente ceramice de străchini și oale moderne, din centrul de olărit de la Horezu.

Biserica nu are pridvor și nici turn clopotniță, iar determinarea dendrocronologică a vârstei lemnului din care e cioplită bârna ce o datează ar putea elimina controversele privind anul construirii monumentului.

Tipul cercetării: cercetare arheologică preventivă.

Durata cercetării: 16.10.2008 - 20.10.2008.

6. Berbești-Valea Mare

Punct: Izvoru

Proprietar teren: Parohia Berbești.

Sit: Biserica din Lemn „Sfântul Nicolae”

Cod RAN: 174085.01

Cod LMI /2004: VL-II-m-B-09962.

Scurt istoric: satul Berbești este atestat documentar printr-un hrisov emis la 24 februarie 1598. Biserica cu hramul „Sfântul Nicolae” a fost propusă spre strămutare datorită extinderii lucrărilor de exploatare a cărbunelui din cariera Panga. Biserica a fost ridicată din temelie de obștea satului Valea Mare, în anul 1776, de Popa Andrei, reînnoită de Andrei Roșescu și alții, în 1863. Pisania din pridvor datează de la ultima renovare, din 1922, când biserica este tencuită și pictată în ulei, de pictorul Victor Fulgescu din Costești.

Terenul pe care a fost amplasată biserica, este platoul unui deal marcat de pante cu înclinație V-E și N-S. Zona de platou pe care se află biserica are o diferență de nivel (altar, pridvor) de -1,06 m, iar N-S de -0,26 m. Solul viu este un loess nisipos cu urme argiloase, săpat -0,20 - 0,30 m.

S-au trasat patru secțiuni: S I, trasată în jurul bisericii, L = 39 X 0,60 m; S II, în interiorul bisericii, altar – pridvor cu dimensiunile de L = 14 X 1 m; S III, trasată în interior, pe latura de Sud, cu dimensiunile de L = 9 X 1 m, iar S IV, pe latura de Nord, în interior, având aceleași dimensiuni ca și S III; Caseta 1 (C1), perpendiculară pe S I, la vest de acesta, în fața intrării în pridvor.

Din punct de vedere arheologic, s-au constatat următoarele:

Fundația are ca tehnică de construcție șanțul în care au fost fixate pietrele de calcar fasonate, având în compoziție mult nisip și bolovanii de râu, prinși cu mortar, având în compoziție puțin var. Datorită mortarului de proastă calitate, fundația a suferit degradări, acestea fiind remediate în anul 1922, când biserica este tencuită și pictată, iar fundația pe exterior este întărită cu mortar, având în compoziție mai mult var, asigurându-se o mai bună aderență și stabilitate. Tot atunci a fost pardosită cu scânduri de brad.

Biserica are fundația mică în adâncime (cca 0,30 m), soclul (0,50 - 1,00 m). Ținând cont de bârnele folosite și de structura din lemn încărcată cu tencuială, ea a putut rezista în timp datorită poziționării ei între dealuri, fiind ferită de vânturile puternice din zonă.

Nu au fost descoperite fragmente ceramice. Singura piesă descoperită este o lingură de alamă ornamentată cu motive florale incizate, găsită în S II, caroul 8, la -0,40 m.

În ceea ce privește datarea, consider că a fost construită în anul 1776, a fost renovată în 1863, de Andrei Roșescu și alții, a fost tencuită și pictată în anul 1922.

7. Râmnicu Vâlcea.

Punct: Parcul Mircea cel Bătrân

Proprietar teren: Domeniul Public

Sit: centrul istoric al Râmnicului

Cod sit 167482.12

Cod LMI /2004 : VL-II-M-m-B-09618.

Beneficiar : Primăria Râmnicului.

Terenul pe care s-a construit un „Ansamblu peisagistic cu jeturi de apă spumante” și „Reabilitare instalație catodică, cu injecție de curent a rețelei de distribuție cu gaz natural”, aparține domeniului public și se află la 22 m vest și respectiv 40 m sud - vest de conacul Socoteanu - Lahovari, monument de arhitectură din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, unul din cele mai vechi edificii din Râmnicu Vâlcea⁸.

Scurt istoric⁹: Proprietatea, care constituie azi aproximativ incinta parcului Mircea cel Bătrân, a fost cumpărată de boierii Socoteni de la Pahomie Monah Bujoreanu (zapisul din 12 iunie 1749) și Ludovic, egumenul sfintei mănăstiri a franciscanilor (zapisul din 1 aprilie 1783).

Greci la origine, boierii Lahovari se stabilesc în Vâlcea la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În 1816, fiica marelui clucer Dincă Socoteanu, Bica (1797-1870), se căsătorește cu Ioan (Iancu) Lahovari, și de la cele două familii, se păstrează numele conacului din lista monumentelor istorice.

Cercetări arheologice sistematice în parcul Mircea cel Bătrân au fost făcute de Elena Busuioc¹⁰.

În iunie 2005, au fost făcute cercetări arheologice preventive în colțul de sud - vest al parcului, cu ocazia modernizării cafenelei *Ariel*. Atunci au fost descoperite o parte din zidurile fostului han Lahovari.

Reluarea cercetărilor arheologice a permis dezvelirea fundațiilor ce împrejmuiuau pe latura de vest proprietatea Lahovari, construite probabil după 1870, când se donează un teren pentru lărgirea pieței existente. Pentru protejarea fundațiilor s-a propus mutarea amplasamentului fântânii, conservarea acestora *in situ*, iar aleile care intersectează fundațiile să fie marcate diferit. S-a trasat o secțiune S I cu dimensiunile 10,5 m - 3,5 m orientate N-S. Fundația descoperită pe toată lungimea S.I are 0,80 m lățime, pe adâncime -0,40 m, este construită din bolovani mari de râu, piatră fasonată și cărămizi bine arse, dispuse orizontal și vertical și prinse cu mortar. Cărămizile au dimensiunea de 0,30 x 0,14 x 0,08 m. Fundația a fost urmărită prin îndepărtarea solului vegetal până la gardul ce împrejmuește biserica „Buna Vestire”, pe latura de sud. Celelalte fundații, perpendiculare pe aceasta, sunt orientate spre E.

Pentru a urmări stratigrafia S I, au fost trasate două casete notate C 17 și C 18, perpendiculare pe fundație, având dimensiunile 1,50 m / 1,50 m.

Pentru protejarea fundațiilor a fost trasată o nouă casetă notată C 19 la 4 m E de acestea, cu dimensiunile de 2 m - 2 m, pe locul unde va fi reamplasată fântâna cu jeturi spumante.

⁸ Ligia Elena Rizea, Ene Ioana, *Monumente istorice din județul Vâlcea, Repertoriu și cronologie*, Râmnicu Vâlcea, 2007, p. 16.

⁹ Mariana Iosifaru, Ion Tuțulescu, Claudiu Aurel Tulugea, CCA, 2007, pp. 253-256.

¹⁰ Elena Busuioc, *Vestigii feudale de la Râmnicu Vâlcea*, Buridava, II, 1979, pp. 24-29.

Aici au fost sesizate două niveluri distincte:

Nivelul I: aparține celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea și constă în puține fragmente ceramice. Se remarcă un fragment buză de fructieră de mici dimensiuni, de culoare cărămie, arsă secundar la buză, corp tronconic, buză lată (2 cm), și un fund de ulcior, profilat, lucrat la roată, corp fragmentar globular, de culoare cărămie.

Nivelul II: aparține sfârșitului de secol XIX și început de secol XX. Materialul fragmentar ceramic descoperit, constă din străchini smălțuite din una și două culori, predominând verde și maro-roșcat, torți de oale, două tigăi smălțuite, cu verde în interior.

În cercetările făcute la 16 m E de cafeneaua *Ariel*, au fost descoperite o parte din fundațiile fostului han Socoteanu - Lahovari. Fundațiile sunt de la beciul hanului, au grosimea de 0,70 m și adâncimea de -2,50 m. Tehnica de construcție este șanțul, în care au fost fixate pietre fasonate, bolovani mari de râu și cărămizi dispuse atât orizontal, cât și vertical, prinse cu mortar. S-a mutat amplasamentul forajului. Deoarece beneficiarul are o lucrare punctuală, pe o suprafață mică, s-a propus o intervenție minimală de conservare *in situ* și de marcare a fundațiilor descoperite.

În punctele cercetate, nu au fost descoperite urme materiale mai vechi de secolul al XVIII-lea.

Summary

Preventive archaeological researches between 2007-2008,
have endorsed the following sites:

The Neolithic Age settlement from Copăcelu, point: no. 32, Ghiocilor street, landowner Dumitru Dumitrescu. There were drawn two boxes marked C 62 and C 63. There were discovered archeological materials belonging Starčevo-Cris culture, phase III B.

The Bronze Age settlement from Copăcelu, point: Drumul Gării street, landowner - Ioan Cosma. It was drawn a box marked C 61. It was discovered archaeological materials belonging to Glina culture, phase III.

The Bronze Age settlement from Copăcelu, point: no. 120, Copăcelu street, landowner Ilie Daniel Dițoiu. There were drawn two boxes: C 68 and C 69. There were discovered archeological materials belonging to Glina culture, phase III and to Verbicioara culture, phase IV.

The Roman settlement from Stolniceni, point Buridava street, public domain. There were drawn 3 sections marked S XII – S XIV and a box marked C 1. The archaeological material discovered belongs to centuries II-III. It was found: fragmental cup „terra sigilata” with the stamped inscription - ADVOCISI, fragments of stamped tiles: CH II FB (COHORS Flavia BESSORUM II), P S (PEDITES SINGULARIS) and ceramics specific to centuries II-III.

Cuvioasa Paraschiva church, com. VAIDEENI, Marița village. Point Funduri, land owner the Marița parish. It dates from 1557 and it is considered the oldest church in the Valcea district. On the southern side of the church, near

foundation, there were found 3 tombs without inventory at 0.50 m depth, before 1864.

„Sfântul Nicolae” church, Berbești town, Valea Mare village, Izvoru point, landowner the Berbești parish. It dates from 1863 and was raised by the local council, on the place of an old church in 1776. The church has been removed because of the mining exploitation from Panga career.

The historic centre of the Râmnicu Vâlcea town, point: Mircea cel Bătrân park, public domain. The property has belonged to the family Socoteanu-Lahovari, since the second half of the XVIII century. There were discovered two levels of living: one from the XVIII century and another one from the XIX century. From the former property there is only the mansion, which hosts today, the Children's Palace from Râmnicu Vâlcea.

**Publicații ale membrilor Centrului
de Tracologie (2003-2007).
Recenzii**

**Cristian Schuster, Gabriel Crăciunescu, Cristinel Fântâneau,
*Zur Bronzezeit in Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und
Verbicioara, Cetatea de Scaun, Târgoviște, Bd. I/2005 – 203 p.
28 hărți și 24 pl. - și Bd. II/2007 -137 p. 78 pl.***

Alexandru S. Morintz
alexmorintz@yahoo.com

În ultimii ani, între editurile care publică și carte de arheologie, și-a câștigat un loc important și Editura *Cetatea de Scaun* din Târgoviște, al cărei manager general este (cum se putea altfel!), tot un arheolog, drd. Dan Mărgărit.

Între lucrările tipărite în 2005 și 2007, se remarcă și *volumele I și II* din seria *Zur Bronzezeit in Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara*, scrise de trei specialiști din generația de mijloc și tânără: Cristian Schuster, Gabriel Crăciunescu și Cristinel Fântâneau. Aceștia abordează problematica celei dintâi perioade a epocii metalelor de pe teritoriul României.

În afara faptului că cei trei sunt legați prin preocupările arheologice, ei au beneficiat și de împrejurarea de a fi conduși și îndrumați în elaborarea tezelor de doctorat de către prof. univ. dr. Petre Roman, una dintre principalele personalități din acest domeniu. Astfel, în volumele pe care le prezentăm, sunt reunite într-o formă condensată rezultatele activității lor în conturarea, nuanțarea și definitivarea temelor abordate în respectivele teze de doctorat.

Primul volum se deschide cu un *Cuvânt înainte* (p. 7-8), care, printre altele, face referire și la motivația demersului de a publica într-o limbă de circulație această lucrare comună. În acest mod, tema și materialul supuse dezbaterii sunt mai ușor accesibile unor specialiști interesați de subiect din străinătate.

Capitolul I, Introducere, are ca prim segment *Câteva cuvinte privind lumea înconjurătoare la Dunărea de Jos* (p. 9-14). Autorii întreprind un demers bine documentat, încercând schițarea cadrului geografic al regiunii în perioadele apropiate subiectului tratat în cele două volume. De subliniat este și faptul că fenomenele petrecute la Dunărea de Jos sunt ancorate în realitatea unui spațiu mai larg, european și micro-asiatic.

Al doilea segment al *volumului I – Cu privire la istoricul cercetărilor culturilor Glina, Tei și Verbicioara* (p. 14-20) – face o trecere în revistă a celor mai importante momente în definirea conținutului și etapelor de dezvoltare a celor trei culturi. Sunt amintite eforturile științifice ale lui Grigore Tocilescu, Dinu V. Rosetti, Ion Nestor, Dumitru Berciu, Sebastian Morintz, Constantin S. Nicolăescu-Plopșor, Mircea Petrescu-Dîmbovița, Gheorghe Bichir, Margareta Constantiniu, Valeriu Leahu, Panait I. Panait, Corneliu Mateescu, Petre Roman, Alexandru Vulpe, Ion Motzoi-Chicideanu, Augustin Ulanici, Vasilica Sandu,

Mioara Turcu, Gheorghe Petre-Govora ș.a. Nu sunt neglijate nici noile investigații ale unor colegi mai tineri-Nona Palincaș, Radu Băjenaru, Florin Ridiche și cercetările proprii ale celor trei autori ai volumelor.

Fiecăreia dintre cele trei manifestări culturale îi este dedicat câte un capitol distinct. *Cultura Glina* (p. 21-83) este analizată din punct de vedere al *Catalogului descoperirilor* (în *Muntenia și Oltenia*; p. 21-45), al *Ariei de răspândire* (*Regiunea primară, Granița de est, Granița de sud, Granița de vest, Granița de nord*; p. 46-52), *Așezărilor* (p. 52-58), *Construcțiilor* (p. 58-62) și al *Înmormântărilor* (p. 62-83). Sunt valorificate datele mai vechi cu privire la subiectele aduse în discuție, dar și rezultatele celor mai recente cercetări. De notat este și cooptarea la elaborarea respectivelor subcapitole a unor specialiști în antropologie (Alexandra Comșa).

Interesantă ni s-a părut analiza aprofundată făcută vestigiilor funerare, unele dintre ele controversate, și, mai ales, aplecarea spre aspectele antropologice, nu de puține ori neglijate până acum.

Această manieră în demersul științific cu privire la respectivele culturi ale epocii bronzului va fi menținută și în ceea ce privește ritul și ritualul funerar al culturii Tei (p. 121-132). Evident că, înainte de aceasta, sunt enumerate punctele cu descoperiri ale acestei expresii culturale ale Bronzului Mijlociu și târziu din Muntenia, sud-estul Transilvaniei și părți din nordul Bulgariei (p. 85-107). Regiunea primară de răspândire (zona Bucureștiului, în principal), granițele de est, nord, vest și sud fac obiectul celui de-al doilea subcapitol (*Aria de răspândire*; p. 107-111).

Așezările și problematica legată de ele (p. 111-114) și casele cu construcțiile anexă (gropi menajere, de provizii, de cult, instalațiile de foc; p. 114-121) ne relevă aspecte interesante, unele inedite, cu privire la viața comunităților Tei din diferitele regiuni ale ariei de răspândire. De subliniat este și încercarea de a face analiza dimensiunilor unor situri (vezi *Tabelul* de la p. 113-114), lucru important în înțelegerea dinamicii demografice, sociale și economice ale diferitelor comunități din microregiunea aflată la nord de orașul București.

Cultura Verbicioara (p. 133-164) este tratată în capitolul IV, acesta fiind structurat aidoma celor dedicate manifestărilor culturale menționate anterior: Glina și Tei. Astfel, din *Catalogul descoperirilor* (p. 133-154) putem să ne dăm seama că densitatea siturilor cu urme ale acestei culturi a Bronzului mijlociu și târziu nu este deloc de neglijat, fapt ilustrat și de subcapitolul *Aria de răspândire* (în *Oltenia, Muntenia*, dar și la sud de Dunăre, p. 154-156).

Așezări Verbicioara (p. 156-161) au fost identificate în zona montană, submontană, dar și în regiuni mai joase, de câmpie sau pe valea Dunării. Din păcate, și acest aspect este valabil și pentru așezările Glina și Tei, numai o mică parte au fost cercetate și majoritatea acestora doar prin săpături de salvare.

Puține sunt și informațiile în legătură cu locuințele din arealul Verbicioara (p. 161-162), mai multe date fiind obținute ca urmare a investigațiilor întreprinse în ultimii ani de către Gabriel Crăciunescu.

Comunitățile Verbicioara au practicat atât înhumarea, cât și incinerarea (p. 162-164). Este posibil ca, în faza de început a evoluției culturii, să fi fost preferată prima modalitate. Ulterior, în contactele cu cultura Gârla Mare, s-a trecut la arderea defuncțiilor.

În ultimul capitol al volumului I – *Câteva concluzii* (p. 166-175) – se face o trecere în revistă a celor prezentate și analizate în segmentele anterioare ale cărții, încercându-se explicarea unor fenomene ce s-au derulat înaintea Bronzului timpuriu și problemele legate de cronologia acestuia din urmă (p. 165-167), aspecte ținând de aria de răspândire a celor trei culturi (p. 167-172), de așezările (p. 172-174), construcțiile (p. 174) și monumentele funerare (p. 175).

Acest prim volum se încheie cu o bogată listă bibliografică (p. 177-203), 28 de hărți cu răspândirea descoperirilor în diferitele județe și 244 de planșe cu desene și fotografii ale unor situri.

Relativ bună este și ilustrația din *volumul II* (78 pl.). La fel de bogată este lista bibliografică (p. 111-136) și, un lucru benefic și necesar, sunt corectate unele erori din lista primului volum și sunt aduse la zi.

Toate cele trei capitole din acest volum, fiecare dintre ele dedicate unei culturi – *Glina* (p. 9-37), *Tei* (p. 39-74) și *Verbicioara* (p. 75-110) – au aceeași structură. Sunt prezentate materialele arheologice (din piatră, os, corn, metal și lut ars; ceramica), apoi aspecte ale vieții economice, iar la final - periodizarea și cronologia relativă și absolută.

Dintre uneltele și armele din piatră ale culturii Glina (p. 9-14), au fost menționate cele cioplite, precum lamele, fierăstraiele, gratoarele, râcâitoarele, burinele, dălțile, cuțitele curbe, vârfurile de săgeată, așchiile și nucleeele, dar și cele șlefuite: ciocane, cuțite, dălți, cute, râșnițe. Aceleași categorii de piese au fost recuperate și din siturile Tei (p. 39-43) și Verbicioara (p. 75-79). Numai că, în respectivele, s-au descoperit și topoare, zdrobitoare, lame de seceri, sfredele, tipare.

Paleta pieselor din corn și os se compune din ace, sule, dornuri, dălți, vârfuri de săgeată și de sulită, pumnale, andree (?), plăcuțe de apărătoare de braț (?), ciocane, topoare, săpăligi, plantatoare, perle, amulete (cultura Glina, p. 14-16; cultura Tei, p. 43-45; cultura Verbicioara, p. 78-79).

Dintre uneltele și armele celor trei manifestări culturale, un loc aparte îl ocupă cele din metal. Dacă în mediul Glina (p. 16-18) acestea sunt relativ reduse cantitativ, pentru culturile Tei (p. 45-50), respectiv Verbicioara (p. 79-88), numărul lor crește. Dintre artefactele expresiei culturale din Bronzul timpuriu amintim câteva piese din cupru și bronz, cum sunt cuțitele, pumnalele, topoarele (plate, cu marginile ridicate, de tip Veselinovo, Dumbrăvioara, Corbasca), acele de cusut, sulele, dălțițele, brățările (?) și o pensetă (?).

Bronzul, argintul, aurul au fost principalele materii prime din care sunt lucrate uneltele, armele și podoabele din metal ale culturii Tei. Sunt de menționat topoarele (din argint, cele de la Perșinari), pumnalele și săbiile (din aur, tot de la Perșinari), cuțitele, celturile, dălțițele, acele de cusut, secerile, brățările, acele, inele, tuburile, amulete, cerceii (din aur, de la Tufa; din argint, de la Mogoșești).

În siturile culturii Verbicioara s-au descoperit inele de tâmplă, perle, brățări, coliere, ace, sfredele, ace de cusut, dălțițe, cuțite, vârfuri de săgeată, săbii, topoare (de tip Dumbrăvioara, Izvoarele, Veselinovo), seceri.

Mai toate investigațiile arheologice din siturile celor trei culturi au permis și descoperirea unor obiecte din lut ars. În cele ale culturii Glina (p. 18-23), s-au găsit fusaiole de diferite forme, roțițe și lăzi de care în miniatură, greutate, perle, linguri, topoare în miniatură, tipare, idoli antropomorfi și zoomorfi. Cum același

tip de piese din lut ars au fost depistate în mediile Tei (p. 51-55) și Verbicioara (p. 88-89).

O atenție deosebită i-a fost acordată de cei trei autori ceramicii. Astfel, pentru ceramica culturii Glina (p. 23-33) se vorbește, în ceea ce privește pasta, de trei categorii. Iar ca forme, sunt precizate vasele sac, borcan, cele globulare, amforele, castroanele, străchinile, askoi, cămile, paharele, farfuriile, bolurile, capace, piesele în miniatură. Atât aceste forme, cât și decorul (în special, găurile-butoi) sunt prezente, dar în proporții diferite, în toate fazele culturii.

Dacă tot am vorbit de acestea din urmă, pentru *periodizarea culturii Glina* au fost definite trei faze mari, care, unele, au subfaze (p. 35-36). De aceste faze sunt legate și etapele de răspândire ale comunităților dinspre Muntenia spre alte regiuni (Transilvania, Oltenia, la sud de Dunăre) și contactele cu alte manifestări culturale (Coțofeni, Vučedol), care, în măsură mai mare sau mai redusă, vor influența cultura Glina.

Ceramica culturii Tei este prezentată pentru fiecare fază aparte (p. 55-68). Unele dintre forme și tipurile de ornament traversează mai multe dintre aceste faze, ne gândim aici, de exemplu, la cești, respectiv la decorul realizat prin împunsături succesive (*Stichkanaltechnik*).

Același procedeu de analiză a *ceramicii* este folosit și în cazul *culturii Verbicioara* (p. 89-100). În evoluția acesteia, au putut fi recunoscute influențele altor manifestări, în principal, cultura Gârla Mare.

Din păcate, cu toate încercările celor trei autori, despre *viața economică* s-au putut spune, în general, puține lucruri (Glina, p. 33-35; Tei, p. 68-70; Verbicioara, p. 100-101). Cert este că, în siturile acestora s-au descoperit urme ale practicării creșterii animalelor, ale cultivării plantelor, vânătorii, pescuitului, precum și ale unor meșteșuguri (olăritul, prelucrarea lânii și pieilor, pietrei, metalurgia).

Dacă *periodizarea* internă a culturii Glina este destul de lesne de precizat, pentru *cultura Tei* există încă discuții aprinse. De aici și o împărțire stufoasă pe faze și subfaze (p. 71-73). În lipsa unor stratigrafii verticale clare, se face apel la sesizarea unor transformări în decorul ceramicii. Nu este exclus, așa cum se precizează de altfel și în carte, să avem de-a face nu cu faze și subfaze care curg una după alta, ci cu manifestări locale, uneori contemporane între ele (p. 71). Probabil așa trebuie văzută și *periodizarea culturii Verbicioara* (p. 101-103).

Din subcapitolele dedicate aspectelor *cronologice* (Glina, p. 36-37; Tei, p. 73-74; Verbicioara, p. 103-110), pot fi cunoscute contextul mai larg, sud-est-european în care au apărut, s-au dezvoltat și au evoluat cele trei culturi, relațiile lor cu manifestările învecinate, dar și altele mai îndepărtate, precum și influențele la care au fost supuse.

Prin cele două volume, prezentate de noi aici foarte succint, autorii reușesc, în ciuda unor minusuri pe care le-am putut sesiza, să facă o radiografie a celor trei culturi, demers care, datorită limbii de circulație folosită, o face mai ușor accesibilă unor specialiști străini.

Alexandru S. Morintz, *Forme de habitat ale eneoliticului final și ale perioadei de tranziție la Dunărea de Jos, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, 156 p., 76 fig.*

Raluca Kogălniceanu
raluca.kogalniceanu@gmail.com

Volumul *Forme de habitat ale eneoliticului final și ale perioadei de tranziție la Dunărea de Jos* are la bază lucrarea de doctorat a autorului, realizată sub îndrumarea prof. univ. dr. Petre I. Roman. Atât subiectul ales, cât și modul de abordare reprezintă, considerăm noi, o noutate în literatura arheologică românească.

În *Cuvânt înainte* (p. 78) este precizat scopul lucrării și metodele folosite. Alexandru Morintz consideră că, prin identificarea și analiza structurilor de locuire ale unei anumite perioade și zone, pot fi obținute informații referitoare la condițiile de mediu, dinamica demografică și caracterul ocupațional al populațiilor respective. Pornind de la informația arheologică, grație studiilor anterioare de geodezie, autorul lărgeste orizontul cercetării apelând la topografie, fotogrammetrie și modelare tridimensională.

Capitolul 1. *Introducere* (p. 9-16), are menirea de a familiariza cititorul cu o serie de noțiuni ce vor fi utilizate în continuare, cum ar fi: modelare tridimensională, GIS (*Geographical Information System*) etc. În 1.1. *Tematică, scurt istoric, tendințe actuale* (p. 9-13) Alexandru Morintz evidențiază rolul esențial al topografiei și al științelor înrudite acesteia în analiza unor aspecte arheologice din punct de vedere spațial. Realizând un scurt istoric, autorul menționează apoi abordări recente în arheologie, ca modelarea tridimensională, realitatea virtuală etc. Prezentarea acestora este însoțită de numeroase trimiteri la lucrări de referință apărute în ultimii ani pe plan mondial. În 1.2. *Delimitare culturală, spațială și cronologică* (p. 13-16) este delimitat spațial și temporar subiectul supus analizei. Limitele cronologice sunt culturile Cucuteni (faza B) și Gumelnița (faza A₂) la palierul inferior și cultura Cernavodă II la cel superior. În ceea ce privește delimitarea spațială, volumul se axează pe analiza descoperirilor din Dobrogea, sudul Moldovei, Câmpia Română și zona colinară de la sud de Carpații Meridionali și Carpații de Curbură. Primul capitol se încheie cu sub-punctul 1.3. *Caracteristicile generale de mediu și resursele* (p. 14-15). Accentul este pus pe modificările în timp a două elemente care au jucat un rol esențial în locuirea umană din zonă: Dunărea și Marea Neagră. Pornind de la lucrări mai vechi, autorul prezintă și ipoteze de dată recentă.

Capitolul 2. *Studiu de caz: zona Cernavodă-Dealul Sofia și împrejurimile acesteia* (p. 17-34) constă într-o analiză spațială a locuirilor umane dintr-o zonă de referință pentru subiectul tratat. Rezultatele cercetărilor din zona Dealului Sofia au dus la definirea perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, prin identificarea a patru așezări distincte din punct de vedere cultural și cronologic: Gumelnița, Cernavodă I, Cernavodă III și Cernavodă II. Corelând informațiile arheologice cu cele geografice și geologice, Alexandru Morintz reușește să refacă configurația topografică, realizând modele

tridimensionale ale zonei într-o manieră deosebit de sugestivă. Acestea permit o mai bună înțelegere a dispunerii așezărilor din zonă, precum și a dinamicii în timp a acestora. Autorul a mers cu încercarea de reconstruire tri-dimensională a zonei și a săpăturii până la plasarea unei porțiuni de stratigrafie în contextul în care a fost constatată și analizată. Reconstituirile tridimensionale propuse sunt cu atât mai importante dacă ținem cont de faptul că, în prezent, zona este distrusă în întregime.

Capitolul 3. *Structuri de locuire în eneoliticul târziu*, (p. 35-84), cuprinde două părți: 3.1. *Structuri de locuire în culturile eneolitice târzii locale* (p. 35-52) și 3.2. *Structuri de locuire în culturile eneolitice târzii alogene: cultura Cernavodă I* (p. 52-84). Autorul își începe analiza pornind de la structurile de locuire din perioada anterioară (culturile Gumelnița și Cucuteni), tocmai pentru a surprinde modificările intervenite.

Prin prelucrarea pe calculator a unor informații arheologice mai vechi, autorul reușește să elaboreze modele de situri extrem de sugestive. Astfel, pornind de la tipologia așezărilor culturii Gumelnița, elaborată de către Sebastian Morintz în 1962 (fig. 17), autorul construiește într-o primă fază modelele tridimensionale schematizate, evidențiind elementele definitorii pentru fiecare tip (fig. 18), iar apoi le încadrează în peisaj, într-o manieră artistică (fig. 18). În continuare, fiecare dintre cele trei tipuri de așezări (pe boturi de deal, pe înălțimi greu accesibile și în lunca râurilor) sunt exemplificate prin situații arheologice concrete: Măgurele-Movila Filipescu (fig. 23), Căscioarele-Ostrovel (fig. 28) și Teiu (fig. 30). Mai mult, pentru elementele definitorii ale fiecărui tip de așezare sunt elaborate modele tridimensionale de detaliu (fig. 23 și 31).

O serie de situații documentate în faza finală a culturilor Cucuteni și Gumelnița evidențiază un evident recul din punct de vedere calitativ: locuiri de mai slabă intensitate, locuințe mai modeste, lipsa sau dezafectarea sistemelor de fortificație etc. Dintre diversele ipoteze privind cauzele care ar fi generat aceste schimbări în domeniul structurilor de locuire, cum ar fi infiltrații de populații sau restructurări interne pe fondul unor modificări climatice, Alexandru Morintz înclină spre prima. El își argumentează punctul de vedere cu mai multe exemple din arealul Gumelnița, unde, începând cu faza A₂, simultan cu abandonarea unor așezări situate în zone joase de luncă, sunt întemeiate altele, în zonele colinare din nordul Munteniei, zone mai ferite și care ofereau o protecție naturală.

Al doilea sub-punct al capitolului 2 este consacrat structurilor de locuire din cadrul culturii Cernavodă I. Pe baza cercetărilor mai vechi, precum și în urma unor noi, efectuate de către autor, acesta distinge trei tipuri de așezări: a) așezări situate pe terase în general înalte, fortificate sau nu; b) așezări „insulare”, pe grinduri; c) așezări pe văile râurilor și pe malurile lacurilor. Pentru o serie dintre acestea (Râmnicelu, Hârșova, Ulmeni-Tăușanca, Radovanu-Gorgana întâia) au fost realizate sugestive modele tri-dimensionale.

În cadrul acestui sub-punct autorul surprinde și subliniază schimbările care au apărut în această perioadă, comparativ cu situația anterioară. Așezările de dimensiuni mai mici și de mai scurtă durată, caracteristice acestei secvențe temporale, sunt puse în legătură cu caracterul ocupațional al noilor locuitori. Este vorba de creșterea animalelor, care impunea mutarea periodică a amplasamentului așezării în căutare de pășuni.

Capitolul 4. *Structuri de locuire în perioada de tranziție* (p. 85-101) este consacrat structurilor de locuire din cadrul fenomenului Cernavodă III - Boleráz (p. 85-97) și culturii Cernavodă II (p. 97-101).

Referitor la locuirea Cernavodă III autorul identifică o serie de schimbări față de situația anterioară. În primul rând, aria de răspândire se extinde de-a lungul Dunării, de la Marea Neagră până în sudul Germaniei. În al doilea rând, se accentuează tendința de extindere a locuirii dincolo de coridorul danubian, pe râurile Ialomița, Argeș, Olt, Jiu etc. În sfârșit, în al treilea rând, crește ponderea așezărilor de scurtă durată. Referitor la tipurile de așezări, autorul identifică două: *așezări mari, de lungă durată, nefortificate* și *locuiri sporadice*, pe acestea din urmă împărțindu-le în *locuiri care suprapun vremelnice așezări anterioare eneolitice locale* și *tabere locuite vremelnice, în apropierea unor surse de apă și hrană*. Referitor la cazurile în care așezările Cernavodă III suprapun tell-uri gumelnițene, este avansată și ipoteza unor conflicte localnici-alogeni. Un asemenea episod este posibil să se fi consumat la Drăgănești-Olt, punctul *Corboaița*, argumentul fiind urmele de incendiere care separă cele două locuri.

Puținele informații referitoare la structurile de locuire din cadrul culturii Cernavodă II îl împiedică pe autor să realizeze o tipologie a așezărilor. El evidențiază doar arealul, mult mai mic comparativ cu cel al culturii Cernavodă III, limitându-se doar la Dobrogea și estul Munteniei. De asemenea, urme de locuire Cernavodă II au fost identificate și la sud de Dunăre, în Bulgaria.

În Capitolul 5. *Concluzii* (p. 103-105), sunt evidențiate succesele, dar și eșecurile demersului propus. Autorul consideră, și împărtășim și noi acest punct de vedere, că a reușit, utilizând informații din domeniul structurilor de locuire, să evidențieze schimbările survenite la sfârșitul eneoliticului, prin pătrunderea în spațiul carpato-danubian a unor populații răsăritene. Aceste pătrunderi vor duce la înlocuirea așezărilor mari, de durată, cu locuiri modeste, de slabă intensitate. Valurile succesive de populații nord-pontice au variat în intensitate. Acest lucru se reflectă în densitatea așezărilor pentru diverse perioade.

Referindu-se la lipsurile lucrării, autorul menționează că nu a dispus - pentru toate siturile supuse analizei - de informații ample și sigure și că aceste neajunsuri pot fi eliminate prin noi cercetări, însoțite de analize spațiale pe baza ridicărilor topografice, a zborurilor aerofotografice și a studiilor geofizice pe micro-regiuni.

Volumul se încheie cu un amplu rezumat în limba engleză (p. 107-120) și cu o listă bibliografică însumând peste 400 de lucrări.

Concluzionând, lucrarea se remarcă prin modul de abordare. Pornind de la perioada aleasă spre studiu - ea însăși o provocare, datorită volumului redus de informație, comparativ cu literatura existentă atât pentru perioada anterioară, cât și pentru cea ulterioară, autorul a reușit cu succes să însoțească informația descriptivă cu cea grafică, în multe cazuri oferind cititorului o nouă perspectivă, mult mai sugestivă a unor situații arheologice. Având în vedere că pentru multe situri au fost realizate modele tri-dimensionale, poate s-ar fi impus ca ilustrația să fi fost prezentată și pe suport digital (CD-ROM). Considerăm că prelucrările computerizate realizate de autor și prezentate în maniera clasică, în formă tipărită, și-au pierdut din expresivitate.

Alexandru Morintz depășește în această lucrare palierul simplelor și aridelor tipologii, surprinzând și explicând, pe baza descoperirilor arheologice, dinamica unor populații într-o perioadă caracterizată prin schimbări majore.

Totuși, considerăm că anumite concluzii pe care autorul le emite, deși au un grad mare de probabilitate, nu pot fi considerate decât ipoteze de lucru. Îmbogățirea în viitor a documentării, precum și corelarea structurilor de locuire cu cele funerare, ar putea oferi o imagine de ansamblu a locuirii umane din această perioadă.

Se remarcă în mod deosebit și bibliografia care însoțește volumul. Autorul tratează succint în lucrare metodele utilizate, oferind însă cititorului o bogată bibliografie, conținând lucrări foarte recente. Dintre acestea, menționăm în mod deosebit volumele consultate din seria *Cambridge Manuals in Archaeology*. Astfel, doritorii pot aprofunda anumite domenii la care autorul face trimitere. Și aici, dat fiind numărul mare de lucrări din diverse domenii, s-ar fi impus o ordonare tematică, pentru o consultare mai facilă.

Carențele menționate de noi mai sus țin însă mai degrabă de partea de formă și nu de fond a lucrării. Acestea nu umbresc cu nimic valoarea lucrării și sunt de înțeles, dacă ținem cont de noutatea modului de abordare în peisajul arheologic românesc.

„Momentul Mihai Viteazul”- consecințe în istoriografia și mentalitatea istorică a vremii

Prof. Oprica Gheorghe
ggoprica@yahoo.com

În ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, Europa sud-estică și centrală era marcată de rivalitățile dintre puterile dominante în această zonă: Imperiul Otoman, Polonia și Imperiul Habsburgic, între care se stabilesc relații complexe, în funcție de raportul de forțe pe plan militar și de conjunctura diplomatică. Ideea medievală a cruciadei antiotomane, în numele solidarității creștine, recapătă contur în acest deceniu sub forma „Ligii Creștine”, constituită în anul 1592, prin eforturile împăratului Rudolf al II-lea de Habsburg și ale Papei Clement al VIII-lea, coaliție din care mai făceau parte și ducatele din nordul Italiei: Toscana, Mantova și Ferrara.

În condițiile echilibrului de forțe evidențiat de luptele din anul 1593, din Banat și Bosnia, Liga Creștină a căutat să-și extindă influența spre est, prin includerea Țărilor Române, a căror poziție geografică asigura stăpânirea liniei strategice a Dunării de Jos. În urma unui complex joc diplomatic, realizat prin contactele dintre emisarii papali și imperiali și conducătorii Țărilor Române, a fost perfectată aderarea acestora la Liga Creștină în anul 1594, sub egida principelui Transilvaniei, Sigismund Bathory, care-și arogase pretenții de suzeran.

Cadrul extern favorabil s-a conjugat cu o situație internă care a determinat ralierea unor largi forțe sociale la programul antiotoman, în frunte cu o parte a boierimii, ale cărei interese economice și politice tindeau să depășească limitele din ce în ce mai înguste impuse de dominația otomană. Situația Țării Românești, descrisă la începutul **„Cronicii lui Mihai Viteazul”**, capătă accente patetice: „Și începură a țiparea creștinii de nevoia turcilor, și pretutindenea era vaet și suspin de răul turcilor...”¹ Prin pretențiile sale mereu sporite și prin imixtiunile care știrbeau grav autonomia țării, Poarta depășise cu mult cadrul suzeranității acceptate de către boierimea română la mijlocul secolului al XVI-lea. În noiembrie 1594, Mihai Viteazul și Petru Aron ridicau steagul revoltei antiotomane în Țara Românească și Moldova. Începea, astfel, în istoria Țărilor Române „momentul Mihai Viteazul”, etapă ale cărei puncte de referință au fost marile victorii antiotomane și realizarea primei uniri politice a acestora.

În cultura scrisă și orală, „momentul Mihai Viteazul” a avut ecouri care au depășit granițele Țărilor Române și ale Balcanilor, atingând dimensiuni europene, generate de amploarea victoriilor sale, obținute într-un moment în care creștinătatea se afla încă sub impactul ofensivei otomane.

¹ *** *Cronica lui Mihai Viteazul*, în *Istoria Țării Românești (1290-1690)*. *Letopisețul Cantacuzinesc*, București, Editura Academiei R. P. Române, 1960, pp.54-55.

„Momentul Mihai Viteazul”, cu deschiderile sale general românești într-un cadru european atât de complex, nu putea rămâne fără urmări în istoriografia și mentalitatea istorică a vremii. „Cu epoca lui Mihai Viteazul suntem într-o nouă fază de dezvoltare a istoriografiei române, în care se întrevăd semnele unei evoluții viitoare, cu note distincte”².

Pentru domnia lui Mihai Viteazul nu s-a păstrat în formă independentă o cronică internă din acea vreme. S-au păstrat trei izvoare externe, care atestă eoul european al acțiunilor domnitorului: două poeme scrise în neogreacă, aparținând vistiernicului Stavrinus³ și lui Gheorghe Palamed⁴ și o cronică latină, cuprinzând evenimentele până la sfârșitul anului 1597, redactată de silezianul Baltasar Walther⁵, tipărită în 1599 la Gorlitz, în Germania, cu titlul **„Scurtă și adevărată descriere a faptelor săvârșite de Io Mihai, Domnul Țării Românești”**. În dedicația adresată patronilor tipografii, acesta mărturisește că, în timp ce făcea parte dintr-o solie polonă în Țara Românească, în 1597 „...am căpătat un scurt text despre faptele săvârșite, alcătuit în limba română la curtea din Târgoviște de dumnealui logofătul și aprobat de însuși voevodul, care text, tradus în limba polonă, îl înconjurai cu împrejurările adunate atât de la români, cât și de la alți oșteni însemnați și vrednici de crezare”⁶. **„Cronica lui Baltasar Walter”**, deși constituie un izvor prețios pentru domnia lui Mihai Viteazul, cu unele informații unicate, nu ne oferă însă o imagine a istoriografiei române și a concepției istorice din epoca lui Mihai Viteazul, întrucât este o prelucrare a unui contemporan aflat în afara cadrului nostru cultural.

Afirmația sa, citată mai sus, a fost de natură să stârnească un lung șir de controverse în istoriografia noastră, în legătură cu acel „scurt text ... alcătuit în limba română”⁷. Cei mai mulți cercetători au admis că este vorba de o cronică oficială redactată în limba română de către marele logofat Teodosie Rudeanu, cronică folosită uneori în scopuri diplomatice. Consemnăm, astfel, actul de naștere a istoriografiei în limba română, printr-o cronică scrisă de către un laic aparținând marii boierimi, favorabilă domnitorului.

O cronică internă despre domnia lui Mihai Viteazul ni s-a păstrat numai în **„Letopisețul cantacuzinesc”**, compilație de cronici mai vechi, alcătuită pe la mijlocul secolului al XVII-lea. Începutul acesteia este marcat prin formula „De aicea să începe istoria lui Mihai Vodă sânn Pătrașcu Vodă...”⁸, aparținând compilatorului. P.P. Panaitescu⁹ o consideră o cronică a domniei lui Mihai Viteazul, dar nu oficială, pentru că o cronică oficială era redactată de către

² Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1970, p. XVII.

³ D. Russo, Poema lui Stavrinus, în *Studii istorice greco-române. Opere postume*, tom. I, București, 1939, pp. 114-144.

⁴ Idem, *Poema lui Gh. Palamed*, în *op. cit.*, tom. I, pp. 145-151.

⁵ Baltasar, Walther, *Scurtă și adevărată descriere a faptelor săvârșite de Io Mihai, domnul Țării Românești*, în G. Mihăilă, D. Zamfirescu, *Literatura română veche (1462-1647)*, vol. II, București, Editura Tineretului, 1969, pp. 140-186.

⁶ *Ibidem*, p.144.

⁷ Vezi P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, București, Editura Minerva, 1971, p. 412.

⁸ *** *Cronica lui Mihai Viteazul*, în *vol. cit.*, p. 54.

⁹ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 415.

logofătul Teodosie Rudeanul, ci văzută de boierii Buzești, care sunt cel mai des amintiți în cronică, alături de domnitor, pentru meritele lor. Continuând argumentația, Gh. Mihăilă¹⁰ consideră că este o prelucrare, conform punctului de vedere al Buzeștilor, a cronicii oficiale redactată de marele logofăt. „**Cronica lui Mihai Viteazul**”, păstrată în „**Letopiseșul cantacuzinesc**”, „...este un text amplu, cu multe considerații politice. Este, desigur, încă tot o cronică provincială, în care se poate remarca viziunea general românească. Am putea s-o încadrăm ca gen unei istorii jurnal, în spiritul publicisticii politice a vremii”¹¹.

Saltul spre forma de expresie în limba română nu a fost însoțit, însă, de o transformare esențială a conținutului, în comparație cu analistica de tip medieval a secolelor al XV-lea și al XVI-lea. Formația intelectuală a cronicarului este încă departe de valorile umaniste promovate în apusul Europei. Distingem, totuși, tendințe noi, pe linia evoluției societății și a culturii române pe coordonate care duc spre asimilarea valorilor umaniste în operele cronicarilor din secolul al XVII-lea.

În primul rând, „**Cronica lui Mihai Viteazul**” nu mai este o cronică oficială, scrisă din porunca domnitorului. Este o cronică a domniei, scrisă de pe pozițiile marii boierimi grupate în jurul domnitorului. Figura acestuia nu dispare în spatele boierilor săi, dar meritele și elogiile nu-i mai sunt atribuite exclusiv¹². Alături de domnitor, ca element de continuitate a procesului istoric, apare „țara”. Între domnie și țară apare uneori o distincție clară. Astfel, boierii trimiși la Alba Iulia în 1595 pentru a semna tratatul cu Sigismund Bathory, erau înțeleși „...cum Mihai Vodă să fie ascultător de Batâr Jicmon, iar de țară să nu aibă scădere...”¹³. În accepția cronicarului, „țara” reprezenta o unitate politico-geografică în numele căreia vorbea marea boierime. În numele intereselor „țării”, marea boierime apare alături de domnitor ca factor decisiv în acțiunile de politică externă. Expresii de genul „ci-și strânse toți boiarii mari și mici și să sfătuiră” devin o prezență constantă în cronică. Se conturează, astfel, în istoriografia română, un nou cadru intern de receptare a impactului extern, prin prisma intereselor și atitudinilor a două forțe: domnia și marea boierime.

O altă tendință care apare în cronică este cea de laicizare a cauzalității. Desigur, providența rămâne factorul suprem de decizie. Între ea și efecte se interpune, însă, cu semnificații etice în tabloul valorilor creștine, un element totuși terestru: mobilul uman al acțiunilor. În spatele lui, divinitatea devine adesea un simplu spectator, care asistă la un spectacol laic, în prim-planul căruia apare omul concret, cu calitățile, și, mai ales, cu defectele lui, surprinse în termenul „firea omului”. Pierderea de către oștile lui Maximilian de Habsburg a bătăliei de la Keresztes (1596) este explicată astfel: „Iar creștinii nu se știură cumpăta, ci se dederă a jăhui. Deci pentru multă lăcomie a avuției ei își puseră toți capetele, cum scrie și la Sfânta Scriptură veche”¹⁴.

¹⁰ G. Mihăilă, D. Zamfirescu, *op. cit.*, vol. II, p. 83.

¹¹ P. Teodor, *op. cit.* P. XVIII.

¹² Vezi D. Simionescu, *Cronica lui Baltasar Walter în raport cu cronicile interne contemporane*, în *Studii și materiale de istorie medie*, 1959, III, pp. 7-99.

¹³ *** *Cronica lui Mihai Viteazul*, în *vol. cit.*, p. 59.

¹⁴ *Ibidem*, p. 67.

Intențiile lui Sigismund Bathory de a părăsi a doua oară Transilvania sunt determinate de faptul că: „Iar intrase în multe gânduri care nu i-au fost de folos, nici lui nici țării...”¹⁵.

Un exemplu concludent îl constituie comentariul cronicarului asupra tratativelor eșuate dintre Andrei Bathory și Mihai Viteazul înaintea bătăliei de la Șelimbăr: „Oh, nepricepută minte omenească ! Câtă vreme fu de a tocmi țara și a face pace și nu tocmiră, ci vru să tocmească când nu fu de nici un folos”¹⁶.

În efortul său de laicizare a explicației istorice, cronicarul nu reușește, însă, saltul spre nivelul intereselor politice generale ale vremii. Explicațiile istorice la care recurge sunt de natură subiectivă și psihologică și au semnificații etice raportate la valorile moralei creștine. El consemnează acțiunile individuale într-un cadru care nu depășește ideea solidarității creștine. Deși Rudolf al II-lea apare ca „împăratul creștin”, „Liga Creștină” nu este menționată nici o dată în cronică. Realizarea primei uniri politice a Țărilor Române nu are pentru cronicar alte semnificații decât cele strict medievale, ale unei „conquiste” în nume personal: „Deci dobândii Mihai Vodă scaunul de crăie și tot Ardealul și toată țara Bârsei și toți săcuii”¹⁷.

Putem concluziona că, prin amplexarea europeană și semnificațiile lor, evenimentele din ultimul deceniu al secolului al XVI-lea au depășit posibilitățile cronicarului, tributar paradigmei tradiționale a analisticii medievale, de a le integra într-un cadru istoric de natură să circumscrie întreaga lor complexitate. Tendințele noi, decelabile prin analiza atentă a textului „**Cronicii lui Mihai Viteazul**”, comparativ cu analistica slavonă, ne arată, însă, că scrisul istoric românesc se afla în căutarea unui conținut nou, corespunzător nevoilor culturale ale societății românești înscrise pe coordonatele tranziției spre modernitate. Acestor nevoi le vor răspunde și corespunde, prin scrierile lor, cronicarii umaniști ai veacului al XVII-lea.

Summary

In written and oral culture, "the Michael the Brave's moment" has echoes which have exceeded the borders of countries and the Roman Balkans, reaching European dimension, the scale generated by its victories, achieved in a time where Christianity is still under Ottoman offensive impact.

¹⁵ *Ibidem*, p. 71.

¹⁶ *Ibidem*, p. 74.

¹⁷ *Biibidem*.

Călători străini prin Vâlcea la sfârșitul secolului al XVIII-lea

Prof. Sîiulescu Lăcrămioara
lacramioara2704@yahoo.com

Se știe cât de mult contează imaginea ta percepută de altul, iar știința a creat o ramură specială studierii acestei viziuni, numită imagologie. Patriarhul istoriografiei românești, savantul Nicolae Iorga, acordând atenția și respectul cuvenit oglindirii istoriei poporului român în mărturiile călătorilor străini, avea să editeze în două volume, în perioada interbelică, lucrarea *Istoria Românilor prin călători*. Pentru a ușura munca cercetătorilor, Academia Română a inițiat publicarea acestor izvoare istorice într-o colecție numită *Călători străini despre Țările Române*, până în prezent fiind publicate zece volume.

Volumul al X-lea, are două părți, cuprinzând relatări ale călătorilor trecuți pe la noi la sfârșitul secolului XVIII-lea¹. Acest volum constituie și sursa comunicării noastre, extrăgând informațiile care se referă strict la locurile și oamenii din județul Vâlcea.

Înainte de a prezenta realitățile vâlcene văzute de străini la sfârșitul veacului al XVIII-lea, vom schița reperele istorice ale perioadei, repere date de războaiele ruso-turc (1768-1774) și austro-ruso-turc (1787-1791), generate de „chestiunea orientală”, perioadă așadar agitată, cu spațiul românesc teatru al operațiunilor de război și loc de spionaj pentru agenții Austriei, Rusiei și Turciei.

Dintre cei 92 de călători prin Țările Române, la sfârșit de veac XVIII, cuprinși în volumul menționat, doar 9 fac referiri la Vâlcea, majoritatea relațiilor vizând zona Văii Oltului, drum între Transilvania și Țara Românească.

Doi sunt agenți ai Austriei², unul al Rusiei³, doi sunt în slujba domnului fanariot Alexandru Ipsilanti⁴, dezinteresați fiind doi englezi⁵, un director de

¹ ААА, *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, 2 părți, București, Editura „Academiei Române”, 2001, 1498 pag.

² Karl Friedrich von Magdenburg (1730-803), inginer militar, comandant al marinei militare, întreprinde o călătorie în Oltenia în scopul informării asupra situației acesteia. *ibidem*, p. 266; Georg Lauterer, (1745-1784), ofițer de pontonieri în armata austriacă, trece prin Țara Românească în 1794, *ibidem*, pp. 313-314.

³ Friedrich Wilhelm von Bauer (1731-1783), intră în serviciul militar al Rusiei, participă la războiul ruso-turc din 1768–1774, publicând informații despre Țările Române, *ibidem*, p. 143.

⁴ Stephan Ignaz Raicevich (1739-1792), din Raguză, secretar al lui Al. Ipsilanti pentru limbile franceză și italiană, *ibidem*, pp. 475-490; Franz Iosef Sulzer (1735-1781), ofițer austriac, diplomat al lui Al. Ipsilanti, unul din părinții teoriei imigraționiste, *ibidem*, pp 454–457.

⁵ James Dellaway (1763 - 1834), teolog englez ajuns în Țara Românească în 1794. *ibidem*, pp. 1210–1211; John Sibthorp (1758-1796), englez, profesor de botanică la Universitatea din Oxford, vine în Țara Românească în aprilie–mai 1794, *ibidem*, pp. 1201-1202.

teatru din Bratislava⁶ și un cercetător din domeniul științelor naturii⁷.

Impresia cea mai puternică lăsată acestor călători e dată de peisaj. Munții sunt înalți, îmbrăcați cu haină de copaci măreți și plante zâmbitoare, plini de izvoare cu apă limpede, ce se transformă în torenți, domnind o singurătate desăvârșită⁸. Drumul este înfricoșător, de multe ori pentru a nu-și primejdi viața, călătorii sunt nevoiți să coboare din trăsură, multe dintre acestea suferind avarii⁹. În aceste locuri, fauna este variată și bogată, localnicii vânând mistreți, cerbi, capre sălbatice, vulpi și iepuri (cca. 300.000 de iepuri anual – cifră evident, exagerată), iar țărani, deși temători din fire, atacă urșii cu multă bărbăție¹⁰. Apele sunt pline de păstrăvi foarte gustoși, pe care românii îi prind și îi vând la preț foarte mic¹¹. Torenții provocau deseori inundații, localnicii construind pentru împărțirea râurilor, în scop de apărare, un canal numit răstoacă¹². Urșii, chiar și cei mai sălbatici, sunt domesticiți de țigani, care-i fac să joace în scurt timp¹³. Singura apă navigabilă putea fi Oltul, cu condiția aruncării în aer a unor stânci dintre Turnu și Cozia, și a desființării zăgazurilor de moară de la Cozia la Dunăre¹⁴, trecerea Oltului, în zona Căineni, făcându-se cu barca manevrată de țigani¹⁵.

Călătorii menționați remarcă lipsa meșteșugurilor: brutării sunt doar la orașe, dar și aici pâinea se coace sub țesturi de pământ¹⁶.

Principalele ocupații sunt creșterea oilor, extragerea sării, a aurului din apele Oltului și a păcurei.

Oile sunt de trei feluri: țigăi, bârsane și stogoșe (o rasă locală), vara trăiesc în munți, iar iarna pe malurile Dunării, unde din timp sunt făcute stoguri de fân. Trecerea de la câmpie la munte se face la Sf. Gheorghe (23 aprilie), iar în sens invers, în luna noiembrie. Oile dau un miel pe an, dacă fată doi miei, unul este dat ciobanului de către stăpânul turmei. Laptele se strânge numai în perioada când oile sunt la munte și se face o brânză albă, cumpărată de negustorii care extrag untul din ea, un alt produs fiind cașul, vândut mai ales în Transilvania¹⁷.

Aurul este extras din Olt prin spălarea nisipului aurifer, din Transilvania până la Mănăstirea Cornet se extrăgea de către o companie austriacă, aur în valoare de 1000 de guldeni anual¹⁸.

⁶ Johann Lehmann (? - 1794), director al unei trupe de teatru din Bratislava, realizează o descriere vie și autentică a nordului Vâlcii, *ibidem*, pp. 553-554.

⁷ Lazzaro Spallanzani (1723 - 1799), cercetător în științele naturii, intră în rândurile clerului catolic, călătorind mult, *ibidem*, pp. 761-763.

⁸ *Ibidem*, p. 508.

⁹ *Ibidem*, pp. 348, 508.

¹⁰ *Ibidem*, p. 497.

¹¹ *Ibidem*, p. 603.

¹² *Ibidem*, p. 463.

¹³ *Ibidem*, p. 497.

¹⁴ *Ibidem*, p. 274.

¹⁵ *Ibidem*, p. 349.

¹⁶ *Ibidem*, p. 274.

¹⁷ *Ibidem*, p. 493.

¹⁸ *Ibidem*, p. 460.

Sarea, monopol domnesc, se exploata de la Ocnele Mari. Cu aceasta se îndestulează Țara Românească, Bulgaria, Serbia și Bosnia. Un chintal de sare costă, ca preț de producție, 1,5 crăițari, dar se vinde cu un florin¹⁹. De aici se scot anual 6 milioane ocale de sare foarte albă, 5 milioane ocale vânzându-se pe loc, iar un milion de ocale la Izlaz²⁰. Păcura se scoate din satele Spinu, Cucoiu, Titești, Boișoara, Găujani și Greblești²¹.

Râmnicul era reședința unuia dintre cele 4 districte ale Olteniei, fiind și sediul Episcopiei. Aici își are reședința un mare ispravnic, ispravnicul de-al doilea, un jude și un diac. Ispravnicul mare are casă bună de locuit, spre deosebire de casele din sate, care sunt foarte proaste și din cauza strămutării permanente a țăranilor²². Episcopul are în grijă toate districtele Olteniei, primind de la domn un toiaș din abanos cu capăt de argint, numind stareții mănăstirilor cu acordul domnului²³.

La Căineni, oamenii locuiesc în bordeie făcute în pământ, câmpul este lucrat, vitele pasc liber, fiind o atmosferă patriarhală. În zi de sărbătoare, toți locuitorii se îmbracă curat și ies o dată cu soarele parcă din pământ. În birtul satului se pot găsi păstrăvi, rachiu și fân. Există și cocioabe mizerabile, pline de paraziți. Un alt călător înnoptează aici, mâncând doi iezi fripți, cu pâine neagră și bănd vin tare și aspru. În coliba în care doarme stau și copiii și iezi și păsările, călătorul fiind surprins de compania gălăgioasă. Biserica din Căineni e mică cu un pridvor, cu geamuri puține și înguste. Ea fusese recent construită (1769) de către epitropi locali²⁴. La Titești, călătorul, poposind după Paști, luă micul dejun într-o colibă de români, fiind servit cu ouă colorate în roșu și curios împodobite, dar și cu flori de liliac, de o fată frumoasă²⁵.

Un spectacol nu tocmai plăcut îl oferă condamnații la spânzurătoare, cărora li se oferă ca ultimă favoare posibilitatea de a bea și a se îmbăta în fiecare crăsmă pe care o întâlnesc pe drum, înainte de a fi spânzurați la granițele țării. Execuția este realizată de un țigan, a cărui recompensă constă în hainele spânzuraților²⁶.

În eventualitatea anexării Olteniei la Austria, von Magdeburg, descrie punctele strategice și posibilele locuri care ar putea servi ca spitale, menționându-se mănăstirile Cozia, Șerbănești (construită în 1746, de boierul Matei Morunghlavu) și orașul Râmnic²⁷.

Așadar un teritoriu puțin populat, dar bogat în resurse, care a atras atenția celor care, cu voie sau fără voia lor, erau și purtătorii intereselor celor trei mari imperii vecine.

¹⁹ *Ibidem*, p. 273.

²⁰ *Ibidem*, p. 766.

²¹ *Ibidem*, p. 349.

²² *Ibidem*, pp. 271, 273.

²³ *Ibidem*, pp. 157, 271.

²⁴ *Ibidem*, pp. 609, 1206, 1214.

²⁵ *Ibidem*, p. 1206.

²⁶ *Ibidem*, p. 351.

²⁷ *Ibidem*, p. 274.

Rezumat

Imagologia reprezintă unul dintre noile domenii de reflectare a relațiilor interumane, a raportării la celălalt. Din această perspectivă, abordarea istoriei vâlcene prin prisma descrierilor făcute de călători străini, pune în valoare etnopsihologia locuitorilor acestor teritorii, progresul lor social și economic și legăturile trainice cu trecutul pe tărâmul tradițiilor și obiceiurilor.

În comunicarea noastră, folosim în exclusivitate izvoare editate, publicate sub egida Academiei Române, în volumul al X-lea al colecției *Călători străini despre Țările Române*, volum având două părți și apărut în 2001. Acest volum prezintă impresiile celor care au trecut prin spațiul românesc la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

Din cei 92 de călători prin Țările Române la sfârșit de veac XVIII, cuprinși în volumul menționat, doar 9 fac referiri la Vâlcea, majoritatea relațiilor vizând zona Văii Oltului, drum între Transilvania și Țara Românească. Doi sunt agenți ai Austriei, unul al Rusiei, doi sunt în slujba domnului fanariot Alexandru Ipsilanti, dezinteresați fiind doi englezi, un director de teatru din Bratislava și un cercetător din domeniul științelor naturii.

Descrierile acestora se referă la relieful, fauna și flora, bogățiile naturale, viața în comunitățile rurale și urbane, organizare și așezăminte religioase, obiceiuri considerate „ciudate”, și nu în ultimul rând, potențialul de dezvoltare al locurilor din stânga și dreapta Oltului, potențial care interesa marile imperii vecine - Rusia, Austria și Turcia.

Foreign Travellers Across Valcea At the End of the 18th Century

Imagology represents one of the new domains which can reflect human relationships or the way in which people interact. From this viewpoint, the approach to the history of Valcea County through the descriptions given by foreign travellers can highlight the psychology of the inhabitants, their social and economic progress and their strong ties with the traditions and customs of the past.

In our presentation we rely solely on written sources published by the Romanian Academy in volume X of the collection “Foreign Travellers About the Romanian Provinces”, a volume divided into two parts which appeared in 2001.

This volume presents the impressions of those who travelled across the country at the end of the 18th century.

Out of the ninety - two travellers mentioned in this volume, only nine make reference to Valcea County and the Olt Valley in particular, a region between Wallachia and Transylvania. Two of them are Austrian agents, one is Russian, another two are hired by the Phanariot ruler Alexandru Ipsilanti, whereas the disinterested ones are two Englishmen, a theatre manager from Bratislava and a researcher in nature sciences.

Their descriptions dwell on the relief, fauna, flora and natural resources of the region, on life in the rural and urban communities, forms of organisation

and religious institutions, customs considered „strange” and, last but not least, the potential for growth of the places on the right and left side/bank of the Olt, a potential which also interested great neighbouring empires such as - Russia, Austria and Turkey.

Noi date despre biserica bolniță “Adormirea Maicii Domnului” a Episcopiei Râmnicului

Valeria Daniela Grigorescu
grigvaleria@yahoo.com

**Biserica bolniță „Adormirea Maicii Domnului”
(foto după Luiza Zamora, *Biserici bolniță din
Țara Românească în secolele XVI-XVIII*)**

Termenul bolniță provine din cuvântul slavonesc „bolnița”¹ (spital, infirmerie), care desemna în trecut, locul pe lângă o mănăstire, unde se aflau bolnavii sau un așezământ de binefacere, precum și o încăpere unde se păstrau osemintele călugărilor defuncți.

Bolnițele pot fi considerate primele forme de organizare medicală cu asistență călugărească apărute în Asia Mică odată cu începutul răspândirii creștinismului, mai precis iau ființă prin hotărârea Sinodului Ecumenic de la

Niceea, din 325, sub forma caselor de primire pentru călătorii străini, azile pentru săraci, orfani sau bolnavi. Din Asia Mică, aceste instituții se vor răspândi în lumea creștină fiind foarte mult prezente în spațiul balcanic. Împărații Imperiului Bizantin, dar și înalții demnitari, întemeiază sau administrează astfel de așezăminte de tipul azilelor pentru bătrâni, orfelinate sau spitale, de cele mai multe ori acestea fiind adăpostite în incinta unor mănăstiri. Pe lângă aceste așezăminte se ridica adeseori și o capelă în care se țineau slujbele pentru bolnavi sau bătrâni dar și slujbele de înmormântare, deci apariția bisericii bolniță este strâns legată de aceste așezăminte, care încep să se construiască și la Muntele Athos, începând cu secolul al XI-lea, precum și pe lângă marile mănăstiri din Bulgaria, Rusia și Serbia².

În Țara Românească, până în secolul al XVI-lea, nu se cunosc atestate documentar astfel de așezăminte, dar începând cu secolul al XVI-lea, se construiesc bisericile bolniță ale mănăstirilor Bistrița, Cozia și mai târziu Dintr-un Lemn, Hurezi și Episcopia Râmnicului, cu precizarea că nu s-au păstrat prea multe informații despre bolnițele propriu-zise.

De obicei, bolnița era așezată în afara zidurilor mănăstirii și cuprindea o biserică bolniță, câteva chilii și cimitirul. Biserica nu reprezenta un spațiu funerar

¹ Romulus Popescu, Irina Popescu, *Însemnătatea medico-istorică a Bolnițelor din Județul Vâlcea*, în M.O.an XXI, 1969, nr.11-12, p.893.

² Luiza Zamora, *Biserici bolniță din Țara Românească în secolele XVI-XVIII*, Grupul Român pentru o Istorie Alternativă (www.patzinakia.ro), București - Cluj-Napoca, 2007, p.11.

propriu-zis, ci doar un spațiu unde se oficiau slujbele de înmormântare pentru călugării defuncți, așa cum reiese și din hramul acestor biserici, cel mai frecvent fiind hramul „Adormirea Maicii Domnului”, dar și din programul iconografic adecvat acestei funcții. În istoriografia de specialitate au existat păreri diferite referitor la rolul de spital pe care l-au avut aceste bolnițe în evul mediu în spațiul românesc. Cei mai mulți cercetători neagă rolul de spital al bolnițelor românești, susținând că Biserica a acordat numai asistență socială, infirmilor și bătrânilor, sau că bolnițele au funcționat ca simple infirmerii mănăstirești destinate exclusiv călugărilor batrâni sau bolnavi³.

În partea de nord-vest a orașului Râmnicu Vâlcea, la poalele dealului Capela, într-un loc liniștit și retras, ce se întinde pe o suprafață de mai multe hectare, se află situat Ansamblul Episcopal al Râmnicului, constituit în mai multe etape, începând cu secolul al XVI-lea, în cadrul căruia se remarcă: Biserica episcopală „Sfântul Nicolae” (1850 -1856), ctitorită de episcopul Calinic de la Cernica, în stil neoclasic și pictată de pictorul Gheorghe Tattărăscu, Palatul Episcopal (1850, refăcut în 1889), Paraclisul „Sântul Grigorie Teologul” (1750 -1751), Biserica bolniță „Adormirea Maicii Domnului”(1745), precum și alte clădiri anexe, pivnițele și clădirile fostei tipografii, turnul clopotniță, fântâna de piatră a episcopului Filaret (1784) și crucea de piatră ridicată de voievodul Constantin Șerban și doamna sa, Bălașa, în timpul episcopului Dionisie (1656)⁴.

Biserica bolniță a Episcopiei Râmnicului cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” este zidită din temelie, în anul 1745 (terminată cu tot cu zugrăveală în anul 1748), din osteneala și cu toată cheltuiala episcopului Climent, așa cum reiese din pisania fixată deasupra ușii de intrare în biserică și din pisania pe glaful ușii de la intrarea în biserică. Sub poalele dealului Capela, în fața bisericiuței bolniță, de o parte și de alta, s-au construit chiliile ieromonahului Teodor Olănescu, ale lui Pahomie Bujoreanu și Leontie Monahul⁵. Episcopul Calinic de la Cernica, între anii 1852-1857, va repara biserica și va construi alte clădiri pe ruinele fostelor chili, care în timp, au servit ca spital în vremea războiului de independență sau săli de clasă pentru Școala de cântăreți bisericești, iar în prezent sunt locuințe pentru personalul monahal al Episcopiei.⁶

Pisanie pe o piatră de 99 / 124 cm, fixată deasupra ușii de intrare în biserică; literă de 7 cm:

†Această sf(â)ntă și dumnezeiască beserică ce săl cheamă bolniță, întru care să cinstește și | să prăznuiește Adormirea Preasf(in)tei Născătoarei | de D(u)mnezeu și P(u)r(u)rea Fecioarei Mariei, iaste zidită di(n) temeliia ei, prin osteneala și | cu toată cheltuiala preasf(in)ți(ei) sale, chir Climent| ep(i)scop, precum și beserica cea mare, iarăș(i) de sf(in)ți(ia) sa| s-au înălțatu și cu

³ A se vedea V. Manoliu, *Începuturile organizării asitenței spitalicești în Principatele Dunărene*, Comunicare la societatea de istoria medicinei, București, 1958 și N. Vătămănuș, *De la începuturile medicinei românești*, Ed. St. București, 1966.

⁴ Ligia Elena Rizea, Ioana Ene, *Monumente istorice din Județul Vâlcea*, Ed. Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2007, p. 9.

⁵ Potrivit pisaniei de la intrarea în biserica „Sfântul Nicolae” a Episcopiei Râmnicului.

⁶ N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I-Țara Românească*, Vol. II, Editată de Mitropolia Olteniei, 1970, p. 527.

zugrăvele s-au împodobit, în zilele mării sale, Io Constantinu Necolae voi|vod, isp(r)avnic fii(n)d Spiridon monah, chelar; oc(tomvrie) 20, 7254⁷.

Pisanie pe glaful ușii de la intrarea în biserică, literă de 3 cm, cu negru pe fond cenușiu, într-un câmp de 58 / 76 cm:

†Ziditu-s-au aci(a)stă sfântă și du/mnezeiască beserică din temelie / și cu zugrăvială și cu alte odoare / și s-au frum(u)sețat prin nevoința și / cheltuiala smeritului chir Climent, / episcopul Râmnicului; 7256. Zugravii: popa Ghieorghie i Badia diacon⁸.

Este bine cunoscut faptul că episcopul Climent a fost unul dintre cei mai

**Episcopul Climent –
tablou votiv” (foto după
Luiza Zamora, *Biserici
bolniță din Țara
Românească în secolele
XVI-XVIII*)**

importanți ctitori de lăcașuri de cult din județul Vâlcea, printre ctitoriile sale numărându-se biserica „Nașterea Maicii Domnului”, a fostului schit Colnic, din comuna Frâncești, biserica „Cuvioasa Paraschiva” și „Sf. Nicolae” a schitului Pătrunsa, din comuna Bărbăești și biserica „Buna Vestire” a fostului schit Climent din comuna Pietrari. În urma războiului austro-turc (1736-1739), episcopului Climent îi revine rolul important de a zidi o nouă biserică episcopală și de a face importante reparații celorlalte clădiri care fuseseră afectate de distrugerile războiului, ocazie cu care va construi și biserica bolniță în cimitirul Sfintei Episcopii⁹.

Din actul de fundație aflăm că această

biserică s-a zidit pentru îngroparea slujitorilor episcopiei, ieromonahilor și monahilor sau oricare alți slujitori, o contribuție materială importantă aducând un anume chir Teodor, care, călugărindu-se, va ceda sfintei Episcopii toate bunurile sale, respectiv, casele de piatră și pivnițele, livezile și via

de pe moșia sa, pentru a-și construi în schimb o chilie lângă biserica bolniță.¹⁰

Biserica, construită la nord-vest de biserica episcopală, este zidită în formă de corabie cu pridvor deschis, într-un stil arhitectural românesc, fiind tipică pentru o categorie de monumente construite în secolul al XVIII-lea, preluând o tipologie arhaizantă, cea a bisericilor mononavate, fără turla, cu pridvor pe coloane robuste de cărămidă. Este de dimensiuni mici, respectiv 7,43 x 20 m, are plan dreptunghiular și este împărțită în pridvor, pronaos, naos și altar. Biserica este încinsă la exterior de un brâu rotunjit, încadrat de două rânduri de cărămizi „dinți de ferăstrău” și este tencuită și zugrăvită în prezent în

⁷ Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României, Județul istoric Vâlcea (secolul al. XIV-lea 1848)*, Ed. Academiei Române, București, 2005, doc. VIII 1332, p. 808.

⁸ *Ibidem*, doc. VIII 1333, pp. 808-809.

⁹ Cornelia Pillat, *Călătoria mitropolitului Neofit în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în SCIA, 1956, nr. 3-4, pp. 277-285.

¹⁰ Atanasie Mironescu, *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul Severin*, București, 1906, p. 178.

alb. Ferestrele sunt drepte, din lemn, câte una pe fiecare latură a pronaosului, naosului și altarului, având dimensiuni de 1,44 x 0,70 cm.

Pridvorul este deschis, cu arcade în plin cintru, sprijinite pe șase coloane și două semicoloane angajate și este acoperit cu o calotă. Pe partea de nord a pridvorului există o scară de lemn care urcă în pod, iar de jur - împrejurul pridvorului - o banchetă placată cu piatră la partea superioară.

Pronaosul, de dimensiuni mai mari 5,20 x 3,60 m, este acoperit cu o calotă sprijinită pe arce și console, iar accesul în naos se face printr-un zid masiv de piatră străpuns de o deschidere centrală și de două deschideri laterale arcuite ce servește și la sprijinirea bolții bisericii.

Naosul este pătrat de dimensiuni 5,20 x 5,40 m și este acoperit cu o calotă. Tâmpla este de zid cu trei intrări, iar absida altarului este poligonală, decroșată și acoperită cu o concă; are doar proscomidiar.

Iconostas - detaliu (foto după Luiza Zamora, *Biserici bolniță din Țara Românească în secolele XVI-XVIII*)

Pictura în frescă, este în stil bizantin, meșteri fiind, așa cum reiese din inscripția din interior,

scrisă cu penelul, Popa Gheorghe și Badia diacon. În pronaos se află reprezentat chipul ctitorului, episcopul Climent, îmbrăcat în mantie arhierească, în mână având cârja arhierească, o realizare deosebită din punct de vedere pictural. Acuratețea stilului, ordonarea concentrată a registrelor picturale, cromatica culorilor și tematica imaginilor din frescă ne

dau certitudinea că cei doi meșteri erau buni cunoscători ai meșteșugului. Catapeteasma are icoane de valoare însemnată.

Schema iconografică a bisericilor care au aparținut bolnițelor mănăstirilor din Țara Românească este adaptată funcțiunii de capelă funerară pe care o aveau de fapt aceste locașuri. Programul iconografic al bisericii bolniță cuprinde teme care evocă moartea, învierea sau drumul sufletului după moarte, iar imagini ca Intrarea în Ierusalim, Cina cea de Taină, Spălarea picioarelor, Răstignirea, Sfintele femei în mormânt, Adormirea Maicii Domnului aparțin aceleiași categorii iconografice, sunt subiecte evanghelice din ciclul Marilor Sărbători sau al Patimilor, care, în spații destinate înmormântării sau al pomenirii celor morți, întăresc caracterul funerar al spațiului¹¹. Astfel, în absida altarului, principalele teme sunt întruparea și jertfa, ilustrate prin Maica Domnului Platytera, prin frize cu profeți, respectiv prin Iisus în mormânt și Viziunea lui Petru din Alexandria. Scena celor trei ispitiri ale lui Iisus, care este nouă în iconografia altarului unei bolnițe, este menită să releve natura divină a Mântuitorului. Naosul a fost consacrat iconografiei hristice, Patimi și Minuni, un program asemănător cu cel din naosul bolniței de la Hurezi, numai că la Râmnic numărul scenelor este mai mic, rolul de vindecător al lui Iisus și semnificațiile

¹¹ Luiza Zamora, *Biserici bolniță din Țara Românească în secolele XVI - XVIII*, Grupul Român pentru o Istorie Alternativă (www.patzinakia.ro), București - Cluj-Napoca, 2007, p. 20.

eschatologice ale minunilor fiind idei adecvate programului unei biserici-bolniță¹². Ideea de întrupare a fost reluată în pronaosul bisericii, unde au fost ilustrate opt scene din Imnul Acatist. Prezența întemeietorilor vieții monastice – Antonie cel Mare, Sava Sfințitul, Pahomie – într-un spațiu al comemorării defuncțiilor are un caracter funerar. Cele șapte Sinoade ecumenice, expresie a adeziunii la dreapta credință formulată de către părinții bisericii în actele sinodale, formează decorul pridvorului, alături de scenele din Geneză, teme cu caracter moralizator și eschatologic¹³.

În anul 1972, pictura a fost restaurată de pictorul Traian Trestioreanu, prin înlăturarea stratului de pictură târzie de pe frescă, revenindu-se la forma originală.

În apropierea bisericii bolniță există mai multe morminte, dintre care se păstrează mormintele episcopilor Ghenadie Enăceanu, Antim Petrescu și Iosif Gafton, precum și cel al ctitorului, episcopul Climent, care a avut o bogată activitate ctitoricească, lăsând moștenire județului Vâlcea mai multe monumente istorice, care vorbesc despre arta unui secol, uneori pe nedrept criticat și calificat drept o perioadă de decădere a artei. Dacă e să-l comparăm cu secolul anterior, afirmația poate fi parțial adevărată, însă secolul al XVIII-lea, în ciuda vremurilor potrivnice (perioada istorică fanariotă), a reușit să continue tradiția brâncovenească și să o primenească cu noi și valoroase creații, care pot fi admirate și astăzi. O astfel de mărturie istorică este și biserica bolniță a Episcopiei Râmnicului.

Summary

Beginning with the XVIII th. century within the romanian area, began to be built beside the big monasteries, infirmary churches after a model met in the orthodox balcanic area, which generally are situated outside of the monasteries walls, conceived to officiate the devine services for the sick or old monks but particularly for burial services of defunct monks.

The infirmary church „Assumption of the Virgin” situated in the precincts of Râmnic Bishopric to the worth-west of the big church, was founded by the episcop Climent in the year 1745, in romanian arhitectural style, specific to the 18 th. century and has a rectangular plan, being partitioned in altar, nave, pronaos and open church porch without cupolas. The painting in fresco in bizantine style was performed by Popa Gheorghe and Deacon Badia between 1747-1748, good connoisseurs of the profession as it is painted out by the style's accuracy, the concentrated putting in order of the pictorial registers, the chromatic of colours and the themes of images.

The infirmary church „Assumption of the Virgin” of Râmnicu Vâlcea Bishopric is a valuable religious arhitectural monument enriching the valcean and national cultural patrimony, beside of other big monastires and hermitages from Vâlcea area.

¹² *Ibidem*, p.105.

¹³ *Ibidem*, p.106.

Moravurile societății românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea între lege și cutumă

Hănulescu Valentin
hanulescu_vali@yahoo.com

Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea se observă o schimbare în ceea ce privește viața privată; acum pravila începe să fie folosită în locul „obiceiului”, schimbările în materie de drept prin *Pravilniceasca Condica* din 1780 și *Legiuirea Caragea* din 1818 își vor pune amprenta asupra vieții locuitorilor Țării Românești. În ciuda unor schimbări, Biserica avea un cuvânt de spus, competența organelor bisericești a continuat în cazul pricinilor de despărțire.

Este o perioadă în care pentru mulți, atât orășeni, cât și țărani, nesiguranța și nedreptatea de care se loveau în fiecare zi îi făceau să caute sprijin în Biserică, acolo fiecare simțindu-se „ocrotit, izbăvit, poate și iubit”.¹ Astfel se vor simți cei doi tineri din satul Buzăști „ce să alesese de comisia sătească a-i da recruți”² și care au fost ajutați de Gheorghe Paisie, îngrijitorul Sfântului schit Crasna, care i-a luat pe cei doi și nu a îngăduit aleșilor să intre în schit și să-i caute.

Românii se ancorau în credință și de cele mai multe ori își arătau respectul față de cele sfinte. Astfel, atunci când Mănăstirea Bistrița nu mai prezenta siguranță și trebuia construită altă biserică, iar cele sfinte (moaștele Sf. Grigore, icoane, odoare etc.) trebuiau mutate la Mănăstirea Hurez, acest lucru s-a propus să se facă „cu paradă de preoți și cine alt din mireni va voi ca să meargă împreună (...) să ridice împreună Sfântul cu paradă cuvincioasă și cântări bisericești și să ducă toți până la mănăstirea Horezu”³.

Nu întotdeauna la biserică se apela în momente fericite. Uneori, cupluri aflate în destrămare apelau la „justiția” bisericească pentru a primi „bileturile de despărțire”. Cu toate că românii formau un popor credincios, divorțurile erau destul de numeroase, Anton Pann culegând la începutul secolului al XIX-lea, următoarea maximă: „Duminică cununie / Și luni la Mitropolie”⁴, pentru că „a urca dealul Mitropoliei devenise sinonim cu divorțul”⁵ - lucru explicat de un boier bătrân: „la noi, familia, din pricina divorțului care se capătă așa de ușor, nu are nici o statornicie (...) Copiii care-și au mama într-o familie, tatăl în alta și care neștiind pe cine să respecte și să iubească, nu au nici centru, nici punct de legătură; femeile care la o petrecere își întâlnesc primii doi sau trei bărbați sunt la brațul celui de al patrulea și zâmbesc atunci când al cincilea le dă

¹ N. Djuvara *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)* Ed. Humanitas, București, 1995, p. 152.

² Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 4*, anul 1847, fila 8.

³ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 4*, anul 1847, fila 26.

⁴ Constanța Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic*, Ed. Humanitas, București, 2004, p. 22.

⁵ *Ibidem*, p. 22.

târcoale(...). În societatea noastră adulterul este cu neputință, deoarece el nu este decât preludiul altei căsătorii...”⁶

Un caz interesant îl reprezintă cel dintre Maria sin Costea Nicolae și George Ținea din satul Țubărești, județul Romanai. Chiar dacă se „știa că a lor însoțire au fost cu plăcere și dragoste”⁷, cei doi au ajuns la divorț pentru că, potrivit soțului, „căsnicia aceasta de la început ar fi fost cam fără voia sa și săvârșită mai mult după stăruitoarea îndemnare a rudenilor sale, iar după cununie el a luat o mare scârbă și urâciune asupra soției sale încât nici voi o întâlnire ca bărbat cu femeia sa n-au avut amândoi...”⁸. Astfel, deși „soția lui, cu toate că este fără de nici un cusur”⁹, soțului i-a venit „o furie de urâciune asupra soției lui încât n-au putut avea nici împreunare cu dânsa (...) și că urâciunea aceasta i-ar fi venit și din privirea ce au avut la cămașa soției sale ce era plină de sânge în seara dintâia după cununie când ia au venit la pat spre culcare cu dânsul și când el atunci s-a aflat bolind de patimă lumească”.¹⁰ Maria însă declară altceva, că împreunarea a avut loc, iar „nașa lor Sărdăreasa Safta a răposatului Diamandi (...) care au și primit schimbându-i cămașa cu semnele feciorii”¹¹. Soțul, nemulțumit, își va trimite soția acasă la familia ei „cu căruța lui pe o vreme rea”¹². Apoi, după o perioadă de timp o va chema, arătându-i un act pe care ea „s-au înșelat de au pus și ia degetu fără să îl citească”¹³. Pe acest act scria că nu a existat împreunare și după două luni cei doi soți au hotărât să desfacă aceasta căsătorie „fără canal de judecată”¹⁴.

Dacă unul din soți era nemulțumit, deschidea proces „să răspundă părții ceilalte una mie galbeni drept osândă”¹⁵. Maria era nemulțumită, chiar dacă, conform legii, și-a primit înapoi toată zestrea și darurile dinaintea nunții; era vorba de onoarea ei și dorea să rămână cu bărbatul ei căsătorit. Cum se întâmpla în astfel de cazuri, Biserica încearcă să medieze acest conflict. Maria va apela la ajutorul unui preot, Ioan din Zimnicea, care îl va vizita pe George Gima și va face o anchetă privind despărțirea, mai ales că era vorba despre o căsătorie din dragoste, lucru recunoscut și de mire, dar acesta a adăugat că nu mai putea trăi cu soția sa „deși o cunoaște pe dânsa cinstită și fără de nici un cusur”.¹⁶

Dar, cu toate acestea, nu există nădejde de împăcare pentru că soțul a adăugat că a trimis o scrisoare soției sale, dar nu a primit nici un răspuns. Maria nu știa nimic de nici o scrisoare, dar s-ar împăca cu el dacă acesta „va da chezaș vrednic de credință că-și va schimba purtarea și că va depărta de toate a sa urâciune ce arată către dânsa”.¹⁷

⁶ N. Djuvara, *op. cit.*, p. 127.

⁷ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 17*, anu1 1847, fila 5.

⁸ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 17*, anul 1847, fila 3.

⁹ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 17*, anul 1847, fila 4.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 17*, anul 1847, fila 4.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 17*, anul 1847, fila 5.

¹⁷ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 17*, anul 1847, fila 5.

După ce s-a desfășurat ancheta din partea Bisericii - "întrând și noi în cercetarea pricinii"¹⁸, Biserica, încercând să împace cele două părți „după cercetările și sfaturile ce și noi le-am dat cu nădejde că doar se vor împăca...”¹⁹, George Gima este considerat vinovat pentru că: „fără să cunoască nici un fel de necuviință (...) i-au venit furia urâciunii (...) altă pricină decât purtarea lui rea netrebnică când singur s-au mărturisit că atunci ginere fiind boala de patimă lumească”²⁰, și-a alungat soția „ca să rămâie slobod despre dânsa spre a petrece iarăși în desfrânate plăceri”²¹ și nu și-a schimbat comportamentul nici după sfaturile primite din partea reprezentanților Bisericii, arătând „tot cu aceeași de mai nainte împietrică inimă cerând despărțire”²², el dorind doar „să cerce ca un lucru de plăcere taina cununii și sa o lepede îndată după a lui voință.”²³

Biserica va hotărî că Maria va fi „slobodă a merge spre altă căsătorie (...), iar el, fiindcă s'au făcut pricină acestei dezbinări și despărțiri după dreptate ar fi trebuit să fie poprit pentru totdeauna a merge spre altă căsătorie (...) dar, văzându-l încă tânăr (...), hotărâm ca el mai nainte de trei ani să nu aibă voie cu nici un chip a să căsători iar după aceia găsind pe cinevași a să cununa cu dânsa să nu aibă voie a săvârși nunta până mai întâi nu va lua voie ori de la Sf. Mitropolie sau de la arhiereu (...) ca să să dea mai întâi cunoștință acelei fete sau fâmei și părinților ei cele ce s-au întâmplat cu această desfăcută căsătorie ca să nu să mai urmeze și cu aceia asemenea și să pricinuiască cinevași că n-au știut”²⁴.

Un alt caz de divorț descoperit în Arhiva Episcopiei Râmnicului, îl reprezintă cel dintre Irinița Golfineanca, din orașul Craiova, cu soțul ei Ghiță Varda din București, cei 2 „având prigonire de judecată între dâșii pentru neunire în căsnicie”²⁵. Și în acest caz, de vină era tot bărbatul, „toată pricina neunirii între dâșii este izvorâtă din relele purtări ale lui Varda ...”²⁶. Biserica a dat hotărâre să fie separați un an de zile și dacă după această perioadă nu va reuși să o întoarcă pe soția sa „cu dragoste către dânsul ca să să unească și să viețuiască liniștiți”²⁷, să se dea jalbă pentru a se lua o hotărâre .

Fiindcă bărbatul n-a făcut nimic pentru a reface această cununie, nu a căutat-o, nu i-a scris, el fiind la București, iar ea la Craiova, Irinița va cere „despărțire de dânsul”²⁸. În aceste condiții, Biserica ia următoarea hotărâre: „să fie despărțiți unul de către altul (...) să fie popriți amândoi de a mai merge spre o altă căsătorie, iar pentru ceea ce vor avea a cere unul de la altul își va căuta prin judecată politicească”²⁹.

¹⁸ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar* 17, anul 1847, fila 3.

¹⁹ *Ibidem* .

²⁰ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar* 17 , anul 1847, fila 5.

²¹ *Ibidem* .

²² Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar* 17, anul 1847, fila 6.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar* 17, anul 1847, fila 3.

²⁵ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar* 1, anul 1847, fila 12.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar* 17, anul 1847, fila 12.

De multe ori se încălcau pravilele, lucru ce reiese și din deseale porunci trimise de către Mitropolie, în care se cerea respectarea legilor – în anii 1838, 1841, 1844, 1846³⁰. Au fost cazuri de căsnicii interzise - „rudenie de sânge din cuscrie și din botez peste spițele pomenite, ori să fie vreunul din cei căsătoriți și nedespărțiți bisericește, ori slobod cu rob, ori nevârstnic, ori pravoslavnic cu altă lege, ori prin taină fără știrea și slobozenia părinților sau episcopilor”³¹ în aceste cazuri căsnicia nu va fi recunoscută, iar preotul care a oficiat-o va fi eliberat din funcție. Atunci când două persoane doreau să se căsătorească, preotul trebuia să trimită hârtie de cercetare la protopop, se făcea o anchetă pentru a se respecta canoanele bisericești și cei doi să se poată căsători - „să nu aibă poprire” (vezi nota 26), și se elibera un bilet, „răvaș de cununie”³², pe baza căruia preotul îi cununa. Dar și în aceste condiții au apărut abateri, mulți se căsătoreau în alte localități, se eliberau bilete și erau folosite de alte persoane. „În Cerneți era unul cununat cu trei neveste în trei orașe, căci <<preotul, pentru vreo câțiva sfinți, te cununa, dacă nu în orașul acesta, în celălalt cu oricine>>”³³. Încălări ale legii existau în toate păturile sociale. Cei înstăriți „unde se credea că nu e nici o rușine, cel puțin nu e păcat ca căsătorii să aibă amoruri urâte - muirea, spre pildă, să mai aibă și pe alți bărbați și din împotrivă! Însurătoarea și măritișul este ca tocmeala cu sluga, pe care le ții până-ți place, apoi le dai drumul”³⁴. De aceea pe spatele biletelor date de protopop trebuia să se treacă numele celor ce se căsătoresc și se semnau protopopul, mirii și preoții. Numele mirilor era trecut de către protopop și în registrul protopopii. Preoții nu aveau voie să căsătorească „necunoscuți din alt sat sau oraș ci pe enoriași și prin știrea și înscrisul și voia protopopii afară numai de săteni străini va înfățișa răvașul protopopii afară numai către moliftele lor cu cuprinderea mai sus arătată că te-ai încredințat prin cătare dovezi că nu au nici o pricină din cele cuprinse în instrucțiile date protopopii”³⁵.

Preoții erau sfătuiți „a nu da răvașe de cununie la oameni străini și necunoscuți, să ceri de la ginere și de la mireasă în scris răvașul fraților de unde să vor fi locuind și iscălit și de alți mahalagii sau săteni de acolo, precum și de părinți și epitropi lor sau de cele mai apropiate rude ale lor”³⁶. De multe ori, cei ce erau prinși se scuzaau „supt cuvânt că nu au cunoscut aceste instrucții”³⁷, a murit protopopul, sau a fost scos din slujbă și cel nou „n-a cunoscut orânduielele și regulile ce au păzi”³⁸. Sfatul Bisericii către preoți era să-și ia toate măsurile de precauție, să cerceteze „instrucțiile” privind „popririle”, „sau numele acestora ce vor în căsătorie sau trecut de protopopie în dosul bileturilor ce vei slobozi pentru acea cununie să scrie vorbirea aceasta: <<După înscrisul fraților de la cutare biserică anul luna cutare cu cutare sin cutare din cutare loc ce voesc să-și ea în căsătorie pe cutare...>>, ca să nu să facă vreo înșelăciune de

³⁰ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 18*, anul 1847, fila 2.

³¹ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 18*, anul 1847, fila 4.

³² *Ibidem*.

³³ N Bănescu, V Mihăilescu, I Maiorescu. *Scriere comemorativă cu ocazia centenarului nașterii lui 1811-1911*, Ed. Tipografia Românească, București, 1902, p. 38.

³⁴ *Ibidem*, p. 427.

³⁵ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 18*, anul 1847, fila 5.

³⁶ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 18*, anul 1847, fila 3.

³⁷ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 18*, anul 1847, fila 4.

³⁸ *Ibidem*.

către cinevași și să să cunune cu dânsule alte obraze și chiar acei ce sunt însemnați mai sus³⁹. „Ca să nu se mai spună că nu au fost cunoscute „instrucțiunile” Mitropoliei, ca să fie cunoscute toate legile date, acestea „și în auzul tuturor preoților și lăcuiitorilor citindu-să”⁴⁰.

Biserica trebuia să facă anchetă și când Petre Cojocaru și soția sa Tinca, din orașul Craiova, după ce au înfiat un copil de la o nemțoaică, vor să îl boteze în „legea prevolnică”⁴¹, „după canoanele creștineștii noastre religii fiind întru aceasta și voința născătoarei acelu copil”⁴². Biserica va începe o anchetă sa afle „cum o cheamă pă acea nemțoaică de este căsătorită cum să numește bărbatu său și ce meserie are sau de este văduvă cine a fost bărbatu său sau tatăl copilului”⁴³. S-a aflat că este vorba de nemțoaica Tomal Rizi, „acel copil l-au făcut cu un Ștefan Sanu Tâmplaru, tot neamț și necununați”⁴⁴. Acesta a plecat din oraș, iar nemțoaica s-a cununat cu Iosef Kablesiter, tâmplar, dar acesta „nesuferind-o cu acel copil au intrat de loc neunire între ei și a fugit. singură și bolnăvicioasă prin urmare l-au dăruit cu toată mulțumirea numitului Pătru Cojocaru și soții sale”⁴⁵.

Biserica va hotărî că celor doi le este permis să-și boteze copilul mai ales „că întru aceasta este și voința acelei nemțoaice născătoarea copilului din voe primi aceasta a să boteza pomenitul prunc”⁴⁶.

Există și cazuri când relațiile dintre preoți și enoriași nu sunt dintre cele mai bune. Enoriașii din satul Bilișoatra, județul Gorj, se vor plânde de „relele urmări ale preotului Constandin”⁴⁷, care după ce că pământul îi este lucrat de săteni, le cere acestora „de morți 4 sfașiihi, de cununat un sfașiih, de botez un sfașiih, de molitvă o jumătate sfașiih, de maslu asemenea și nici așa nu este mulțumit căci la om mai scăpătat nici nu voește a merge ca să-i facă orice slujbă îi va fi de trebuință ca unui creștin zicând că de unde să-i plătească slujba fiind că este sărac”⁴⁸, iar la cel avut nu se apucă de slujbă până ce nu este plătit înainte și să dea băutură rachiu și vin până ce să învoește „și atunci știe Dumnezeu de slujba ce face”⁴⁹.

Mai mult decât atât, preotul nu respecta nici sărbătorile și când era chemat de săteni care aveau obiceiul să prăznuiască pe câte un sfânt și îl chemau să blagoslovească mâncarea, „începe a ne înjura (...) ca să-i trimitem acasă la el stolnic întreg cu lumânările de împărțit ca să-i rămână toate lui și stolnicul să-l arunce la câini, iar la casa noastră nu vrea să vie”⁵⁰. În aceste condiții sătenii s-au plâns protopopului, dar nu au avut prea mare succes, deoarece și acesta le-a adresat cuvinte necuviincioase, „că nu vrea să știe de jeluirea noastră (...), fiindcă pomenitul preot să are a da bine cu părintele

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 18*, anul 1847, fila 17.

⁴¹ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 8*, anul 1849, fila 1.

⁴² Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 8*, anul 1849, fila 2.

⁴³ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 8*, anul 1849, fila 4.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 8*, anul 1849, fila 5.

⁴⁷ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 9*, anul 1849, fila 1.

⁴⁸ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar 9*, anul 1849, fila 3.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

protopopul și orice rău și greșeală va face nu să bagă în seamă pentru că totdeauna îi aduce păstrăvi cu ocalele, unt și orice alți pești”⁵¹. Iar preotul. văzând că nu are cine să-l tragă la răspundere, a „căzut și în patima beției foarte rău”⁵².

Biserica și de data aceasta va face anchetă, la care vor participa toți cei implicați, protopopul, preotul și sătenii, aceștia din urmă trebuie întrebați dacă jalba s-a făcut „cu știrea și cu învoirea tuturor sătenilor sau numai din partea unora”⁵³. Ancheta trebuie să fie corectă și să nu fie părtinitoare, ulterior urmând să se facă o nouă cercetare din partea „stăpânirii” și de se va descoperi ceva în neregulă protopopul ce face ancheta va „cădea supt răspundere și învinovățire”⁵⁴. Bineînțeles, există preoți care respectă haina preoțească, cum este preotul Matei Ștefan din Râmnic, care va primi o dovadă „pentru a sa bună purtare ce are cu respect nu numai către enoriașii săi ci și către toți orășenii fără să-l cunoaștem la vre un fel de patimă”⁵⁵, enoriașii răspunzând afirmativ cererii preotului pentru că, „după datoria creștinească, suntem datori a-i da această dovadă drept mulțumire”⁵⁶. Într-o vreme în care oamenii erau împărțiți „după fire bărbați și femei, după naștere fii adevărați, din curvie, vitregi și buni, după vârstă și după minte vârstnici, nevârstnici, risipitori și fără minte sau după noroc slobozi, robi și sloboziți”⁵⁷, mai trebuia să se facă o împărțire după corectitudine și chiar dacă majoritatea erau credincioși - unii erau chiar slujbași în sutană - dar asta nu-i împiedica să nu respecte canoanele bisericești să nu respecte căsnicia. S-a ajuns până acolo că s-a introdus „deșugubina”⁵⁸ (gloaba pântecului), taxă percepută de la un bărbat vinovat de relații sexuale înainte de căsătorie sau de la o femeie care naște un copil din flori.

Într-un spațiu binecuvântat, râvnit de mulți, peste care au trecut valuri migratoare, războaie, încercări de cucerire, am rămas noi și bogăția acestui pământ care a atras și atrage pe toată lumea. Tot acest „talmeș balmeș” își va pune amprenta pe comportamentul celor de aici. Vom lua de la toți și bune și rele în funcție de interes și în timp scara valorilor umane nu mai e luată în serios, heruvimii sunt înlocuiți cu cupidonii, toată lumea spionează pe toată lumea - aici și pereții au urechi - toată lumea e prieten cu toată lumea, dar nimic nu se face pe gratis, pe degeaba se face numai rău. Întotdeauna se va găsi o scuză, fie nu se cunoșteau legile, fie a murit cel ce trebuia să le aducă la cunoștință și să vegheze respectarea lor, astfel încât oamenii încercau să aplice legea doar atunci când era în avantajul lor, iar dacă nu, făceau apel la „cutumă”.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar* 9, anul 1849, fila 3.

⁵³ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar* 9, anul 1849, fila 5.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Arhiva Episcopiei Râmnicului, *dosar* 11, anul 1849, fila 60.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Legiuirea Caragea*., Editura Academiei RPR, București, 1955 p. 6.

⁵⁸ C. Ghițulescu, *op cit*, p. 42.

The morals of the Romanian society
in the first half of the nineteenth century between law and custom

With the advent of laws written at the end of the nineteenth century, there is a noticeable change in terms of privacy, law starting to be used in place of "wont". Despite these changes, when there were complaints and they got to court, the Church had still the last word in the case of important events in human life: baptism, marriage, divorce.

The Church was present in people's life and a lot of townspeople and villagers were seeking for support in the church where they felt protected. For „the protection" given by the Church, the Romans responded with responsibility and respect front of the holy.

Although they were Christians and mostly be married for love, it often went wrong and they often reached to divorce but only with the permission of the church. Church investigated the case, heard the witnesses and ultimately decided. If there were misunderstandings about fortune, a division of assets, they were decided by a civil court.

There were times that even if people were divided in different categories - age, sex, social class - even if they were Christians, they did not always respect the religious canons.

In an area coveted by many who passed over the migratory waves, wars and attempts of conquest, the events have made their mark on people's behavior. And because these influences the scale of human values was no longer taken seriously and people were trying to apply the law only when it was in their advantage, and if not, they were calling for „common law".

Carol Novak – primul mare antreprenor străin din nordul județului Vâlcea

Diaconescu Ilie Claudiu
diaconescu_claudiu@yahoo.com

Consider necesar că fiecărui locuitor al comunității din această parte a județului îi revine datoria morală de a cunoaște activitatea, contribuția pe care a avut-o acest inginer la dezvoltarea vieții economice a zonei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acesta este și motivul pentru care am încercat să scriu acest articol, în ciuda lipsei unor informații cu caracter personal.

În urma documentării am stabilit, în mod convențional, cel puțin, cinci argumente pentru care acest antreprenor merită să fie mai bine cunoscut, și în același timp să aibă recunoștința locuitorilor din zonă:

- **vizita prințului Carol** la Brezoi, în aprilie 1867¹;
- **dezvoltător al infrastructurii și al comunicațiilor**; a reconstruit drumul între Cozia și Șipoate (Cârligul Mare) în 1865, a transformat râul Olt în cale navigabilă pentru transportul sării, a realizat construcția liniei de telegraf de la Râmnicu Vâlcea la Sibiu;
- **fondator al industriei forestiere**, din punct de vedere economic a creat numeroase locuri de muncă², și în același timp a contribuit la creșterea numărului de locuitori ai comunei Brezoi;
- **contribuția la Războiul de Independență** prin asigurarea materialelor necesare construcției podurilor de la Giurgiu și Turnu Măgurele; realizarea unor acțiuni de binefacere;
- **atașamentul lui Carol față de Brezoi** și dorința lui de a fi înmormântat aici.

Încă din cele mai vechi timpuri, Valea Lotrului a fost strâns legată de dezvoltarea exploatărilor forestiere și prelucrarea industrială a lemnului, ca urmare a existenței acestui potențial al „aurului verde”. În anul 1864, inginerul ceh Carol Novak este atras de marile posibilități de exploatare, motiv pentru care se stabilește în Brezoi.

În 1865, Carol Novak câștigă licitația de reconstrucție a drumului, între Cozia și Șipoate (Cârligul Mare), la prețul de 188.600 lei, potrivit procesului-verbal semnat de antreprenor la 16 octombrie³. Arendează apele minerale din Călimănești-Căciulata, care i-au adus un profit însemnat. Acest antreprenor, ca urmare a succesului în afaceri, construiește o vilă cu etaj, lângă fabrică, înconjurată de un parc, numită „Castelul Mare”, după mai multe reparații astăzi construcția funcționează ca spital orășenesc. Un argument al notorietății inginerului Carol Novak este **vizita prințului Carol**, în aprilie 1867, la fierăstraiele de pe Lotru, moment în care antreprenorul îi cere prințului în limba

¹ Petre Bardașu, *Personalitatea prințului Carol în Documente Vâlcene*, în *Studii Vâlcene*, I, 2003, p. 103.

² D.J.A.N. Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, D. 79/1877, f. 64.

³ D.J.A.N. Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, D. 40/1865, f. 117.

germană, printr-un memoriu, dreptul de a transporta pe Olt⁴ sarea de la Ocnele Mari. Proiectul a fost pus în practică prin semnarea contractului cu Ministerul Finanțelor la 4 iunie 1868⁵, moment în care Novak începe să construiască bărci mari pe care le duce la Râureni, de unde încarcă sare și o transportă la Turnu Măgurele, până la acea dată transportul sării făcându-se cu cai⁶.

Carol Novak a fost preocupat de amenajarea și dezvoltarea **infrastructurii**. Din 1865 s-a ocupat de regularizarea Lotrului, iar în dreptul Brezoiului, până la vărsarea lui în Olt, deviază apa spre Delușel, în vederea săpării unor canale pentru bușteni și amenajarea unor lacuri pentru plute, fapt ce arată cunoștințele lui hidrotehnice⁷. După ce obține dreptul de a transporta sarea la Dunăre este preocupat de luarea unor măsuri de curățire a Oltului. În corespondența dintre Ministerul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice, Prefectura județului Romanați și Primăria Râmnicu Vâlcea din anul 1869, se precizează faptul că lucrările de curățire a Oltului în vederea transformării sale în cale navigabilă sunt realizate de către Carol Novak, proprietarul joagărelor de la Brezoi⁸. În anul 1869, în baza unei corespondențe a Ministerului de Interne cu subprefecturile⁹ și diverși cetățeni, se arată că antreprenorul Carol Novak avea o datorie către arendașul moșiei Șerbănești, motiv pentru care repară cazarmile de la Schitul Șerbănești. În 1871, reface drumul de pe Valea Oltului, Râmnic-Câineni, care fusese distrus de marile inundații din 1869-1870, executând multe lucrări de pușcare în defileu¹⁰.

În 1874, Carol Novak a obținut prin licitație publică construirea în antrepriză a **liniei de telegraf** ce urma să lege Râmnicu Vâlcea de Sibiu. Informația se află în corespondența dintre Direcția Generală a Telegrafelor și Poștelor și Prefectura Vâlcea¹¹.

Un alt argument al recunoștinței, pe care trebuie să i-o purtăm inginerului ceh Carol Novak, rezidă în **activitatea de pionierat** în industria forestieră românească. După 1865, cumpără joagărele munteneanului Sima Stanovici, iar mai târziu și pe celelalte care funcționau pe Lotru la Brezoi, în anul 1873, pe cel al moștenitorilor lui Stancu Pop, în 1874, pe cel al lui Petrache Mișcurici, în 1875, pe cel al fraților Bucur, iar în 1878, pe cel al moștenitorilor lui Mihalache Ormolu (inginerul Carol Novak deținea 14 joagăre). Întrucât materialul de construcție, în special cheresteaua era foarte solicitată pe piața internă, în această perioadă de dezvoltare a țării, Carol Novak, pentru a spori producția, construiește în 1873 o fabrică de cherestea cu clădiri anexe, funcționa „o mașină cu două juguri, fiecare jug se compunea de la 10 până la 20 pânze de fierăstraie, adică crescând și micșorând fierăstraiele, după trebuințe ce o au”¹².

⁴ D.J.A.N. Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, D. 37/1867, f. 89.

⁵ D.J.A.N. Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, D. 54/1868, f.

⁶ Sergiu Purice, (1974), *Istoricul navigației pe Olt*, în «Oltenia», Studii și comunicări în istorie, Craiova, p. 140-141.

⁷ Pe baza istoriei orale circulă informația că inginerul Carol ar fi deviat cursul pârâului Lotrișor, constatând diferența de nivel, fapt ce ar fi dus la formarea cascadei Lotrișor.

⁸ *Idem*, D. 15/1869, f. 43.

⁹ D.J.A.N. Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, D. 62/1869, f. 27.

¹⁰ Gheorghe N. Efrim (2008), Brezoi. File de istorie, Sibiu, p. 118.

¹¹ D.J.A.N. Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, D. 112/1874, f. 23.

¹² Petre Bardășu, Gheorghe Simeanu, (1973), *Brezoi-100 de ani de industrie forestieră*, Râmnicu Vâlcea, pp. 29-30.

Este **prima fabrică propriu-zisă din Brezoi și a doua din țară**, după cea de la Galați¹³.

Ca urmare a creșterii cererii de produse forestiere, a fost realizată a doua fabrică de cherestea din țară. Acest fapt a dus la creșterea numărului populației Brezoiului, prin **creșterea numărului de locuri de muncă**, astfel au fost aduși o serie de muncitori din afara granițelor, în special italieni și români din Transilvania, în perioada războiului de independență, când antreprenorul Carol Novak a obținut realizarea pontoanelor pentru podurile de peste Dunăre, necesare trecerii armatei române. Potrivit unei corespondențe între Ministerul de Externe și Compania a 5-a din Regimentul 2 Dorobanți, aflată în Punctul Vamal Râul Vadului, se constată intrarea în țară prin acest punct a mai multor străini, dintre care un lot de 52 de lucrători pentru joagărele lui Carol Novak, de unde se rechiziționează cherestea pentru armată¹⁴.

Un alt eveniment major care a reprezentat momentul de apogeu al activității economice a lui Carol Novak a fost încheierea contractului prin care acesta se angaja să asigure materialele necesare pentru podurile de la Galați și Turnu Măgurele, în vederea trecerii Dunării de către armata română în urma telegramei Marelui Duce Nicolae, comandantul rus al frontului din Balcani, prin care se cerea sprijinul militar al armatei române. Însuși prim-ministrul I. C. Brătianu comunică a se trimite 650 de bucăți de grinzi de brad cioplite cu lungimea 20 de picioare¹⁵. În martie 1877, o comisie specială rusă încheie un contract cu Carol Novak, prin care acesta se obligă să asigure materialul lemnos. Merită precizat faptul că în anul 1877 existau circa 1240 de lucrători cu leafă, concentrați pe Valea Lotrului la exploatarea forestieră¹⁶.

Ducerea la bun sfârșit a acestui angajament s-a realizat cu eforturi mari din partea antreprenorului Carol Novak, într-un context nefavorabil, deoarece râul Olt a scăzut ca urmare a secetei din acel an, iar plutăritul nu a mai fost posibil, motiv pentru care contractantul a trebuit să efectueze transporturile de lemn, cu carele chiar și până la Grivița. Problemele economice cu care se confruntă antreprenorul Carol Novak, după 1878, pot fi deduse și din corespondența cu Ministerul Afacerilor Străine privind cererea lui Carol Novak de a se prelungi termenul de a plăti pe lucrătorul Gustav de Fabbio care a lucrat la întreprinderea sa din Brezoi¹⁷.

Consider că acesta este momentul declinului antreprenorului Carol Novak, ca urmare și a incendiului care a cuprins fabrica de cherestea, fapt ce a dus la scăderea cifrei de afaceri a antreprenorului. În această situație, producția de cherestea nu mai depășea 5000 m³ pe an¹⁸. Probabil acest fapt a dus și la înrăutățirea stării de sănătate a antreprenorului, care a murit în anul **1881**.

Un alt argument pe care am încercat să-l expun în acest articol este cel al **acțiunilor de binefacere**. Printre acestea menționez: consolidarea și repararea

¹³ Mihai Suder, (1967), *Economia forestieră din România*, București, Editura Meridiane, p. 7.

¹⁴ D.J.A.N. Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, D. 79/1877, f. 64.

¹⁵ D.J.A.N. Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, D. 160/1878, f. 176.

¹⁶ Gheorghe N. Efrim (2008), idem, p. 119.

¹⁷ D.J.A.N. Vâlcea, Fond Prefectura Județului Vâlcea, D. 52/1880, f. 152.

¹⁸ Petre Bardășu, Gheorghe Simeanu, (1973), *Brezoi – 100 de ani de industrie forestieră, Râmnicu Vâlcea*, p. 33.

clădirilor Episcopiei Râmnicului și a Schitului Troianu; contribuția substanțială la ridicarea bisericii din Brezoi cu harmul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”, începută în anul 1888 și sfințită în 1896; ca urmare a degradării școlii și primăriei, Margareta Novac, soția răposatului Carol, acordă un ajutor material ce a dus la construirea unui nou local (1904), în care astăzi funcționează Judecătoria.

După moartea sa, activitatea economică a fost continuată de soția sa, doamna **Margareta Novak**. În cele din urmă, aceasta arendează instalațiile¹⁹, clădirile și pădurile cumpărate pentru exploatare pe Valea Lotrului, firmei „**Giovani Stagni et Comp.**”, înmatriculată în Alexandria (Egipt), dar capitalul acesteia era austriac, deoarece Stagni era originar din Triest.

Dorința acestui antreprenor de a fi înhumat aici, arată **atașamentul lui față de aceste meleaguri** și acest sentiment al defunctului ar trebui apreciat la adevărata lui valoare de către membrii acestei comunități, mormântul său aflându-se lângă biserica veche din Brezoi.

Carol Novak – the first great foreign entrepreneur
in the northern part of Vâlcea County

Ever since the ancient times, the Lotru Valley has been strongly connected to the development of the wood industry and the wood processing due to the existence of the „green gold”. In 1864, the Czech engineer Carol Novak is attracted by the great exploiting possibilities and he settles in Brezoi.

On the basis of some documents found at the Vâlcea County of Archives, I identified a few reasons which stood at the writing of this article: Prince Charles visit to Brezoi in April 1867; developes of the infrastructure and communication he rebuilt the road between Cozia and Șipoate (Cârligul Mare) in 1865, he transformed the river Olt into a water way for the transportation of salt and he accomplished the construction of the telegraph wire from Rm. Vâlcea to Sibiu; founder of the wood industry, in 1873 he builds the first sawmill in Brezoi and the second in the country after that from Galați; the contribution to the War of Independence by providing the necessary materials to the construction of the bridges from Giurgiu and Turnu Măgurele; he supported charity the attachment which Carol felt towards Brezoi and his wife of being buried there.

Through these activities, the engineer Carol Novak had a substantial contribution to the development of the economic life of the area during the second period of the XIXth century.

¹⁹ A obținut un venit anual de **26.000** lei în urma arendării.

Dezbateri parlamentare și patimi politice între 1866-1867

Moroianu Dan
mihaिमoroianu5@yahoo.com

După instaurarea monarhiei constituționale în România, primii ani s-au caracterizat printr-o accentuată instabilitate guvernamentală și parlamentară. Până la 11 martie 1871, când s-a instalat guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu, la cârma țării s-au succedat la putere 10 guverne, s-au efectuat peste 30 de modificări ministeriale și au fost provocate 6 dizolvări ale corpurilor legiuitoare, nici o legislatură neavând o durată normală¹.

Explicația acestor frământări și crize guvernamentale, rezidă în reînceperea luptelor politice între liberali și conservatori. Luptele politice, până la un anumit punct erau justificate, deoarece nu toate grupările politice se dovedeau animate de dorința de a aplica în aceeași măsură principiile constituționale.

Regimul parlamentar funcționa defectuos. Parlamentul nu-și îndeplinea rolul său firesc, stipulat în Constituție, de a delibera și de a decide în numele națiunii, în privința aplicării deciziilor; de aceea, Parlamentul nu trebuia să se limiteze doar la înregistrarea voinței guvernelor, care singure decideau și executau, adică „făceau ce voiau – tot ce voiau”².

Existau adversități nu numai între liberali și conservatori, dar chiar între liberalii moderați și cei radicali, ultimii devenind vajnici apărători ai principiilor constituționale. Liberalii radicali alcătuiesc, în octombrie 1866, programul de aplicare a principiilor constituționale, redactat de Comitetul electoral, prezidat de I.C.Brătianu și C.A.Rosetti. Programul electoral al liberalilor radicali cuprinde toate necesitățile dezvoltării României moderne, o maximă aplicare și dezvoltare a principiilor constituționale. De asemenea, ei concep și pun în aplicare organisme care să asigure promovarea lor³.

Primele alegeri parlamentare efectuate în conformitate cu noua lege electorală au avut loc în toamna anului 1866. Guvernul, prezidat de Ion Ghica și compus din liberali și conservatori moderați, n-a intervenit în alegeri, dar acestea au avut loc în condițiile unor aprige înfruntări. Alegerile au început la 29 octombrie 1866 și au durat 12 zile, în scopul alegerii a patru colegii pentru Cameră și două pentru Senat.

Rezultatul acestor alegeri a dezamăgit atât pe domnitor, cât și principalele grupări politice, deoarece nici una dintre ele n-a reușit să-și asigure majoritatea necesară pentru a se impune la conducere. Camera aleasă în toamna anului 1866 avea următoarea alcătuire: o treime dintre deputați erau cuziști și separatiști, o altă treime aparținea guvernului, iar ultima aparținea liberalilor radicali⁴. Rezultatul alegerilor nu era departe de realitatea vieții

¹ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866- 1900)*, București, 1925, p. 11

² P.P. Negulescu, *Partidele politice*, București, 1995, p. 324.

³ Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituționale și regimului parlamentar în România 1866- 1871*, București, 1997, p. 138.

⁴ *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol I, București, 1993, pp.142- 143 .

politice existente în acel moment istoric. Guvernul moderat, alcătuit din liberali și conservatori, nu a reușit să prezinte un program electoral coerent, precum cel al opoziției radicale. Astfel că, în loc de o puternică grupare liberală în Adunare, au rezultat două.

Conservatorii numărau în Adunare în jur de 60 de deputați, divizați între patru șefi: muntenii Dimitrie Ghica și Gheorghe Știrbey și moldovenii Lascăr Catargiu și Gr. M. Sturdza, liberalii radicali și fracționiști, 40 de deputați, moderații, care sprijineau guvernul Ion Ghica, 20 de deputați. Gruparea lui Mihail Kogălniceanu număra 25 de deputați, iar 6 erau separați⁵. Era foarte greu de prevăzut cum se putea guverna cu o astfel de Adunare a deputaților, deoarece nici o grupare nu întrunea majoritatea. O astfel de situație era îngrijorătoare.

La 15 noiembrie, era deschisă sesiunea corpurilor legiuitoare, care, înainte de sfârșitul anului 1866, s-a limitat la verificarea alegerilor, constituirea biroului și a comisiilor speciale și la alcătuirea răspunsului la mesajul Tronului⁶. După al doilea tur de scrutin, în ședința din 7 decembrie 1866, președinte al Adunării Deputaților a fost ales conservatorul Lascăr Catargiu, iar ca vicepreședinți, G. Balș, N. Păcleanu, G. Costaforu, A. Fătu și doi secretari, și anume Eugeniu Ghica și N. Moscu. Senatul, care avea o majoritate conservatoare, a ales ca președinte pe mitropolitul primat⁷.

În ședința din 9 decembrie, s-a ales comisia pentru redactarea regulamentului interior al Camerei și comisia pentru elaborarea proiectului de răspuns la mesajul tronului, compusă din: Gr. M. Sturdza, D. Ghica, G. Ghica, C. A. Rosetti, D. Brătianu, M. C. Epureanu⁸. Proiectul de răspuns la mesajul Tronului a fost prezentat de Gr. M. Sturdza, în ședința din 13 decembrie 1866. În Senat, raportul Comisiei pentru răspunsul la mesajul Tronului a fost prezentat de C. N. Brăiloiu⁹.

În Adunare se formase o majoritate de centru, compusă din conservatori și liberali moderați, ce părea să sprijine guvernul Ghica. Premierul și-a dat seama că guvernul nu se va putea menține mult timp la conducere, deoarece acesta nu avea o grupare proprie însemnată. Nereușind să obțină înainte de sfârșitul anului, votarea bugetului și fiind acuzat de lipsă de energie de către I. C. Brătianu într-o audiență comună pe care au avut-o la domnitor în ziua de 19 decembrie 1866, Ion Ghica și-a prezentat a doua zi demisia¹⁰. Aceasta n-a fost acceptată, deoarece în acel moment nici una dintre grupările politice mai importante nu erau pregătite să-i preia succesiunea, cele două corpuri legiuitoare dându-i un vot de încredere.

Principala sarcină a guvernului consta în urgența dezbaterii bugetului, amânată sub diverse pretexte. Prim-ministrul o solicita în ședința Adunării din 2 ianuarie 1867. Se tergiversează, propunându-se un proiect de lege pentru

⁵ *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, 1983, p.174.

⁶ *Ibidem*, p.175.

⁷ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p.144.

⁸ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 145.

⁹ „Monitorul Oficial”, nr. 271 din 12 decembrie 1866, p.1305.

¹⁰ *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol I, București, 1993, p.157.

sporirea numărului reprezentanților la Curtea de Conturi, care este respins. I. C. Brătianu a susținut că înainte de orice stătea dezbaterile bugetului¹¹.

În cadrul dezbaterii generale a proiectului de buget, M. C. Epureanu stabilește trei epoci în evoluția finanțelor: regulamentară, de tranziție după 1856 și ultima denumită de el „imperiu egalitaro-democratico-național”, care a pus capăt regimului oligarhic, națiunea fiind chemată la utilizarea banilor publici. Liderul conservator susținea că nu vrea să arunce cu piatra în cei căzuți, îndeosebi în domnia lui Cuza-Vodă, pe care l-a sprijinit timp de cinci ani. În această domnie s-au produs două acte importante: legea rurală și legile financiare. Prima, neputându-se rezolva de către guvern și Adunare, „s-a rezolvat după voința unui singur om, fără a consulta pe reprezentanții nației, pe care însuși i-a recunoscut de competenți, dându-se o mare lovire bazei proprietății”¹². A urmat o stagnare generală, scăzând valoarea proprietății, o paralizie a agriculturii. De aici, criza economică, agravată de deteriorarea finanțelor publice. Averea publică a fost micșorată considerabil, fiind zdruncinate înseși temeliiile statului M. C. Epureanu i-a și spus domnitorului Al. I. Cuza că-i prevede căderea și aceasta nu din cauza albilor și roșilor, ci a finanțelor¹³. În apărarea fostului domnitor sare fostul său prim-ministru Mihail Kogălniceanu, care afirma că, trecutul nu trebuie uitat, criticat și judecat în pripă, așa cum procedează M. C. Epureanu. Evident, Kogălniceanu era cel mai autorizat să răspundă unor atacuri la adresa precedentei domnii. Răbufnea acum vehementa ostilitate a latifundiarilor conservatori, „expropriații”, contra adoptării și aplicării legii rurale, una dintre marile reforme ale lui Cuza Vodă. El se confruntase și cu stânga, care dorea mai mult, și cu dreapta, care dorea să cedeze prea puțin pământ din marile moșii. M. C. Epureanu stabilește la baza crizei financiare însăși legea rurală, care a lovit puternic creditul și valoarea proprietății. Pentru care motiv M. Kogălniceanu afirmă în Adunare că nu este moral ca un sprijinitor al domniei lui Cuza Vodă, precum liderul conservator, să-i facă acum rechizitoriul. Un alt conservator moderat, V. Boerescu, intervine pentru a cere încheierea discuțiilor, anume pentru a urgenta dezbaterile și adoptarea bugetului. G. Mârzescu constată că M. C. Epureanu doar critică, fără a propune soluții. P. Grădișteanu îl contrazice și el pe M. C. Epureanu, care a fost mentorul financiar al lui Cuza-Vodă. Și Kogălniceanu susține că atacatorul de acum a fost ministrul model al fostului domn, mentorul guvernamental al său. Astfel că, trecuta administrație aparține tuturor celor care au fost miniștri în acel timp. Nu este deloc drept să se susțină că această administrație a lăsat 300 de milioane de lei datorii, aducând argumente în acest sens¹⁴.

După lunga intervenție a lui Mihail Kogălniceanu, s-a cerut închiderea discuției. Unii deputați se opun, alții dimpotrivă. În cele din urmă s-a trecut la dezbaterile bugetului pe ministere.

În ședința din 14 ianuarie 1867, a intrat în dezbateri împrumutul Oppenheim, contractat de Ion Bălăceanu, în numele guvernului român, la Paris. Autorii unui amendament, prezentat de Nicolae Flea, consideră condițiile împrumutului oneroase și deci inadmisibile; Ion Bălăceanu nici nu avea

¹¹ „Monitorul Oficial”, nr. 4 din 6 ianuarie 1867, p.43.

¹² *Ibidem*, pp. 44-46.

¹³ „Monitorul Oficial”, nr. 4 din 6 ianuarie 1867, pp. 44-46.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 48-51.

împuternicire spre a-l contracta. În consecință, se propune un vot de blam guvernului, însă amendamentul nu este admis de către Adunare. După propunerea altor amendamente referitoare la împrumutul Oppenheim, a intervenit Ion Ghica, președintele Consiliului de Miniștri, care afirmă că primește provocarea la un examen al cifrelor prezentate de raportor și ministrul de Finanțe. El roagă pe deputați să aibă considerație pentru guvern și să decidă într-un fel: "A fost nevoie de un împrumut, acesta s-a realizat, în condițiile puse de alții, nu de guvern. Dați-ne votul de blam, dacă socotiți ca să ne ducem și să vie alții să administreze țara, sau lăsați-ne pe noi s-o administrăm; căci cu cât suntem astăzi vinovați, mai vinovați vom fi mâine"¹⁵.

M. Kogălniceanu și-a exprimat acordul cu afirmațiile lui Ion Ghica, dorind ca dezbaterile să se termine într-un fel sau altul, deoarece „forțele omenești au și ele marginile lor”, încât nu pot rezista unei atmosfere politice în care unii nu fac decât să atace, iar alții să se apere. După alte intervenții, dezbaterile generale se încheie, urmând dezbaterile proiectului de buget pe capitole.

În ședința Adunării din 24 ianuarie 1867, Cezar Bolliac a luat cuvântul pentru a spune că „astăzi este sărbătoarea cea mai mare națională, pentru care sunt date voturi ale adunării ca ea să fie serbată”¹⁶. Ion Ghica precizează că a căutat, dar nu a găsit nicăieri, un vot al Adunării în favoarea sărbătoririi zilei Unirii. El apreciază că în ziua de 24 ianuarie s-a realizat numai temporar voința națională, ziua realizării acestei voințe „în mod etern pe cât va dura această națiune, această zi, este de 10 mai. În această zi s-a proclamat unirea definitivă, înfăptuită prin alegerea Principelui Domnitor Carol I”¹⁷. Pentru prima dată, de la înfăptuirea Unirii, nu se mai serba ziua de 24 ianuarie, Adunarea prezidată de Lascăr Catargiu întrunindu-se pentru a lucra. El a și propus închiderea discuției, după propunerea lui Cezar Bolliac, dar liberalul N. Ionescu a intervenit pentru a observa că nu au cum să fie închise discuțiile care nu au avut loc. Discuții pro și contra au loc apoi între liberali și conservatori, pe această temă, fiecare deputat prezentându-și argumentele. Liberalul P. Grădișteanu, opinează ca să se exprime clar și fără echivoc dacă sărbătorile naționale trebuie ținute ca și duminicile, adică printr-un repaus complet al tuturor instituțiilor. Ca atare, propune să prevadă 24 ianuarie ca sărbătoare națională. Intervenția conservatorilor Lascăr Catargiu și Dimitrie Ghica spre a menționa că o vor accepta ca sărbătoare națională, dar după discuții și vot. D. Ghica afirmă că nu poate stabili dacă 24 ianuarie este mai mare ca 10 mai, însă, dacă este precum propune N. Ionescu, atunci vor fi mai multe sărbători decât zile de lucru¹⁸.

Patimile politice tensionaseră într-atât relațiile dintre grupările politice, încât se ajunsese la diminuarea semnificației zilei de 24 ianuarie, numai din aversiune față de domnitorul A.I.Cuza. Pentru a se ieși din acest impas, P. Grădișteanu a propus ca deputații să recunoască această zi ca sărbătoare națională, trecând la ordinea zilei. D. Ghica nu este însă de acord cu propunerea de trecere la ordinea zilei, sub motivația expusă de P. Grădișteanu.

¹⁵ „Monitorul Oficial”, nr. 15 din 19 ianuarie 1867, pp. 79-85.

¹⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 22 din 27 ianuarie 1867, p. 143.

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ „Monitorul Oficial”, nr. 22 din 27 ianuarie 1867, p. 144.

După alte intervenții pro sau contra, a luat cuvântul liderul mișcării liberal-radicale I. C. Brătianu. El considera că sărbătorile naționale sunt un cult, care trebuie observat tot atât, precum cel religios. Problema care s-a ridicat nu este una oarecare și nu trebuie să se treacă atât de ușor peste ea, pentru a nu se crede că există deputați în Camera actuală care s-ar împotrivi unui mare eveniment istoric, precum au fost și 1821, 1848, evenimente tot atât de sacre, mai vechi și poate de aceea "mai mărețe decât 24 ianuarie". Națiunea română este datoră a serba aceste evenimente. Pusă la vot, închiderea discuției este respinsă. A luat cuvântul M. Kogălniceanu, spre a-și exprima regretul că guvernul nu a luat măsura ca 24 ianuarie să fie ținută ca sărbătoare națională, adică zi nelucrătoare. Propune totuși ca, odată întrunită Adunarea, să lucreze, ceea ce atrage obiecția lui N. Ionescu, care-și susține propunerea de amânarea ședinței. I. C. Brătianu nu este de acord, motivând că există și alte evenimente de acest fel. S-a comis o greșală care nu poate fi nicicum reparată decât strigând: "Să trăiască România una și nedespărțită, să trăiască Unirea și 24 ianuarie". A propus apoi ca guvernul să elaboreze un proiect de lege pentru stabilirea sărbătorilor naționale, după care discuțiile s-au încheiat prin vot.

Intervenția lui I. C. Brătianu, liderul liberalilor radicali, a încheiat incidentul provocat de propunerea lui Cezar Bolliac în favoarea serbării zilei de 24 ianuarie, în mod evident uitată de guvern și de biroul Adunării. Era un prim semnal al reînceperii disputelor politice interminabile, căci, în pofida continuării dezbaterilor, nu s-a ajuns la adoptarea bugetului în timpul guvernării lui Ion Ghica, deși se solicitase insistent acest lucru.

Dezbaterea bugetului trenează. În cursul dezbaterilor proiectului de buget al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, a intervenit o întrerupere datorită urgenței cerute în dezbaterea unui proiect de lege referitor la strămutarea Curții de Casație la Iași. Argumentele deputaților de la Iași se reduceau la unul singur, anume contracararea acțiunilor separatiștilor. Populația Moldovei este în suferință, dar nu datorită lipsei Curții de Casație. Alte măsuri sunt necesare în scopul urmărit; încât nu masele solicită mutarea Curții de Casație, ci interesele de partid. Mai mulți deputați, între care Gr. M. Sturdza, M. Kogălniceanu, Chr. Tell, Gh. Mârzescu, C. A. Rosetti, C. Bolliac, prezentaseră o propunere Adunării, în ședința din 4 februarie 1867, referitoare la strămutarea Curții de Casație. G. Costafu a propus dezbaterea proiectului de lege, îndată după votarea bugetului¹⁹.

Inițial, I. C. Brătianu fusese contra strămutării Curții de Casație la Iași, însă acum era pentru această transferare, motivată de existența unei mișcări separatiste. Fără voia lui, liderul mișcării, N. Rosetti-Rosnoveanu, este făcut un om primejdios. Cerându-se închiderea discuției, M. Kogălniceanu se opune, pentru a susține admiterea urgenței în dezbatere a proiectului de lege propus. I. C. Brătianu este de acord, dar P. Cernătescu apreciază că, problema în discuție, nu este atât de gravă, încât să comporte o întrerupere a dezbaterii bugetului. Diversele amendamente sunt respinse, discuțiile fiind închise. Se continuă dezbaterea bugetului.

În ședința Adunării din 13 februarie 1867, Ion Ghica prezenta mesajul domnesc pentru prelungirea sesiunii parlamentare până la 15 martie. Prim-ministru menționa că, nesimțind sprijinul necesar, guvernul a prezentat

¹⁹ „Monitorul Oficial” nr. 31 din 9 februarie 1867, p.215.

domnitorului demisia, spre a-i da posibilitatea de a se adresa Adunării pentru a constitui un nou guvern, care să aibă încrederea grupărilor politice. Împrejurări deosebite au oprit alcătuirea unui asemenea guvern. Acum, acest guvern nu mai poate continua fără un vot de încredere. Prolungirea dezbaterii bugetului face imposibilă rămânerea la putere. Este de datoria Adunării să elucideze situația creată: ori are încredere și îl sprijină adoptând bugetul, ori nu are și atunci să vină alt guvern²⁰.

Liberalii radicali, având sprijinul unor liberali moderați, presimt căderea guvernului și o forțează. Petre Grădișteanu consideră că bugetul nu este al guvernului, ci al țării. Guvernul n-a prezentat nici o lege care să garanteze libertatea individuală sau a presei, o lege pentru responsabilitatea funcționarilor publici. Fără aplicarea principiilor democratice incluse în Constituție, aceasta devine literă moartă. În consecință, P. Grădișteanu propune să nu se acorde guvernului Ion Ghica administrarea veniturilor țării. El nu propune o acuzare, ci un vot de neîncredere în guvern, cu atât mai mult cu cât, însuși guvernul, a solicitat aceasta prin vocea prim-ministrului²¹.

Incitat de afirmațiile lui Grădișteanu, Ion Ghica a cerut urgență în problema pusă de el, deoarece, încă de la începutul sesiunii, se menține o criză guvernamentală, o situație anormală. În consecință, țara trebuie să aștepte chiar în acea zi, 21 februarie 1867, dacă mai are sau nu un guvern, care în fiecare dimineață se așteaptă să fie schimbat. În interesul țării, solicită dezbaterea de urgență a propunerii lui P. Grădișteanu.

După intervenții pro și contra, a luat cuvântul I. C. Brătianu, care face apel la deputați să-și rememoreze votul de încredere acordat guvernului cu prilejul împrumutului Oppenheim. Alexandru Lahovary a susținut că prin asemenea împrumut se salvează țara. Însă țara, nu poate fi salvată astfel, din împrumuturi oneroase. „Dacă nu am dat mai devreme acestui minister (guvern) un vot de neîncredere, a fost fiindcă era un regim nou, n-am voit să provocăm numaidecât o criză ministerială, și am zis să mai suferim, deși administrațiunea este foarte slabă și e o amortire, o somnolență în toate, și numai în rele și răutăți este activitate... În consecință nu este de împărtășit opinia unor deputați ce susțin să se sprijine guvernul ce nu supără pe nimeni”²².

Liderul grupării radicale susținea că nu există o clasă sau vreun interes în țară, care să nu dorească încetarea activității guvernului, căci toate interesele se află în suferință, învinuind Adunarea că nu-i pune capăt. La aceste afirmații, Ion Ghica se considera îndreptățit să comenteze. El declară că guvernul nu-și revendică titlul de „albi” sau „roșii”. „Am fost între oameni numiți moderați, adică nu erau nici cu dreapta, nici cu stânga, nu împărtășeam lupta ce exista de mai mulți ani între aceste două partide”²³. Supusă la vot, propunerea lui P. Grădișteanu a fost admisă cu 59 de voturi, contra 56.

S-a alcătuit un program de guvernare, întocmit de I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu și G. Vernescu, adoptat după discuții preliminare, spre sfârșitul lunii, într-o adunare la care au participat 50 de deputați din centru și stânga. Programul prevedea menținerea regimului constituțional stabilit în 1866 și

²⁰ „Monitorul Oficial” nr. 38 din 17 februarie 1867, p. 273.

²¹ „Monitorul Oficial”, nr. 44 din 21 februarie 1867, p. 319.

²² „Monitorul Oficial”, nr. 45 din 25 februarie 1867, p. 327.

²³ *Ibidem*, p. 328.

înfăptuirea unor noi reforme în vederea continuării procesului de modernizare a țării²⁴.

După guvernul Ion Ghica, la cârma țării au venit guvernele coaliției liberale conduse succesiv de C. A. Crețulescu, Ștefan Golescu și Nicolae Golescu, care vor deține puterea între 1 martie 1867 și 16 noiembrie 1868. Deși reprezentau coaliția liberală toate aceste guverne erau conduse de fapt de I. C. Brătianu, care exercita acest rol în calitate de ministru de Interne. Având o poziție dominantă în guvern, liberalii radicali au alcătuit o administrație bazată pe elemente proprii în Muntenia. În Moldova, unde erau lipsiți de influență, au pactizat cu facțiunea liberală independentă²⁵.

Summary

After the installation of constitutional monarchy in Romania in 1866, the first elections (following the crowning of Carol I as King of Romania) were organised during the fall of the same year. None of the political parties or groupings succeeded in securing the majority necessary for governing.

The government led by Ion Ghica did not have its own significant political group to support it. Consequently, it was in permanent danger of being deposed. However, its deposition was continuously postponed, as no political group would assume the responsibility of governing.

Due to this fact, a series of heated controversial discussions broke out in the House of Commons in relation to various side issues. Thus, for instance, while debating the budget, unproductive discussions between the supporters and the opponents of the previous ruler took place. Another side dispute, meant to distract attention from the main concern of the House of Commons, which was that of establishing the budget, is the proposal that January 24 be declared national holiday. Endless and useless parley follow. This situation and other such situations weakened the authority of the government, which was already quite precarious anyway, and motivated Ion Ghica, the Prime Minister, to repeatedly address the House, exhorting them to either support the Government - and hence adopt the budget it proposed - or to give the government the vote of distrust.

Eventually, the government led by Ion Ghica fell from power in February 1867, and it was followed by three short-term governments led in effect by I.C.Brătianu, who performed this role in his quality as a Minister of Domestic Affairs.

²⁴ *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, 1983, p. 175.

²⁵ *Ibidem*, p. 176.

Domnitorul Carol I și Râmnicu-Vâlcea, în anul 1873

Prof. Sîiulescu Flavius Cătălin
istorie_isjvl@yahoo.com

Orașul Râmnicu Vâlcea a fost unul dintre puținele orașe care au găzduit în decursul timpului mai mulți conducători politici, începând cu Mircea cel Bătrân. Și în secolul al XIX-lea, orașul de pe malul Oltului a fost gazdă a unor domnitori precum Barbu Știrbey, Alexandru Ioan Cuza și Carol I.

Vizita celui dintâi rege al românilor la Râmnicu Vâlcea a avut loc în luna mai a anului 1873, dar legăturile lui Carol I cu Vâlcea în acel an aveau să fie mai intense, fiind deschise prin investitura episcopilor la 28 ianuarie 1873¹. Ceremonia a avut loc în Sala tronului, în prezența celor doi mitropoliți, a parlamentarilor, a unei delegații din partea armatei și a miniștrilor. Episcopul Râmnicului investit de Carol I a fost Anastasie Stoenescu², acesta primind din mâna domnitorului cârja de argint episcopală, odată cu urarea: „Îți încredințez această cârjă și sper că vei veghea asupra turmei exarhiei tale ca un bun păstor!”. Apoi, prințul Carol I, primind alocuțiunea de răspuns a episcopului Râmnicului, îi atrage atenția asupra faptului că, în locurile sfințite, în biserici și mănăstiri, pe frumoasa vale a Oltului, la fiecare pas să-și reamintească de evlavia strămoșilor și de marea istorie a patriei³. Păstorirea episcopului Anastasie Stoenescu va dura până în anul 1880, în județul Vâlcea fiind 409 de biserici și mănăstiri, în care slujeau 262 de preoți⁴.

Ziua de naștere a domnitorului (8 aprilie), a doamnei Elisabeta de Wied (22 aprilie) și ziua aniversării urcării pe tron (10 mai), au constituit tot atâtea prilejuri de sărbătoare pentru râmniceni și de manifestare a simpatiei lor față de Carol I.

La 8 aprilie 1873, în Duminica Paștelui, la Râmnicu-Vâlcea, primarul Nicolae Iancovescu și prefectul Constantin Budișteanu, alături de funcționarii din cele două instituții, comercianții și locuitorii din oraș, au fost prezenți la ora 11 la episcopie, unde episcopul a oficiat un Te Deum. Sărbătoarea avea să continue în orașul ale cărui străzi aveau să fie iluminate seara, recepția și primirea invitaților și a felicitărilor având loc la Prefectură⁵. Sărbătoarea a scos din bugetul Primăriei suma de 132 de lei, necesari pentru 20 de oca de

¹ *Memoriile regelui Carol I de un martor ocular*, vol II, București, Editura "Scripta", 1993, p. 262.

² Corneliu Tamaș. Smarand Țana, *Județul Vâlcea și prefectii lui*, Râmnicu Vâlcea, Editura „Conphys”, 2004, p. 181.

³ *Memoriile regelui Carol I de un martor ocular*, vol II, București, Editura "Scripta", 1993, p. 263.

⁴ Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale (în continuare DJVAN), *fond Prefectura județului Vâlcea*, dos. 128/ 1874, f. 10.

⁵ DJVAN, *fond Primăria Râmnicu Vâlcea*, dos. 3/ 1873, f. 7.

cozonac, 3 miei fripți, 130 de ouă roșii, 2 vedre de vin, 5 sticle de șampanie, o oca de pișcoturi, 22 de străchini, lumânări și păcură⁶.

Și de ziua Doamnei Elisabeta s-a oficiat Te Deum-ul de la Episcopie, alocându-se pentru serbări suma de 69 de lei și 16 bani, servindu-se doar 3 sticle de șampanie și o oca de pișcoturi, asistența beneficiind seara, când s-a luminat orașul, de 2 perechi de lăutari, al căror onorariu, plătit din banii publici, a fost de 20 de lei⁷.

Aniversarea urcării pe tronul României a domnitorului Carol I, la 10 mai, a început în Râmnicu Vâlcea prin oficierea Te Deum-ului la ora 12, la episcopie, felicitările fiind primite la domiciliu prefectului⁸. Orașul a fost iluminat, la fel și Grădina publică (parcul Zăvoi), al cărei pavilion a fost decorat cu frunză, 39 păpuși de sfoară și lampioane de hârtie. Aceiași lăutari au întreținut atmosfera, cheltuielile Primăriei ridicându-se la suma de 126 de lei, cumpărându-se 5 sticle de șampanie, 1,5 oca de pișcoturi, 80 de străchini, lumânări de seu și păcură⁹.

Evenimentul anului 1873 la Râmnicu Vâlcea a fost însă vizita domnitorului în zilele de 24-25 mai. Pe 19 mai, Doamna Elisabeta pleacă la Neuwied cu fetița ei, Maria, Carol I însoțindu-le până la Turnu Severin. Călătoria s-a făcut cu vasul „Ștefan cel Mare”, familia domnitoare îmbarcându-se la Giurgiu și urmând cursul Dunării. Satele de pe mal oferă pasagerilor o priveliște minunată, fiind pierdute în verdeața salcâmlor înfloriți, al căror miros îmbată călătorii. La 21 mai, Carol debarcă la Turnu Severin, și, împreună cu ministrul lucrărilor publice, Nicolae Kretzulescu, pornesc spre capitală pe traseul Turnu Severin – Târgu Jiu – Râmnicu Vâlcea – Curtea de Argeș - Câmpulung¹⁰.

Vizita la Râmnicu Vâlcea fusese anunțată prefectului C. Budișteanu de către Nicolae Kretzulescu printr-o telegramă din 19 mai, prefectul informându-l, la rândul său, pe primarul N. Iancovescu¹¹. Știrea îl neliniștește pe Iancovescu, bugetul alocat manifestărilor fusese de 400 de lei, din care se cheltuiseră pentru zilele de 8 aprilie, 22 aprilie și 10 mai suma de 328 de lei, având la dispoziție doar 72 de lei¹².

Sosirea domnului la Râmnic s-a produs la 24 mai, orele 5 după amiază, primarul și funcționarii așteptându-l la bariera Traian sau Troian, din sudul orașului, dinspre drumul ce duce la Ocna¹³. Înainte de a ajunge la Râmnicu Vâlcea, Carol I a vizitat mănăstirile Horezu și Bistrița. La Mănăstirea Bistrița, primește știrea morții, la Paris, a fostului domnitor Gheorghe Bibescu, dând ordin ca să se officieze la București un serviciu funebru în memoria răposatului domn. Carol I întâlnește la Bistrița, printre călugări, pe fratele domnului Bibescu și un frate al fostului ministru Nicolae Golescu. Primului îi transmite știrea morții fratelui său, acesta primind-o cu indiferență¹⁴.

⁶ *Ibidem*, f. 9.

⁷ *Ibidem*, f. 11.

⁸ *Ibidem*, f. 14.

⁹ *Ibidem*, f. 16.

¹⁰ *Memoriile regelui Carol I, de un martor ocular*, vol II, București, Editura "Scripta", 1993, pp. 270-272.

¹¹ DJANV, *fond Primăria Râmnicu Vâlcea*, dos. 3/ 1873, f. 19.

¹² *Ibidem*, f. 21.

¹³ *Ibidem*, f. 22.

¹⁴ *Memoriile regelui Carol I, de un martor ocular*, vol II, București, Editura "Scripta", 1993, pp. 271-272.

Populația Râmnicului își primește cu entuziasm domnitorul, Carol I fiind întâmpinat cu flori. Orașul fusese pregătit în cele mai mici detalii, în piețe, la Palat, în Grădina publică și la poduri fluturând 42 de steaguri tricolore mari și mici. Au fost ridicate de meșteri sârbi și români arcuri de triumf, vopsite de zugravii, care au trebuit să repare și tablourile familiei domnitoare expuse în piețe. Lampioane din lemn și hârtie, 90 de păpuși și ronduri decorate cu frunze și flori împodobeau orașul. Pentru iluminat și pentru încălzirea camerei în care a înnoptat Carol I, s-au achiziționat 143 de lumânări, unele aduse special de la București, peste 20 de oca de seu și 7 vedre de păcură, folosindu-se 550 de sfetnice pentru lumânări și seu. Iluminarea s-a făcut pentru Palat, Pavilionul Grădinii publice, piețe și arcurile de triumf. Pentru servirea mesei s-au achiziționat 64 de străchini¹⁵.

A doua zi, pe 25 mai, Carol I inspectează temnița, bisericile, școlile și miliția, după care trece Oltul cu pluta, constatând necesitatea unui pod¹⁶, peste acest râu. Doi ani mai târziu, vâlcenii se bucurau la inaugurarea podului de fier de peste Olt, de la Goranu¹⁷.

Vizita lui Carol I la Râmnicu Vâlcea a necesitat cheltuirea, din partea Primăriei, a sumei de 920 de lei, destabilizând situația bugetară, fapt pentru care primarul Iancovescu a solicitat, în repetate rânduri Prefecturii, decontarea acestor cheltuieli, chestiune rămasă nerezolvată¹⁸.

Tot ca o amintire a vizitei din mai 1873, în biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Vaideeni, aflată în construcție în acel moment, au fost pictate tablourile votive ale lui Carol I și a Elisabetei, picturi acoperite în vremea regimului comunist și care așteaptă redescoperirea și punerea lor în valoare, din partea contemporanilor.

Rezumat

Anul 1873 reprezintă pentru locuitorii orașului Râmnicu Vâlcea, momentul întâlnirii cu domnitorul Carol I. Anterior acestei vizite, Carol I investise un nou episcop al Râmnicului, în persoana lui Anastasie Stoenescu, căruia îi atrăgea atenția asupra faptului că în episcopia sa, la tot pasul, trebuie să-și aducă aminte de evlavia strămoșilor și marea istorie a patriei.

Râmnicenii, în frunte cu primarul N. Iancovescu și prefectul C. Budișteanu, vor sărbători cu fast zilele de naștere ale lui Carol I și Elisabeta de Wied (8 și 22 aprilie) și mai ales 10 mai, ziua încoronării domnitorului. Nu lipsesc Te Deum-urile, iluminarea străzilor și lăutari, cheltuindu-se aproape întreg bugetul alocat acestor tipuri de manifestări.

Vizita domnitorului e prilejuită de plecarea la Neuwied a Doamnei Elisabeta I și a fiicei lor, Maria, cu vaporul pe Dunăre, Carol însoțindu-le până la

¹⁵ DJANV, *fond Primăria Râmnicu Vâlcea*, dos. 3/ 1873, f. 28.

¹⁶ *Memoriile regelui Carol I, de un martor ocular*, vol II, București, Editura "Scripta", 1993, p. 272.

¹⁷ DJVAN, *fond Prefectura județului Vâlcea*, dos. 62/ 1876, f. 126.

¹⁸ DJVAN, *fond Primăria Râmnicu Vâlcea*, dos. 3/ 1873, f. 21 și urm.

Turnu Severin, de unde, prin Târgu Jiu, a ajuns la Râmnicu Vâlcea (24-25 mai 1873), și de aici prin Curtea de Argeș și Câmpulung, la București.

Râmnicu Vâlcea își întâmpină domnitorul împodobit și iluminat, cheltuielile ajungând la suma de 920 de lei. Carol I a vizitat temnița, școlile, bisericile și miliția, primind flori și ovații din partea locuitorilor. Constatând lipsa unui pod peste Olt, Carol i-a măsurat, în 1875 fiind inaugurat podul de fier de la Goranu. Ca un ecou al vizitei, în biserica Sf. Ioan Botezătorul din Vaideeni, construită în acea vreme, sunt pictați în pronaos Carol I și Elisabeta, pictura fiind acoperită în vremea regimului comunist și așteptând redescoperirea ei.

Charles I and Râmnicu Vâlcea, in 1873

1873 represents for the inhabitants of Rm.Valcea the moment of the meeting with the ruler Charles I. Prior to this visit, Charles I had invested Anastasie Stoenescu with the title of bishop, drawing the latter's attention to the fact that, everywhere in his bishopry, he was bound to remember his ancestors' piety/devotion and the great history of the country.

N. Iancovescu, the mayor, C. Budisteanu the prefect, together with the local people will pompously celebrate the birthdays of Charles I and Elizabeth of Wied (8th and 22nd April) and especially the 10th May, the ruler's coronation day, with Te Deum-s, lit-up streets and fiddlers, which meant spending almost the whole budget allotted to this type of manifestations.

The ruler's visit is occasioned by the voyage on the Danube made by Elizabeth I and their daughter Mary. Charles I accompanied them to Turnu Severin, then he reached Râmnicu Vâlcea, via Tg. Jiu and finally Bucharest, via Curtea de Arges and Campulung.

Râmnicu Vâlcea welcomes its glorious ruler and the amount of money spent on this event rises to 920 lei. Charles I visits the dungeon, schools, churches and the militia, receiving flowers and considerable acclaim from the locals.

Noticing the necessity of a bridge across the Olt, Charles I takes measures and, as a result, in 1875 they inaugurate the iron bridge from Goranu in 1875. After this visit, the figures of Charles I and Elizabeth are painted in the narthex of the church John the Baptist from Vaideeni, which was built at the time. The painting was completely covered during the communist regime, at present still waiting to be rediscovered.

Memoriile soldatului Ion D. Solomon din primul război mondial

Mitrana Elena
elena_mitrana2@yahoo.com

Istoria unei țări se scrie de oameni cu pregătire specială (îndeosebi istorici), care cercetează diverse izvoare și alcătuiesc sinteze pe anumite perioade sau chiar pe întregul decurs al existenței unui popor. Dar, la această întreprindere, pot aduce contribuții, mai mult sau mai puțin importante, oameni simpli, însă cu anume vocație către acest domeniu. Este cazul multor participanți la diferite momente din istorie, care depun mărturii scrise sau orale despre ceea ce au văzut și au trăit.

Unul dintre aceștia din urmă este soldatul țaran Ion D. Solomon din satul Măneasa, comuna Tetoiu, jud Vâlcea, care a fost destinat să ia parte la trei mobilizări, două din Primul Război Mondial și a III-a, din timpul celei de-a II-a conflagrații. El s-a născut în anul 1895. Copilăria și-a petrecut-o în satul natal, unde a urmat cursurile primare, distingându-se ca unul dintre cei mai buni elevi la învățătură. Deși a muncit din greu toată viața, a găsit răgaz să citească, devenind într-un fel autodidact. Spre bătrânețe, a început să aștearnă pe hârtie o serie de întâmplări și fapte petrecute sau trăite de el.

În 1992, după ce făcuse apel la mai mulți intelectuali din sat, dar văzând că nimeni nu-i ia în seamă truda, a încredințat patru caiete tatălui meu, cu dorința ca scrisul lui să fie valorificat într-un fel prin tipărire.

În primul caiet, cel mai valoros, se află inserate mai multe amintiri din război, sursă informativă primară, care stă la baza articolului meu.

În urma intrării României în luptă, în Primul Război Mondial, alături de Puterile Antantei împotriva Puterilor Centrale, prin mobilizarea de la 15 august 1916, peste puțin timp, la 1 octombrie, Ion D. Solomon s-a prezentat, împreună cu leatul său, la Cercul de recrutare din Râmnicu Vâlcea, de unde, un delegat, l-a dus la Tg. Jiu, la Regimentul II artilerie de munte, îmbrăcând haina de ostaș, pe care o va purta de acum ani la rând. După perioada de instrucție, a fost trimis la Tg. Ocna, în Moldova. El descrie trecerea trupelor rusești pe aici, având misiunea să schimbe pe români pe frontul din vest. Apoi, a început să treacă prin localitate armata română, zile întregi „ca frunza și iarba”. A fost cazat într-o școală, prin spatele căreia trecea linia de front.

Pentru că nemții respinseseră pe ruși mult spre răsărit, unitatea în care era Ion D. Solomon a rechiziționat căruțe din satele vecine și a plecat de la Tg. Ocna spre Roznov. Aici, a stat puțin. În zilele Crăciunului, a fost trimis la Iași. În fosta capitală a Moldovei, se aduceau pentru siguranță, materialele și arhiva. Împreună cu un camarad din Tetoiu, la trecerea prin Roman, soldatul despre care vorbesc s-a rătăcit de convoi. Multe pagini relatează peripețiile prin care a trecut până când cei rătăciți au ajuns la Iași, ca să afle de la Cartierul General că nu trebuiau să plece și că trebuie să se înapoieze la Roznov. Din cauza iernii foarte geroase, calea Iași - Roznov au făcut-o în 5 zile, Anul Nou 1917 apucându-i pe drum. La Roznov, mai veniseră și alții: „ne adunam ca albinele

rătăcite”, notează autorul. După Bobotează, au sosit carele cu materiale, înaintând foarte greu prin zăpada abundentă: „Boii au ologit de picioare, soldații și oamenii erau nervoși, nespălați și negri de ger, vai de mama lor”, ne spune memorialistul.

Regimentul lui Ion D. Solomon a stat la Raznov încă un an de la marea bătălie de la Mărășești. În iunie 1918, s-a deplasat cu toate unitățile din nou la Tg. Ocna. Un sfert din acest oraș fusese distrus de nemți. În timpul deplasării, fiecare baterie ocupa un tren întreg.

Cu un acut simț al observației, autorul relatează venirea familiei domnitoare, într-un tren regal, în august 1918, pentru a face un parastas în Dealul Cireșoaiiei, unde căzuseră mulți soldați români drept victimă a cruzimii ungarilor. Erau prezenți Regina Maria, prinții Carol al II-lea, Nicolae și două dintre surorile lor.

*
* *

Un capitol important în însemnările lui Ion D. Solomon îl constituie participarea lui la luptele din Ungaria și Cehoslovacia, în timpul celei de-a doua mobilizări, declarată la 28 iunie 1918. Cu ochi curios, soldatul-țăran, descrie aspecte interesante din capitala ungară: oamenii umblau cu capul descoperit, orașul dispunea de un metrou ce pornea din bulevardul gării, pe sub strada Andraș, spre răsărit, până la periferie. Vorbește apoi de statuia lui Matei Corvin și a lui Arpad, „care a adus acest popor sălbatic la răsărit”. Capitala Ungariei dispunea de bulevarde largi și pavate „cu un fel de cărămizi de lemn așezate cu un cap în sus și calcă în capul lemnului și nu fac zgomot roțile ca pe piatră”, așa cum sună mărturia privitorului român. Curios și dornic de cunoaștere soldatul a vizitat și muzeul orașului, cu numeroasele sale exponate.

În paginile următoare, autorul acelor însemnări arată că, atunci când trupele anglo-franceze au ajuns la Dunăre venind din Salonic, combatanții germani și unguri au trecut munții fără ca ai noștri să prindă de veste. Ungurii au părăsit cazărmile, s-au dus la casele lor, „apoi au început a face revoluție ca la Rusia”. Printre căpetenii, amintește doar de Bela Kun. Aflăm că țărani erau duși cu sila la revoluție, formând o armată civilă, dotată cu arme găsite pe la regimente.

Românii au trecut munții să dezrobească Ardealul, luându-se la harță cu armata civilă ungurească. Regimentul II, artilerie de munte, din care făcea parte și soldatul Ion D. Solomon, se afla la Tg. Ocna. După sunarea mobilizării, timp de câteva luni, patru baterii din acest regiment au trecut vechea graniță, luându-se pe urmele dușmanului. Au rămas pe loc bateriile 3-6, împreună cu colonelul comandant al regimentului. Divizia formată din cele patru baterii ce au trecut în Ungaria, avea conducător un locotenent-colonel. Mult timp, Ion D. Solomon a făcut parte din bateria a III-a, ca furier. De data asta, comandantul regimentului l-a trecut la bateria a IV-a, care a mers pe Valea Oltului și apoi pe Mureș. În intinerariul său, trenul cu soldați a străbătut Reghinul, Clujul, Huedinul, Vadul Crișului, Oradea, Satu Mare. Trecând Tisa, soldații români au debarcat în Beregzag, în Cehoslovacia, regiune bogată în vinuri, unde au găsit și celelalte baterii risipite. Timp de două săptămâni, armata română a ajutat pe cehi să scoată pe inamic din țară.

Din Cehoslovacia bateriile, românești au venit la Satu-Mare, fiecare cu trenul ei, unde au stat vreo 10 zile. Apoi, au coborât spre Debrețin, au trecut prin Careii-Mari și Ghiula. La traversarea Tisei, pe la Kiș-Kare, s-au folosit de un pod de vase. Drumul până la Budapesta l-au făcut în marș, „cu tunurile înhămate”. Lângă capitala Ungariei au stat două zile, după care, îmbarcați în tren, au pornit spre răsărit, cam 5-6 ore de mers, până la Eger unde au făcut un mic popas. Din nou au înhămat și au pornit spre apus, fiind însoțiți la drum de vânătorii de munte și de cavalerie. Au mers până la Putnac, oraș unguresc din apropierea Cehoslovaciei, trecând peste râul Șaia. În urma perchezițiilor făcute de români la fiecare casă în căutarea de armament, au fost luate ca pradă de război, mulți cai și multe căruțe lăsate de bandele de unguri răzvrătiți.

De la Putnac, s-au îmbarcat iar în tren și au pornit la Tisa, spre răsărit, debarcând în orașul Mișcolț, unde au rămas timp de 10 zile.

De la Mișcolț, bateriile noastre s-au îndreptat spre Timișoara. Comandantul bateriilor a delegat trei ostași (ordonanța personală, o ordonanță de la cai și pe Ion D. Solomon, care era secretarul lui) și i-a trimis la Budapesta. Mergând cu trenul spre apus cei trei delegați s-au oprit la Gödöllő, unde erau palatul și grădina de vară ale împăratului austro-ungar Franz-Iosif. Însemnările amintite stăruie asupra acestei clădiri în care era încartiruită Divizia a 7-a Călărași.

În Budapesta, cei trei soldați au stat toată luna septembrie a anului 1919. Conducătorul trupelor noastre era generalul Mărdărescu, care avea legături cu Divizia a 9-a Cavalerie.

Pana de reporter rudimentar a lui Ion D. Solomon se face din nou prezentă atunci când descrie podul de peste Dunăre, peisajul admirabil, Palatul Imperial „așezat la botul unui pisc mic”, mulțimea florilor, a grădinilor, a arborilor din jur și a statuilor întâlnite pe una din străzi.

Iată câteva rânduri din această descriere: „Clădirile nu erau mai înalte decât cu 3 etaje și parter, iar culoarea pereților închisă din cauza fumurilor. Pe atunci auzeam că aveau la trei sute de fabrici. Pe Dunăre circulau vapoare. Când treceau pe sub poduri lăsau coșurile în jos, în culcare, după ce treceau le ridicau în sus. Străzile în oraș erau foarte largi și trotuarul cât o stradă la noi”.

La 18 octombrie, 1919 Ion D. Solomon a plecat cu cei doi comandanți ai săi din Budapesta, a găsit bateriile lor în Banat, la Reșița și Oravița. În ultimul oraș menționat, cei trei soldați români au stat până la Anul Nou, dormind la Hotel Coroana. Apoi, bateriile din Banat au venit la Gherla, unde au mai sosit încă două baterii de la Tg. Ocna, împreună cu comandantul regimentului.

Se reuniseră astfel cele 6 baterii ale regimentului, unele fiind cantonate în oraș, altele în satele vecine. În urma reorganizării în conducere, care a avut loc aici, prin calitățile sale (avea un scris frumos și era descurcăreț) Ion D. Solomon a rămas secretar al comandantului, fiind cooptat și în comenduirea pieței. La Gherla, a stat de la Anul Nou, până în iunie 1920. Bateriile 3-6 s-au deplasat la Boroda-Mare. Căpitanul bateriei 3 l-a luat pe Ion D. Solomon de la comenduirea pieței Gherla și i-a dat în primire aprovizionarea celor două baterii formate din 250 de oameni, plus 10 ofițeri și 10 reangajați. Concomitent cu noua funcție, Ion D. Solomon avea în primire și cancelaria.

După 4 ani și o lună, soldatul țăran Ion D. Solomon din Râmnicu Vâlcea s-a eliberat la 15 noiembrie 1920.

Caietul despre care am amintit, cuprinde multe și interesante pagini și din Al II-lea Război Mondial, în special campania din Răsărit, pe care nu le-am amintit, deoarece ele depășesc sfera comunicări mele, dar care vor face obiectul unei următoare comunicări.

Deși a avut doar patru clase, soldatul Ion D. Solomon a făcut prin însemnările amintite un lucru valoros, contribuind modest la evocarea unor momente din zbuciumata istorie a poporului român.

Summary

The memories of John D. Solomon Soldier in Word War I

In this article I tried to reveal goings-lived Romanian soldier John D. Solomon district of Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, during the First World War in Romania's entry into battle alongside the Entente Powers and against the Central Powers. On 1 October 1916 peasant soldier John D. Solomon takes the coat of the Regiment soldier II mountain artillery and after four years and a month of heavy attempts the Romanian soldier was released on 15 November 1920.

Despre activitatea națională a lui Alexandru Vaida Voevod în zilele premergătoare Unirii din 1918

Mihai Racovițan

În intervalul cuprins între 18 și 31 octombrie 1918, românii au luat marile decizii ce vor inaugura o nouă eră politică pentru Transilvania și Bucovina. Contribuția lui Alexandru Vaida Voevod în luarea acestor decizii, inițiativele sale, redactarea unor acte politice majore, contactele și tratativele politice pe care le-a dus din însărcinarea conducerii Partidului Național Român, toate sunt relevante pentru a se putea afirma că în tumultuoasa toamnă a anului 1918, când s-a finalizat dezideratul libertății și unității naționale a tuturor românilor, rolul lui Alexandru Vaida Voevod a fost deosebit de însemnat. De altfel, conlucrarea și împărțirea răspunderilor între membrii comitetului executiv al PNR a funcționat bine. O mărturisește însuși Vaida, când spune că, încă la Oradea, în 12 octombrie, „am hotărât că vom sta cu toții în permanentă legătură telefonică ori prin curieri, informându-ne. În toate situațiile, fie locale, fie de importanță generală, fiecare dintre noi (Arad: Șt. Cicio Pop, Goldiș, Suciș; în sud: Vlad, la Orăștie; în nord: Mihali și eu; la Oradea – Bihor: A. Lazăr) vom avea să dispunem, în numele Comitetului PNR”¹.

Împrejurările au făcut ca lui să-i revină îndatorirea de a prezenta în Parlamentul Ungariei Declarația conducerii PNR de autodeterminare și despărțirea românilor de Ungaria. Pe baza acesteia și în numele principiilor cuprinse în ea, se desfășoară toate acțiunile, se iau toate hotărârile, din a doua jumătate a lunii octombrie și din luna noiembrie, încoronate de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, de proclamarea Unirii Transilvaniei cu România. Nu trebuie uitat că Vaida Voevod se numără printre cei trei deputați ai PNR – ului care mai făceau parte din Parlamentul Ungariei în 1918, avea o mare experiență politică și parlamentară, era deopotrivă temut și apreciat, iar misiunea pe care și-a asumat-o în ziua de 18 octombrie, în consens cu colegii săi, comporta o doză de risc, fiindcă erau vremuri dramatice.

După episodul budapestan din 18 – 31 octombrie, Vaida revine în Ardeal, fiind ales printre cei șase membri ai PNR în Consiliul Național Român Central, cu sediul la Arad, președinte fiind desemnat Șt. Cicio Pop, C. N. R. C., sau Sfatul Național Român, cum începe să fie cunoscut în popor, făcea cunoscută public preluarea „imperiului” asupra teritoriilor locuite de români, trecând la înființarea consiliilor naționale locale, numite „sfaturi” sau secții ale C. N. R. C. și a gărzilor județene, cercuale și comunale, acțiune încheiată aproape peste tot în prima jumătate a lunii octombrie. Se instaurează în Transilvania administrația românească, înlocuind vechile instituții austro-ungare, ostile românilor.

În drum spre casă, Vaida s-a oprit la Cluj, unde a făcut frunzașilor români din oraș o succintă expunere asupra celor discutate în Ungaria cu

¹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Sibiu, Fond Alexandru Vaida Voevod, caiet 4 (mss).

oficiali maghiari și a subliniat necesitatea constituirii de urgență a Consiliului Național Român și a gărzii românești. Abia sosit la Dej, în aceeași zi, s-a comunicat telefonic din Cluj că deja s-a constituit Consiliul Național Român al județului Cluj, condus de Emil Hațieganu.

Vaida s-a pronunțat categoric împotriva consiliilor și gărzilor județene mixte, româno – maghiaro – săsești, cum era să se întâmple la Sibiu și Brașov, sau și mai grav, acea „Republică bănățeană”, cu care îi zăpăciseră iscusit pe tinerii ofițeri români din Banat „Republicanii” socialiști slavi și maghiari, care au operat pe lângă generalul comandant francez al trupelor de ocupație din zonă, proces care a fost paralizat și oprit tocmai la Paris, dar cu eforturi. În entuziasmul lor, românii scăpărau de dorința de a acționa, dar lipsiți fiind de experiența politică, era nevoie de o serioasă muncă de lămurire și orientare.² Colaborarea cu consiliile maghiarilor și germanilor era chiar indicată, pentru evitarea dezordinilor, dar conducerea și deciziile trebuiau să aparțină românilor.

Instrucțiunile în ce privește constituirea și funcționarea consiliilor și gărzilor le-a dictat Vaida secretarului lui Theodor Mihali, Ionică Moldovan, au fost tipărite pe fișe, iar dr. Onea, făcând pe curierul, a plecat pe la frunțașii din alte județe. „În 24 – 48 de ore le-au primit până și la Sibiu și Brașov, întrucât ele se expediau din județ în județ, prin ștafete mai departe”.

Constituirea și organizarea consiliilor locale și a gărzilor românești – acțiune pe care Vaida Voevod a inițiat-o și la care a participat direct în zona Dejului – nu erau posibile fără a se dispune de fondurile bănești necesare, Vaida reușind să-l determine pe Osskár lászi, ministrul naționalităților în noul guvern Károlyi, să dea ordin administrațiilor financiare „să ne pună la dispoziție sumele – milioane – pentru soldele gărzilor noastre și prefectilor să nu stânjenească organizarea noastră, ci să le stea la dispoziție „consiliilor” noastre județene ca să nu amintesc ceva, cât de bine ne-au prins automobile oficiale și neoficiale puse la dispoziția noastră, pentru a putea organiza satele, etc, etc.”³

Împreună cu Th. Mihali, Vaida se stabilește în noiembrie la Dej, unde au format un adevărat centru politic. În ziua de 3 noiembrie, cei doi frunțași politici au convocat la Dej adunarea locuitorilor din comitatul Solnoc – Dăbârca, în vederea constituirii Consiliului Național Român Comitatens (județean) ca putere executivă peste teritoriul acestuia. La propunerea lui Vaida, se alege cei 22 de membri ai consiliului, care apoi și-au ales biroul, al cărui președinte a fost ales în unanimitate dr. Liviu Micșa, avocat în Dej, iar vicepreședinte Teodor Hermann, protosbiter greco-ortodox. Se trece la luarea de măsuri pentru organizarea și alcătuirea comisiilor cercuale și comunale în întreg comitatul, se decide trimiterea în fiecare comună a câte unei circulare în care să se arate modalitatea constituirii sfaturilor sătești. Se hotărăște înființarea gărzii naționale în Dej, pentru menținerea ordinii în întreg comitatul și în oraș.⁴ „Consiliul Național Român” funcționa în localul băncii „Someșana” și la Mihali (acasă în Dej – M. R.). toate funcțiile în afară de soldele gardiștilor, trupă și ofițeri din centrul județului erau onorifice, neretribuite, atât în Dej, cât și pe sate. Apoi, ne-am apucat fără întârziere să organizăm comunele, împărțindu-ne în echipe.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, vol. VII, București, 1989, p. 636.

Consilii comunale și gărzi locale am constituit din localnici. De obicei, membrii acestor corporațiuni, conform situației din comună, erau numiți ori printr-un delegat de la Centru, ori la propunerea adunării și prin votul întregului sat adunat. Firește că în cazul acesta lista era în prealabil pregătită, astfel încât să mulțumească ambițiile și totodată să garanteze disciplina și ordinea”.⁵

Deseori, Alexandru Vaida Voevod venea și acasă la Olpret, unde-și adusesese și familia. A organizat în Olpret garda națională română, care a preluat controlul asupra localității, stopând intențiile de răzbunare și jaf. La dispoziția gărzii a pus câteva arme aduse de el de la Dej. Îl îngrijorau însă multele întâmplări, mai ales conflictele dintre autorități și satele românești amplificându-se în continuare (baronul Dicszeghy, vecin de moșie cu Vaida, cerea autorităților sporirea numărului de jandarmi unguri). Informațiile din zona Dejului erau alarmante.

În mai multe localități, jandarmii au tras în populație, înregistrându-se victime. Vaida cutreiera satele pentru a potoli pe oamenii revoltați, făcând totodată, împreună cu Mihali, presiuni asupra prefectului, reușind să determine retragerea jandarmilor din satele românești. Își exersa și profesiunea de medic, gripa spaniolă, râia, tifosul, holera fiind mare pericol în acea vreme de sfârșit de război.

Evenimentele se desfășurau cu mare rapiditate. Înfrântă decisiv, Austro–Ungaria semna, la 3 noiembrie 1918, armistițiul la Villa Giusti, Padna. Separat, noul guvern ungar al contelui Károlyi, semna la 13 noiembrie, la Belgrad, cu comandamentul forțelor aliate al generalului Franchet d’Esperey, Convenția de încetarea ostilităților. Textul acesteia cuprindea însă multe ambiguități, ceea ce a făcut posibil ca guvernul Károlyi să fixeze, în Convenția încheiată de Ungaria cu Puterile Aliate și Asociate, semnată la Belgrad la 13 noiembrie, linia de demarcație dintre România și Ungaria pe cursul Mureșului, păstrând astfel sub dominație ungară o parte a Transilvaniei, Banatul, Crișana și Maramureșul. Mai târziu, la 1/14 decembrie, sfidând hotărârea de unire a tuturor românilor în fruntariile aceluiași stat național, exprimată la 1 Decembrie de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, a declarat că nu recunoaște decizia de unire și nici autoritatea Consiliului Dirigent din Transilvania asupra teritoriilor de la vest de linia Mureșului.⁶

La 11 noiembrie, Germania învinsă semna armistițiul de la Rethondes, lângă Compiègne, în nordul Franței. La 10 noiembrie, regele Ferdinand decretează remobilizarea armatei și în aceeași zi trupele franceze de sub comanda generalului Berthelot treceau Dunărea.

Vremurile revoluționare impuneau o acțiune hotărâtă și decisivă. La 9 noiembrie, Consiliul Național Român Central a înaintat o notă diplomatică ultimativă Consiliului Național Maghiar, la Budapesta, solicitând în mod ultimativ guvernului ungar trecerea sub puterea politică a C.N.R.C. a teritoriului Transilvaniei, a Banatului, Crișanei și Maramureșului, precum și a părților românești din comitatele Bichiș, Cenad și Ugocea, care ar urma să fie

⁵ Arhivele Naționale Sibiu, Fond Alexandru Vaida Voevod, caiet 4.

⁶ Alesandru Duțu, Constantin Botoran, Mihai Retegan, *Transilvania în evoluția relațiilor româno-ungare. O abordare mai puțin cunoscută*, București, 1993, p. 33.

delimitate la fața locului.⁷ În caz contrar, pentru urmări va răspunde guvernul ungar. Ultimatumul expira la 12 noiembrie, orele 6 p. m.⁸

Au avut loc tratative între delegația Consiliului Național Maghiar, condusă de Iászi Oskár, ministrul naționalităților în guvernul Károlyi, și cea a C.N.R.C. – Șt. Cicio Pop, E. Gropini, I. Jumanca, I. Flueraș, IU. Erdélyi, Gh. Crișan, desfășurate în zilele de 13-14 noiembrie, în sala prefecturii din Arad. Între altele, Iászi a promis românilor o largă autonomie, „guvernământul român” urmând să fie reprezentat în guvernul ungar. Asemenea propuneri însă nu aveau șanse de a fi acceptate. Sosit mai târziu, Iuliu Maniu, răspunzând unei întrebări a lui Iászi, a pus capăt tratativelor, spunând că românii vor „rupere totală de Ungaria”.

La 20 noiembrie, Ștefan Cicio Pop, președinte, și Gheorghe Crișan publicau, în numele Marelui Sfat al națiunii române, textul convocării Marii Adunări Naționale. În aceeași zi, generalul Prezan, șeful Marelui Cartier General, anunța trecerea armatei române peste Carpați, cu gândul ca, în numele unor sfinte drepturi naționale și omenești, „să garanteze libertatea deplină a tuturor”.⁹

Contactele dintre fruntașii politici ardeleni și guvernul României aflat la Iași, sau cu reprezentanții diplomatici ai Puterilor Aliate din România în ce privește modalitățile de înfăptuire a unirii se desfășurau cu febrilitate, inclusiv prin emisari speciali. Din Dej, Vaida și Mihali, extrem de îngrijorați de starea de tensiune și teroare existentă în nordul și vestul teritoriului, datorită și liniei de demarcație fixate, prin care o mare parte din vestul Transilvaniei era sub controlul trupelor ungare, cereau guvernului român, lui I. I. C. Brătianu și regelui Ferdinand, intervenția armatei române, datorită pericolului reprezentat de trupele și detașamentele maghiare înarmate. În atari împrejurări dificile, ei considerau că numai în prezența armatei române o adunare de mari proporții putea să aibă loc. Era doar o opinie generată de situația confuză din Transilvania, de teama unor conflicte militare posibile. Ambii s-au subordonat însă hotărârii de convocare și în ziua de 1 Decembrie s-au aflat la Alba Iulia, ca participanți activi.

În ziua de 28 noiembrie, Vaida, însoțit de fiul său Mircea și de Th. Mihali, împreună cu un mare număr de locuitori din zona Someșurilor, cărturari și țărani, au plecat spre Alba Iulia, la Marea Adunare Națională, cu un tren pus la dispoziție – din ordinul lui Vaida – de Direcțiunea Căilor Ferate someșene până la Cluj. Aici au făcut un popas, pentru o discuție cu Elie Dăianu. La Alba Iulia, au sosit în ziua următoare. În preziua adunării, 30 noiembrie, membrii Consiliului Național Român, alți conducători ai P.N.R. au avut, în sala de hotel, mai multe consfătuiri, care au durat până noaptea târziu. Social-democrații stăruiau intransigent pentru autonomia administrativă a Transilvaniei, ca și în privința reformei agrare radicale și în problema drepturilor muncitorimii la nivelul statelor avansate industrial. În cele din urmă, Maniu, Vaida și I. Suci au găsit o formulă potrivită să-i împace pe toți: a autonomiei provizorii, până la întrunirea Constituantei noului stat român, aleasă prin vot universal.¹⁰

⁷ *Românul* din 1/14 noiembrie 1918.

⁸ *Telegraful Român*, nr. 120, 4/17 noiembrie 1918.

⁹ *Românul* din 6/19 noiembrie 1918.

¹⁰ Arhivele Naționale Sibiu, Fond Alexandru Vaida Voevod, loc. cit.

La Alba Iulia, Vaida Voevod a primit însărcinarea de a compune lista membrilor Marelui Sfat, a cărui alegere trebuia să se facă de Marea Adunare. După încheierea cuvântărilor și după ce Marea Adunare Națională a primit prin aclamații Rezoluția în întregime, s-a trecut, potrivit punctului IX al Rezoluției, la Alegerea Marelui Sfat Național Român, „care avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiile care le afla necesare în interesul națiunii”, în perioada autonomiei provizorii a Transilvaniei. Apoi, Al. Vaida Voevod a propus Adunării ca Marele Sfat Național să fie format din 250 membri din care 200 să fie aleși imediat de Adunare (lista votată a cuprins 210 sau 212), iar restul de 50 să se întregască prin cooptare.¹¹ După votarea listei, Marele Sfat Național Român fiind constituit, Consiliul Național Român Central și-a încetat existența.

În ziua de 2 decembrie, membrii Marelui Sfat și-au ales conducerea: Gh. Pop de Băsești-președinte, 4 vicepreședinți, 6 notari. S-a ales și delegația care urma să prezinte regelui și guvernului hotărârile Marii Adunări Naționale – episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu, Vasile Goldiș și Al. Vaida Voevod, cărora li se va alătura ulterior Caius Brediceanu.¹² În aceeași ședință a fost ales un comitet executiv ce avea să conducă afacerile curente ale Transilvaniei, anume Consiliul Dirigent, compus din 15 membri, sub președinția lui Iuliu Maniu; s-au stabilit 12 resorturi, Vaida Voevod fiind ales unul dintre vicepreședinți și șeful Resortului de Externă și Presă. După consultările avute la București de către membrii delegației ardeleni (s-au alăturat și Iuliu Maniu și Aurel Vlad) care au predat regelui Ferdinand Rezoluția de Unire, s-a convenit ca Transilvania să fie reprezentată în Guvernul României prin trei miniștri fără portofoliu: Șt. Cicio Pop, Al. Vaida Voevod și V. Goldiș. La 21 ianuarie 1919, Al. Vaida Voevod a depus jurământul.

Alexandru Vaida Voevod's national activity in the
preceding days of the Union of 1918
Summary

The dismemberment of Austro-Hungary, the deed of the principle of netinionalities, principle that took the place (little by little) of the European equilibrium, conferred Romanians and Romania a special place in the historical processes situated in a rapid spread out.

Towards the end of the year 1918, the fighting for the perfection of the national unity of the Romanian people entered its decisive phase. In October/November the Romanians took the great decisions that will inaugurate a new political era for Transilvania and Bucovina. Alexandru Vaida Voevod's contribution in taking these decisions, his initiatives, the drafting of some major political acts, the contacts and the political treaties which he dealt

¹¹ Gh. Iancu, Marele Sfat Național al Transilvaniei (1918-1919), în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 1973, 16, p. 260.

¹² Muzeul de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, inv. M. 168. Proces verbal al Consiliului Dirigent, din 10 dec. 1918.

with out of duty from the National Romanian Party, all these are relevant in order to assert that the tumultuous autumn of 1918, when the desideratum of liberty and national unity of all Romanians was finaliyed. The part of Alex. Vaida Voevod was very important.

I.G. Duca - ministrul Agriculturii și Domeniilor (12 decembrie 1918-12 septembrie 1919)

Liliana Beu
lilianabeu@yahoo.com

Odată cu revenirea familiei regale în Capitală, la 18 noiembrie/1 decembrie 1918, și reintroducerea administrației românești în teritoriul eliberat, devenise evident că sarcina guvernului Coandă se apropia de sfârșit. Deși regele încredințase mandatul formării guvernului lui Ionel Brătianu, instalarea sa la putere a întârziat câteva zile, pentru că se dorea să se dea cabinetului o coloratură națională, prin introducerea în componența acestuia a lui Nicolae Iorga și Take Ionescu. Cum intervențiile pe lângă cei doi oameni politici s-au soldat cu eșec, s-a ajuns la un guvern de partid, sub conducerea șefului liberal.

Inițial, la formarea cabinetului, ca un semn de apreciere pentru munca depusă în anii în care se aflate în fruntea departamentului de Culte și Instrucțiune Publică, Ionel Brătianu încredințase lui I. G. Duca același minister. Revenirea la acest departament, într-o perioadă atât de dificilă, când cuvântul de ordine era consolidarea Unirii prin toate mijloacele, îndreptățea aserțiunea unui contemporan potrivit căreia „*on revient toujours a ses premiers amours...*”¹.

Desemnarea lui I. G. Duca la acest minister atrăsese nemulțumirea lui Constantin Angelescu, care se vedea astfel îndepărtat, pentru a doua oară, de la o numire la care se socotea îndreptățit. Pentru a aplană situația, Ionel Brătianu avea să-i promită acestuia că, la prima remaniere guvernamentală, va avea grijă să primească un loc în guvern².

Remanierea promisă de premier nu avea să se producă prea curând, dar, o conjunctură nedorită de nimeni, îl va face pe Ionel Brătianu să se achite de promisiune mai repede decât se aștepta. Fotin Enescu³, titularul ministerului Agriculturii și Domeniilor, un prieten și colaborator al lui I.G. Duca încă de pe vremea când activau amândoi la Tribunalul din Râmnicu Vâlcea, unul în calitate de ajutor de procuror iar celălalt în calitate de ajutor de judecător,

¹ Constantin Kirițescu, *I.G. Duca*, Editura Cartea Românească, București, 1934, p.11.

² Nicolae Peneș, *Dr. Constantin Angelescu. Povestea unei vieți*. Editura Monteoru, București, p. 93.

³ *Temeliile acestei prietenii fuseseră puse la Râmnicu Vâlcea unde întâmplarea făcuse ca amândoi să funcționeze, în chiar primii ani de activitate, în magistratură. Avansat judecător la Tribunalul Argeș, Fotin Enescu părăsește Râmnicul, în timp ce I.G. Duca intră în cooperatie, ca subdirector la Casa Centrală a Băncilor Populare. Cum în 1906, prin numirea sa ca director, postul de subdirector rămânea vacant, I. G. Duca, știind preocupările lui Fotin Enescu, face apel la acesta pentru a-i succeda. Ulterior, în 1907, după răscăală, când I. G. Duca va intra în politică, îi va urma și în funcția de director general al Casei Centrale. În timpul războiului, cei doi au continuat să colaboreze, întrucât Fotin Enescu va conduce Direcția Generală a Aprovizionării Militare și Civile. Cf. Gheorghe Timuș, *Amintiri cooperatiste despre I.Gh. Duca și Fotin Enescu*, Editura Biblioteca Neoficială a Cooperatiei, București, 1934, pp. 37-38.*

plecat în Basarabia pentru a pregăti înfăptuirea reformei agrare, a contactat virusul de tifos, și, în doar câteva zile, a căzut răpus de teribila maladie.

Provizoriu, treburile ministerului vor fi preluate în perioada 29 noiembrie/12 decembrie 1918, de către Alexandru Constantinescu, titularul Industriei și Comerțului. Apoi, cunoscându-se preocupările lui I. G. Duca în domeniul îmbunătățirii vieții țaranului, confirmate atât în plan teoretic, cât mai ales practic, prin enorma sa activitate de reorganizare a băncilor populare și cooperativelor sătosești, și poate și dintr-un sentiment de recunoștință pentru prietenia ce-i animase pe cei doi, Ionel Brătianu i-a încredințat conducerea acestui departament.

Astfel, la 12/25 decembrie 1918, I. G. Duca este numit titularul unui minister chemat să înfăptuiască cele mai importante și așteptate reforme. Prindea contur în aceste condiții unul dintre cele mai îndrăznețe visuri ale tinereții sale, pe care se străduise să-l facă cunoscut și la realizarea căruia va contribui în mod deosebit: *„De la mișcarea cooperatistă din 1903 și până la adunările profesionale din 1933, Duca a fost în tot acest răstimp în fruntea tuturor reformelor sociale ce s’au săvârșit în evoluția statului nostru, a fost purtătorul de cuvânt al generației care vroia libertate și progres, prin ordine și naționalism”⁴.*

Un apropiat al lui I.G. Duca avea să consemneze că acesta intenționase ca, prin toată activitatea sa, să contribuie la ridicarea economică a țăranimii, poate și ca o măsură compensatorie peste timp, pentru faptul că unii dintre predecesorii săi politici fuseseră cei care contribuiseră la detronarea lui Alexandru Ioan Cuza când acesta se aplecase prea mult asupra soartei țăranului⁵.

Așa cum se arăta în manifestul-program al Partidului Liberal, dat publicității în 19 noiembrie/2 decembrie 1918 între obiectivele prioritare ale noului guvern erau trecute, pe lângă realizarea reformei agrare, descentralizarea administrativă, introducerea impozitului progresiv pe venituri, integrarea noilor provincii, organizarea de alegeri, semnarea tratatelor, aprovizionarea populației și măsuri sociale și de reorganizare și îmbunătățire a sistemului de asigurări sociale, etc.⁶

Aceste ultime prevederi vor deveni extrem de actuale chiar la începutul guvernării liberale, cu ocazia manifestației muncitorilor tipografi din 13/26 decembrie 1918 din București, când guvernul, pentru a stăvili avântul revoluționar al participanților, a făcut apel la forța armată. Despre incident, I.G. Duca menționează în însemnările sale că agitațiile fuseseră rodul fie al propagandei comuniste, fie al unor diversiuni puse la cale de trupele germane în retragere, iar conflictul se declanșase în mod accidental, fără ca guvernul să fi dispus o intervenție armată. Excesele continuaseră însă prin arestarea participanților și bătăile aplicate acestora la poliție. În sprijinul afirmațiilor sale - trebuie să recunoaștem, subiective și care încearcă să absolve guvernul de o

⁴ Gheorghe Selten, *Viața și opera lui I.G. Duca. Omul politic ca erou*, Editura Cultura Poporului, București, 1935, p. 64.

⁵ Pamfil, Șeicaru, *Scrisori din exil. Vol.II Portrete politice*, Editura Saeculum I.O., București, 2002, p.259.

⁶ Ioan Scurtu, *Politica internă a guvernului liberal (12 decembrie 1918 – 12 septembrie 1919)* în *Analele Universității București*, seria Istorie, anul XXIII; nr.1, 1974, p. 126.

parte din răspundere - el aduce mărturia de peste ani a generalului Rasoviceanu, un protagonist al evenimentelor din 13/26 decembrie 1918: „Plecând odată cu vagonul ministerial în Ardeal și văzând că eroul de la Mărășești, viteazul general Rasoviceanu nu are loc în tren, l-am invitat la mine. Stând de vorbă până seara târziu, mi-a mărturisit că 13 decembrie era opera lui. Că întorcându-se din Moldova cu regimentul său, surprinsese noaptea în gara Chitila oameni suspecti care îndemnau pe soldați să-și împuște ofițerii și să facă revoluție – că trebuie să se isprăvească cu regii și cu burjuii – că, văzând că guvernul umblă cu mânuși, el s-a gândit să curețe el capitala de acești agitatori. Că aflând de întrunirea lor le-a ieșit înaintea, că a tras fără provocare și că tot el a dispus, peste capul prefectului de Poliție, să se dea conducătorilor mișcării o lecție așa încât pe viitor să se sature de comunism.”⁷

Deși războiul făcuse ca înfăptuirea celor două reforme să fie amânată, chiar de la începutul anului 1918, imediat ce ieșiseră de la guvernare, liberalii s-au preocupat de pregătirea acestora, întrucât, așa cum arăta I.G. Duca încă din 1913, „Statul nu se va bucura de o înjghebare sănătoasă cât timp va avea o țărănime săracă în stare de semi-robie și cât timp această țărănime va sta în fața unei mari proprietăți absenteiste și latifundiare”⁸.

Din inițiativa lui Vintilă Brătianu, s-au creat patru comisii care aveau ca scop studierea și pregătirea reformelor. I.G. Duca a fost desemnat să facă parte atât din Comisia legii agrare, cât și din Comisia legii electorale. Așa se face că, deși în Constituanta de la Iași se stabilise ca reforma agrară să înceapă a fi pusă în practică la șase luni de la încheierea războiului, guvernul, la nici o lună de la venirea la putere, având pregătită această reformă în amănunt, a publicat, la 14/27 decembrie 1918, sub semnătura lui I.G. Duca, decretul-lege privind exproprierea moșiilor.

Dând expresie aspirației de veacuri a țăranului rămân de a-și avea propria bucată de pământ, în adresa de sancționare a proiectului de reformă agrară înaintată regelui Ferdinand, I.G. Duca, printre altele, menționa numeroasele măsuri întreprinse mai ales după 1907, în a se remedia situația țăranimii: înființarea Casei Rurale, arendările de obști, îmbunătățirea legii învoielilor agricole, mișcarea cooperatistă și legea trusturilor arendășești, măsuri, care, chiar dacă au îmbunătățit în mod simțitor soarta țăranului, s-au dovedit a fi neîndestulătoare pentru a da acestei clase propășirea ce i se cuvenea.

Prin urmare, se impunea ca „Astăzi când biruința cea mai strălucită încununează luptele țării și ale aliaților noștri, când Unirea hotarelor Românilor de la Nistru până la Tisa este un fapt îndeplinit, când se pun temelii României întregite, marile reforme agrare votate de constituanta Regatului și de Sfatul Țării din Basarabia trebuie înfăptuite fără întârziere. Numai astfel se va face țăranimii dreptatea ce i s-a făgăduit și ce i se cuvine. Numai astfel răzămata pe un popor înstărit și mulțumit de soarta lui, unitatea națională va putea să dea toate roadele ei binefăcătoare”⁹.

Potrivit acestui decret-lege, urmau a se expropria terenurile cultivabile ale Domeniului Coroanei, Casei Rurale și ale tuturor persoanelor morale,

⁷ I.G. Duca, *Memorii*, vol.IV, Editura Machiavelli, București, 1994, pp.188-189.

⁸ *Democrația*, anul I, nr.2, 15 aprilie 1913, p. 51.

⁹ A.N.I.C., Fondul I.G.Duca, dosar 18, f.33-34.

publice și private, toate proprietățile rurale aparținând supușilor străini și cele ale absenteiștilor cărora li se adăugau cele 2 milioane de hectare din pământul cultivabil aparținând tuturor proprietăților particulare de peste 100 de hectare. Despre modalitatea în care urma a se face exproprierea se preciza că o serie de alte decrete-legi vor veni să completeze prevederile acestui decret. Prețul pământului expropriat era egal cu media prețului regional de arendă, înmulțit cu 20, iar plata se făcea în titluri de rentă, cu o dobândă de 5%, amortizabile în 50 de ani și la care Statul contribuia cu 35% din sumă¹⁰.

Imediat după publicarea decretului-lege, I.G. Duca s-a grăbit să aducă la cunoștință atât a eforilor Spitalelor Civile, Spitalului Sfântul Spiridon și ai Așezămintelor Brâncovenești, cât și la cunoștința Administratorului Domeniilor Coroanei, că, potrivit acestui decret, terenurile cultivate ale instituțiilor ce conduc sunt declarate expropriate în întregime și urmează să intre în folosința țăranilor, în primăvara lui 1919. În acest scop, se solicita ca un delegat al lor să se prezinte la minister pentru ca, împreună, să ia măsurile convenite constituirii obștilor. În plus, se preciza ca la întâlnire să vină însoțiți de o situație a terenurilor, care, pe viitor, vor putea fi folosite în alte destinații, în funcție de cerințele economiei naționale.¹¹

Demersul părea justificat, întrucât practica demonstrase că obștile reușiseră să obțină producții mai bune, atât din punct de vedere calitativ, cât și din punct de vedere cantitativ, având o influență pozitivă în lumea satului, prin puterea exemplului. În același timp, luând în seamă răgazul scurt rămas până la însămânțările de primăvară, apelându-se la mijlocirea obștilor, se diminuea pericolul ca terenurile să rămână necultivate și să se confirme în acest fel toate speculațiile privind neajunsurile acestei reforme.

Concepția lui I.G. Duca era ca, prin decretul-lege, să se facă o împrumietărire cât mai sistematică, ținându-se seama de tot ceea ce se dovedise greșit în experiență de la 1864 și până atunci. Prin urmare, el considera că, pentru o împrumietărire eficientă, se impunea ca terenurile expropriate să fie date în stăpânirea obștilor până când se vor face parcelări raționale și până când se va face un plan economic sistematic pentru fiecare moșie, deoarece: „... am considerat că exproprierea singură nu este o soluțiune definitivă fiindcă în concepțiunea noastră chestiunea agrară n-a fost niciodată numai o chestiune de repartițiune a proprietății, ci a fost în același timp și o chestiune de producțiune agricolă”. În aceste condiții, timp de 15 zile după decretarea exproprierii, s-a format un comitet din specialiștii cei mai cunoscuți, atât din țară cât și din teritoriile alipite, care, sub președenția rectorului Universității din București, a studiat problema învățământului agricol, pentru ca, paralel cu distribuirea pământului, să li se ofere țăranilor și posibilitatea cultivării în mod rațional a respectivului teren¹².

Programul pe care intenționa să-l pună în practică ministrul I.G. Duca, viza în principal patru aspecte: defalcarea celor 2 milioane de hectare de teren până la 1 aprilie 1919, organizarea unui serviciu de măsurători cadastrale pentru delimitarea loturilor, organizarea unui învățământ agricol cu accentul pe dezvoltarea învățământului practic elementar și dezvoltarea cooperăției, pentru

¹⁰ Ioan Scurtu, *art.cit.*, p. 135.

¹¹ A.N.I.C., Fondul I.G. Duca, dosar 18, f.35-36.

¹² D.A.D., nr. 118/7 iulie 1921, Ședința din 15 iunie 1921, p. 2987.

a pune la dispoziția sătenilor creditul necesar. În majoritatea lor, aceste obiective și-au găsit materializarea. Astfel, până la 1 aprilie 1919, se defalcaseră 1.517.000 ha urmând a fi executate măsurătorile cuvenite și pentru celelalte 483.000 ha, serviciul de măsurători și cadastrare fusese organizat în mare, cele două comisii, una pentru reorganizarea învățământului agricol și cealaltă pentru reorganizarea celui zootehnic, pregătiseră documentele pentru viitorul proiect de lege, iar cooperația primise printr-un decret-lege un nou statut, în funcție de reorganizarea sa¹³.

Inițiativa exploatării pământurilor expropriate prin intermediul obștilor sătești nu aparținea ministrului I.G. Duca, ci ea fusese vehiculată încă din timpul guvernului trecut, de către Constantin Garoflid, ministru Agriculturii și al Domeniilor de atunci.¹⁴ Numai că, I.G. Duca va reuși să dea conținut practic acestei idei, chiar la câteva zile de la publicarea decretului-lege privind reforma agrară, când anunța că Direcția Generală a Casei Centrale a Băncilor Populare și Cooperativelor Sătești, potrivit articolului 19 din decretul 3697/15 decembrie 1918, va trece de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, numindu-se Casa Centrală a Cooperatiei și Împroprietăririi, fiind însărcinată cu aplicarea exproprierii. În acest sens, se cerea ca până la 8 ianuarie 1919 să fie întrunite adunările generale ale federațiilor din fiecare județ, pentru a se desemna câte 2 delegați și 2 supleanți spre a face parte din fiecare comisie județeană de expropriere. O adresă similară era trimisă și inspectorilor agricoli, cărora le revenea sarcina primirii proceselor verbale cu hotărârile comisiilor locale cu privire la terenul ce urma a fi expropriat. Un exemplar din aceste procese-verbale urma a se înainta comisiei județene, iar un altul mergea la obștea locală, spre a-i servi drept document pentru luarea în folosință a terenurilor stabilite de comisie.¹⁵

Comisia locală de expropriere era formată din judecătorul de ocol, proprietarul moșiei și un delegat al sătenilor. Aceștia stabileau în linii mari partea din moșie ce urma a fi expropriată. Apoi, comisia județeană, alcătuită din doi delegați ai moșierilor, doi ai sătenilor, un delegat al Casei Centrale a Cooperatiei și Împroprietăririi și judecătorul de ocol, aveau obligația de a stabili exact hotarele părții expropriate și cuantumul despăgubirii. Suma încasată din arenze nu însemna o parte din prețul de răscumpărare.¹⁶

Desigur că exproprierii prin intermediul obștilor era un proces care ridica multe probleme, atât din punct de vedere organizatoric, cât și din punct de vedere al personalului necesar unei astfel de operațiuni. Așa de exemplu, la 27 februarie 1919, I.G. Duca a fost nevoit să trimită instrucțiuni scrise către președinții comisiilor locale și județene privind constituirea izlazurilor comunale în regiunile de munte, solicitând în același timp ca membrii acestor comisii să dea ei înșiși concursul celor implicați să execute acele exproprieri. Cu alt prilej, el le cerea membrilor comisiilor respective suspendarea oricărei activități până la 15 martie 1919, întrucât agronomii regionali trebuie să se ocupe personal de

¹³ I.G. Duca, *op.cit.*, pp.210-211.

¹⁴ D. Șandru, I. Saizu, *I.G. Duca – Coordonate economice*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, vol. XXII, partea I-a, Iași, 1985, p.297.

¹⁵ A.N.I.C., Fondul I.G.Duca, dosar 18, f.37-39.

¹⁶ Marcel Știrban, *Din istoria României 1918-1921. Probleme ale vieții politice, economice și sociale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 254.

constituirea obștilor de expropriere și de lucrările de însămânțări de primăvară¹⁷. Mai mult, pentru a le facilita deplasarea în teritoriu a celor chemați să aducă la îndeplinire aplicarea exproprierii, I.G. Duca adresează o telegramă către toți prefecții din țară, prin care îi anunță că s-a fixat cuantumul diurnei la 40 de lei/zi și că pentru satisfacerea unor prime cheltuieli urmează a se acorda un avans de 700 de lei¹⁸.

În lipsa unor dezbateri parlamentare, opoziția nu pierdea niciun prilej de a critica, prin toate mijloacele, prevederile decretului de expropriere. În concepția unor reprezentanți ai acesteia, decretul care purta semnătura lui I.G. Duca prezenta două mari neajunsuri. Pe de-o parte, stabilirea ordinii celor îndreptățiți să fie împroprietăriți se făcuse pe criterii sentimentale, iar pe de altă parte, deoarece se aplicau măsuri identice de expropriere și împroprietărire atât într-un județ unde țăranul nu avea inventar agricol și nici un număr suficient de vite, cât și într-un județ în care de generații pământul era cultivat în dijmă¹⁹. Alături, se invoca faptul că atunci când se modificase Constituția, pentru a se putea înfăptui cele două reforme, se vorbise de împroprietărirea individuală și nu se stipulasă niciunde că procesul se va derula prin intermediul obștilor, ceea ce reprezenta doar o modalitate de a se amâna împroprietărirea efectivă a țăranului în dorința de a se obține o despăgubire cât mai ridicată pe seama acestuia²⁰.

Pus în fața unei asemenea situații, I.G. Duca va face adeseori apel la ajutorul prefecților pentru a interveni spre a se evita apariția unor situații nedorite, cu atât mai mult cu cât în anumite zone obștile întârziaseră să se constituie sau nu se constituiseră încă, iar lucrările de primăvară trebuiau să înceapă. Teamă că vor izbucni incidente, întrucât țăranii, în dorința lor de a lua în stăpânire pământurile și de a începe cât mai repede lucrul câmpului, vor fi ispitiți să intre cu plugurile în moșii, fără a mai aștepta constituirea obștilor, îl determină pe I.G. Duca ca, împreună cu ministrul de interne, să facă apel la ajutorul prefecților: „*Vă rugăm deci ca în aceste câteva zile să concentrați toată atenția dumneavoastră, a consilierilor agricoli și a întregului aparat administrativ asupra acestei chestiuni de care sunt legate interesele cele mai însemnate și mai vitale ale Statului. Veți grăbi constituirea obștilor, veți lua măsuri ca acolo unde nu se pot constitui, pământurile să fie împărțite sătenilor prin comitete și veți chibzui după împrejurările locale prin ce mijloace puteți îndemna mai bine pe săteni la răbdare și liniște până la trecerea lor în folosință*”²¹.

Uneori, nemulțumirile veneau nu numai din partea opoziției, ci chiar din partea celor implicați direct în activitatea de expropriere. O întâmpinare a Societății Agronomilor din București îl roagă pe ministrul Duca să revină asupra numirii unor inspectori și să suspende delegațiile date altora, întrucât sunt

¹⁷ A.N.I.C., Fondul I.G. Duca, dosar 39, f. 1-2.

¹⁸ *Ibidem*, f. 3.

¹⁹ Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI, partea a VI-a (1919-1922), Editura Machiavelli, București, 1996, p. 234.

²⁰ *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908-1921*, lucrare coordonată de Vasile Liveanu și Mihail Rusenescu, Editura Politică, București, 1967, p. 319.

²¹ A.N.I.C., Fondul I.G. Duca, dosar 348, f.1v.

persoane fără nici o pregătire profesională și insistă ca pe viitor să se păstreze principiul ca în toate funcțiile cu caracter agricol să fie numiți agronomi²².

De asemenea, era reclamată numirea în diverse servicii chemate a realiza reforma a peste 200 de consilieri agricoli și agronomi regionali direct de către ministru, fără nici un criteriu de selecție în afara apartenenței politice ori a gradului de rudenie. Prin urmare, se cerea drept bază de selecție introducerea concursului pentru ocuparea diferitelor posturi, dacă în prealabil erau îndeplinite anumite cerințe: absolvirea unei școli superioare sau medii, să aibă stagiul militar efectuat și o practică în agricultură de cel puțin doi ani.²³

Vorbind de reforma agrară și de felul în care s-a făcut aplicarea acesteia, există informații contradictorii în ceea ce privește calitatea de proprietar a ministrului I.G. Duca. Aceste puncte de vedere, fie pun în lumină pe democratul I.G. Duca, cel care, cu ocazia procesului de împrumut, și-a împărțit întreaga avere țăranilor de pe moșia sa, fie încearcă să demonstreze că acesta, făcând caz de poziția sa, ar fi reușit să sustragă exproprierii o bună parte din pământul deținut. O analiză atentă a situației ne relevă faptul că interpretările sunt exagerate, chiar dacă ambele pornesc de la o bază reală.

Pentru început, trebuie să precizăm că autorii respectivi se referă, fiecare dintre ei, la proprietăți diferite: una se afla în județul Vâlcea, cealaltă în județul Constanța. Proprietatea deținută în județul Vâlcea nu a fost una moștenită, ci a fost achiziționată de I.G. Duca, cu prilejul scoaterii la licitație a terenului și imobilului colonelului Măldărescu, dintr-o comună apropiată de Horezu. Respectiva proprietate era grevată de o datorie de câteva zeci de mii de lei, și, întrucât proprietarul nu-și putuse plăti ipoteca, fusese scoasă la vânzare prin licitație publică la tribunalul din Râmnicu Vâlcea. Locuitorii din comuna Măldărești, aflând că terenul este scos la vânzare, s-au constituit în obște pentru cumpărarea terenului. În ziua licitației, însă I.G. Duca este rugat de săteni să renunțe la achiziționarea terenului. Ca unul care sprijinise dintotdeauna înființarea acestor obști sătești, el a cedat țăranilor posibilitatea de a cumpăra pământul licitat, dar a revendicat dreptul de a-și achiziționa imobilul (o culă olteneacă de la începutul secolului al XIX-lea, aflată în paragină) și grădina din jur, în suprafață de 2 hectare. A ținut la acest lucru pentru că dorea să se stabilească în zonă, încântat de frumusețile locului și de bogăția monumentelor de aici.

La termenele fixate însă, după adjudecarea licitației, obștea nu a dispus de banii necesari pentru a achita suma licitată, astfel încât, I.G. Duca a intervenit la Casa Rurală pentru a facilita obștii obținerea unui împrumut. Cum, după ceva timp, obștea nu a mai putut plăti nici împrumutul eșalonat în rate, căroră li se adăugau dobânzile destul de mari, tot I.G. Duca a fost cel care i-a împrumutat cu banii de care aveau nevoie²⁴.

Plata acestui împrumut s-a prelungit mult în timp, pentru că, așa cum rezultă din corespondența particulară a ministrului, chiar în timpul războiului, un membru al obștii din Măldărești, I. I. Mormonea, îi scria lui I.G. Duca, la 17 octombrie 1916, și îl ruga să-i mai îngăduie pe locuitorii obștii cu plata datoriilor

²² *Buletinul Agricol*, anul II, 1919, nr. 8-9, p.129.

²³ *Ibidem*, nr.5-6, pp. 67-68.

²⁴ Gheorghe Timuș, *Amintiri cooperatiste despre I.Gh.Duca și Fotin Enescu*, Editura Biblioteca Neoficială a Cooperăției, București, 1934, pp. 20-21.

pentru terenurile cumpărate. Mormonea menționează că, deși anul a fost bogat, ei au consumat din recoltă înainte de strângere, iar zece dintre membrii obștii sunt mobilizați pe front și familiile neajutorate nu pot plăti. Pe scrisoare se poate citi rezoluția lui I.G. Duca prin care consimte să fie prelungit termenul având în vedere împrejurările extrem de grele, îndeosebi pentru țăranii îndatorați, urmând ca plata dobânzii să se facă la banca din Horezu²⁵.

Probabil că acest context a fost cel care a generat mai apoi ipoteza că, la împrumut, el a renunțat la pământul pe care-l deținea, în favoarea țăranilor de pe moșia sa: *„Înainte de a-și pune semnătura pe decretul de expropriere și-a împărțit mica sa moșie la țărani. Și când a fost întrebat de prietenii de ce a făcut acest lucru, căci șuvița de pământ pe care o avea nu intra în nici într-un caz în cadrul legii de expropriere el a răspuns: - „Nu vreau să-mi tremure mâna, atunci când voi semna decretul de expropriere....”*”²⁶.

Cât privește celălalt punct de vedere, el se referă la o proprietate pe care I.G. Duca o moștenise de la familia sa în județul Constanța. Autorii arată că acesta, în calitate de proprietar al moșiilor Palaz din comuna Ovidiu și Vânători din comuna Peceneaga, a susținut în fața instanțelor reformei agrare că *„stăpâna pământurilor respective în indiviziune cu fiul său minor, cu soția și fiica sa, reușind să obțină pe această cale scutirea de o expropriere pentru o întindere de 1031 ha”*²⁷.

O analiză atentă a documentelor citate de autori ne conduce însă la o cu totul altă interpretare. Mai întâi, I.G. Duca stăpâna cele două proprietăți în indiviziune cu fiul său George, cu fratele său, Grigore Duca și cu sora sa, Gabriella Duca și nici pe departe cu fiica (?) și soția sa. Apoi, conform prevederilor legale existente în vigoare la acea dată, proprietățile aflate în indiviziune, ca și moșiile aparținând aceluiași proprietar erau considerate o singură moșie, ceea ce presupunea că exproprierea urma să se facă pe proprietar și nu pe moșie. În plus, așa cum se arată în hotărârea cu numărul 938/24 octombrie 1924 a Comisiei județene, proprietarii respectivi posedau cele 1031 de hectare cultivate în regiuni cu cererile de împrumut satisfăcute și fiecare proprietar deținea mai puțin de 500 de hectare la care avea dreptul conform legii. Interesant este că, deși I.G. Duca stăpâna terenul în indiviziune cu fiul și frații săi, atunci când se face partajarea, el nu mai apare ca proprietar, suprafețele împărțindu-se astfel: George Duca - 104,65 ha, Grigore Duca - 313,10 ha și Gabriella Duca - 500 ha, diferența nefigurând pe numele său²⁸.

Coroborând cele două opinii diferite, putem aprecia că, chiar dacă I.G. Duca nu și-a împărțit terenul la țărani, așa cum ideea a trecut în legendă, nici n-a deținut în proprietate acest pământ, fie că era vorba de terenurile moștenite în Constanța, fie că era vorba de cel din județul Vâlcea. La Constanța, a renunțat la pământ în favoarea celorlalți moștenitori, iar la Vâlcea, le-a facilitat sătenilor din Măldărești obținerea acestuia, mai întâi renunțând la a-l cumpăra și apoi ajutându-i cu bani să poată să și-l păstreze până la plata finală. Aceasta nu diminuează cu nimic gestul nobil al omului politic, nu-i îngustează cu nimic

²⁵ A.N.I.C., fondul I.G. Duca, dosar 221, f. 1.

²⁶ Gheorghe Selten, *op.cit.*, p. 29.

²⁷ Dumitru Șandru, Ioan Saizu, *art.cit.*, p. 298.

²⁸ A.N.I.C., fond Comitetul Agrar, județul Constanța, dosar 9/1924, f.1-2.

meritele în încercarea de a da țaranului român dreptul de a fi stăpân pe bucata sa de pământ în perioada tulbure de după război, socotită a fi una dintre cele mai propice pentru obținerea unor venituri rapide și ilicite.

Chiar dacă cele 9 luni cât gestionase afacerile Ministerului Agriculturii și Domeniilor aveau să fie perioada celui mai scurt ministeriat din toată cariera sa de om politic, I.G. Duca s-a străduit să dea măsura capacității sale organizatorice, făcând în așa fel încât, această masivă dislocare de pământ, să se realizeze fără ca mutația să provoace disfuncții la nivelul producției agricole și să compromită recolta din acel an. Un indiciu că lucrurile se aflau pe făgașul dorit este și bilanțul campaniei agricole pe anul 1918-1919 din vechiul regat, unde se estima că, prin expropriere, din totalul producției acelui an, marii cultivatori dețineau 32,30%, obștile 24,70%, iar micii cultivatori 43%, subliniindu-se că pe viitor cea mai mare parte a producției agricole va fi realizată de acești mici cultivatori²⁹.

Plin de numeroase greutăți și de piedici de tot felul, acest ministeriat avea să rămână în amintirea omului politic drept perioada cea mai plină de satisfacții din întreaga sa carieră. Punându-și semnătura pe decretul de expropriere, I.G. Duca, așa cum singur mărturisea, își materializase un vis înfiripat încă din studenție: *„Într-adevăr, de când ieșisem din Universitate, la Băncile Populare, la Cooperație, în genere la Casa Rurală, în Parlament întru apărarea reformelor de la 1907, la legea tocmelilor agricole, la trusturile arendășești, în lupta prin scris și prin grai pentru expropriere, la deliberarea proiectului de la Iași – închinaseam toată activitatea mea și tot entuziasmul tinereților mele îmbunătățirii și ridicării clasei noastre rurale. Putința ca iscălitura mea să figureze pe istoricul act al epocalei reforme agrare menită să prefacă întregul așezământ economic al României – a fost cea mai strălucită recompensă ce mi se putea da”*³⁰.

Summary

The end of the war brought in the foreground the achievement of the two reforms- the agrarian and electoral reform.

Nominated to take part in the liberal cabinet led by I. Brătianu, I.G. Duca, the Minister of Agriculture and Domains, gave his contribution to the editing of the law- ordinance of agrarian reform, ordinance known in history as the Duca's ordinance.

There with, through his unprecedented activity and mobility, he trid hard, during the hard times that followed the war to ensure with the help of the buying communities the putting in possession of the peasants with two ha of land, stipulated in the ordinance, till the first of April 1919.

²⁹ *Buletinul Agricol*, anul II, nr.17/15 septembrie 1919, p. 250.

³⁰ I.G. Duca, *op.cit.*, p. 187.

Episcopul Râmnicului, Vartolomeu Stănescu

Prof. dr. Sorin Oane
oanesorin@yahoo.com

Puțin cunoscut astăzi, episcopul Râmnicului, Vartolomeu Stănescu, a fost o importantă personalitate a Bisericii Ortodoxe Române. Cu toate astea, el se face „vinovat” de desființarea Episcopiei Râmnicului Noului Severin din 1939. Pentru comunitatea vâlceană acest fapt a fost un adevărat dezastru. Vâlcenii au protestat mereu pentru a readuce scaunul episcopal la Râmnic, și, în 1945, au reușit. Episcopia a fost reînființată.

Ce a determinat desființarea și apoi reapariția episcopiei? Vom analiza acest lucru în continuare.

Cine a fost Vartolomeu Stănescu?

Pe scurt, lucrurile stau cam așa. Născut în 1875, la Flămânda-Ciuperceni (Teleorman), într-o familie săracă. Studii la Seminarul „Central” din București (1890-1897), Facultatea de Teologie din București (1897 - 1901); călugărit și hirotonit ierodiacon în 1905, diacon la catedrala mitropolitană din București (1905), apoi la capela ortodoxă română din Paris (1905-1909), urmând, paralel, Sociologia și Dreptul la Sorbona, precum și cursuri la Facultatea de Teologie. Ieromonah (decembrie 1909) și vicar al eparhiei Dunării de Jos (1910-1912), arhiepiscop titular cu numele „Băcăuanul” (1912), inspector al seminariilor din țară (1912), profesor universitar de Noul Testament la Facultatea de Teologie din București (1913-1919), locțiitor de episcop la Argeș (1 aprilie 1919-1 aprilie 1920), locțiitor la Râmnic, din 1 aprilie 1920, apoi episcop eparhial la Râmnic (ales la 17 martie 1921, înscăunat la 24 aprilie), unde a păstorit până la 1 noiembrie 1938, când a fost pensionat pe motiv de boală. Episcopul a fost delegat al României la Conferința ecumenică de la Stockholm (1925) și a fost președinte al Conferinței regionale balcanice a „Alianței mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică”, ținută la Râmnicu Vâlcea în 1936.

Vartolomismul sau creștinismul social

Vartolomeu a fost promotorul așa-numitului „creștinism social”, din care, ulterior, s-a inspirat și viitorul patriarh Justinian Marina, cu al său „apostolat social”, crezând cu putere în misiunea socială a bisericii, a unui creștinism aderent la realitate¹. Creștinismul social era tendința de a dezlega toate problemele sociale ale zilei, conform cu învățăturile creștine. Evident, contactul cu Franța l-a pus pe Vartolomeu în legătură cu catolicismul social, doctrina oficială a Bisericii catolice de la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea. Biserica romano-catolică fusese nevoită să se pronunțe asupra

¹ <http://www.romfest.org/rost/oct2003/amestecul.html> (este un articol de George Enache, din revista *Rost*, nr. 8, octombrie 2003).

evoluției stărilor economice și sociale ale vremii datorate fenomenului de industrializare. Catolicismul social condamna liberalismul, deoarece dădea posibilitatea creării unei diferențe din ce în ce mai pronunțate între bogați și săraci, primii considerându-se în afara tutellei Statului, cei din urmă fiind obligați să recurgă din ce în ce mai mult la acesta pentru a face față nevoilor lor.

Revenit în țară, Vartolomeu lansează ideea că Biserica ortodoxă să preia activitatea socială a Statului. El are două lucrări importante: *Scurte încercări de creștinism social*, București (1913), unde își cristalizează ideile pentru care va lupta ulterior și *Femeia ca factor social*, Râmnicu Vâlcea (1936), unde promovează ideea că femeile ar trebui să devină principalele misionare și propagandiste ale bisericii în perioada interbelică, asta însemnând, evident, și emanciparea lor politică și culturală.

Vartolomeu a urcat pe scaunul episcopal după ce, în intervalul 1913-1921, pe acesta se perindaseră 8 ierarhi! Din această cauză, situația materială și spirituală în eparhie era în mare criză.² Clerul, în special cel de la sate, se zbătea într-o cruntă mizerie și sărăcie. La începutul anului 1921, salariile preoților nu au fost plătite timp de cinci luni ! Statul aducea mereu cuvinte de recunoștință pentru activitatea clerului, dar, când era vorba de îmbunătățirea stării materiale a acestuia, vorbea numai de răbdare și iar răbdare. Pur și simplu, Vartolomeu se întreba: „*crede oare cineva că roșul Bisericii și al clerului nostru s-au terminat definitiv în anul mântuirii 1922 ?*”³ Episcopul cere ferm în Senat, al cărui membru de drept era, o mai bună salarizare a clerului. Episcopul constatare însă și numeroase abateri bisericești: reaua administrare a averii eparhiale, perceperea de taxe în afara regulamentelor, bătaii, insulte, nesupunere față de autorități, beții, desfrânare, concubinaj etc.⁴

Scandalul „Renașterea”

Reforma lui Vartolomeu, de ridicare culturală și morală a poporului, a pornit la 20 octombrie 1921 de la gruparea celor aproape 900 de preoți olteni reuniți în Societatea “Renașterea”. Acesta este punctul de plecare al celei mai de seamă lucrări preoțești din viața Bisericii Ortodoxe Române de după 1918. Societatea avea și o revistă lunară de cultură religioasă, numită tot “Renașterea”. Inițiativa sa a făcut prozești, în 1925 Arhiepiscopia Ungro-Vlahiei însușindu-și reforma, aproape în forme identice.

Vartolomeu a luat imediat inițiativa unei vaste opere de regenerare a eparhiei, prin înființarea „sfaturilor moralizatoare”, a centrelor eparhiale, a șezătorilor culturale și a operelor misionare. Fiecare parohie trebuia să aibă o bibliotecă pusă la dispoziția credincioșilor, cor bisericesc, cantină pentru săraci, trebuia să organizeze conferințe sau șezători. Preoții trebuiau să se perfecționeze în așa numitele cercuri parohiale.

Fondurile pentru activitatea socială a bisericii proveneau în mare parte din resurse proprii. De aceea, episcopul a instituit o serie de taxe pentru iertări de pedepse sau pentru hirotonii, fapt pentru care a fost acuzat, în 1928, în ziarul „Curentul”, de „*hoție, simonie și tiranie*”, socotindu-se că respectivele taxe

² Gherasim Cristea (episcopul Râmnicului), *Un mare ierarh râmnician, Vartolomeu Stănescu*, în *Renașterea*, iulie – septembrie 2004, p. 1.

³ *Glasul Adevărului*, 1 ianuarie 1922, p. 1.

⁴ *Renașterea*, nr. 5 / 1922, p. 91.

ar fi fost obținute prin amenințări. Controalele efectuate nu au arătat nici o neregulă. Pentru cultură și credință, biserica avea nevoie de mijloace materiale importante, iar Statul nu le putea oferi. Episcopul face chiar el o donație, în 1928, de 800.000 lei pentru fondul cultural al eparhiei.⁵

Cu banii obținuți, Vartolomeu a cumpărat o tipografie, care, instalată la Mănăstirea Cozia, a funcționat între anii 1927-1934. Pentru pregătirea preoților, a înființat la Râmnicu Vâlcea Seminarul Teologic „Sfântul Nicolae”. A înființat și o școală de cântăreți, cu sedii fluctuante: Cozia, Craiova și, în sfârșit, Râmnic. Episcopul a inițiat chiar întemeierea băncilor populare ale preoților, din cadrul sistemului cooperatist, prin intermediul cărora s-au asigurat bani atât pentru preoții bătrâni sau aflați în nevoie, cât și pentru a finanța cantinele sociale sau alte activități. În dezvoltarea acestui sistem, un rol deosebit l-a avut preotul Ion Marina, viitorul patriarh Justinian, care, în 1929, din inițiativa lui Vartolomeu Stănescu, a înființat Banca populară a preoților din județul Vâlcea, unică în felul ei la noi.

Scandalul Petrache Lupu

Petrache Lupu (1907-1994) a fost un cioban din comuna Maglavit, care a pretins că a vorbit cu Dumnezeu. Teofania ciobanului a produs un veritabil fenomen de misticism popular, întins pe o perioadă lungă, cinci-șase ani. Comuna Maglavit este la 10 kilometri nord de Calafat. Dar, pe atunci, județul Dolj era parte a Episcopiei Râmnicului Noul Severin.

Un ciobănaș sărac și cu vorba stricată a fost vizitat de o viziune vreme de trei zile, așa cum îi stă bine unei minuni. “Moșu”, cum i-a spus Petrache Lupu, l-a vizitat pe oierul gângav și i-a transmis din tainele lumii, iar vestea a adus în Maglavit puhoie de oameni, dar și pe puternicii zilei. Era ziua de vineri, 31 mai 1935. Petre Lupu, un tânăr de 17 ani, care era pe câmp cu oile, a primit o vizită misterioasă. Pe câmpia unde ciobanașul își păștea oile, lângă o salcie, a apărut un bătrân în alb. “Moșu” plutea la două palme de pământ și viziunea l-a speriat pe tânăr. A încercat să fugă, dar s-a împiedicat. Viziunea i-a vorbit ciobanașului și i-a încredințat misiunea să transmită un îndemn la pocăință oamenilor. La sfârșit, “Moșu” i-a spus lui Petrache să se ducă în sat, la preotul Nicolae Bobin și să spună ce i s-a întâmplat. Petrache Lupu nu a avut curaj să facă ceea ce i s-a spus, dar exact o săptămână mai târziu, vineri, 7 iunie, viziunea i s-a arătat din nou ciobanașului. Nici de data aceasta tânărul nu și-a respectat promisiunea de a transmite preotului satului mesajul.

În următoarea zi de vineri, 14 iunie, la fel ca și dățile celelalte, în jurul orei 18:00, ciobănașul a avut viziunea. Ciobănașul a muls oile și prepara urda și brânza. În stână erau alți doi tineri, care au asistat la cele păținite de Petrache: Ionița Săvescu și Percea Nicolae. Cei doi săteni au fost surprinși să-l vadă pe Petrache vorbind către nicăieri, iar la un moment dat, ciobănașul a fost împins de cineva și a căzut, împrăștiind laptele. Petrache a povestit vizitele pe care le-a primit de-a lungul a trei săptămâni, iar căzătura, a povestit Petrache, a fost momentul când viziunea, „Moșu”, cum îi spunea, l-a muștrat că nu s-a dus să povestească preotului Bobin cele întâmplate, iar el a vrut să plece pentru a scăpa de ocara bătrânului din văzduh. Aceasta a fost ziua care avea să schimbe istoria comunei doljene și viața ciobănașului Petre Lupu. Vestea

⁵ Idem, nr. 3 / 1927, p.137.

viziunilor unui om simplu de la Dunăre a făcut înconjurul României. Satul a devenit repede loc de pelerinaj pentru preacredincioși sau pentru cei în suferință, care veneau la Maglavit pentru a-și afla alinarea. Pe ulițele satului au apărut șiruri nesfârșite de căruțe, trăsurile, mașini de oraș și mulțimi de oameni care veneau de la zeci de kilometri pe jos. Rar, cineva l-a văzut pe Domnul, iar românii veneau cu speranța pentru a-l vedea pe ciobănașul care povestea cu detalii, cu vorba lui greoaie, cele trei viziuni. Oamenii treceau pe rând pe lângă ciobanaș pentru a fi binecuvântați și împreună îi ascultau cuvântările ținute într-un foișor de lângă preotul Bobin: "Pocăiți-vă, că se apropie împărăția cerurilor și voi de cel ce va fi găsit în păcate!".

În 1935, ziarul „*Universul*” denunță prin articolele scrise de Nicolae Ciocârdia îngăduința autorităților față de „cea mai cutezătoare și mai nesocotită injurie adusă religiei” de către misticul Petrache Lupu de la Maglavit, cerând episcopului Râmnicului, Vartolomeu, interzicerea manifestării. Acest fapt se și întâmplă pe 25 iulie, două autobuze cu mistici religioși care mergeau la Maglavit fiind întoarse din drum de jandarmi.

După o săptămână, ziarul deschide o serie de șase articole ample, laudative, sub semnătura lui George Lungulescu, protagonist al adunărilor de la Maglavit, sugerând motivația primei intervenții prin absența din țară a directorului, celebrul Stelian Popescu. Cert este că, la 3 august 1935, P.S. Vartolomeu încuviințează telegrafic fenomenul Maglavit, recunoscându-i caracterul supranatural: "*Transportați-vă imediat la Maglavit. Luați măsuri pentru colectarea sumelor donate de credincioși. Socotiți cele colectate. Depuneți banii la Banca Națională*". Până la Sfânta Maria (15 august) se strâng 250.000 de lei. Efectul atestă scăderea numărului de reclamații la cabinetul de instrucție al Tribunalului Dolj. Părinții nu-și mai afurisesc copiii, furturile scad, postul Sf. Mării e ținut cu strășnicie. Îndemnul la mântuire al ciobanului iluminat începe să prindă contur.⁶ Iar Vartolomeu încerca să profite financiar de acest fenomen.

Scandalul... Vartolomeu Stănescu

În ce a constat „scandalul” Vartolomeu Stănescu? Ce i s-a reproșat episcopului? Cum a contribuit el la desființarea Episcopiei Râmnicului? Două au fost reproșurile la adresa episcopului: sfidarea Statului (îndentificat de episcop cu politicianismul interbelic!) și legionarismul. Să le luăm pe rând.

A. Vartolomeu a fost cel mai înfocat adept al patriarhului Miron Cristea în încercarea acestuia de a impune principiul autonomiei Bisericii în raport cu Statul. „*Intervențiile politice la dânsul n-au trecut* - spune o gazetă vâlceană interbelică - *Tristul spectacol al unei Biserici care își încalcă în picioare propriile interese pentru a le servi pe cele ale politicianismului au încetat*”⁷. Așa vor face și alți ierarhi, precum Gurie Grosu, mitropolitul Basarabiei sau Nicolae Bălău, mitropolitul Ardealului. Vartolomeu fusese de altfel cel care, în ședința Sfântului Sinod din data de 4 februarie 1925, a dat citire „Actului Oficial de Înființare a Patriarhiei Române”, al cărui referent era. Politica patriarhului Miron Cristea era

⁶ Petrache Lupu – un sfânt sau un impostor, în Formula As, nr. 135, octombrie 1994, pp. 8-9.

⁷ Glasul Adevărului, 1 ianuarie 1922, p.1.

de fapt și o reacție a Bisericii la climatul de corupție și imoralitate din perioada României interbelice.

Episcopul Vartolomeu a înțeles repede că societatea capitalistă interbelică se baza pe două surse de putere: pe bănci, care reprezentau puterea economică și pe partide, ce reprezentau puterea politică. Iar episcopul le-a sfidat pe amândouă. Concret, Vartolomeu va intra în conflict cu „Statul”, în urma gestului său de a retrage banii episcopiei de la băncile patronate de partidele liberal și țărănesc și de a-i depune la Banca populară a preoților din județul Vâlcea. Mai concret. La 10 iunie 1929, Vartolomeu Stănescu înființează Banca Populară „Ajutorul”, din Râmnicu Vâlcea, semnatari ai actului constituțional fiind 120 de preoți, ce au subscris un capital social de 1,2 milioane lei. A fost prima bancă cooperatistă din țară, președinte al băncii fiind numit preotul Ion Marina. Toate societățile anonime ale învățătorimii și preoțimii de pe cuprinsul țării, s-au transformat apoi în bănci populare. Faptul înființării băncii „Ajutorul” a nemulțumit profund pe oamenii de afaceri locali, mai ales că atunci, în 1929-1930, criza economică era în plină manifestare, iar băncile deja existente aveau nevoie de banii episcopiei pentru a supraviețui. În consecință, în 1934, a fost declanșat un atac contra episcopului pe toate fronturile, atât în presă, cât și în Parlament, prin interpelări ale deputaților din Oltenia. Principalele capete de acuzare erau proasta gestionare a fondurilor episcopiei și vânzarea funcțiilor de preot, adică acuze pentru care un episcop putea fi caterisit. Numeroasele controale financiare efectuate n-au arătat însă nici o încălcare a legii, iar acuzația de vânzare a posturilor de preoți s-a dovedit la fel de lipsită de fundament.

Replica episcopului Vartolomeu nu s-a lăsat asteptată. La sfârșitul anului 1935, în cadrul unei conferințe a clerului oltean, el a cerut preoților să iasă din partidele politice, pentru ca instituția bisericii să nu mai fie o anexă a vreunui partid politic. Era reactualizată ideea că biserica era un bun național care nu trebuia afectată în nici un fel de schimbarea guvernelor. Preoții care refuzau să facă ceea ce le ceruse episcopul Vartolomeu pierdeau drepturile asigurate de asociația *Renașterea*, urmau să fie îndepărtați din băncile preoțești, din căminele și sanatoriile preoțești, să piardă toate rangurile preoțești, riscau suspendarea din serviciu, reținerea salariului pe o lună și erau obligați la penitență, timp de o lună, la schitul Frăsinei, unde regimul de viață era deosebit de aspru.⁸ În scurt timp, adeziunile preoților au fost strânse la episcopie de unde vor fi confiscate de Siguranță, care deschide dosar episcopului. În schimb, Vartolomeu cerea ca preoții să aibă reprezentanți de drept în Cameră și Senat, care să le apere interesele. Episcopul accepta ca preoții să candideze pentru parlament sau alte funcții, în județe sau în comune, dar să funcționeze nu ca mireni, ci numai ca preoți, având misiunea de bază să apere Biserica lui Iisus. Șocul a fost mare pentru clasa politică. Un deputat (I. Plessia) a cerut în plenul Adunării nici mai mult, nici mai puțin, ca Vartolomeu să fie dat pe mâna unei comisii medicale, să se vadă dacă are discernământ! Dacă se dovedea că are, atunci urma să fie trimis la judecată în fața Sf. Sinod și a Înaltei Curți de Casație. În 31 decembrie 1936, s-a produs chiar un atentat cu dinamită la palatul episcopal, distrugându-se doar ușile de la intrarea festivă

⁸ *Renașterea*, nr. 11/1935, p. 437.

a palatului. Nu au fost însă victime⁹.

B. A doua acuză era cea de legionarism. Din perspectiva conflictului latent cu Statul, care se manifesta în acei ani, legionarii, prin discursul lor în favoarea Bisericii, prin inițiativele lor de a promova în rândul tineretului o viață conformă principiilor creștine, au fost priviți cu simpatie de unii ierarhi sau preoți, care i-au încurajat să ducă un mod de viață creștin. Gurie sau Vartolomeu dăduseră de câteva ori binecuvântare unor șantiere deschise de legionari în raza eparhiei lor, în vederea construirii unor cămine sau mănăstiri, acțiuni care, în sine, nu aveau nimic rău, însă nu se poate afirma că deveniseră legionari. Biserica nu a devenit niciodată o anexă a Mișcării legionare, iar faptul că unii reprezentanți ai acesteia au crezut o perioadă că ea poate fi mai bună decât vechile partide, ține de acea rezervă de speranță și încredere inițială pe care orice om le acordă cuiva. Astfel, Vartolomeu Stănescu a susținut, în 1935, finalizarea de către legionari, a Catedralei Sfântul Ilie de la Drăgășani, și a binecuvântat și taberele de muncă legionare de la mănăstirile Arnota și Mamu.

Ceremoniile de înmormântare ale lui Ion Moța și Vasile Marin au arătat însă cât de ancorată era Legiunea în opinia publică românească. Vartolomeu Stănescu a participat, la 13 februarie 1937, la soborul de preoți care a săvârșit la București slujba înmormântării martirilor legionari, morți în Spania în luptă, alături de franchiști, cu largi ecouri în țară și în lume. Acest serviciu religios organizat la biserica legionarilor, Sf. Ilie Gorgani, cu participarea a peste 200 de preoți, în care alături de episcopul Vartolomeu a mai participat, dintre marii ierarhi, și mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan, este considerat cea mai clară dovadă de colaborare între clerul ortodox și legionari.¹⁰ Biserica s-a opus, deci, solicitării guvernului de a se delimita în mod clar de legionari. Treptat însă, pe măsura manifestării legionarismului în forme tot mai violente, oamenii Bisericii ortodoxe își vor retrace sprijinul acordat inițial Gărzii de Fier. Pentru Biserică era o altă dezamăgire.

Până la urmă, criza politică vâlceană provocată de acțiunile episcopului, se va rezolva prin pensionarea forțată a lui Vartolomeu, la 1 noiembrie 1938. Fostul episcop își va duce existența la Mănăstirea Bistrița, până la moartea petrecută în 1954.

Desființarea Episcopiei Râmnicului Noului Severin

Cel care a hotărât desființarea Episcopiei Râmnicului Noului Severin a fost regele Carol al II-lea. Acesta era invidios pe popularitatea și realizările episcopului Vartolomeu. Carol voia să fie numai el „voievodul culturii” și să nu împartă acest titlu cu episcopul râmnicean. A fost deranjat, firește, și de simpatia pe care acesta o arătase legionarilor. Formula găsită de monarh, una de retrogradare în fond, a fost aceea de... promovare și anume ridicarea Episcopiei Râmnicului la rang de Mitropolie. Interimatul în perioada gestiunii formulei de pedepsire a „vartolomismului” (de la 1 noiembrie 1938, până la 1 noiembrie 1939) a fost asigurat de locțiitorul de episcop, cu titlul „Craioveanul”, Irineu Mihălcescu (viitorul mitropolit al Moldovei, 1939-1947). Bucuria unor

⁹ Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Statului, fond *Prefectura județului Vâlcea*, dos. 91 / 1936, f. 116-117.

¹⁰ Hristu Nicolae, Daniel Octavian, Mircea Alexandru, *Intellectualii și mișcarea legionară. Mari conștiințe românești*, Ed. Fundația culturală Buna Vestire, București, 2000, p. 260.

vâlceni pentru plecarea incomodului Vartolomeu a durat puțin. A urmat decizia din 1939 a lui Carol al II-lea de a desființa Episcopia. La 1 noiembrie 1939, Episcopia Râmnicului Noului Severin a fost desființată, iar în locul ei s-a înființat Mitropolia Olteniei, Râmnicului și Severinului, cu reședința la ... Craiova (având ca sufragana Episcopia Argeșului). În locul lui Irineu Mihălcescu vine Nifon Criveanu.

Nifon Criveanu (1889-1970), fost preot de mir, a fost profesor și director la Seminarul Nifon din București, apoi arhiereu vicar al Episcopiei Râmnicului (1929-1933), cu titlul de „Craioveanul”, ca și episcop de Huși (1934-1939). Era și el autor al unor lucrări cu conținut moralizator, pentru masele largi de credincioși, dar nu în formula militantă a creștinismului social, promovat de Vartolomeu. A fost înscăunat la 21 decembrie 1939. La ceremonia de înscăunare, mitropolitul Nicodim a fost reprezentat de episcopul Argeșului, Grigore, alături de acesta mai participând consilierul regal Constantin Argetoianu, probabil sfătuitorul regelui în această problemă (căruia Nifon Criveanu îi mulțumește în mod special: „știm cu toții ce rol covârșitor ați avut în înființarea cu o clipă mai devreme a acestei mitropolii”), Ion Nistor, ministrul cultelor și artelor, dar și Dinu Simian, rezidentul regal.¹¹

Evident, pentru a-i liniști pe vâlceni, prima vizită a mitropolitului în noua sa calitate este la Râmnicu Vâlcea, pe 28 ianuarie 1940, în cea mai friguroasă zi de după 1916 încoace, așa cum scriau ziarele vremii. A fost așteptat în gara orașului de către Dinu Simian și de prefectul județului, colonelul Anton Teodorescu, precum și de reprezentanți ai clerului și de numeroși cetățeni¹².

Reînființarea Episcopiei Râmnicului Noului Severin

Dorința vâlcenilor, exprimată în 1939, s-a împlinit abia la 20 aprilie 1945, când s-a desființat Mitropolia Olteniei, Râmnicului și Severinului, iar Mitropolitul Nifon Criveanu a fost pensionat, de asemenea, forțat.

Mitropolia Olteniei a fost desființată la sugestia... patriarhului Nicodim Munteanu, care nu îl agrea, ba chiar îl ura, pe Nifon Criveanu. Nicodim era și el adept al ideilor patriarhului Miron Cristea, de autonomizare a autorității Bisericii în raport cu Statul. Încă din 24 octombrie 1941, pe când mitropolitul Nifon era bolnav, patriarhul Nicodim ceruse în Sinod desființarea Mitropoliei Olteniei, repetând acest lucru la 2 decembrie 1942. Dacă primul Sinod adoptase decizia desființării, al doilea a revenit asupra deciziei de desființare, în condițiile în care România intrase în vâltarea celui de-al doilea război mondial.

Ce avea Patriarhul cu mitropolitul Nifon Criveanu? Explicația a venit la un an după pensionarea lui Criveanu. Fostul mitropolit i-a reproșat clar patriarhului destituirea sa ca fiind una de ordin personal.¹³ Adevărul este că mitropolitul Criveanu, fiind foarte implicat în acțiunile Misiunii ortodoxe din Transnistria (Mitropolia Oltenia a trimis o misiune formată din 130 de preoți și diaconi, ba a editat chiar, în 1943, la Craiova, o carte - „Mitropolia Olteniei în opera misionară din Transnistria”)¹⁴; apropiat de guvernarea Antonescu, nu

¹¹ *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 1-2, 1940, 63.

¹² *Biruința*, nr. 5- 6 din 4 februarie 1940, p. 1.

¹³ Dudu Velicu, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României. Însemnări zilnice. I. 1945-1947*, vol I, Arhivele Naționale ale României, București, 2004, p.140.

¹⁴ Jean Ancel, *Transnistria*, vol III, Ed. Atlas, București, 1998, p. 220.

putea rezista mult timp după instalarea regimului procomunist al lui Groza, regim care, după venirea la putere, a trecut la impunerea oamenilor săi credincioși printre ierarhii Bisericii, mulți dintre ei, precum Nifon Criveanu, fiind pensionați. Dar și patriarhul Nicodim sprijinise în mod public războiul de partea Germaniei. Regimul comunist i-a tolerat inițial „rătăcirea”, după care i-a aplicat același tratament: pensionarea. Nifon Criveanu era deci pensionat la numai 56 de ani, pentru a fi înlocuit cu un colaborator al regimului. A dus ulterior o existență retrasă, murind în 1970. A fost îngropat în cimitirul Mănăstirii Cernica. Tot pe 20 aprilie 1945 și-a reluat activitatea Episcopia Râmnicului Noului Severin. La conducerea ei a fost delegat arhiepiscopul Athanasie Dincă Bărlădeanul, care a condus episcopia până la 11 martie 1948, când a fost urmat de Iosif Gafton. Acesta va fi episcop al Râmnicului din 11 martie 1948, până la moarte, 9 iunie 1984. După un scurt interimat al lui Nestor Vornicescu, a urmat P.S. Gherasim Cristea, actualul episcop al Râmnicului.

Abstract

Nowadays, it's less known that Vartolomeu Stănescu (1875-1954) the bishop of Râmnic, was an important personality for the Romanian Orthodox Church, even though he was the main reason for the abolition of Râmnic Bishopric of New Severin in 1939. For local community this fact was a really disaster. People of Râmnic had been protested couple of times for bringing back the Episcopal Chair to Râmnic in 1945, and they succeed. The bishopric was reestablished. Vartolomeu was the promoter for what is called today „social Christianity”. Later the next Patriarch Justinian Marina took ideas from it and created „social apostleship”, in which he strongly believed in the social mission of church, a kind of Christianity corresponding to the new reality. Vartolomeu's reform program of raising the culture and moral level of people started on October 20th 1921 from the union of almost 900 oltenian priests gathered in „Renaissance” Society. This is the initial point for one of the most remarkable work made by priests that had ever been in the whole life of Romanian Orthodox Church, after 1918. Finally, with all his merits, Vartolomeu was removed. There were 2 approaches addressed to the Bishop: the defiance of State (identified by the Bishop with interwar politics) and the legionary activity. Finally, the political crisis started in Vâlcea by Bishop, ended with his forced retirement in November 1938. The ex-bishop continued to carry his life at the Bistrița monastery until his death that came up in 1954.

Casa și cavoul lui Vartolomeu de la Bistrița

Vartolomeu Stănescu,
episcopul Râmnicului

Inscripția de pe cavoul lui Vartolomeu

Alegerile anului 1946 în documente de arhivă vâlcene

Terteci Carol
terteci.carol@gmail.com

După „cosmetizarea” guvernului dr. Petru Groza, comuniștii urmăreau și formarea unui Parlament în care să predomine. Alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946, marchează instaurarea controlului exclusiv în viața politică, exercitat de PCR în România după Al Doilea Război Mondial. Comuniștii români știau că nu sunt populari, așa că au urmărit încurajarea de tensiuni și dizidențe în rândurile „partidelor istorice”, totul pe baza unui plan „stabilit” împreună cu sovieticii. Astfel, la 9 ianuarie 1946, Gheorghiu-Dej a solicitat lui Vișinski, aflat la București, instrucțiuni privind politica PCR în noile condiții de după lărgirea guvernului Groza.

Rezultatele reale ale alegerilor din 19 noiembrie 1946 nu sunt cunoscute până acum. Lucrețiu Pătrășcanu, care ceruse lui Teohari Georgescu, ministrul de Interne, să i le arate, pentru a știi cum trebuie organizată în viitor politica și propaganda PCR, a primit răspunsul că ele fuseseră arse (subl. n.) și că, de acum înainte, contau numai cifrele comunicate oficial, care atribuiau 79,86% din voturi Blocului Partidelor Democratice (BPD), condus de PCR, adică 378 din 414 locuri în Parlament. Căci, comuniștii se aflau la guvernare și era cunoscut de atâtea decenii că *cine are guvernul are și Parlamentul*.

Pentru județul Vâlcea, rezultatul oficial al alegerilor (cel mai probabil trucat) este de 83% pentru BPD, 9% pentru PNT - Maniu, 3,3% altele¹.

PCR și sateliții săi au format, la 17 mai 1946, Blocul Partidelor Democratice (PCR, Partidul Social Democrat, Frontul Plugarilor, PNL-Gheorghe Tătărescu, PNT - Anton Alexandrescu, Partidul Național Popular, formațiuni politice maghiare), al cărui program axat pe promisiuni populiste a fost compromis de seceta verii lui 1946, în primul rând, ea accentuând nemulțumirea populației față de guvern.

Probabil, așa se explică radiograma întocmită de Secția de Poliție din plasa Grădiștea-Vâlcea, privind opinia membrilor Partidului Comunist Român, că guvernul va pierde alegerile (fără acele „tehnici speciale” – n.n.):

Râmnicu Vâlcea
August 21, 7,30

Responsabilul politic din plasa Grădiștea Vâlcea a făcut o anchetă printre secretarii de celulă ai Partidului Comunist și de la 80% a deținut informația că guvernul pierde alegerile. Plasa aceasta pentru județ conține ca

¹ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Vâlcea, Fond Arhiva Comitetului Județean PCR Vâlcea, Nr.849 (7/1946), f. 73.

cea mai bună. Pesimismul comuniștilor este foarte accentuat și din nenorocire ei fac cor cu reacțiunea afirmând că guvernul va pierde în mod sigur alegerile.

Topliceanu

21 august 7,30²

Campania electorală s-a desfășurat într-o mare tensiune politică. Guvernul a urmărit constant să împiedice propaganda electorală a opoziției. Informații privitoare la alegeri ne parvin atât din surse interne, cât și externe. Printre altele, extragem din **Raportul** lui Roy Melbourne, reprezentantul SUA în România, către Departamentul de Stat, privind alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946: *Schema falsificării de către guvern a alegerilor a fost evidentă încă înainte ca acestea să aibă loc, iar tactica a fost simplă și fără scrupule. Tehnica (specială – n.n.) a constatat din trei elemente: 1) măsluirea urnelor înainte ca observatorii opoziției să sosească la urne sau să li se permită să intre; 2) lipsirea a cel puțin 50% din cetățenii cu drept de vot de certificatele de alegător, permițând astfel sprijinitorilor declarați ai guvernului să voteze de mai multe ori și 3) nerecunoașterea dreptului observatorilor opoziției de a fi prezenți la numărarea voturilor*³.

Revenind la județul Vâlcea, avem **Ordonanța nr. 51 din 30 octombrie 1946**, emisă de Biroul Electoral Județean Vâlcea, ce reglementează desfășurarea alegerilor : alegătorii vor vota pe baza certificatelor de alegător, semnate de către Judecătorul și Grefierul Judecătoriei, din care face parte secția de votare, distribuite de către primăriile respective, după registrele electorale întocmite conform art. 11, 12, 18 și 71 din legea electorală. Vom vedea în continuare ce abuzuri a permis această prevedere referitoare la certificatele de vot și, tot în continuare, prezentăm documente de arhivă vâlcene ce vin în sprijinul lui Roy Melbourne.

Este vorba, mai întâi, de un **Raport de activitate** din ziua de 19 noiembrie 1946 la secția de votare nr. 55, Rm. Vâlcea (Simian):

*...La ora opt fără un sfert a început votarea, echipele noastre au fost tot timpul printre alegători [...] și îndemnându-i să voteze soarele [...] Am observat și am fost informat că delegații maniști și brătieniști făceau propagandă în zona de votare, atunci am pregătit echipele noastre de ordine [...] pentru împiedicarea reacționarilor de a mai face propagandă [...]*⁴.

Al doilea document este un **Raport** din 22 noiembrie 1946, întocmit de maior Berciu Gheorghe, numit în ziua de 15 noiembrie responsabil la urnă la Secția de votare Benești (comunele Benești, Ghioroiu și Poenari):

² Arhivele Statului București, Direcția Generală a Poliției, Partidele Politice. PNT-PNL, dosar 115/1946, f. 141 *apud* Arhivele Statului din România, România. Viața politică în documente. 1946, București, 1996, p. 320.

³ Arhivele Statului București, colecția Microfilme SUA, rola 666, cadrele 31-34; The National Archives of the United States, Washington D.C., Department of State, R.G. 59, Roll 9, Division of European Affairs, 1946-1949 *apud* Arhivele Statului din România, România. Viața politică în documente. 1946, București, 1996, pp. 512-516.

⁴ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Vâlcea, Fond Arhiva Comitetului Județean PCR Vâlcea, Nr.849 (6/1946), f. 59.

Subsemnatul, însoțit de 2 tovarăși din comuna Benești, m-am deplasat la Ghioroiu în dimineața zilei de 17 crt. Tov. Primar din Ghioroiu mi-a adus la cunoștință că din 927 certificate de alegători distribuite la oamenii simpatizanți ai Blocului un număr de circa 600 certificate, restul fiind reacționari nu le-a distribuit⁵.

În sfârșit, al treilea document este un **Raport de activitate** la Secția de votare nr. 45, comuna Pârâieni, întocmit de delegatul Blocului:

Subsemnatul am vorbit cu președintele (secției de votare – n.n.) arătându-i cum trebuie să procedeze pentru ca succesul să fie pentru Bloc cu 93 la sută față de opoziție [...] La ora 20 seara s-a deschis urna și a început numărătoarea. Din cauza președintelui nu s-a putut face nimic la față locului deci rezultatul a fost pentru Bloc 189 iar pentru Maniști 864. Reacțiunea și-a notat, dar nu a primit nici un act la mână deși a cerut.

Miercuri, când am sosit la Râmnic, am cerut acestui președinte să facem din nou calcul și să dăm Maniștilor numai 7%, iar Blocului 93%. Președintele a spus că el nu poate să ia de la Maniști, dar poate să ridice numărul cu circa 400 la Bloc. Subsemnatul nu l-am lăsat și am cerut să vină cu mine la tov. Nițulescu [...] l-am arătat că nu se poate altfel după care l-am dus într-un birou unde Subsemnatul am făcut calculul și am trecut pe curat, am completat procesele verbale fiindcă el tremura din tot corpul, apoi i-am dat să semneze și am fost cu dânsul la DI Prefect pentru ca să le predea⁶.

Cercetarea mai multor documente de la Arhivele Statului scoate în evidență folosirea acelor metode ce au dus la câștigarea alegerilor de către comuniști, majoritatea apărând în aproape toate documentele:

- nu s-au întocmit registrele electorale;
- s-au făcut niște liste volante, cu maximum 15 zile înaintea expirării termenului de 2 luni, prevăzut în lege, pentru confecționarea registrelor;
- aceste liste au cuprins numai pe aceia care păreau favorabili regimului;
- afișarea nu s-a făcut deloc sau cu totul fragmentară;
- contestațiile au fost respinse, pe motive ridicole și nejustificate juridic;
- după expirarea termenului de afișare, aceste liste au mai fost încă o dată modificate;
- numărul votanților a fost încă o dată redus, prin nedistribuirea certificatelor de alegător acelor care au rămas neînscrși pe listele electorale;
- în foarte multe județe, delegații și asistenții partidelor de opoziție au fost arestați cu câteva zile înainte de alegeri. Aceia care au rămas liberi au fost împiedicați să intre în sălile în care se efectua votarea sau, dacă au reușit să pătrundă, au găsit birourile constituite înainte de ora legală;
- urnele s-au găsit sigilate și umplute cu buletine gata votate, nepermițându-se delegațiilor opoziției să facă vreun control. În cursul votării, persoane interpușe au votat de mai multe ori iar președinții birourilor de vot au introdus chiar ei buletine votate dinainte;
- s-au comis acte de violență la adresa opoziției;
- procesele-verbale au fost distruse și înlocuite cu altele, care să dea rezultatul dorit de guvern.

⁵ Idem, Nr. 848 (5/1946), f. 47.

⁶ Idem, fond 7, pp. 149-150.

În concluzie, și în județul Vâlcea, trucarea alegerilor reiese din documente, în ciuda pozițiilor oficialităților. „Nu contează cine și cum votează, contează cine numără voturile” (Stalin).

The parliamentary elections of the year 1946
in Valcea's documents archive

On 19 November 1946, took place the last democratic parliamentary elections in Romania, elections disputed between more parties and which have resulted in the establishment of the communist regime in Romania.

The results of these elections were truate and most documents were destroyed. Falsification procedures were applied to the last polling station and in the Valcea county have been preserved documents from the Romanian Communist Party (PCR) which shows us what party would have to win the elections in Valcea, how members of historical parties were prevented to vote and what pressures have been used to falsify the results.

In the end, are listed methods used by the communists at the national level.

Un meșteșug uitat: frângheritul în comuna Costești, județul Vâlcea

Deca Eugen

Pe teritoriul țării noastre, cultivarea cânepii a constituit o ocupație străveche¹; strămoșii noștri daci au cunoscut-o concomitent cu meșteșugul toarcerii și prelucrării fibrelor textile extrase din această plantă.

Cânepa are condiții propice de dezvoltare în zonele cu climă umedă și caldă și cu pământ bogat în substanțe nutritive. Cultivarea ei presupune mai multe operațiuni de lucru care se desfășoară succesiv în anumite perioade ale anului: pregătirea solului, semănatul, culesul, scosul semințelor, topitul în apa râurilor sau bălților, bătutul și melițatul, pieptănatul, torsul și răsucirea, iar în final prelucrarea fibrelor într-o serie de produse finite: piese de port popular (cămăși, pantaloni, prosoape) sau obiecte de uz casnic și gospodăresc (cergi, trăistuțe, fețe de masă, saltele, piese de harnașament pentru creșterea animalelor, diferite frânghii, etc.)².

În județul Vâlcea, cultivarea și prelucrarea cânepii este atestată documentar începând cu secolul al XVIII-lea, când apar o serie de informații despre utilizarea fibrei de la această plantă textilă³ la confecționarea unor obiecte de uz casnic și gospodăresc.

Despre originea și vechimea prelucrării fibrei de cânepă în cadrul unui meșteșug specializat ca frângheritul nu avem prea multe informații documentare⁴; existența unor meșteri specializați în confecționarea frânghiilor pentru nevoile de interes gospodăresc este atestată începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când aceștia se organizează în bresle⁵. Dar, de o răspândire largă a acestui meșteșug putem vorbi abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea⁶, când guvernele României și administrațiile publice locale ale unor județe adoptă o serie de măsuri de încurajare a acestuia, inclusiv organizarea unor concursuri agricole, care vor stimula cultivarea și folosirea plantelor textile.

În acest sens amintim „Concursul agricol din județul Vâlcea”, organizat în zilele de 31 octombrie și 1–2 noiembrie 1881, în pavilionul grădinii publice din parcul Zăvoi din Râmnicu Vâlcii, din inițiativa prefectului Dimitrie G. Simulescu,

¹ Cultura cânepii este atestată pe teritoriul țării noastre încă din neolitic, prin descoperirile arheologice de la Frumușica (vezi: C. MĂTASE, *Frumușica*, București, 1964; T. CARTĂR, *Cultura cânepii*, București, 1951).

² Eliza – Iulia Matei, Dumitru Matei, *Arta prelucrării cânepii și a inului la Copăceni – îndeletnicire dispărută*, în „Studii Vâlcene”, seria nouă, nr. II (IX) 2007, p. 220.

³ x x x *Comori arhivistice vâlcene. Catalog de documente (1467 – 1800)*, vol. II, București, 1985, pp. 217, 296.

Vezi și: Arhivele Naționale – București, H.C.P. CXXVI/127.

⁴ Gheorghe Iordache, *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare românești*, Craiova, 1980, pp. 42 – 43;

⁵ Vladimir Diclescu, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830-1848)*, București, 1973, pp. 119-120;

⁶ x x x Vezi: *Atlasul etnografic român*, Editura Academiei, p. 49 – Harta plante textile, oleaginoase și industriale.

întrecere care își propunea să „sprijine sătenii care se ocupă cu fabricațiunea frânghiilor, ștreangurilor, căpeștelor și sforei din materii tecstile indigene”⁷. Tot cu acest prilej erau solicitați să participe la concurs „agricultorii care vor fi cultivat cânepă sau în pe o scară mai mare”⁸.

La începutul secolului al XX-lea, concomitent cu cultivarea și prelucrarea cânepii în numeroase localități din județul Vâlcea⁹, prin metodele tradiționale cunoscute de secole¹⁰, asistăm și la un proces de preindustrializare a acestui meșteșug. Pe piața românească pătrund o serie de mașini și utilaje, unele de factură autohtonă, altele de proveniență străină, care vor contribui la creșterea randamentului și la modernizarea acestui străvechi meșteșug.

Dintre așezările rurale vâlcene care au cunoscut cultivarea și prelucrarea cânepii, în cazul de față ne vom opri atenția asupra comunei Costești, despre care avem informații documentare referitoare la cultivarea acestei plante textile. Astfel, la 14 decembrie 1776, printr-o jalbă adresată domnitorului Alexandru Ipsilanti, locuitorii satului se plâng că egumenul Mănăstirii Bistrița, Chir Ștefan, nu mai respectă vechile rânduieli privind dijma în cânepă¹¹, pe care o dădeau doar capii de familie. Cânepa se cultiva intens în satele comunei Costești și la începutul secolului al XIX-lea, așa cum rezultă dintr-un zapis din 8 aprilie 1825, prin care diaconul Grigore Bălinescu cumpără de la diaconul Ion Voineag „un răzor de la Săliștea Căneștilor”¹², iar la 19 aprilie 1825, același diacon cumpără de la Dinu Colniceanu „un loc de cânepă în Valea Blezenilor de lângă râu”¹³. Având asemenea tradiții, în așezările comunei Costești, în prima jumătate a secolului al XX-lea, vor continua preocupările sătenilor pentru cultivarea și prelucrarea cânepii, ajungându-se la apariția unui meșteșug specializat în confecționarea frânghiilor, a unor ustensile de uz gospodăresc, piese de harnașament pentru animale sau pentru executarea unor lucrări de cărașie și lucru la pădure. În condițiile relansării puternice a economiei românești după Primul Război Mondial, în mediul rural aceste ustensile și piese de uz gospodăresc confecționate din cânepă au devenit deosebit de căutate, fapt ce a determinat autoritățile publice ale vremii să înființeze o serie de școli profesionale care să pregătească meșteri specializați în diverse meserii.

Un caz elocvent în acest sens este cel al săteanului Istocescu Tr. Ioachim, din comuna Costești, satul Blezeni, județul Vâlcea, absolvent în anul 1920 al școlii elementare de meserii din localitatea Horezu¹⁴. După atestarea în meseria de frânghier, Istocescu Tr. Achim își deschidea în satul Blezeni un atelier pentru confecționarea frânghiilor, folosind ca materie primă cânepa

⁷ Arhivele Naționale – Direcția Județeană Vâlcea, Fond: Prefectura Județului Vâlcea, Dos. 98/1881, f. 4.

⁸ *Ibidem*.

⁹ x x *Atlasul etnografic român*, p. 49.

¹⁰ Marcela Focșă, *Tehnici tradiționale pentru prelucrarea cânepii*, în „CIBINIUM”, 1967, Sibiu, p. 144.

¹¹ Adam Toma Băncescu, *Vaideeni, istoria pământului natal*, București, 1986, p. 88.

¹² Aurelian Sacerdoțeanu, *Documente hurezene*, în „Arhivele Olteniei”, XV, 1936, p. 401.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Informații primite din arhiva familiei, de la domnul profesor Emil Istocescu din Drăgășani, prin grija căruia s-a achiziționat atelierul meșterului și căruia îi mulțumim și pe această cale.

autohtonă, iar în unele cazuri era utilizată și iarba de Sudan,¹⁵ care se importa în baloți mari de circa 50–100 kg. Atelierul acestui meșter pentru confecționarea frânghiilor a fost achiziționat în anul 2007 de Muzeul Satului Vâlcean, pentru completarea sectorului său de meșteșuguri și tehnici populare și se compune din câteva piese:

1. ROATA DE TORS (FOTO 1) - este un mecanism alcătuit dintr-o roată volantă, acționată de o manivelă prin intermediul unei curele de transmisie, ce antrena patru cârlige metalice, care, prin învârtirea lor, răsuceau sforile din fuiorul de cânepă.
2. MAȘINA DE RĂSUCIT SFORILE (FOTO 2) – care au fost confecționate la roata de tors, este formată dintr-un cadru dreptunghiular din lemn de stejar, având dimensiuni: L = 1,20 m, l = 0,65 m, H = 0,25 m și o placă de metal prevăzută cu patru cârlige acționate manual de o manivelă, rezultând ca produse finite frânghiile groase, cu o lungime între 3 m și 8 m.
3. ACCESORIILE folosite în procesul tehnologic de confecționare a frânghiilor sau altor piese din cânepă sunt: cuțitul de bătut țesătura, cârligele metalice, un dispozitiv denumit „lercă” și o ramă pentru urzit și bătut materialul de lucru; toate aceste obiecte-anexe erau utilizate în procesul tehnologic al acestui meșteșug de prelucrare a cânepii.

Pe lângă frânghii, meșterul Istocescu Achim confecționa și căpestre, ștreanguri, guluri, pripoane și căpice folosite pentru creșterea animalelor și tracțiunea mijloacelor de transport.

Valorificarea acestor produse din cânepă de către meșterul Istocescu Achim se realiza prin vânzarea liberă în târgurile săptămânale de la Horezu și Pietrari, la bâlciurile de la Polovragi, județul Gorj (care se țin la 20 iulie, de Sfântul Ilie), de la Mănăstirea Bistrița (8 septembrie, de Sfânta Maria).

Într-un carnet de însemnări păstrate în arhiva familiei, meșterul frânghier consemnează că o bună parte din cantitatea de marfă era comercializată în localități din Transilvania, pe baza unor comenzi primite de la comunitățile locale.

După cum s-a putut vedea din studiul de față, tehnica de prelucrare a cânepii și-a păstrat caracterul său tradițional încă multă vreme, dar, la începutul secolului al XX-lea, a căpătat și o formă de preindustrializare de tip manufacturier. Dacă la începuturile acestui meșteșug uneltele de prelucrare a cânepii au fost în general simple, din lemn, cu timpul s-au introdus o serie de utilaje din metal, care au contribuit la creșterea productivității muncii și a calității produselor.

¹⁵ Informație de teren și din arhiva familiei Istocescu, din carnetul de însemnări zilnice al meșterului.

FOTO 1

FOTO 2

Scoaterea cânepii de la topit din apă
Colecția Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”, București

Melițatul cânepii
Colecția Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”, București

Gospodăria rurală tradițională din Vâlcea

Ionuț Dumitrescu
ionut_gabriel@yahoo.com

Element fundamental al peisajului cultural al așezării rurale tradiționale, gospodăria țărănească constituie un fenomen complex, rezultat al interacțiunii unor factori care au determinat o anumită organizare a spațiului de către om, pentru a răspunde în mod adecvat trebuințelor sale economice, sociale și culturale. Spațiul gospodăriei se înscrie organic cu mediul natural; acesta oferă și materia primă pentru construcții, influențând tehnologia construcției, ca și soluțiile arhitectonice.

Gospodăria este definită după domeniul din a cărui perspectivă este analizată, ca o microunitate complexă, componentă structurală indispensabilă a satului¹; centrul economic al familiei, unde au loc procesele de producție și unde se concentrează produsele realizate din agricultură sau din alte activități economice²; unitate morfo-funcțională, în care își desfășoară existența familia monocelulară, fiind așezată pe un spațiu care aparține unui neam (sau care devine ca atare), un loc în care sunt construite casa și anexele gospodărești, eventual, spații de cultură agrară³; unitate social-teritorială formată dintr-un complex de construcții (casa și construcțiile anexe) ridicate în cadrul unui spațiu delimitat – curtea și grădina ce aparțin unei familii care locuiește și folosește în comun bunurile agonisite⁴; ansamblul arhitectural, compus din casă și toate clădirile anexe, grupate la un loc în cadrul unei curți⁵ sau o unitate formată dintr-o locuință și din persoanele înrudite care locuiesc împreună, având buget comun și valorificând în comun bunurile dobândite⁶.

Criteriile care dau notă comună și diferențiază gospodăriile unele de altele, dând posibilitatea de a le clasifica în tipuri, sunt planul casei și al acareturilor, modul de grupare în cadrul întregii gospodării, numărul și dimensiunea construcțiilor gospodărești, materialul și tehnica de construcție, arhitectura și ornamentica acareturilor⁷. Din punct de vedere volumetric, gospodăria sătească se poate defini ca fiind o succesiune de spații închise și semideschise, grupate în jurul ariei active a ogrăzii. În configurația ca sinteză funcțională plastică și structurală a teritoriului de amplasare cu elementele

¹ Monica Budiș, *Gospodăria rurală din România*, Editura Etnologică, București, 2004, p. 27.

² Lucia Apolzan, *Carpații, tezaur de istorie. Perenitatea așezărilor risipite pe înălțimi*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1987, p. 18.

³ Alina Ioana Ciobănel, *Înrudire și identitate*, Ed. Etnologică, București 2002, p. 59.

⁴ Ioan Toșa, *Contribuții la studiul așezărilor rurale românești*, în Biharea, XVI, Oradea, 1986, p. 347.

⁵ Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Ed. Academiei, București 1981, p. 65.

⁶ *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ed. Academiei, București 1975, p. 343.

⁷ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, Ed. Științifică, București 1973, p. 132.

construite, gospodăria se constituie în plan spiritual ca replică a ordinii și unității universale, simbolul raportului om-natură⁸.

Pornind de la o analiză comparativă a funcțiilor îndeplinite de fiecare element component, considerăm gospodăria o unitate social-economică și teritorială, un ansamblu de bunuri mobile și imobile, compus din casa de locuit (nucleul gospodăriei), construcțiile anexe, construcțiile economice, terenul aferent și împrejuririle. Ca orice element cultural care trebuie să aibă o anumită funcționalitate, gospodăria în ansamblu și fiecare componentă în parte sunt rezultatul preocupării oamenilor de a asigura adăpost familiei, animalelor și uneltelor, spațiu organizat pentru producția, depozitarea și conservarea produselor și a alimentelor, consumul acestora și, în același timp, spațiu pentru activitatea familială și spirituală. Nucleul gospodăriei vâlcene îl constituie, așadar, casa, spațiul destinat adăpostirii membrilor familiei. A construi o casă înseamnă în majoritatea cazurilor a întemeia o gospodărie, casa fiind expresia cea mai perceptibilă a nașterii unei noi unități economice, fapt valabil pentru satele românești până în secolul al XX-lea.

Cea mai mare parte a gospodăriilor țărănești din trecut aveau o economie mixtă, ele ocupându-se în proporții diferite cu agricultura, creșterea vitelor și a oilor, pomicultura și viticultura. Caracterul mixt era expresia necesității pentru gospodăria țărănească de a-și produce singură aproape tot ce avea nevoie pentru susținerea ei.

Caracterul mixt al ocupațiilor a influențat în mod direct structura și funcționalitatea gospodăriei, care a reflectat natura îndeletnicirilor umane, complexitatea lor. Construcțiile anexe se grupează în unități formând gospodării, iar gospodăriile se diferențiază potrivit structurii așezării umane din care fac parte, felul construcțiilor anexe în cadrul gospodăriilor fiind, deci, diferit, după tipul așezării⁹.

Gospodăria vâlceană poate fi privită din următoarele puncte de vedere: gospodăria permanentă în vatra satului și gospodăria temporară. Gospodăria permanentă, așezată în vatra satului, cuprinde casa de locuit, acareturile destinate creșterii animalelor și cele necesare depozitării produselor agro-alimentare. La acestea se adaugă împrejurirea, poarta, fântâna, cunia, și „umblătoarea”.

Caracteristica principală a organizării gospodăriei din Vâlcea este tendința de retragere a casei către mijlocul lotului de pământ ce formează bătătura, ceairul¹⁰ sau curtea. Acest lot rezervat curții era totdeauna mare, uneori (în satele de moșneni) el fiind chiar cureaua, adică lotul stăpânit de o familie. Chiar în satele în care casele erau trase la linie, casa nu era așezată în apropierea șoselei, ci stătea retrasă spre fundul curții. Din acest punct de vedere, se poate observa în general o așezare pe lotul propriu de cultură a gospodăriilor vechi. Orientarea casei este determinată, în primul rând, de soare, fațada fiind în general orientată spre sud și, uneori, spre răsărit; în acest din urmă caz, șoseaua este elementul principal de determinare a orientării casei.

⁸ *** , *Institutul de Proiectare Prahova, Studii de arhitectură tradițională în vederea conservării și valorificării prin tipizare*, Ploiești , 1988 p. 7.

⁹ *** , *Arta populară românească*, Ed. Academiei, Bucuresti 1969, p. 162.

¹⁰ Denumire întâlnită în satele pe valea Luncavățului și cea a Oltețului.

Din punct de vedere economico-funcțional, gospodăriile vâlcene se împart în următoarele categorii: gospodării cu economie axată pe creșterea animalelor, gospodării cu economie axată pe agricultură și creșterea animalelor, gospodării cu economie axată pe creșterea animalelor și viticultură și gospodării cu economie mixtă (mai mult de două ocupații). Anexele gospodărești sunt amplasate fără anumite reguli sau după reguli mai mult sau mai puțin rigide: pe o latură, în prelungirea casei, ori pe două laturi, paralele cu casa. În zona montană a Vâlcii, unde predomina gospodăria axată pe creșterea animalelor, construcțiile anexe dominante sunt, în special, cele pentru adăpostirea animalelor și a hranei necesare acestora. În zona subcarpatică, alături de creșterea animalelor, o pondere însemnată o au pomicultura și viticultura. Adăposturile pentru animale continuă să rămână construcțiile de bază, alături de care apar anexe adecvate practicării ocupațiilor specifice acestui areal: uscătorii și cuptoare pentru fructe, pivnițe pentru vin, poverne. În zona de luncă, cu economia axată pe agricultură și creșterea animalelor, acareturile dominante sunt cele pentru păstrarea și depozitarea cerealelor.

În cazul construcțiilor cu caracter sezonier sau al elementelor gospodărești permanente, cu funcții specializate, acestea trebuie privite ca anexe ale gospodăriei din vatră. Gospodăriile permanente din moșie trebuie considerate ca formând un al doilea nucleu. În afara similitudinilor de plan, elevație, materiale și tehnici de construcție, atât gospodăria din intravilan, cât și cea din extravilan, sunt polifuncționale. Această mare dispersare în intra și extravilanul localităților trebuie înțeleasă ca o mare disponibilitate a țăranului român, care a gândit suprafața totală a satului ca pe o unitate bazată pe interacțiunea om-mediul natural¹¹.

În componența tipurilor de gospodării vâlcene, au apărut construcții diferite, în funcție de profilul lor economic, de bunurile de care dispuneau oamenii și de materialele avute la îndemână. Astfel, adăposturile pentru animale erau de mai multe categorii. Una dintre formele cele mai simple și esențiale prin structura sa constructivă este pătuiagul alcătuit din patru sau șase stâlpi puternic înfiți în pământ, care susțin niște grinzi orizontale, ce formează o platformă, pe care se construiește un acoperiș rudimentar de paie sau se urcă fânul cosit, formând o claie. Servind drept adăposturi pentru vite sau șopron pentru care și unelte, pătuiagele se vedeau deseori răsărind din curțile gospodăriilor vâlcene, conferindu-le un anumit pitoresc prin formele înalte și rotunjite ale stogurilor de fân suspendate pe stâlpi¹².

Cel mai important adăpost pentru animale este grajdul, cunoscut în unele sate vâlcene și sub denumirea de *coșer* sau *słom*. Această construcție polarizează în jurul ei restul acareturilor. Grajdurile erau amplasate fie în spatele casei, cu fața la curte, fie pe o latură a casei, fie la intrarea în gospodărie, fără o regulă strictă. Sub același acoperiș cu el erau șopronul și o magazie. Șopronul este un spațiu de adăpost pentru atelaje, unelte și, uneori, pentru lemnele necesare iarna. În trecut, grajdurile se construiau din nuiile împletite pe furci sau din bârne de lemn, cioplite sau necioplite, acoperite cu șindrilă. Mai târziu, s-au făcut din scândură sau bârne groase. Grajdul în polată apare ca o anexă specifică în Țara Loviștei, căpătând individualitate datorită pereților din piatră de

¹¹ Monica Budiș, *op.cit.*, p. 70.

¹² *** , *Arta populară din Vâlcea*, Râmnicu Vâlcea, p. 55.

râu pentru elevație și lemn pentru fânar. Amenajat sub prelungirea acoperișului, la spatele casei, grajdul proteja peretele lung al locuinței de intemperii. Construcția folosea pentru adăpostul animalelor din gospodărie: porci, viței, oi. Uneori, grajdul amenajat în polată devine spațiu de depozitare, sau prin segmentare, bucătărie de vară asociată cu cămări sau coteț. O notă specifică pentru unele așezări vâlcene o dădeau grajdurile aflate în afara gospodăriei, pe moșia din sat, undeva într-o grădină. Ele erau construite din bârne masive și acoperite cu șindrilă. Deasupra aveau un pod înalt pentru depozitarea fânului. Supraetajarea grajdului pentru nutreț a căpătat numele de fânar, de unde, apoi, toată construcția a luat numele de fânar.

În fiecare gospodărie exista și un coteț pentru păsări și o cocină sau coteț pentru porci. Acestea puteau fi amenajate sub sau alături de alte construcții anexe. În unele sate de pe Valea Oltețului, cocinele sau cotețele porcilor erau adâncite în pământ, căpătând înfașurarea unor bordeie, alcătuite din două furci de susținere a unei grinzi orizontale, peste care se așezau capetele de sus ale lemnurilor ce formau învelișul¹³. Cotețul pentru păsări era alcătuit din patru pari bătuți în pământ și câteva scânduri așezate vertical care formau o mică încăpere patrulateră, prevăzută cu șită de lemn în față, servind ca adăpost pentru găini sau rațe. În multe cazuri, cotețul avea dublă funcționalitate: la parter era adăpostit porcul, iar la etaj, păsările. În Vâlcea au existat și cotețe suspendate în prăjini, dar acestea erau destinate mai ales porumbeilor¹⁴.

Un adăpost important pentru păstrarea cerealelor era pătulul. Ca și coșurile de nuiete, pătulele aveau ca parte componentă principală țarcul confecționat din patru tălpi așezate - două câte două - în lung și în „curmeziș”. Vertical, în tălpi se înfigeau stâlpi printre care se împleteau nuietele. Capetele superioare ale acestor puncte de sprijin erau prinse de grinzi. În majoritatea satelor vâlcene, pătulul era construit din furci masive de stejar (2-6, în funcție de mărime) de care se prindea coșul de nuiete împletite ori lănteț de brad, făcând parte din categoria anexelor destinate păstrării produselor agro-alimentare netransformate. Întotdeauna era amplasat la vedere și în apropiere de locuințe, pe cel mai ridicat teren, cu scopul favorizării circulației curenților de aer necesar uscării porumbului depozitat în el. Treptat, acestuia i s-a adăugat câte o perdea pe spate și pe lateral, cu scopul adăpostirii instalațiilor tehnice (teascurile cu pene pentru zdrobit semințele de dovleac sau floarea soarelui) ori pentru mijloace de transport (car, cărută). În partea nordică și centrală a zonei Vâlcea furcile erau mult mai înalte în comparație cu cele din sudul zonei al căror coș se sprijinea pe „popi” de 30-50 cm. Pentru rezolvarea anumitor probleme și pentru a câștiga spațiu, la fațada acestuia se construia o prispă deschisă, pe care se așezau stupii de albine¹⁵. Materialul de construcție a variat în decursul timpului, de la nuietele de alun, până la șipcile de brad (lănteț).

¹³ Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. II, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1986, p. 160.

¹⁴ *** , *Habitatul. Raspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, vol. I. Oltenia, Ed. Etnologică, București, 2005, p. 99.

¹⁵ Nicolae Georgescu, *Așezările și arhitectura rurală de pe Valea Bistriței*, în *Buridava. Studii și materiale* nr. 3, Râmnicu Vâlcea, 1979, p. 195.

Nelipsite din nicio gospodărie, bucătăriile de vară, numite, în unele zone, „cunii”, sunt destul de vechi în Vâlcea. Cunia se prezintă sub forma unei încăperi construite din bârne. Ea putea fi amplasată în spatele curții, în prelungirea casei sau paralel cu ea. Uneori, alături de bucătărie, unde se putea și locui, se construia o magazie pentru depozitarea produselor alimentare, având deci funcția de „alimentară”. Vara, „perdeaua” (aplecătoare pe una din laturile casei) putea deveni bucătărie. La casele vechi, lipsite de celar și pivniță, perdeaua a îndeplinit și rolul acestora, servind ca depozit pentru unele alimente.

Un acaret specific zonei Vâlcea era căsoaia, o construcție de lemn de dimensiuni reduse (lungimea, circa 4 m, lățimea circa, 3 m), în care se adăposteau în trecut hainele și alimentele în cantități mici. Căsoaia vâlceană avea aceeași funcție cu cămara separată de casă a gospodăriilor din Munții Apuseni sau din nordul Moldovei. Căsoaia era așezată totdeauna în apropierea casei, pentru a putea fi supravegheată și pentru a se umbla cu ușurință la ea. Unele căsoaie erau construite pe un mic beci din piatră, care adăpostea diferite produse agro-alimentare.

Cu timpul, locul vechii căsoaie a fost luat de pivniță. Cea mai puternică tradiție a păstrării vinului la pivnițele de pe dealurile cu vii s-a conservat în Oltenia de Nord. Mai cu seamă în satele de moșneni din Mehedinți, Gorj și Vâlcea, până către Primul Război Mondial, unde pivnițele de pe dealuri păreau a fi adevărate așezări cu case așezate¹⁶. Pivnița, numită în Vâlcea și conac de vie, se înălțea cu precădere pe Valea Oltețului și în zona Drăgășanilor. Ca și casele, pivnițele se lucrau din bârne masive și cioplite cu securea; aveau drept temelie piatră de râu sau trunchiuri de copaci (groși sau bolovani) obținuți din „jipani” (copaci mari) și erau acoperite cu blană, scândură. Intrarea în pivniță se făcea printr-o ușă cu țâțână, obținută dintr-o blană masivă. Partea din spate a ușii se numea cotoc. Acesta intra în cuib (o scobitură în prag) și, prin rotire, ușa se deschidea sau se închidea. Pereții se terminau la partea superioară cu o cunună de bârne, care forma baza de susținere a șarpantei acoperișului. Pivnițele nu aveau pod iar fumul din vatra liberă ieșea de sub acoperiș.

O tradiție pentru Vâlcea, atestată documentar începând cu secolul al XIX-lea, este fierberea țuicii din prune. După ce se coceau, prunele se scuturau cu prăjina, se depozitau în vase mari de lemn, unde fermentau adăpostite sub șopruri sau perdele. Pentru a fi distilate, prunele fermentate erau duse la cazan – instalatie amenajată sub construcții ușoare, numite poverne. Acestea erau niște construcții care reflectau ponderea pe care pomicultura o deținea în economia satelor vâlcene. Povarna era, de cele mai multe ori, o construcție simplă: 4 pari înfipti în pământ, cu un acoperiș într-o singură apă, cu instalația de distilare (cazanul) și cu întreaga incintă în care erau depozitate vasele cu prune, butoaiele pentru țuică etc. În satul Blidari, am întâlnit o povarnă ridicată în prima jumătate a secolului al XIX-lea, realizată din bârne rotunde de stejar, cioplite și încheiate la capete. Tălpile masive sunt așezate pe o zidărie de piatră de râu nelegată. Este compartimentată în două încăperi ce comunică între ele cu două uși de intrare. O încăpere este destinată pentru butiile cu prune și butoaiele pentru depozitat țuica, iar în cealaltă încăpere se află cazanul de țuică și putina de răcire. La acoperiș exista o lucarnă de evacuare a fumului.

¹⁶ Paul Petrescu, N. Al. Mironescu, *Construcții viticole din Gorj*, în *Cibinium*, 1967-1968, p. 287.

Pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, în principalele zone pomicole ale țării între care și Vâlcea, au câștigat teren construcțiile de uscare a fructelor numai prin căldură. Clădite din piatră, din cărămidă arsă ori nearsă, din bârne căptușite cu lut, ele aveau dimensiuni apreciabile și se compuneau din două compartimente – cel de jos, cu focul, și cel de deasupra, cu lesele – separate printr-un pod lucrat din scânduri lipite cu lut. În Bărbătești, Slătioara, Păușești-Otăsău s-au folosit cuptoare ai căror pereți se zideau din cărămidă nearsă sau din piatră de râu și se lipeau, apoi, cu mortar. Lemnele se introduceau pe două guri înalte de circa un metru, amenajate în partea inferioară a cuptorului. După aprinderea lemnului, gurile se înfundau. Din aceleași materiale ca și cele întrebuințate la pereți, deasupra celor două guri se executa un pod. Peste el se fixau trei-patru lese sau gratii cu fructe între care rămânea un spațiu de 20-30 cm.

În afara acareturilor care se regăseau în gospodăria propriu-zisă, pentru adăpostirea animalelor s-au amenajat în hotarele satelor vâlcene conace care constituiau adevărate gospodării, locuite însă temporar. Un conac se compunea dintr-o locuință umană și dintr-un adăpost pentru animale. Locuința se numea colibă sau hodaie și era construită după o tehnică rudimentară, de obicei din pari împlețiți cu nuiile, lipite cu pământ. Acoperișul consta din coceni, fân, resturi furajere. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, hodaiele au început să fie construite din bârne, având acoperiș de șită. Hodaia avea o singură încăpere, în colțul căreia se găsea o vatră liberă pentru foc. În fața hodaiei, în aceeași împrejurime cu ea, se află adăpostul pentru animale. Oile se țineau într-o târlă confectionată din nuiile, care avea câte o furcă de lemn (stâlp de susținere) în fiecare colț, peste care se puneau legături, iar peste acestea se așezau slime (lemne subțiri). Animalele mari se adăposteau în grajduri sau sub șopruri, executate din pereți de lemn, cu acoperiș de șită. În apropierea conacului se găseau și clăile de fân, împrejmuite cu un țarc de nuiile, care nu permitea accesul animalelor¹⁷.

O construcție interesantă, servind pe post de locuință temporară, este surla, o colibă de formă conică. Surla se găseau în număr mai mare în Țara Loviștei sau în imediata sa apropiere. Surla era formată din lemne suprapuse, așezate în picioare, la o oarecare distanță unele de altele și adunate la vârf. În raza satului Titești s-au ridicat surla compuse din 12 căpriori, uniți lateral prin 14 lați. Baza unei astfel de construcții, o forma un număr de opt tălpi pe care se sprijinea scheletul acoperit cu șindrilă de sus până jos. În vârf, surla avea o suprastructură, ca o căciulă, să nu se infiltreze apa¹⁸.

Unitatea ansamblului gospodăresc se manifestă și în alcătuirea sa din punct de vedere al materialelor și tehnicilor de construcție¹⁹. Pentru pereții anexelor gospodărești din Vâlcea, materialul tradițional utilizat cu preponderență a fost lemnul, mai ales sub formă de bârne. De altfel, există o strânsă corelație între materialul de construcție și mediul ambiental, cu formele specifice de relief, dar și cu bogățiile naturale. Este cât se poate de firesc ca în

¹⁷ Idem, *Unitate și diversitate socio-etnografică*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1977, p. 73.

¹⁸ Ion Chelcea, *Asupra surlei, ca adăpost omenesc elementar în Muzeul Satului. Studii și cercetări*, București 1970, p. 51.

¹⁹ Monica Budiș, *op. cit.*, p. 68.

Vâlcea, o regiune cu păduri și arboret din abundență, să predomine lemnul. Anexe gospodărești din pământ bătut sau chirpici s-au construit în unele sate din sudul zonei Vâlcea, în vreme ce în partea nordică s-au ridicat grajduri sau poverne cu pereții din piatră de prund, rotundă. La Căineni, piatra se folosea pentru spatele acareturilor ce adăposteau animalele, fie sterp (fără liant), fie cu mortar de var.

În ceea ce privește temelia, în funcție de o serie de factori, ca vechime a gospodăriei sau tradiția locală, în cazul anexelor gospodărești din Vâlcea se întâlnește următoarea situație:

- absența temeliei;
- așezarea tălpilor de lemn ale construcției pe bolovani mari de piatră, amplasați la cele patru colțuri;
- susținerea construcției pe furci de lemn, bătute direct în pământ;
- temelia din piatră cu structură continuă, cu sau fără liant;
- temelia din cărămidă (după al doilea război mondial).

Înălțimea temeliei varia în funcție de zonă și de configurația terenului: de la 20-30 cm până la un metru.

Tehnica cununilor de bârne orizontale (blockbau), cu o largă răspândire în arhitectura tradițională vâlceană, prezintă o mare unitate, variantele sale ținând, mai ales, de diferența între bârnele rotunde și cele cioplite. Bârnelor rotunde necioplite din lemn de stejar, fag, brad, plop, cojite ori nu, mai purtau denumirea de druiți. Tehnica bârnelor cioplite, apărută ulterior, de cele mai multe ori coexistând cu tehnica bârnelor necioplite, a cunoscut o largă răspândire la sfârșitul secolului al XIX-lea. În satele situate pe Valea Otăsăului, spre exemplu, din bârne de stejar sau plop, cioplite sau necioplite, se făceau absolut toate construcțiile, inclusiv unele magazii sau bucătării.

La bârnele cioplite a început să se bată peste ele cercuială de nuiel de salcie, plop sau alun, ca să prindă tencuiala, să nu cadă. În trecut, acestea purtau numele de grătărele; se tencuiau, iar apoi se văruiau.

Îmbinarea bârnelor la colțurile construcțiilor bătrânești poartă patru denumiri: în cheie, în frânghiu, în crestez, în coadă de rândunică. „La cheotoare, capetele bârnelor rotunde rămăneau aparente, în exterior, iar la cele cioplite, cheotoarea era dreaptă. Erau și îmbinări în formă de coadă de rândunică (săbiat, cap la cap). Capul bârnelor se cioplea în piez, să se facă scob, în care se băga capul altei bârne”²⁰.

Acoperișul are un rol important în adaptarea construcției la condițiile mediului natural, în asigurarea rezistenței și durabilității acesteia. Formele tradiționale ale acoperișului locuinței din Vâlcea, rezultat al unei îndelungate experiențe, au fost preluate, în genere, și de construcțiile anexe. Predominant este acoperișul în patru ape, cu diferite înclinații ale pantei, condiționate de factorul geografic, urmat de cel în două ape; la polate sau șopruri, forma acoperișului este într-o apă. Învelitorile erau realizate din șindrilă. Aceasta se bătea prin așezarea a trei șite una peste alta, decalate la un sfert din lățime. Șindrila (șița) se făcea din lemn de brad sau fag și avea lungimea cuprinsă între 60-75 cm, iar lățimea între 6-12 cm. La Slătioara, șița ascuțită la vârf se numea țap, iar cea în coadă de rândunică-floare. Grinda inferioară de la baza

²⁰ Informator Gheorghe Daneș, 83 de ani, satul Căinenii Mici.

șarpantei, în care se prind căpriorii, poartă denumirea de talpă, coș, legătură sau vântură, în vreme ce grinda superioară se numește coamă, comar, legătură, culme de sus sau cunună. Căpriorii se prindeau în trecut în cuie de lemn, iar apoi, în cuie de fier (țigănești). Numărul și lungimea lor varia în funcție de lungimea construcției.

Sursele de apă potabilă construite în vatra satului au ținut cont de natura acestuia, de mărimea și de puterea economică a fiecărei familii în parte. Două sunt categoriile de fântâni din vatra satului: cele de folosință comună, realizate fie de obștea satului, la intersecția unor drumuri principale, fie de anumiți săteni, pentru cinstirea memoriei înaintașilor, și fântâni particulare; acestea din urmă erau construite spre șosea, cu posibilități de alimentare din drum, prin practicarea, în gardul împrejmuitoar, a unei porțițe sau a unui pârliaz. În decursul timpului s-au cristalizat trei tipuri de asemenea construcții, și anume: știubeiul simplu, știubeiul cu cumpănă și fântânile cu roată.

Știubeiul simplu era realizat prin săparea unei „zăcători”, de formă pătrată ori rotundă, la 1-2 metri adâncime, la nivelul solului, având un rând de ghizduri de lemn. Știubeiele cu cumpănă, majoritare în sat, aveau următoarele elemente: „zăcătoarea”, realizată până la apă din ghizd rotunde (obezi) de stejar, iar sub apă, căptușite cu pietre de râu, și o furcă din stejar masiv, având la partea superioară două crăcane prin care trecea cumpănă, o treime în spate și două în față, având în spate greutate de echilibrare. De cumpănă se lega „lumânarea” dintr-o bucată sau două, prinse în balamale cu cioc. De „lumânare” se prindea găleata (vadra, ciutura), prevăzută cu o grilă de lemn sau fier, pentru a împiedica animalele să bea direct din ea. Inconvenientul acestui tip de instalație pentru scos apa rezultă din faptul că întreaga construcție nu poate fi acoperită. Astfel, au apărut fântânile cu roată, de dimensiuni mai mici, care puteau fi construite sub acoperiș. Acest tip de instalație este alcătuit din : „zăcătoare” și două furci din lemn, prin care trece un ax, pe care rulează un lanț cu una sau două găleți. Acționarea axului se face cu ajutorul unei roți. În hotarul satului, cea mai remarcabilă realizare este „fântâna cu cai”. Realizare de excepție în sistemul constructiv al lemnului la români²¹ aceasta era formată din următoarele elemente: zăcătoare sau visteria (numită și bârâcea, în zona Drăgășanilor), o groapă dreptunghiulară, de obicei necăptușită în interior (sub apă), loazbele la suprafața, fruntarul la fațadă și blănile laterale, terminate sub formă de capete de cai.

Împrejmuirea gospodăriilor din Vâlcea a fost realizată în timp din diferite materiale și în diferite tehnici. În zona montană, au existat gospodării fără împrejmuiți sau despărțiți prin terenuri cultivate. S-au folosit gardurile naturale din mărăcini, din nuietele împletite, din uluci de anine și din lați de stejar. În privința gardurilor din mărăcini, se folosea următoarea tehnică: parii se băteau la distanțe de 50-60 cm și mărăcinii se împleteau orizontal, cu mâna, uneori și vertical sau se bătea câte un par de salcie din metru în metru, se puneau mărăcinii cu furca de lemn, iar deasupra un pleter de nuiete. În secolul al XIX-lea se făceau garduri din pari lați și groși de 15-20 cm, făcuți cu securea și

²¹ Andrei Pănoiu, Un sistem constructiv al lemnului în Oltenia. Studii și comunicări. Etnografie, Craiova, 1974, p. 12.

împlețiți, sus, cu 4-5 rânduri de nuiiele²². Fațadele gospodăriilor erau lucrate îngrijit, gardul fiind realizat din ulucă, astfel: se înfigeau pari din doi în doi metri, se fixau două rânduri de lați și se bătea uluca vertical; ea era de cele mai multe ori „lucrată” la partea superioară.

Accesul în gospodărie se făcea prin intermediul porților cu două intrări – pentru oameni și pentru animale sau atelaje. Erau construite din lemn de stejar, batanții fiind construiți din blăni masive, dar și din lați jucați în formă de horă sau redând diferite motive geometrice. Întreaga poartă era acoperită, acoperișul din șindrilă fiind la început în patru ape, iar ulterior, în două ape. Au existat și porți simple, fără acoperiș, numai din stâlpi. Pe valea Luncavățului a apărut un tip de porți joase, ai căror stâlpi erau sculptați și care se terminau în vârfuri ascuțite.

Împreună cu locuința, gospodăria se instituie ca un cadru creator și consumator al întregului proces de civilizație și cultură ale unei comunități rurale (pe plan restrâns), al culturii și civilizației întregului popor (în sens lărgit). Civilizația și cultura, întregul mod de viață al unui popor s-au creat, consumat, revitalizat și perpetuat în sânul locuinței, al gospodăriei și al așezărilor repartizate la nivelul întregii țări. Factorul dinamizator care, plecând de la tradiție, pe care a conservat-o, dar care a fost accesibil și la aspectele novatoare a fost micro sau macrofamilia, oamenii care au populat locuințele, gospodăriile și așezările respective²³. Aceasta a fost cea care a respectat permanent legătura între tradiție și contemporaneitate.

Summary

The household

The main reason of the cultural landscape of the traditional rural establishment, the household is a complex phenomenon, the outcome of an interaction of some main agents which determine, a new organisation of the space habituated by the humans for giving answers in an appropriate manner of the economical, social and cultural skills.

The household room is organic with the natural environment; this offers also the materials for constructions, influencing the building technologies as the architectural solutions.

The Valcea household can be supervised after these reasons: the permanent household, the temporary household and the seasonal household. At these ones are added the surrounding areas, the gate, the fountain and other main elements.

As an economical and functional reason, our traditional households are: households with an economy build by raising animals, households with an

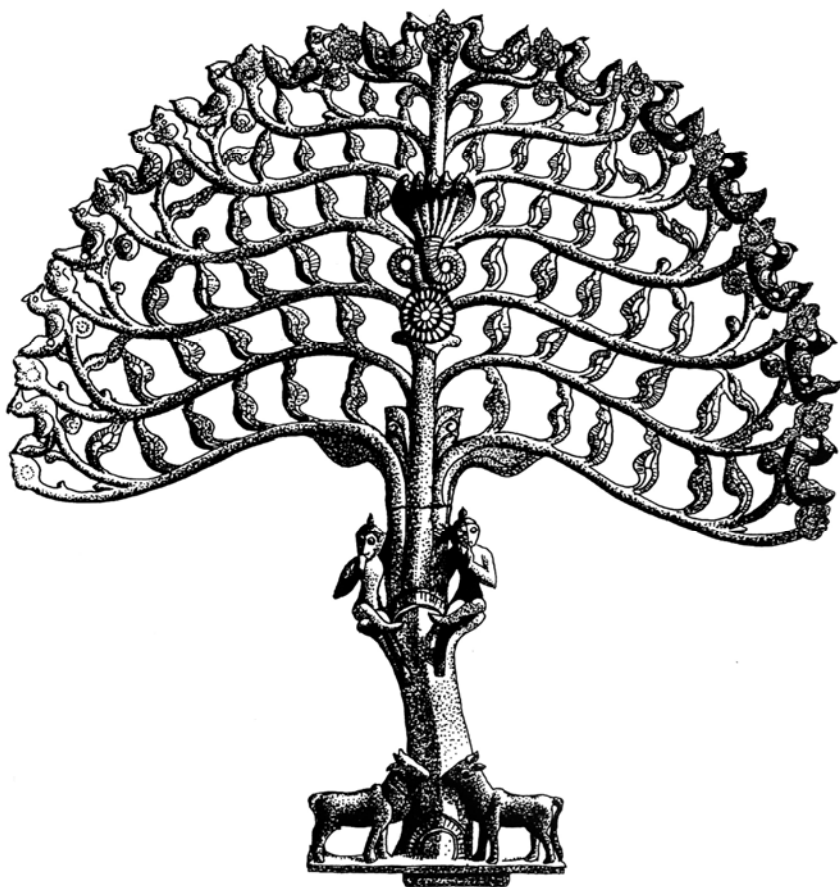
²² Ion Ghinoiu (coordonator), *Atlasul Etnografic Român. vol. 1. Habitatul*, Ed. Academiei Române, București 2003, p. 93.

²³ Monica Budiș, *op. cit.* p. 27.

economy build by agriculture and raising animals, households with an economy build by raising animals and viniculture, and households with a mixt economy (more tnah two goals).

Relația OM-ARBORE în cultura orală tradițională

Luiza Barcan
har2000ro@yahoo.com

Arborele cosmic - statueta de bronz India secolul al XIV-lea

Aproape toate genurile creației orale tradiționale abundă în imagini și simboluri ale lemnului. Desigur, prezența acestora nu este deloc întâmplătoare. Aprofundând textele de factură orală ale liricii ori ale epicii tradiționale românești, descoperim la tot pasul lemnul sau arborele, în diferite ipostaze, ca motive ordonatoare ale vieții, ale universului, ale micro și macrocosmosului, ca punte de legătură între pământ și cer.

Relația – organică am putea spune, fără teamă de a greși – dintre om și lemn ca materie vie, dintre om și arborele ce-i dublează existența, este reflectată în imagini literare de o inegalabilă frumusețe și profunzime, izvorâte din rosturile spirituale ce guvernau lumea tradițională. Inventarierea și studierea comparată a acestora ar contribui, credem, la consolidarea unei perspective contemporane asupra ansamblului de mentalități tradiționale legate de relația om-lemn, om-arbore. De altfel, legătura organică dintre ființa umană și lemn ca materie primordială se regăsește nu doar în creația orală, ci și în mărturiile meșterilor populari, sădirea, recoltarea și prelucrarea arborilor fiind însoțite de ritualuri bine consolidate și respectate cu religiozitate de-a lungul veacurilor. Mai mult decât atât, lemnul copacilor ori copacii ca atare sunt pe rând substitute ale omului sau însoțitori ai acestuia în ritualurile de trecere, așa cum relevă nenumărate mărturii literare orale de largă circulație. Asupra cauzelor care determină profunda relație, mergând uneori până la identitate, între om și lemn, ne vom opri în rândurile următoare.

În numeroase texte de factură orală, dar și în ritualurile tradiționale, întâlnim pe de o parte motivul lemnului în starea lui naturală, respectiv arborii de felurite esențe, mulți fructiferi (mărul, părul, alunul etc.), dar și arbori specifici pădurilor din spațiul nostru geografic (bradul, teiul, plopul, salcia etc.), fiecare dintre ei având o funcțiune practică precisă și însoțindu-l pe om în ciclul vieții. Pe de altă parte, lemnul este valorificat artistic în cel puțin trei ipostaze culturale: mitică, rituală și poetică.

Fără îndoială, sursa cea mai importantă, atât a prezenței lemnului ca motiv în literatura tradițională, cât și a ansamblului de mentalități legate de relația om/lemn, o constituie textele sacre ale principalelor doctrine religioase cunoscute în ansamblul lor sau doar fragmentar în zilele noastre¹. De aceea, punerea în valoare a surselor culte, în măsura posibilității identificării lor, credem că ar aduce necesare clarificări ale prezenței motivului lemnului în creația orală din spațiul românesc.

Lemnul și omul; împreună încă din Cartea Facerii

În mod obișnuit, considerăm lemnul a fi un material a cărui existență depinde în mod direct de arborii din care este el debitat și prelucrat. În viziune tradițională, însă, lemnul este un material primordial, relația dintre lemn și arbore fiind echivalentă cu cea dintre esența unui lucru și aparența sub care se prezintă simțurilor acel lucru. Filozofii greci ai Antichității considerau lemnul a fi materia primă prin excelență², iar alchimiștii îl puneau pe același plan cu *eterul primordial* (*quinta essentia*) din care Logosul a alcătuit la facerea lumii cele patru substanțe primordiale: pământul, apa, aerul și focul. Din această cauză, lemnul ca material fizic are o conotație simbolică deosebit de importantă,

¹ În prima versiune a textului Bibliei de la București, de la 1688, se cuvine a observa că pretutindeni în Geneză cuvântul *pom*, pe care-l întâlnim în versiunile mai recente, apare ca *lemn*. Mai precis, în versiunile mai noi, cuvântul *lemn*, desemnând una dintre primele forme ale Creației lui Dumnezeu, este înlocuit prin *pom*, de unde și identitatea lemn-pom sau lemn-arbore manifestată în oricare dintre textele de circulație orală.

² Aristotel folosea termenul de *lemn* – în grecește *hyle* – pentru a numi materia primordială din care a fost alcătuită lumea. În vorbirea curentă a grecilor antichi, *hyle* însemna *lemn*, *material*, *pădure*. (Bailly, Anatol, "Dictionaire Grec-Français", Hachette, Paris, 1984).

întruchipând o calitate spirituală fundamentală, aceea de a fi *materia plastică universală*³.

Lemnul apare ca material încărcat cu conotații ființiale⁴ încă de la Facerea Lumii, așa cum ne-o relevă, în câteva versete de o importanță majoră, însuși textul Genezei din Vechiul Testament. Iată primul moment al existenței arborelui: după apariția Luminii și despărțirea ei de întuneric, după separarea apelor de uscat, în cea de a treia zi a Creației, Dumnezeu scoate din pământ iarba și arborii: *Și a spus Dumnezeu: „Să rodească pământul iarbă verde, care să semene sămânță după felu-i și asemănarea-i și **pom roditor** (s.n.) purtător de fruct, a cărui sămânță să fie cuprinsă într-însul, după felu-i pe pământ. Și s-a făcut așa*⁵. A doua notare a prezenței arborelui se leagă strâns de ziua a șasea a Creației, când Dumnezeu face om după chipul Lui: *Și Dumnezeu a spus: Iată v-am dat toată iarba purtătoare de sămânță de semănat, care se află pe întreg pământul, și **tot pomul** (s.n.) care are în el fruct cu sămânță de semănat, ca să vă fie spre mâncare*⁶. În capitolul 2 al Genezei, în grădina raiului, se definitivează legătura om primordial–arbore: *Și a făcut Dumnezeu să răsară din pământ pomi frumoși la vedere și cu roade bune de mâncat, și pomul vieții în mijlocul raiului, și pomul cunoștinței binelui și răului* (versetul 9), apoi: *Și i-a poruncit Domnul Dumnezeu lui Adam spunându-i: Din toți pomii din rai poți să mănânci, din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mănânci; în ziua când vei mânca din el, de moarte vei muri* (versetele 16,17)⁷. Cum prea bine știm, ispitită de șarpe, Eva mușcă din fructul arborelui interzis și îl ispitește la rândul ei pe Adam să guste din acel fruct, dobândindu-și astfel amândoi conștiința nudității, izgonirea din rai și, în final, moartea⁸.

Nu putem nicidecum trece cu vederea motivul biblic la rândul său al Arborelui lui Ieseu: *Și va ieși un lăstar din tulpina lui Ieseu și se va deschide o floare în vârful ei, și pe ea se va odihni sufletul Domnului* (Isaia, XI, 1-3). Acesta este de fapt arborele seminției din care va descinde Hristos, în genealogia sa pământească, ieșind din coapsa unui personaj culcat.

³ „Comparată cu un arbore, *materia prima* nu este altceva decât arborele lumii (...). El este cel care se află la originea materiei Operei” (Burckhardt Titus, „Alchimia, semnificația ei și imaginea despre lume”, ed. Humanitas, București 1998, p. 64).

⁴ O etimologie mai veche, care este astăzi contestată de unii lingviști, susține că termenul grecesc *hyle* ar proveni din radicalul indo-european **bhu* = a fi. (Ioanidu G., „Dikționarul elino-românesku”, vol.II, 1869).

⁵ „Biblia lui Șerban Cantacuzino din 1688”, publicată în Monumenta Linguae Dacoromanorum, „Dumnezeiasca scriptură, veche și nouă, Facerea”, în Biblia 1688, pars I, Genesis, Iași, 1988, cap.1, versetul 11, p. 167.

⁶ Idem, versetul 29.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Interesant de observat că în multe reprezentări de factură populară (icoane pe sticlă), fructul interzis este mărul, acesta devenind emblema rodului care a condus la cădere cuplul primordial. Mai mult, și extrem de interesant, găsim o posibilă imagine a ispitirii Șarpelui-Satan în basmul românesc „Nucul de Aur”, unde ficiorul vădanei pornit în căutarea zânei – soții dezleagă din blestem o fată transformată în capră și un oraș transformat în stâncă, după care o babă îl năimește cu două mere frumoase și dulci pe care ficiorul doar le despică cu paloșul, fără a gusta din ele. Dar chiar și așa, el refăce blestemul pe care tocmai îl dezlegase. Orașul redevine stâncă, iar fata, capră. (Birlea Ovidiu, „Antologie de proză populară epică”, Editura Pentru Literatură, 1966, vol.I).

Nu doar în Vechiul Testament întâlnim această relație organică, aducătoare de viață sau prevestitoare de moarte, între om și lemn. Ea apare în toate culturile, încă din cele mai vechi timpuri. Jurgis Baltrusaitis face un întreg inventar al imaginilor, fie ele vizuale, fie literare, unde elementul vegetal, plantă sau arbore conviețuiește strâns cu cel antropomorf sau zoomorf, stabilind și sursele acestor imagini⁹. Reținem foarte strania imagine a arborelui „wac-wac” prezentă pe diferite meridiane, în diferite culturi. Poveștile arabe din secolul al VIII-lea, de pildă, vorbesc despre copaci care rodesc ființe vii, unii dintre acești arbori purtând pe ramurile lor, ca pe fructe, capetele fiilor lui Adam. Când se face seară, ei strigă „wac-wac” și înalță imnuri către Dumnezeu. Sursa acestora e îndepărtată în spațiu, ea aflându-se în legende chineze pe care autorul citat le enumeră¹⁰. Evul Mediu oriental și apoi, prin contaminare, și cel occidental este plin de astfel de imagini ce ar merita, fiecare în parte, o analiză separată.

Pentru a sublinia încă o dată permanenta legătură dintre lemn și om, dar și atributul de materie vie adăugat lemnului, aducem spre exemplificare un alt basm românesc încărcat de stranii simboluri: „Tei-Legănat”¹¹. În această poveste, niște oameni bătrâni, care nu puteau avea copii visează că trebuie să aducă în casă primul obiect ce le va ieși în cale în ogradă dis-de-dimineață, apoi să scalde și să lege de acel obiect până ce el va deveni ființă omenească. Primul lucru ivit în față unchișului este un lemn de tei. Legănat, acesta se transformă într-un copil năzdrăvan, cu puteri miraculoase, care coboară la iad spre a se confrunța cu demonii întinericului pe care-i biruiește. Pentru o vreme însă, Tei-Legănat este înfrânt și sechestrat în lumea subpământeană de chiar frații săi de cruce. Ieșirea eroului în lumea de sus are loc în noaptea de Paști, deloc întâmplător, când, ajutat de un păr ce iese el însuși la Lumină, Tei-Legănat revine la locul și la rostul său, restabilind dreptatea. Oare acest basm, evident creștin, nu comprimă cu mijloacele proprii viziunii populare și cu limbajul specific basmului oral trei momente cruciale din istoria mântuirii: Nașterea miraculoasă, Coborârea la iad a Mântuitorului și Învierea Sa?

Ipostaze ale lemnului/arborelui în doctrinele tradiționale

Poate cea mai răspândită imagine a lemnului este ipostaza sa de Arbore sacru. Studiile lui Mircea Eliade disting șapte grupuri de imagini ale „cultelor vegetației: ansamblul **piatră-arbore-altar** (Australia; Indochina-China-India; Fenicia-Egeea); **arborele-imagine** a Cosmosului (India; Mesopotamia; Scandinavia); **arborele-teofanie** cosmică (Mesopotamia; India; Egeea); **arborele-simbol al vieții**, al fecundității inepuizabile, identificat cu izvorul nemuririi, **arborele-centru** al lumii și *suport* al Universului (la altaici, la scandinavi etc.); **legături mistice** între arbori și oameni (arbori antropogeni; arborele ca receptacol al sufletelor strămoșilor; căsătoria arborilor; prezența arborilor în ceremoniile de inițiere etc.); **arborele-simbol al reînvierii** vegetației, al regenerării, al primăverii și al „regenerării” anului (de pildă, „Maiul”

⁹ Baltrusaitis Jurgis, „Evul mediu fantastic”, Ed. Meridiane, București, 1975, capitolul IV – „Arabescuri fantastice”.

¹⁰ *Op. cit.*, pp. 170-171.

¹¹ Bîrlea Ovidiu, *op. cit.*

etc.)¹². Pare inutil să subliniem că aproape toate aceste grupuri de imagini se regăsesc într-o formă sau alta în literatura populară. Adăugăm aprecierea cât se poate de justă a lui Mircea Eliade: „Întâlnim arbori sacri, rituri și simboluri vegetale în istoria oricărei religii, în tradițiile populare ale lumii întregi, în metafizicile și misticile arhaice, ca să nu mai vorbim de iconografie și arta populară”¹³.

Despre complexul de simboluri și imagini legate de **Arborele Lumii**, în relație imediată cu **Arborele Științei Binelui și Răului**, s-au pronunțat specialiști de seamă în doctrinele tradiționale. Bunăoară, René Guénon dedică mai multe studii acestui subiect. Legătura primordială, prezentă în proiectul divin încă de la Facerea Lumii, între lemn și cruce, este cu limpezime detaliată în capitolul „Arborele din mijloc” al lucrării intitulate „Simbolismul crucii”¹⁴. Ideea cea mai importantă care se desprinde din acest capitol este îngemănarea în **Arborele Sefirotic** din Kabbala ebraică a Arborelui Vieții, postat în mijlocul imaginii și străjuit de-a dreapta și de-a stânga de ramurile Arborelui Științei Binelui și Răului, așa cum, în momentul sacrificiului mântuitor al lui Hristos, crucea Lui este străjuită în dreapta de crucea tâlharului bun și în stânga de cea a tâlharului rău. Analogia nu este deloc întâmplătoare, având în vedere că, o legendă a crucii din Evul Mediu spune că lemnul crucii ar proveni din Arborele Științei Binelui și Răului, crucea transformându-se astfel din instrument al căderii în instrument al mântuirii. Nu întâmplător, în iconografia creștină, la baza crucii Mântuitorului este figurat un craniu, craniul lui Adam, despre care se spune că ar fi fost îngropat pe Golgota (Muntele Căpățânii).

Arborele axial sau arborele ca *axis mundi* este de asemenea un motiv prezent în toate culturile și credințele. Gilbert Durand semnalează prezența lui în cele mai arhaice locuri sacre: centrele totemice australiene, templele primitive semitice și grecești, hinduse sau pre-hinduse. Mai mult, Durand face observația că: „Imaginea pomului se prezintă întotdeauna sub dublul aspect de rezumat cosmic și cosmos verticalizat”¹⁵.

Datorită prezenței lui în marile culturi și religii ale lumii, **arborele cosmic** este la rândul său subiectul multor cercetări. Mircea Eliade amintește că în cele mai vechi texte ale tradiției indiene Cosmosul este înfățișat ca un arbore uriaș. În „Upanișade”, Universul e un „**arbore răsturnat**”, având rădăcina împlântată în cer și ramurile întinse deasupra întregului pământ, iar în „Bhagavad-Gītā”, arborele cosmic ajunge să exprime nu numai universul, ci și poziția omului în lume (smochinul Asvattha, cu rădăcina în sus și ramurile în jos, ale cărui frunze sunt imnurile vedice)¹⁶.

Regăsim uneori explicit, alteori în forme subtile, aceste imagini și în creația noastră orală.

¹² Eliade Mircea, „Tratat de istorie a religiilor”, Ed. Humanitas, 1992, cap. VIII, „Vegetația. Simboluri și rituri ale reînnoirii”, p. 253.

¹³ Eliade Mircea, *op. cit.*, p. 251.

¹⁴ Guénon René, „Simbolismul crucii”, ed. Aion, Oradea, 2003, cap. IX.

¹⁵ Durand Gilbert, „Structurile antropologice ale imaginarului”, Ed. Univers, București, 1977, Capitolul „De la dinar la baston”, p. 425.

¹⁶ Eliade Mircea, *op. cit.*, pp. 258-259.

Lemnul de trebuință

În creația românească orală, paradigma lemnului cunoaște o mare bogăție, iar lemnul este „carnea” și spiritul arborelui deopotrivă. Nici când această materie nu e lipsită de viață, nici măcar când, din rațiuni practice ori ritualice, arborele e tăiat. Relația inseparabilă om-arbore se stabilește la toate nivelurile, de la cel pragmatic la cel simbolic. E demult un loc comun afirmația că „românul e frate cu codrul”, dar nu ni se pare deloc de neluat în seamă faptul că, trăind într-o civilizație a lemnului, din cele mai vechi timpuri, trăitorii în spațiul carpatin au valorificat această materie în toate felurile cu putință. Omul premodern a trăit, de voie-de nevoie, în comuniune cu natura și, implicit, cu pădurea care i-a fost adăpost, sursă de trai, prilej de meditație și de creație. Omul tradițional pare să fie înrudit cu arborele, iar viețile lor se arată adesea inseparabile: „Ulm-mi este verișor, / Iar stejarul frățior, / Că la vreme și la zor / Mult mi-a fost dăruitor”¹⁷.

Între confecționarea obiectelor de uz cotidian sau liturgic, construcția de case și de biserici din lemn (începând de prin secolul al XVII-lea) și transfigurarea lemnului în motiv literar, prezentă în epica și lirica orală, nu pare să existe nici un clivaj. Natural sau cultural, lemnul face parte din existența terestră, dar, așa cum o relevă numeroase mărturii orale și ritualuri de trecere, și din cea a lumii de dincolo, a lumii nevăzute, de unde vin nou-născuții și unde pleacă cei răposați¹⁸. Există un lemn văzut, palpabil, concret, definibil și un lemn mitic, provenit din transcendent, cu o funcție simbolică la fel de precisă ca și cea pragmatică. Vom prezenta în acest sens două exemple din două genuri literare diferite, din lirica și din epica populară. Funcția pragmatică a lemnului apare prezentată astfel într-o poezie populară : (...) „Mi-a dat ulmul roate mici / și măciuci pe la voinici. / Iar stejarul mi-a tot dat / Fus de moară, stâlp de vad / și vreo patruzeci de pari / Pentru spete de tâlhari”¹⁹. Aspect deloc de neglijat, omul tradițional cunoaște cu precizie rostul și utilitatea fiecărei esențe. Folosește lemnul, dar în același timp se simte dator față de el să-i mulțumească versificat pentru ajutor, într-o creație care nu mai are de-a face cu contingentul²⁰. În schimb, funcția mitică a arborelui apare deslușit într-un basm: „Nucul de Aur”. Era acesta un arbore uriaș, ale cărui ramuri mergeau până în văzduh și nimeni nu-i putea culege rodul. Doar feciorul unei văduve se încumetă să urce până în vârf, și urcușul durează trei ani, iar la capătul lui eroul găsește o casă pe vârful nukului, casa din văzduh locuită de trei zâne. Ni se pare evident că avem aici de a face cu o imagine a Arborelui cosmic, prezentă în majoritatea tradițiilor. Și ca să rămânem pe tărâmul epicii orale, tot un lemn, cel de tei, de astă dată, îndeplinește o funcție ritualică și simbolică atunci când un ciot al acestei esențe, legănat și scăldat, devine prunc năzdrăvan și apoi

¹⁷ „Cu cît cînt, atîta sînt”, antologie de poezie populară îngrijită de Ovidiu Papadima, Ed. Minerva, București, 1987.

¹⁸ Vom avea în vedere să cercetăm în paralel textele de factură orală cu ritualurile de trecere descrise și cercetate de etnologi de seamă, precum Simion Florea Marian sau Ion Ghinoiu.

¹⁹ Teodorescu G.Dem., „Poezii populare române”, Ed. Minerva, 1985, vol. II, p. 21.

²⁰ Importanța lemnului în existența tradițională și legătura lui organică cu omul, mergând până la identitate, sunt evidente dacă punem la socoteală faptul că nu cunoaștem mărturii orale în care țaranul să mulțumească, de pildă, animalelor care-l hrănesc, la fel de vii ca și lemnul.

erou exemplar²¹. Într-un alt basm, „Voinic de codru”, Făt-Frumos se naște miraculos într-o pădure deasă unde se rătăciseră părinții lui cu ani buni în urmă. Mama eroului rămâne grea cu el la un an de la moartea bărbatului ei, iar pruncul se naște într-o noapte când Hristos și Sfântul Petru, călători pe pământ, ajung în acea pădure. Ei vor fi nașii nou-născutului pe care-l botează Voinic de Codru, dându-i și puteri neobișnuite (smulge arborii din rădăcină, ucide zmei). Din această narațiune s-ar putea desprinde ideea că nașterea în codru, topos mitic în basmul respectiv, este miraculoasă, conferă atribute speciale eroului și facilitează conjuncția dintre immanent și transcendent, adică hierofania, cum ar spune Mircea Eliade.

În lirica orală, cel mai des întâlniți arbori sunt mărul, părul, teiul, bradul, plopul, ulmul, alunul, salcia. În cazul fiecăreia dintre aceste esențe se poate inventaria un întreg corpus de imagini, trecerile de la ipostaza de lemn natural la cea de lemn cultural fiind uneori subtilă. Aducem spre exemplificare un text liric de mare profunzime: „Teiul și Bradul”²². Cei doi arbori își dispută importanța în viața omului: „Două lemne crude / Către râul Lotru / Se sfădesc în codru. / (...) / Bradul surpa teiul, / Cinstea micșorându-i / Și astfel zicându-i: / - Teiule, teiule, / Scurtule, grosule, / Și burdufosule, / Dă-te într-o parte, / Că tu nu ai cinste / Să-mi stai înaintea. / Nalta mea tulpină / Cine sunt mă spune / Și te poci supune;” Starea naturală a lemnului e succint prezentată în chiar cuvintele pe care bradul le adresează teiului mai departe: „Că eu vara, iarna, / Stau în codru verde, / Frunza-mi nu se perde”. Iar apoi, urmează trecerea subtilă la starea de lemn cultural, cu funcție ritualică: „Pe mine mă pune / Pe la nunți în frunte / Cu podoabe multe. / Domnii și-mpărații / Mă pun la paradă / Pe uliți mireadă;”. Iar în versurile următoare, o altă funcție, cea practică, decurge și ea din lauda bradului: „Mă face și scânduri / Să aștern palate, / Case luminate”. În încercarea de a umili teiul, bradul vorbește mai întâi despre starea naturală a fâtatului său atât de disprețuit, teiul: „Iar ție, în vreme / De o brumă mică, / Toată frunza-ți pică”. Nici rostul pragmatic al lemnului de tei nu pare să fie mai de soi, în viziunea bradului: „Și meșteri de vine, / Troci, lopeți te face / La case sărace!”.

Replica Teiului vine însă zdrobitor și asistăm aici la o transfigurare culturală pe cel mai înalt nivel a unei esențe de arbore: „ – Bradule, bradule, / Mândrule, naltule, / De surda îți lauzi / Neamul, rădăcina, / Frunza și tulpina; / Că eu totdeauna / Am să port în lume / Mai de cinste nume / (...) Icoane mă face / De mă ipsosește / Și mă zugrăvește, / Și pe mine scrie / Cu văpseli frumoase / „Isuse Cristoase” / La care se-nchină / Noroade și gloate, / Neamurile toate.” Astfel, teiul pune în valoare trecerea sa de la arbore natural la lemn cu înaltă funcție rituală și spirituală, prin intervenția artistică a iconarului prezent fără a fi numit în acest text.

Fără să fi făcut o statistică a prezenței motivului bradului în literatura orală, credem că el este cel mai des întâlnit, cel puțin în lirica tradițională. Numeroase sunt textele și variantele acestora unde bradul personificat e actant al riturilor de trecere, motiv central și personaj tragic. Soarta bradului se îngemănează cu destinul tânărului răposat înainte de a se fi căsătorit. Tăiat, împodobit cu încrustături în carnea trunchiului său, apoi așezat la capul mormântului tânărului plecat în lumea de dincolo, bradul devine mirele sau

²¹ Basmul „Tei-Legănat” în Bîrlea Ovidiu, *op. cit.*

²² Teodorescu G. Dem, *op. cit.*, pp. 19-20.

mireasa mortului nenuntit: „Și pe min' m-or pus / Cu cetina-n sus / Să-i fiu pom de-ajuns; / Cu cetina-n deal / Să-i fiu pom amar; / Cu cetina-n prag, / Să-i fiu pom dă veac; / Apoi mă-nflorără / Tăt cu viorele, / Că le-am făcut jele, / Cu flori din izlaz, / Plâns mult și năcaz”²³. Există mărturii lirice de mare frumusețe ale bradului smuls din starea lui naturală, ca să devină substitut al marelui mortului fără de nuntă, când lemnul își înțelege și acceptă condiția: „Bradule, bradule, / De ce te-ai lăsat / De mi te-or tăiat? / - Cum nu m-oi lăsa? / Că tânăr voinic / Se bagă-n pământ / (...) Cum nu m-oi lăsa? / Că pe min' mă-nflor / Cu jele și dor.”²⁴. Alteori însă, bradul își deplânge soarta și jelește împrejurarea când a fost mințit de voinicii care l-au tăiat²⁵. Ei i-au promis o nouă viață, dar de fapt l-au sortit să treacă ca mire al mortului nenuntit pe tărâmul de unde nu este întoarcere: „Eu dacă știam / Nu mai răsăream, / Eu dac-aș fi știut, / N-aș mai fi crescut. / Când m-au doborât, / Pe min' m-au mințit, / C-au zis că m-or pune / Zână la fântână, / Călători să-mi vină. / Ș-au zis că m-or pune / Tălpoaie de casă, / Să mă șindrilească / Dar ei că m-au pus / În mijloc de câmp / La cap de voinic, / Căinii să-i aud.”. Jelania este de trei ori reluată și de fiecare dată în relație directă cu minciuna rituală care l-a îmbunat pe „bradul cel pocit” să se lase tăiat. Durerea arborelui personificat izvorăște tocmai din speranța lui că, după tăiere, urma să fie sortit unui alt tip de existență, nu morții: „Și când m-au tăiat, / Ei m-au îmbunat / Că ei mă sădesc, / Nu mă secuiesc”. Tot în poezia culeasă de Brăiloiu în Oltenia apar alte două imagini deloc de neglijat. Una dintre ele se referă la ritualul care însoțește tăierea arborelui²⁶: „Ei când au venit, / Jos au hodinit / Au ingenuncheat / De-amândoi genunchii / Și s-au înclinat, / Iar s-au sculat, / Cu securi au dat, / Jos m-au doborât”. Această imagine exprimă convingător relația arhaică om-arbore. Pentru ca tăierea pomului să nu fie o crimă fără rost, ci un act ritualic cu sens, omul tratează lemnul ca pe o ființă vie. Când e smuls din starea lui naturală, doar așa poate lemnul să dobândească un nou statut, o nouă viață, inseparabilă de cea a omului. Tăind arborii, omul tradițional civiliza lumea unde trăia, nu o sărăcea și nu o distrugea. Tăierea fără de rost a lemnului pare exclusă dintre mentalitățile tradiționale.

O a doua imagine, la fel de interesantă, prezentă în textul acesta, se referă la simbolismul părților arborelui²⁷. Trupul acestuia se aseamănă trupului voinicului răposat, așa cum metaforic o sugerează finalul poeziei, iar cele trei

²³ Poezie din comuna Muncelul Mare, județul Hunedoara, în Papadima Ovidiu, *op. cit.*, p. 385.

²⁴ Idem, pp. 386-387.

²⁵ Ibidem, pp. 387-388, poezie culeasă de C.N. Brăiloiu în Oltenia.

²⁶ Știm din mărturiile culese de la cioplitori tradiționali că recoltarea lemnului se face doar în anumite momente ale anului, respectiv când arborii nu sunt în vegetație, luna februarie fiind cea mai potrivită și, de preferat, pe lună plină. Mai mult, tăietorul îndeplinea în vechime un ritual prin care își cerea iertare pomului tăiat.

²⁷ În foarte interesanta lucrare a lui Annick de Souzaenelle, „Simbolismul corpului uman”, discipola lui René Guénon stabilește în trei dintre capitolele lucrării analogii convingătoare între trupul omenesc și cel al arborelui. E vorba despre capitolele: „De la spadă la Pomul Vieții, Binele și Răul”, „De la Pomul Vieții la Arborele Sefirot-urilor” și „De la Arborele Sefirot-urilor la schema corporală”. Cert este însă că atât timp cât vorbim despre o *inimă* a arborelui, identitatea om-arbore nu va fi niciodată doar o simplă metaforă.

părți constitutive ale pomului, rădăcina, tulpina și coroana, respectiv picioarele, trunchiul și capul trec prin același ritual de purificare ca și trupul mortului: „Și ei m-au mințit / Că m-au secuit, / Jos la rădăcină / Cu fum de tămâie / Mai pe la mijloc / Chiți de busuioc / Tot milă și foc, / Sus la crângurele / Chiți de ochșele, / Tot milă și jle”.

Din perspectivă poetică, lemnul este prezent în numeroase creații orale, dintre care vom aminti doar baladele de haiducie, cântecele de dragoste și doinele. Fiecare dintre acestea se pretează la o analiză separată și detaliată. Frățietatea voinic-codru este exprimată poetic adeseori. Iată doar un singur exemplu: „Codre, codre înfrunzit, / Codre frumos înverzit, / Ține-mă-n tine ferit, / Cu frunză acoperit. / Codre, vei avea păcat / Cumva, de mă-i da legat, / Că nimic nu ți-am stricat, / Nu mă știu de vinovat; / Că-n tine de când intrai, / Numai o cracă tăiai, / Armele de-mi atârnai”²⁸. În textul acesta, voinicul îi aduce totuși un „reproș” codrului: că iarna, când își pierde frunza, îi descoperă pe haiducii ascunși în el. Un cântec pentru salcie, făcând aluzie la moarte, are pure valențe poetice: „Te lasă, te lasă, / Salcie pletoasă, / Să te-apuc cu mâna, / Să-mpletesc cununa, / S-o port totdeauna. / Te lasă, te lasă, / Salcie pletoasă, / Să te bată vântul, / Să săruți pământul, / Să-mi umbrești mormântul”²⁹.

Lemnul ni se înfățișează ca un factor ordonator al vieții tradiționale, atât ca materie, cât și prin semnificația lui culturală. Nu de puține ori, arborele apare explicit sau doar sugerat ca punte de legătură între pământ și cer, ca o axă pe traiectoria căreia văzutul se întâlnește cu nevăzutul, fizicul cu metafizicul. De aceea, devine evident că prezența impresionantă calitativ și cantitativ a imaginilor și simbolurilor lemnului în creația orală nu este deloc întâmplătoare. Iar relația inseparabilă om-arbore transpare cu limpezime din majoritatea creațiilor orale tradiționale.

The Relationship between Man and Tree in Traditional Oral Culture

Almost all of the oral traditional creations contain plenty of images and symbols of wood. Their presence in oral literature is not at all accidentally. The wood or the tree, in various hypostases, orders life, the universe, micro and macrocosms, is a bridge relating the earth and the sky. In any traditional culture, all over the world, from the ancient times, there is an organic relation between man and the wood as a living material, between man and the tree which doubles his life. This organic relation is reflected in wonderful and full of meanings literary images. These images arise from the spiritual senses that governed the traditional world.

The comparative study of these symbols and images should contribute to the consolidation of a contemporary perspective about the traditional mentalities ensemble connected by the relationship between man and the

²⁸ Idem, vol. I, p. 285.

²⁹ Ibidem, vol II, p. 21.

wood, man and the tree. This organic relationship between man and the wood as a primordial material is met not only in oral literature but also in the traditional craftsmen testimonies, the planting, the harvest and the processing of wood being followed by old rituals, respected religiously along the time. Most of that, the wood or the trees are one by one substitutes of human being in passing rituals, as more well-known oral literary testimonies shows us very often.

Bibliografie

1. Baltrusaitis, Jurgis, „Evul mediu fantastic”, Ed. Meridiane, București, 1975, cap. IV – „Arabescuri fantastice”.
2. Bachelard, Gaston, „Psihanaliza focului”, Ed. Univers, București, 1989.
3. Bîrlea, Ovidiu, „Antologie de proză populară epică”, Editura Pentru Literatură, București, 1966, vol. I, II și III.
4. Coatu, Nicoleta, „Structuri magice tradiționale”, Ed. All, București, 1998.
5. Cognac, Maurice, „Simbolurile biblice – Lexic teologic”, Ed. Humanitas, București, 1997, cap. „Copacul, Pomul”.
6. Coulanges Fustel de, „Cetatea antică – Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei”, Ed. Meridiane, București, 1984, vol. I.
7. De Souza, Annick, „Simbolismul corpului uman”, editura Amarcord, Timișoara. 1999, traducere de Margareta Gyurcsik, capitolele „De la spadă la Pomul Vieții. Binele și răul”, „De la Pomul Vieții la Arborele Sefirot-urilor” și „De la Arborele Sefirot-urilor la schema corporală”.
8. Dinu, Valeriu, „Ipostaze ale pădurii în lirica românească” – Studiu antologic - , Ed. Sport-Turism, București, 1984.
9. Durand, Gilbert, „Structurile antropologice ale imaginarului”, Ed. Univers, București, 1977, cap. „De la dinar la baston”.
10. Eliade, Mircea, „Istoria credințelor și ideilor religioase”, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2000, capitolele: „Cea mai îndelungată revoluție; Descoperirea agriculturii. Mezoliticul și neoliticul”, „De la Gautama Buddha până la triumful creștinismului”. „Celți, germani, traci și geți”.
11. Eliade, Mircea, „Tratat de istorie a religiilor”, Ed. Humanitas, București, 1992, cap. „Vegetația. Simboluri și rituri ale reînnoirii”.
12. Florescu, Radu, „Pădurea și lemnul în istoria României”, în revista „Ianus”, nr. 1/ 2000, p. 65-80.
13. Ghinoiu, Ion, „Lumea de aici, lumea de dincolo”, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.
14. Ghinoiu, Ion, „Vârstele timpului”, Ed. Meridiane, București, 1988.
15. Guénon, René, „Simbolismul crucii”, editura Aion, Oradea, 2003, traducere de Daniel Hoblea, capitolele „Arborele din mijloc” și „Arborele și șarpele”.
16. Ispas, Sabina, „Flori dalbe de măr - din poezia obiceiurilor de iarnă”, Editura Academiei R.S.R., București, 1987
17. Ioanidu G., „Dikționarul elino-românesku”, vol.II, 1869.
18. Marian, Simion Florea, „Nașterea la români”, „Nunta la români”, „Înmormântarea la români”, Ed. Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1995.

19. „Monumenta Linguae Dacoromanorum”, “Biblia lui Șerban Cantacuzino din 1688”, pars I, Genesis, Iași 1988.
20. Teodorescu G. Dem., „Poezii populare române”, Ed. „Biblioteca pentru toți”, București, 1985, vol. I, II și III.
21. Tristan, Frederick, „Primele imagini creștine” (De la simbol la icoană, secolele II - VI), Ed. Meridiane, București, 2002, cap. „Semnul tau”, „Ramura de palmier, palmierul și cununa”, „Crucea și crucificarea”.

Icoane din „epoca lui Matei Basarab” în Vâlcea

Ene Ioana
ene.nana@yahoo.com

Adusă din biserica Schitului Păușa, de lângă Călimănești, unde era expusă în tâmplă, icoana **Deisis cu Iisus Mare Împărat și Mare Arhieru și Maica Domnului împărăteasă cerească** se află în prezent în colecția Muzeului de Artă din Râmnicu Vâlcea¹.

Tema *Deisis arhieresc*, cu Iisus tronând între principalii martori pământenii ai Întrupării sale, Maica Domnului încoronată și Sfântul Ioan Botezătorul, creație iconografică ce transpune spiritul propriu al mentalității din timpul Paleologilor, a derivat din rugăciunea de mijlocire de la proscomidie². Evocând apropierea dintre ceremoniile imperiale de la curtea bizantină și curtea celestă, iconografia a păstrat sensul major de exaltare a gloriei divine prin modul de reprezentare a imaginii lui Hristos, drapat în veșminte imperiale, în calitate de rege al Universului și a Maicii sale, înveșmântată ca regină, simbol al Bisericii mântuitoare, care îi aduce omagiul³.

Preferința pentru reprezentarea, în icoanele muntenești, a variantei împărătești a *Deisis-ului arhieresc* a corespuns accentuării sensurilor eshatologice ale iconografiei și înfloririi cultului marial la jumătatea secolului al XVII-lea. Aducând în actualitate autoritatea unei vechi tradiții și punând în valoare opțiunea comanditarilor epocii pentru tipurile iconografice triumfale, tema *Deisis arhieresc cu Maica Domnului regină* a pătruns în Țara Românească pe filieră moldovenească⁴, într-o perioadă de controverse dogmatice și conflicte religioase, fiind folosită nu numai în pictura pe lemn, ci și în gravurile unor tipărituri, ca *Îndreptarea Legii*, în anul 1652⁵ și în pictura murală, la Arnota, ctitoria domnitorului Matei Basarab, în 1644⁶, la Topolnița,

¹ Icoana are dimensiunile: 450 x 320 x 30 mm, este realizată pe un panou cu navă, de esență moale dintr-un singur blat, întărit pe dos cu două traverse, are schiță incizată, grund alb, subțire, fond aurit, iar inscripțiile au fost scrise cu roșu și negru; starea de conservare este bună, nr. inventar 399; a figurat în expoziția „*De la Matei Basarab la Constantin Brâncoveanu*”, deschisă în anul 1992 la Muzeul Național de Artă din București, fiind inclusă în catalog la poziția 5, pp. 28-29.

² Cornelia Pillat, *Pictura murală în epoca lui Matei Basarab*, Editura Meridiane, București, 1980, p. 49.

³ Lena Grigoriadou, „L'image de la Déesis royale dans une fresque du XIVe siècle à Castoria” în *Actes du XIVe Congrès International des Etudes Byzantines*, Bucarest, 1971, vol. II, pp. 47-52.

⁴ Constanța Costea, „Ilustrația manuscriselor slavone în mediul cărțurăresc al mitropolitului Anastasie Crimcovi (Crimcea), Psaltirea (Mănăstirea Dragomirna, cod. sl. TD6/1934<345-32>)”, *Studii și cercetări de istoria artei, seria Artă plastică*, t. 41, 1994, p. 30, fig. 33; despre circulația temei în arta moldovenească la începutul secolului al XVII-lea.

⁵ Ion Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tom I, 1508-1830, București 1903, nr. 61, il. 170.

⁶ Cornelia Pillat, *op. cit.*, il. 11.

între 1667-1673⁷ și la Băjești, în 1669⁸.

Compoziția icoanei de la schitul Păușa a respectat un „prototip” de la începutul secolului al XV-lea⁹, care transmitea tradiția picturii metropolitane, la care se raportau reprezentările din anul 1517 din seria Marea Deisis ale unui posibil iconostas existent în biserica episcopală de la Curtea de Argeș, ctitoria domnitorului Neagoe Basarab¹⁰.

Iisus, având capul înconjurat de o aureolă crucigeră, reliefată în stuc și aurită, stă așezat pe un tron, construit în perspectivă, cu spătarul curbat, și ține Evanghelia deschisă la Ioan, 10, 12, textul, scris în românește cu litere chirilice de culoare neagră, fiind ilustrativ pentru pictura de icoane din „epoca lui Matei Basarab”, când inițiativele de introducere a limbii române în cult, care erau promovate prin programul cultural al domniei și sprijinite de mitropolitul Ștefan I al Ungrovlahiei (1648-1653; 1656-1668)¹¹.

Intercesorii sunt drapați în veșmintele tradiționale, Maica Domnului, încoronată cu o coroană deschisă, poartă palla verzuie și maforion roșu, iar în picioare are pantofi roșii și Sfântul Ioan Botezătorul, prezentat în calitate de apostol, este desculț, cu părul în dezordine, fiind îmbrăcat în sarică de culoare ocru și mantie cenușiu-verzuie,

În conformitate cu normele perspectivei ierarhice, Iisus este supradimensionat față de intercesorii Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul, subliniindu-se preeminența sa morală. Raportul just, mai aproape de real, care s-a menținut între personajul sacru central și intercesorii Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul, reprezentați în picioare, în spatele tronului, cu mâinile încrucișate pe piept, în semn de respect, a contribuit la obținerea unui spor de monumentalitate în imagine, într-o perioadă în care tendința de miniaturizare începea să devină predominantă.

Pliurile veșmintelor sunt paralele, punând în valoare poziția statică a personajelor sacre, fiind conturate cu trăsături negre, continue sau care se desfac în evantai și se curbează artificial pe piciorul drept al lui Iisus, sugerând învolburarea drapajului.

Deși maniera de interpretare este preponderent grafică, bazată pe posibilitățile expresive ale liniei, iar reprezentarea tinde spre plan, spre bidimensional, modul de construire a imaginii, căutarea raporturilor spațiale dintre personaje, distribuirea planurilor eșalonate spre fundal și tratamentul drapajului, cu punerea în valoare a trecerilor de la zonele de umbră către lumină, exprimă orientarea către tridimensional și profunzime compozițională.

În tâmpla bisericii schitului Păușa a fost descoperită și perechea icoanei din colecția Muzeului de Artă din Rm. Vâlcea, respectiv **Maica Domnului cu Pruncul tronând în glorie, străjuită de arhanghelii Mihail și Gavriil**, de tipul

⁷ *Idem*, p. 58.

⁸ *Ibidem*, p. 57.

⁹ Constanța Costea, „Unpublished works to complete the catalogue of Wallachian Painting in the sixteenth century”, *Revue Roumaine d' Histoire de l'Art, série Beaux-Arts*, București, tome XXVII, 1990, p.21, fig. 5.

¹⁰ *Idem*, loc. cit.

¹¹ Virgil Cândea, *Rățiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, pp. 60-69.

Zastupnița¹², care figurează Întruparea. Tipologia iconografică s-a generalizat în pictura de icoane și în pictura murală muntenească, la mijlocul secolului al XVII-lea, fiind reprezentată la Sadova, în 1633¹³, la Săcuieni, în 1667¹⁴ și la Băjești, în anul 1669.

Accentuând ipostaza Născătoarei de Dumnezeu Teotokos și adevăr al mântuirii, tipul iconografic *Zastupnița* se conformează, de asemenea, unor vechi tipare bizantine¹⁵. Maica Domnului, reprezentată în veșminte tradiționale, palla alb-albăstruie și maforiu roșu închis, ține capul ușor înclinat către Pruncul Iisus, care sprijină mâna stângă pe globul pământesc și binecuvântează cu dreapta, făcând gestul cu două degete.

În armonie cu normele tradiționale de reprezentare, personajul principal al compoziției, Maica Domnului, este supradimensionat, față de arhangheli, care, înaripați și înveșmântați în tunică, mantie și stihar, colorate contrastant, în roșu și verde, se agață de spătarul tronului, într-o atitudine neobișnuită.

Gestul foarte rar de binecuvântare pe care îl face Maica Domnului este neadekvat dogmelor răsăritene și vădește pătrunderea unor influențe occidentale¹⁶, care, fără să se generalizeze în pictura de icoane muntenească, continuau să transmită moștenirea artei bizantine în viziunea proprie a zugravilor de școală italo-cretană din secolul al XVI-lea și al XVII-lea¹⁷.

Se constată că modul de realizare a drapajului este asemănător în ambele icoane păstrate la schitul Păușa, jocul liniar al faldurilor, pictate cu negru și alb, urmărind sublinierea volumelor și sugerarea contrastului închis și deschis dintre zonele umbrite și zonele luminoase.

Păstrând canonul reprezentării, zugravul a redat aspectul solemn al feței lui Iisus, a cărei tipologie amintește modele rusești, și privirea impersonală și fixă, dar a accentuat expresia de tristețe de pe chipul Maicii Domnului, al cărei obraz este înconjurat de o umbră ușoară, prelungă, realizată în culoarea brun. În ambele icoane, modul pictural de tratare a chipurilor, cu obrazul frumos conturat și o seninătate caldă, care izvorăște din priviri și căutarea efectelor de plasticitate prin realizarea modelajului specific al volumelor, cu umbre și lumini, pune în valoare preferința pentru aspectele portretistice și tehnica „modernă” a clarobscurului¹⁸. În „epoca lui Matei Basarab”, influențele iconografice și stilistice occidentale pătrundeau prin intermediul picturii în tempera

¹² Icoana este expusă în Colecția muzeală a Mănăstirii Cozia; atribuirea celor două opere de pictură în tempera aceluiași zugrav este facilitată de analogia datelor tehnice; spre deosebire de *Deisis arhieresc cu Maica Domnului regină*, din colecția Muzeului din Râmnicu Vâlcea, are fondul colorat în albastru.

¹³ Cornelia Pillat, *op. cit.*, pp.15-16.

¹⁴ *Idem*, pp. 31-32.

¹⁵ André Grabar, *Iconoclasmul bizantin*, București, 1991, p. 438-439; tipul *Fecioarei tronând cu Pruncul pe genunchi* s-a impus după încheierea războiului iconoclast.

¹⁶ V.I. Stoichiță, *Ucenicia lui Duccio di Buoninsegna*, Editura Meridiane, București, 1976, il.116, pagină din *Cartea de rugăciuni* a lui Henry of Chicester, mijlocul secolului al XIII-lea.

¹⁷ Alexandru Efremov, „Pictura de icoane în „epoca lui Matei Basarab”, *Mitropolia Olteniei*, an XXXIV, 1982, nr. 7-9, iulie-septembrie, p. 478.

¹⁸ Marina Sabados, „Icoanele împărătești de la Plătărești, Ipoteză de datare și atribuire” în volumul *Inchinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 de ani*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2003, pp. 480-481.

moldovenеști, rusești și rutene, beneficiind de acțiunea de modernizare și de deschiderea culturală inițiată în sânul bisericii ortodoxe prin reformele mitropolitului Petru Movilă¹⁹.

Fără să se generalizeze, influențele occidentale și întrepătrunderea permanentă de elemente grecești și ruso-ucrainiene constituie o trăsătură caracteristică a picturii de icoane muntenеști de la mijlocul secolului al XVII-lea, în care au coexistat mai multe stiluri sau „școli” corespunzător diversității de preocupări formale²⁰.

Exprimând opțiunile unui gust înnoitor manifestat de comanditarii din rândul elitei muntenеști, laice și ecleziastice²¹, asimilarea influențelor occidentale a nuanțat tradiționalismul programului cultural al domnitorului Matei Basarab, fiind expresive pentru mișcarea de idei și climatul politic al vremii.

Stilizarea în manieră populară a figurilor personajelor, care se observă în cele două icoane de la Schitul Păușa, rezumă ieșirea din universul hieratic tradițional și orientarea către o viziune mai apropiată de realitate, care a marcat începutul procesului de laicizare a picturii pe lemn muntenеști²².

Zugravul a înregistrat cu plăcere naivă detaliile ornamentale ale veșmintelor și s-a preocupat să redea concretețea lor materială. Orientarea către sfera senzorialului și a tactilului²³ este demonstrată și de degajarea panoului în partea centrală în scopul înălțării cadrului marginal și de reliefaarea în stuc a aureolelor, decorate cu motive vegetale, incizate în grosimea grundului și aurite.

Pregătind înnoirile din arta brâncovenească, gustul pentru natură și datele experienței concrete, imediat accesibile senzațiilor și emoțiilor umane, în esență baroc²⁴, ca și interesul pentru elementele de peisaj, au fost valorificate în pictura de icoane de la mijlocul secolului al XVII-lea, un exemplu în acest sens fiind constituit de icoana Cuvioasa Paraschiva, donată, în anul 1658-1659, de cărturarul mitropolit Ștefan I al Ungrovlahiei ctitoriei sale de la Bălănești, Râmești²⁵.

Transformările petrecute în plan artistic în „epoca lui Matei Basarab” apar evidente și prin folosirea, în cele două icoane de la Schitul Păușa, a unei game cromatice diversificate, multicolore, compusă din ocru, galben, roșu, brun, verde terra, albastru, alb și negru, cu nuanțe calde și strălucitoare, aplicate în straturi relativ puține, ton pe ton, care s-au supus rigorilor perspectivei cromatice, determinând trecerea bruscă de la umbră la lumină.

Punând în valoare încercarea de armonizare a elementelor iconografiei tradiționale și a elementelor decorative, dar și cunoașterea vechilor procedee

¹⁹ *Idem*, p. 485.

²⁰ Florin Șerbănescu, „Pictura pe lemn de la jumătatea secolului al XVII-lea la monumentul istoric din comuna Sâmburești; județul Olt”, în *Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă*, XLVII, 1978, nr.2, pp. 78-79.

²¹ Marina Sabados, *op. cit.*, p. 485.

²² Cornelia Pillat, *op. cit.*, p. 76.

²³ Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550-1800)*, Editura Meridiane, București, 1987, vol.I, p. 149.

²⁴ *Idem*, p. 158.

²⁵ Alexandru Efremov, „Primul peisaj de concepție occidentală în pictura de icoane din Țara Românească,” *Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice*, 1974, nr. 1, pp. 69-74; icoana este expusă în Colecția muzeală a Mănăstirii Hurezi.

stilistice, maniera de interpretare apare asemănătoare în cele două icoane păstrate la Schitul Păușa, constituind un argument în favoarea atribuirii operelor unui zugrav autohton, aparținând, probabil, atelierului domnesc de la Târgoviște, pe care domnitorul Matei Basarab îl reorganizase cu mari eforturi²⁶.

Deoarece stilul și calitatea picturii ne îndreaptă către o comandă lansată din mediul elitei intelectuale muntenesti (domnie, boieri, înalți prelați) la mijlocul secolului al XVII-lea, trebuie să reconsiderăm informațiile pe care le avem despre Schitul Păușa.

Deși actuala biserică, având hramul Sfinții Voievozi, datează din secolul al XIX-lea²⁷, lăcașul de cult exista în anul 1676²⁸ și în 1733-1742²⁹, când primea, după cum se atestă documentar, odoare și donații de moșii. Inițial, schitul a fost închinat Sfântului Arhanghel Mihail, venerat de societatea românească de la mijlocul secolului al XVII-lea, de însuși domnitorul Matei Basarab³⁰, pentru calitățile sale de războinic, dar și în calitate de intercesor la Judecata din Urmă³¹, fapt pentru care icoana sa era expusă în tâmplă³², iar hramul era acordat capelelor funerare, funcție pe care o îndeplinea, probabil, Schitul Păușa.

Catagrafiile vechi amintesc faptul că așezământul de cult de la Păușa ar fi fost întemeiat de doamna Bălașa³³, prima soție a lui Constantin Șerban, domn în Țara Românească între anii 1654-1658.

Prezența familiei voievodale în zona Vâlcea este atestată, în anul 1656, când s-a ridicat o cruce în dealul de pe latura de vest a bisericii Sfântul Nicolae a Episcopiei Râmnicului, pe locul unde odinioară se întindeau viile, în timpul episcopului Dionisie³⁴.

Tot în anul 1956, doamna Bălașa comanda meșterului Martinus Weiss³⁵ din Brașov executarea unei racle din argint pentru moaștele Sfântului Grigore Decapolitul, aflate la Mănăstirea Bistrița olteană³⁶.

²⁶ Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 121, nota 94.

²⁷ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I, Țara Românească*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 1970, vol.II, p.475.

²⁸ Dumitru Bălașa, „Schituri oltene necunoscute”, *Mitropolia Olteniei*, an VIII, 1956, nr.1-3, ianuarie-martie, p. 122.

²⁹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 520, nota 23.

³⁰ Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, **, *Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1601-1659*, Editura Albatros, București, 1989, p. 225.

³¹ Marina Sabados, recenzie la Smiljka Gabelić, *Ciklus arhandela u vizantijskoj umetnosti /Cycles of the Arhangels in Byzantine Art*, Beograd, 1991, în *Studii și cercetări de istoria artei, seria Artă plastică*, tom 42, 1995, p. 82.

³² Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României, județul istoric Vâlcea, (sec.XIV-1848)*, Editura Academiei Române, București, 2005, nr.VI 409, p. 340; icoana a fost comandată de mitropolitul Ștefan I al Ungrovlahiei pentru tâmpla ctitoriei sale Grămești, în anul 1667.

³³ Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, loc. cit. vezi același autor, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec al XVI- XVII-lea*, București, 1971, p. 158.

³⁴ Constantin Bălan, *op. cit.*, nr.VIII 1361, p. 832.

³⁵ Ana Dobjanschi, „Un argintar al familiei Cantacuzino-Martinus Weiss senior și monumentala sa realizare de la Mănăstirea Bistrița-Vâlcea,” *Revista muzeelor și monumentelor*, 1977, nr.1, pp. 60-64.

³⁶ Constantin Bălan, *op. cit.*, nr. II 180, p. 218.

Tendința de individualizare a personajelor și apropierea de elementele realității vizibile sunt comune în lucrarea de argintărie de la Mănăstirea Bistrița și în icoanele de la Schitul Păușa, demonstrând receptivitatea donatorilor din familia voievodală pentru motivele stilistice ale Renașterii și barocului occidental. Comună acestor opere este și atenția acordată elementelor ornamentale, mai ales, celor vegetale, conturând debutul unei orientări artistice, care va cunoaște deplina înflorire la sfârșitul secolului al XVII-lea, în epoca brâncovenească. Atât pe racla de moaște de la mănăstirea Bistrița, cât și în icoana **Deisis arhieresc cu Maica Domnului regină**, inscripția de danie și inscripția liturgică de pe evanghelia susținută de Iisus au fost transcrise în românește.

S-ar putea considera că, nu numai că a existat un comanditar comun, ci și că icoanele au fost realizate, probabil, chiar în anul 1656³⁷.

Confirmând vechea atestare documentară și ctitorirea schitului Păușa de către doamna Bălașa, soția voievodului muntean Constantin Șerban, cele două icoane de la Păușa restituie informații prețioase despre transformările care au diversificat viața culturală a societății românești în „epoca lui Matei Basarab”, jalonând evoluția spre modernizare.

Résumé

Icônes de „l'époque de Mathieu Basarab” dans la région de Vâlcea

L'auteur présente deux icônes de l'époque, nommée dans la littérature de spécialité, „de Mathieu Basarab”, Déesis Royale et la Vierge avec l'Enfant de type Zastupnitsa, provenant de l'église de l'ermitage de Păușa, Călimănești, fondée, probablement, par la princesse Bălașa, l'épouse du voïévode valaque Constantin Șerban (1654-1658).

En rapport avec les préférences du commanditaire de ces icônes, la pénétration des influences de la peinture occidentale et le mélange de tradition et d'innovation est mis en évidence par l'analyse stylistique et iconographique.

³⁷ Nicolae Stoicescu, *Dicționar...* p. 158; piatra de mormânt a doamnei Bălașa, care se afla în biserica Sfânta Vineri, ctitoria sa din Târgoviște, datează din 1657.

Deisis arhieresc cu
Maica Domnului regină

Maica Domnului tronând cu
Pruncul

Date privind viața și activitatea sculptorului Constantin Gh. Mihăilescu

Cristea Alina-Cristina
alinutza.2208@yahoo.com

Printre figurile care s-au remarcat în primele decenii ale secolului al XX-lea, în domeniul artelor plastice, în Râmnicu Vâlcea, s-a afirmat profesorul și sculptorul Constantin Gh. Mihăilescu.

Artistul s-a născut la 14 octombrie 1881, în satul Berești din județul Putna (actualmente Suceava). După finalizarea, în localitatea natală, a cursului elementar, a urmat cursul secundar la liceul din Focșani, pe care l-a terminat în anul 1900¹.

În toamna aceluiași an, a devenit, prin concurs, bursier la Academia de Arte Frumoase din București, unde a studiat sculptura până în 1904, cu maestrul Vladimir C. Hegel (1838-1918) – profesor de sculptură la Școala de Fete de la Ateneu, la Școala de Arte și Meserii (1891) și la Școala de Belle Arte din București (1898-1907), care a sculptat Bustul lui Carol I, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Monumentul Pompierilor de la Arsenal etc., Constantin Gh. Mihăilescu terminând cursul cu calificativul „Magna cum laude”².

Pentru a-și continua studiile, a fost nevoit, din lipsa mijloacelor materiale, să primească în 1905 o catedră de desen și caligrafie în învățământul secundar la Râmnicu Vâlcea, post pe care l-a păstrat până în anul 1928.

Simultan cu activitatea desfășurată în învățământ a fost și expert grafic la Tribunalul din Râmnicu Vâlcea.

Profesorul vâlcean Nicolae Angelescu îl caracteriza pe Constantin Gh. Mihăilescu, în lucrarea „Memoriile unui om obscur”, ca fiind un om „mic de statură, dar inimos și un entuziast animator”, care „se ocupa de fiecare din elevii săi, stimulându-i și ambiționându-i”³.

În anul 1908, a realizat prima lucrare importantă, intitulată „Un cap de ștrengar”, pe care, nesigur de valoarea ei artistică, a amplasat-o pe furiș în baroul avocaților din Râmnicu Vâlcea⁴. Nu a durat mult până când lucrarea a atras atenția câtorva cunoscători ai artei, în special a avocatului și politicianului Grigore Procopiu, a avocatului și nuvelistului Caton Teodorian, care l-au încurajat moral și material.

Constatând că primele lucrări ale lui Constantin Gh. Mihăilescu au o calitate artistică deosebită, Grigore Procopiu l-a recomandat pe sculptor lui I. G. Duca, pe atunci ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice care, la rândul său, l-a încurajat moral și material⁵, pentru a-l determina să se dedice cu totul artei.

¹ Petre Petria, *Un sculptor a îmbogățit Râmnicul*, în *Jurnalul de Vâlcea*, 24-25 iulie, 1995.

² Petre Petria, *Oameni de știință, cultură și artă-Dicționar*, Rm. Vâlcea, 1997, p. 245.

³ Nicolae Angelescu, *Memoriile unui om obscur*, Rm. Vâlcea, 2005, p. 55.

⁴ Dumitru Curecheanu, *Un artist plastic în Vâlcea. Constantin Gh. Mihăilescu*, în *Studii Vâlcene*, I, 1971, p. 39.

⁵ Petre Petria, *Personalități vâlcene, Constantin Gh. Mihăilescu*, în *Informația Zilei*, II, nr. 284, 1993, p. 2.

Lucrând cu perseverență, în anul 1909, Constantin Gh. Mihăilescu a reușit să se prezinte la Salonul Oficial din București, cu sculpturile „Somnul” și „Băbuța”, care au fost apreciate în presa de specialitate⁶, consacrandu-l pe artist care, în perioada anilor 1909-1916, a devenit un expozant permanent. Pentru talentul de care a dat dovadă, a fost premiat la Salonul Oficial, în 1911, iar în anul 1912 a obținut, de asemenea, premiul I la un concurs de machete pentru un monument de for public⁷.

În 1915, a fost ales membru al Societății Artistice din București și, un an mai târziu, a fost din nou premiat în cadrul Salonului Oficial din București.

Sculptorul Constantin Gh. Mihăilescu a scris și a publicat mai multe articole de specialitate în „Revista generală a învățământului secundar”, a fost membru al Societății generale a artiștilor din România, al „Ligiilor Culturale locale” și al „Asociației meșterilor de desen”. A fost unul dintre fondatorii principali ai Sindicatului Artiștilor Plastici din București (1921). Pentru meritele sale de pedagog, artistul a fost decorat, în anul 1923, cu medalia „Răsplata muncii” clasa I pentru învățământ, iar un an mai târziu, a inițiat Cercul de educație artistică din orașul Râmnicu Vâlcea⁸.

Prin stăruința sa, a determinat pe doamna Esmeralda Capelleanu ca, în amintirea soțului său, avocatul și procurorul Paul Capelleanu (n. 1870, la București), să doneze Liceului Alexandru Lahovari, colecția personală de tablouri și picturi care, cunoscută sub denumirea „Colecția Paul Capelleanu”, se află, actualmente, în posesia Muzeului Județean Vâlcea⁹.

Succesul în carieră nu l-a privat de greutate, artistul plângându-se de multe necazuri, care-i tăiau entuziasmul. A dorit să-și desăvârșească cultura artistică, să viziteze comorile de artă din Grecia, Italia¹⁰, dar forța sa fizică nu a fost egală cu cea artistică, iar oficialitățile vremii nu l-au înțeles și nu l-au ajutat îndeajuns.

În ciuda tuturor problemelor pe care le avea, sculptorul Constantin Gh. Mihăilescu a continuat să lucreze și să expună la Salonul Oficial din București opere ca: „Din pribegie”, „Joc de copil”, „Un artist vesel”, „Cu bobul”, „Ciobănașul”, „Surăs inocent”, „Duiosie”, „Viitorul”, „Cap de expresie” și mai multe busturi, printre care și cel al fostului său coleg, profesorul Nicolae Enache de la Olt, fiind apreciat ca una dintre cele mai bune lucrări ale sale¹¹.

Locuind în Râmnicu Vâlcea, pe meleaguri de o clasică frumusețe, Constantin Gh. Mihăilescu a creat o artă plămădită din tradiții românești.

Personajul caracteristic, sugestiv, este, în sculptura lui Constantin Gh. Mihăilescu, „Ciobănașul”, rezemat în băta, cu obrazul sprijinit în palmă, cu ținuta corpului mândră, sigură de sine, privind liniștit în depărtare.

Un alt tip uman, inspirat de lumea celor necăjiți, „Moș lancu”, îl reprezintă pe „Cerșetor,” al cărui chip expresiv are o privire în care se citește suferința de atâtea ori umilită, ce înțelege, judecă și tace, iar buzele sunt

⁶ *Idem*, 1995, *op. cit.*

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Dumitru Curecheanu, *Un sculptor vâlcean uitat: Constantin Gh. Mihăilescu*, în *Orizont*, II, nr. 156, 29 aprilie, 1969.

¹⁰ *Idem*, 1971, *op.cit.* p. 40.

¹¹ Petre Petria, 1995, *op. cit.* p. 2.

strânse de amărăciune¹².

Sculptorul a abordat, cu admirabilă înțelegere a psihologiei, lumea infantilă, în lucrarea intitulată „Jocul copilului cu pisica”¹³.

În unele sculpturi, artistul a înfățișat personalități istorice și culturale românești, ca voievodul Constantin Brâncoveanu, sacrificat cauzei creștine, al cărui chip are o expresie calmă și plină de viață. Inaugurarea sculpturii de bronz, expusă astăzi, în fața Primăriei din Râmnicu Vâlcea, s-a făcut cu mare fast, în ziua de 15 august 1913¹⁴, cu un an înainte de împlinirea a 200 de ani de la moartea tragică a marelui voievod, cu participarea unui numeros public, a strănepoților voievodului (Basarab Brâncoveanu și G. V. Gibescu), precum și a renumiților savanți, profesori universitari, Nicolae Iorga și A. D. Xenopol.

Ministrul Instrucțiunii Publice, Ion G. Duca, a dispus ca, în orașul Râmnicu Vâlcea, această aniversare să aibă loc în mod oficial, cu participarea tuturor școlilor, conform unui program special întocmit și aprobat de minister¹⁵.

Monumentul a fost realizat prin contribuție publică și cu ajutorul donației primite din partea societății „Ajutorul”, prin străduința primarului de atunci al Râmnicului, N. Croitorescu și a prefectului O. Oromolu¹⁶.

Proiectul monumentului închinat domnitorului Constantin Brâncoveanu a fost realizat de Anton Copetti, iar înscripțiile, cu numele donatorilor, de pe părțile laterale ale monumentului, de J. A. Goster.

Mai putem enumera în categoria sculpturilor care înfățișează personalități ale istoriei și culturii autohtone: bustul lui Costache Negri, ctitorul învățământului de tip „Spiru Haret” (1851-1912) și monumentul comemorativ dedicat domnitorului Țării Românești Barbu Știrbey (1849-1856), după cum se arată în inscripția de la bază, din inițiativa căruia a fost amenajat parcul Zăvoi și strada de acces din orașul Râmnicu Vâlcea, care îi poartă numele până astăzi.

Monumentul Barbu Știrbey a fost executat de Constantin Gh. Mihăilescu între anii 1912-1914. El întruchipează dorința de libertate și independență a poporului, exprimată prin eforturile unui bărbat puternic, încordat în lupta pentru descătușarea patriei, reprezentată printr-o tânără femeie desprinsă pe jumătate de stâncă. Bustul domnitorului este foarte expresiv, făcând corp comun cu ansamblul. Lucrarea este sculptată în rondebosse, cu un placaj parțial de marmură, are o înălțime de 2,50 m, fiind amplasată pe un soclu de 4,50 m, executat din piatră neagră. Pe spatele monumentului se află inscripția: „Ridicat din inițiativa și cu stăruința dumealor Grigore Procopiu și Nicolae Iepure, prin subscripție publică”¹⁷. Înălțat cu multă trudă, monumentul, care este cea mai frumoasă podoabă sculpturală a municipiului, nu a fost vreodată inaugurat, iar artistul nu a beneficiat de nicio recompensă.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Idem*, *Domnul sculptor Constantin Gh. Mihăilescu*, în *Gazeta Vâlcii*, III, 1914, nr. 13-14, 19 septembrie.

¹⁴ Dumitru Curecheanu, 1971, *op. cit.* p. 41.

¹⁵ Alexandru D. Presbiterian, *Monumentul Constantin Brâncoveanu*, în *Gazeta Vâlcii*, II, nr. 29, 13 martie 1914.

¹⁶ Corneliu Tamaș, *Ghid de oraș, Râmnicu Vâlcea*, București, 1989, p. 56.

¹⁷ *Ibidem*, p. 58.

Ignorat de publicul contemporan, în rândul căruia arta sculpturii găsea mai puțină înțelegere decât alte genuri de artă, Constantin Gh. Mihăilescu a continuat să lucreze până în anul 1928, când s-a stins din viață, la vârsta de numai 47 de ani, cu dureroasa conștiință a creatorului neînțeleș¹⁸.

O parte din lucrările mari concepute de sculptorul Constantin Mihăilescu sunt răspândite la deținători mai mult sau mai puțin cunoscuți, iar câteva se află în posesia Muzeului Județean Vâlcea.

În Colecția Muzeului Județean de Artă „Casa Simian”, se găsesc un număr de șase lucrări în ghips ale sculptorului Constantin Gh. Mihăilescu: lucrarea „Moș Iancu” (1913) în mai multe variante, „La săniuș” (1921), „Un artist”, portretul d-lui dr. Ion Puțurianu (1927). După lucrarea în ghips „La săniuș” s-a turnat varianta în bronz, care se află înregistrată la Muzeul Sportului din București, sub denumirea „La bob”.

Summary

Data about the life and work of sculptor Constantin Gh. Mihailescu

This study aims to be a test of learning and work of the sculptor Constantin Mihailescu Gh. The artist is an important part of the figures in the Vâlcea culture, his contribution that brought to the development of fine arts (sculpture). The most remarkable works of his are Prince Barbu Stirbey Monument, built between 1912-1914, at the Park Zăvoi, in the municipality Rm. Vâlcea and Bust Prince C-tin Brâncoveanu, inaugurated in 1913, in the city Râmnicu Vâlcea.

¹⁸ Dumitru Curechianu, 1971, *op. cit.* p. 41.

Sculptorul Constantin Gh. Mihăilescu

Monumentul dedicat lui Constantin Brâncoveanu

Monumentul domnitorului Barbu Știrbey

ReSITUS*

Metode și tehnici avansate de conservare și reconstrucție digitală pentru patrimoniul cultural-istoric imobil

Alexandru Nancu
har2000ro@yahoo.com

Argument

În țările europene care dispun de un patrimoniu cultural vast, cum sunt Italia, Franța, Grecia, dar și în unele comparabile cantitativ cu România, cum ar fi Suedia, Norvegia ori Danemarca, preocuparea pentru conservarea și restituirea patrimoniului cultural imobil a fost în ultimele două decenii tot mai mult asociată cu promovarea și punerea în valoare a monumentelor și siturilor în beneficiul comunităților locale și dezvoltării durabile a localităților. Conturarea specificului cultural local ori regional și promovarea a ceea ce poate da o notă de unicatitate fiecărei localități sau zone care deține monumente ori piese istorice considerate a fi reprezentative pentru o perioadă istorică, artistică ori a evoluției mentalităților au devenit prioritare. A fost extins și definit, totodată, patrimoniul cultural mobil și imobil; astăzi, este avut în vedere nu numai conservarea monumentului de arhitectură, de pildă, ci și reconstituirea contextului cultural și a elementelor de mediu originare.

Necesitatea conservării și punerii în valoare a patrimoniului cultural-istoric a determinat în Europa occidentală o serie de abordări complexe, pluridisciplinare, fapt care a avut drept consecință impunerea treptată a unei altfel de filozofii și atitudini privind patrimoniul. Astfel, și-a făcut tot mai simțită prezența o abordare bazată pe *principii etice* și a cărei motivație a pornit de la conceptul mai larg de „dezvoltare durabilă”: *dreptul generațiilor viitoare la o moștenire istorică și la o memorie culturală nealterată*. Această nouă perspectivă a dus la dezvoltarea unor noi direcții de cercetare în domeniu, care au favorizat atât dezvoltarea unor tehnologii și metode mai precise și flexibile, cât și modificări importante în planul conceptual și pragmatic al pregătirii profesionale a specialiștilor în domeniu: cercetători, muzeografi, conservatori, restauratori, manageri culturali, istorici și teoreticieni ai artei și arhitecturii. În ultimul deceniu, tot ca o consecință a preocupărilor susținute pentru conservarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural, conceptul de *accesibilitate la informația de vârf*, destinată specialiștilor, dar și marelui public, și-a identificat noi dezvoltări. La această evoluție au contribuit decisiv perfecționarea noilor tehnologii digitale de achiziție și stocare a informațiilor, dezvoltarea rapidă a noilor media, precum și modificările mentalităților dominante.

Odată cu lansarea Programului Cadru 5 pentru Cercetare și Dezvoltare Tehnologică al Comisiei Europene (FP5–1998) și continuând cu Programele

* Cuvântul ReSITUS este format din elementul de compunere de origine latină *re*, cu sens iterativ sau care arată revenirea la o stare anterioară și cuvântul latinesc *situs*, care are sensul general de așezare și cel particular de construcție.

Cadru 6 și 7 (FP6–2002, FP7– 2006) și a subcomponentei Tehnologii ale Societății Informaționale (IST), conceptul de „virtual heritage” a căpătat în vasta familie „multimedia” un contur teoretic și practic precis, fiind astăzi un termen consacrat în aria conservării și restituirii moștenirii cultural-istorice. Astfel, conservarea digitală și punerea în valoare a patrimoniului cultural european a căpătat un rol important în creșterea calității vieții cetățenilor și dezvoltarea comunităților prin contribuția la dezvoltarea unui climat de toleranță multiculturală și religioasă, la transferul de cunoștințe și la lărgirea accesului la cultură.

Conservarea, restaurarea și valorificarea patrimoniului cultural au beneficiat în ultimii 20 de ani în țările europene, alături de o serie de metode și tehnici tradiționale evaluate, de numeroase rezultate ale cercetării fundamentale și aplicative. Este cazul sistemelor de scanare non-contact *3D laser scanning* folosite inițial pentru operațiuni de cartografiere a reliefului și a aglomerărilor urbane, de monitorizare teritorială ori la managementul resurselor naturale și care a fost adaptat rapid pentru studierea siturilor arheologice sau a evaluării, conservării și reconstrucției digitale a monumentelor istorice. Tot așa, dezvoltările tehnologice ale fotogrammetriei digitale și ale Sistemului de Informații Geografice (GIS – *Geographic Information Systems*) au adus îmbunătățiri semnificative în monitorizarea și managementul mediului natural, urbanism și în cercetarea arheologică.

În România, însă, situația actuală a patrimoniului cultural-istoric este una dintre cele mai tragice și urgente. Pentru cei care au preocupări în domeniu, este bine cunoscută adevărata furie distructivă care s-a abătut, în ultimii 25 ani, cu precădere asupra monumentelor de arhitectură și siturilor arheologice. Eforturile de restaurare și conservare, insuficiente cantitativ și subfinanțate, nu au putut ține pasul cu deteriorările naturale datorate trecerii timpului, deteriorări care sunt adesea amplificate de acțiunile umane de distrugere și favorizate de nepăsarea și lentoarea în reacții a instituțiilor locale și centrale abilitate în protecția patrimoniului. În România, cu excepția a aproape 30 de monumente princeps, aflate și pe lista UNESCO, unde monitorizarea autorităților a fost de-a lungul timpului qvasiprezentă, celelalte peste 30.000 de edificii, monumente și situri sunt într-un permanent pericol de a fi mutilate ori modificate structural sau, pur și simplu, distruse în totalitate!

Lucrurile nu stau mai bine nici în ceea ce privește dezvoltarea resurselor tehnologice sau a celor umane. Dotarea cu echipamente și tehnologii avansate este rămasă în urmă, în cele mai multe muzee sau unități de restaurare și cercetare se lucrează încă după metode și cu tehnologii anacronice, unele nerecomandate ori chiar interzise în țările occidentale. Mulți dintre specialiștii competenți, formați după 1990, preferă să lucreze în străinătate temporar sau definitiv, accentuând criza de personal calificat care s-a făcut simțită după anul 2000.

Starea cu totul necorespunzătoare sub care se prezintă patrimoniul cultural-istoric românesc acum a constituit unul dintre motivele majore care a determinat inițierea proiectului *ReSITUS* în primăvara anului 2006.

Obiective și activități

Obiectivul principal al proiectului *ReSITUS* l-a reprezentat integrarea cercetării dedicate patrimoniului cultural-istoric cu tehnologiile digitale avansate

de achiziție și prelucrare imagistică în spații virtuale, conform conceptului „virtual heritage”.

În cadrul proiectului a fost experimentată și dezvoltată, în premieră pentru România, o metodă menită să facă interoperabile cercetarea dedicată studiului patrimoniului cultural-istoric cu noile tehnologii digitale în spații virtuale. Au fost studiate și aplicate o serie de metode și tehnologii avansate de investigație, achiziție și procesare de date 3D: scanare laser, fotogrammetrie digitalizată, interpretare și reconstrucție digitală 3D, monitorizare interactivă a condițiilor de mediu și microclimat. În cadrul activităților desfășurate, proiectul a contribuit la inițierea și familiarizarea unor tineri specialiști cu noile concepte și tehnologii de conservare, recuperare și valorificare cultural-științifică a patrimoniului cultural-istoric.

Patru monumente ecleziale din județul Argeș au fost selectate în vederea aplicării proiectului în perioada septembrie 2006 – august 2008: Ansamblul Bărația și Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung Muscel, ansamblul monastic rupestru de la Corbii de Piatră și Biserica de lemn din Jupânești, comuna Coșești. Cercetarea teoretică a acestora, implicând identificarea, analizarea și sistematizarea documentelor de arhivă și a altor surse documentare și științifice, precum și realizarea unei serii de studii monografice a fost dublată de scanarea 3D cu tehnologii laser și fotogrammetrice, de monitorizarea condițiilor de mediu și microclimat a respectivelor monumente și situri. S-a structurat și dezvoltat astfel o metodă care implică alături de cercetarea pluridisciplinară conservarea, reconstrucția și restituirea în medii virtuale a reperelor reale și a dimensiunilor exacte ale edificiilor și pieselor componente.

Rezultate și finalități

Metoda de scanare 3D cu echipamente laser s-a dovedit a avea o seamă de avantaje majore. Scanarea nu afectează fizic edificiile sau piesele – procesul de investigarea non-contact și non-invaziv nu afectează calitatea mediului și respectă cerințele etice privind patrimoniul cultural, conform normelor și uzanțelor europene. Totodată, stocarea și sistematizarea informațiilor obținute prin această metodă fac posibilă restaurarea cu acuratețe sau, dacă este cazul, reconstrucția fizică cu mare precizie a monumentelor deteriorate ori dispărute.

Metoda structurată și aplicată prin proiectul *ReSITUS*, împreună cu rezultatele științifice și documentare obținute, s-au constituit într-o serie de instrumente de lucru destinate formării în România de specialiști competenți la nivel european, dar și transferului tehnologic necesar viitoarelor dezvoltări în domeniul conservării și restaurării patrimoniului cultural-istoric românesc. Prin finalitatea sa multidisciplinară, potențialii utilizatori și beneficiari ai rezultatelor proiectului sunt instituțiile de cercetare dedicate domeniului, universitățile de profil, muzeele, instituțiile publice și private, care au ca obiect de activitate monitorizarea și studierea patrimoniului cultural-istoric, administrațiile locale, regionale și centrale.

Nu în ultimul rând, trebuie arătat că, în așteptarea unor vremuri mai bune, metoda dezvoltată în cadrul proiectului *ReSITUS* asigură nu numai o conservare virtuală de mare acuratețe, dar furnizează martorul cel mai fidel

care va sta la baza reconstrucției și restaurării monumentelor și siturilor mutilate ori dispărute.

Proiectul *ReSITUS* a fost inițiat și coordonat de Fundația HAR – Habitat și Artă în parteneriat cu Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Optoelectronică, Universitatea de Stat din Pitești, Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București și Institutul de Istoria Artei „George Oprescu” al Academiei Române.

Planșa I a

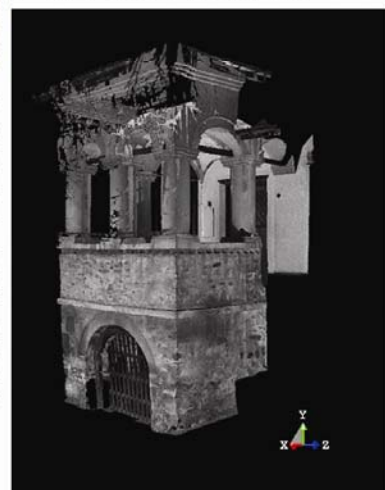

ReSITUS

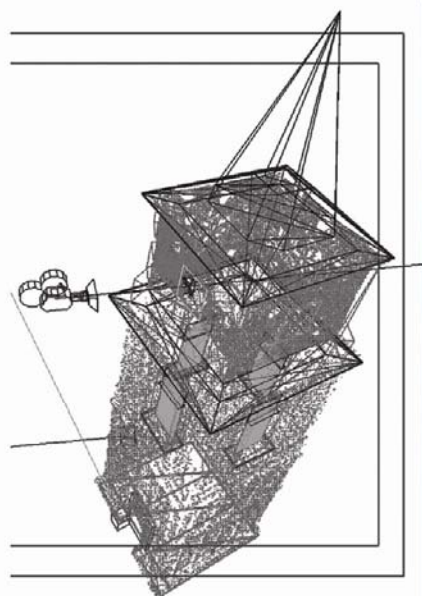

**Metode și tehnici
avansate de conservare
și reconstrucție digitală
pentru patrimoniul
cultural-istoric imobil**

**Advanced methods and
techniques of digital
conservation and
reconstruction
for cultural and
historical heritage**

Planșa I față

Turnul Bărației:
restituiri digitale
CAD realizate
după scanarea
3D laser.

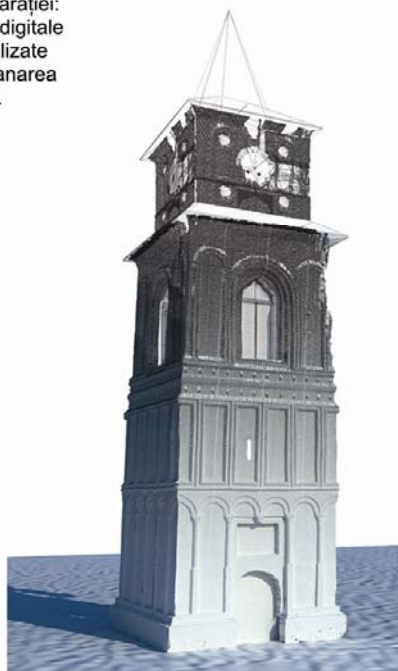
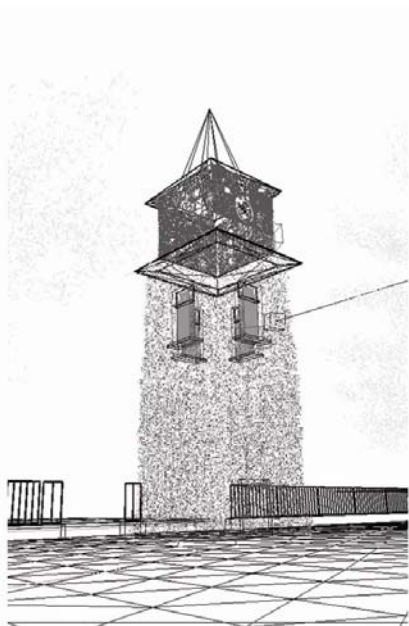

Foto 3

Turnul Bărăței: restituiri digitale CAD realizate după scanarea 3D laser - detalii.

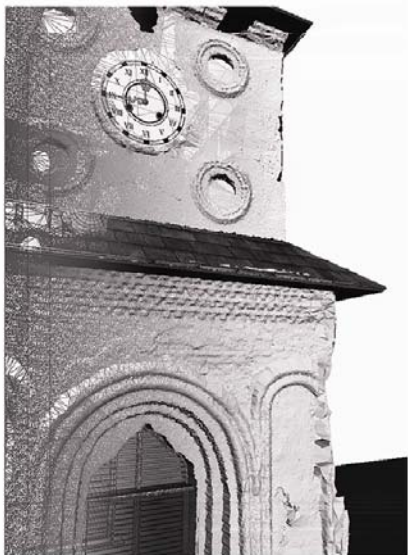

Foto 4

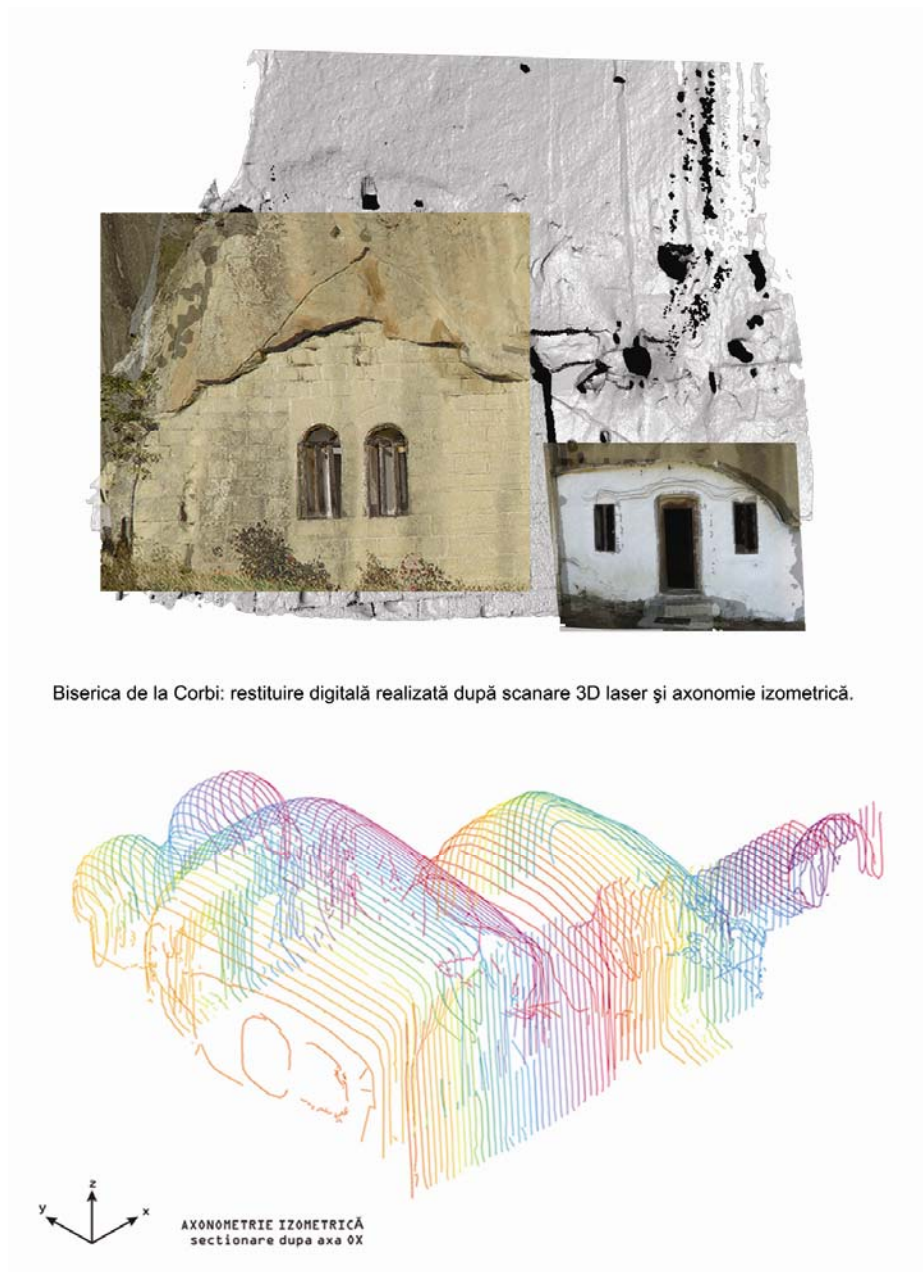
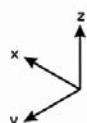
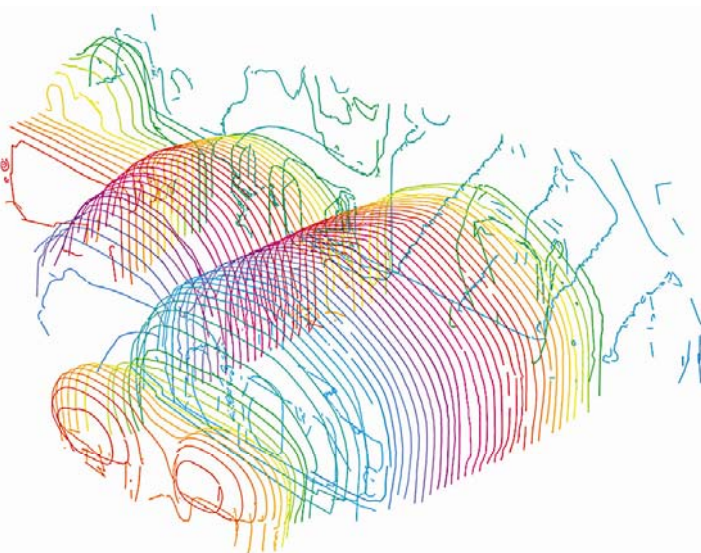

Foto 5

AXONOMETRIE IZOMETRICĂ
sectionare după axa 0Y

Biserica de la Corbi: axonomii izometrice și secțiuni desfășurate.

DESFAȘURATĂ
secționare după axa 0Y
pas 200 mm

Foto 6

De când cu noile tehnologii de proiectare, iar pentru România asta înseamnă cam ultimii cinsprezece ani, desenul de arhitectură se află în criză. În particular, Universitatea Ion Mincu, școală cu puternică tradiție *beaux-art*-istă suferă profund, prin profesorii ei, în urma asaltului noilor media. Diversele strategii de contra-atac se combină cu cele de adaptare, un proces lent și cu multe victime colaterale. Pentru studenți însă, problema a fost tranșată de mult și asta din motive pe care vom încerca să le enumerăm mai jos. Paralela pe care o putem face între instrumentele de reprezentare folosite de proiectare și cele folosite în exercițiul de relevu este suficient de validă atâta vreme cât, pentru cei mai mulți dintre utilizatori, între ele nu există nicio diferență. Esteticile aferente fiecărui mediu în parte, desen sau imagine digitală, sînt însă terenul de luptă pe care se joacă și șansa patrimoniului digital de a deveni un *domeniu cultural* distinct și major. Deocamdată ne aflăm în situația, comodă, dar nerealistă pe termen lung, de a contempla noile instrumente de reprezentare ca pe niște simple scule, inofensive și neutre în raport cu obiectul pe care îl prelucrează, „niște rulete un pic mai deștepte”, așa cum le place să spună celor care nu au răbdarea sau intuiția de a vedea că noile tehnologii vin la pachet cu noi estetici.

Deși suntem încă foarte angrenați în partea tehnologică a lucrării noastre, cred că merită să speculăm pe marginea posibilelor moduri de a folosi imaginile rezultate din scanările tridimensionale care se produc acum. Pentru asta voi introduce în termenii cei mai simpli problema noilor medii, folosindu-mă de o analogie cu artele, deloc nerelevantă pentru produsele noastre, tipică de fapt pentru momentul în care ne aflăm, chiar dacă părem că ne situăm acum cu proiectul *ReSitus* în cea mai pură și rece știință.

Să luăm deci seria *pictură de portrete oficiale, fotografie, artă video* și seria *teatru, cinema, televiziune*. Ele ilustrează o cronologie tehnologică ce a creat noi arte și estetici și în care schimbarea instrumentelor a dus la schimbarea limbajului. Iar limbajul, se știe, este chiar expresia realității. În ceea ce privește mijloacele tehnice folosite pentru reprezentare, relația este, în termeni de regim estetic, de ceea ce guvernează producția de masă, una de incluziune, univocă, ierarhică. Ea este dublată și de o strânsă relație de același tip a esteticilor asociate fiecărui domeniu în parte. Exemplul cel mai la îndemînă este acela că poți să filmezi o piesă de teatru fără ca aceasta să o transforme cu necesitate în film (ilustrări bune, dar și eșecuri filmice dintre cele mai dureroase pot fi găsite în cinematografia românească), sau că poți difuza fără oprire filme pe un canal TV, fără ca asta să însemne televiziune. Pentru pictura de epocă clasicistă, imaginile care rezultă dintr-o compoziție au creat o estetică

ce poate fi ușor identificată și reprodusă de fotografie, care la rândul ei și-a creat o strategie de reprezentare ce poate fi subordonată cu ușurință de arta video.

Teza mea este aceea că un nou mediu îl include, cel puțin în desfășurarea secolului al XX-lea, pe cel vechi și îl subordonează prin însăși prezența tehnologică. Indiferent de ceea ce spun cârcotașii, teatrul filmat nu este cu mult mai puțin teatru, filmul difuzat prin televiziune se poate apropia și el de experiența pe care o ai într-un cinematograful. Totul depinde de excelența instrumentelor de redare, parte constitutivă a respectului pe care orice artizan al vechilor medii îl avea față de orice tehnologie particulară, specifică artei lui și care, la nivelul începuturilor tehnologice, este mai mereu în deficit. Cu cât nivelul de performanță a noului mediu crește, cu atât incluziunea este mai mare. Avem aici ca exemplu nu numai stațiile audio de înaltă fidelitate, dar și ecranele gigant de înaltă definiție, care populează astăzi modeste livinguri de bloc, printurile pe material textil care reproduc uimitor pânze ale marilor maeștri sau „imprimantele” tridimensionale care își așteaptă rândul pentru a declanșa adevărata revoluție a bibelourilor.

Distanța tehnologică în creștere duce la forme și mai stranii de incluziune, cele dintre etape încheiate ale discursului estetic ajungând la ideea formalizării integrale a stilurilor și a transferului estetic pe bază tehnologică. Un exemplu în acest sens îl pot constitui filtrele de editare, care transformă orice fotografie în picturi de Van Gogh, Seurat, Monet etc. În noul context tehnologic, trebuie să ne gândim că pisaniile pe care le scanăm și care ajung pe ecranul computerului sau care pot fi reproduse impecabil și tridimensional acum, la nivel de fir de nisip, sunt nu mai puțin resurse estetice, decât resurse istorice.

Incluziunea inversă începe să funcționeze de abia după ce noul mediu și-a creat o estetică proprie și aceasta poate fi mimată sau integrată în vechile medii de expresie. Pictura contemporană cu efecte de pixelizare sau tacâmurile sculpturale pe bază de funcții spline realizate de Zaha Hadid pot fi exemple ale unui astfel de transfer estetic. Simpla inserare a unei părți dintr-o lucrare care aparține unui mediu tehnologic superior într-un întreg care aparține nivelului precedent nu duce la hibridizare; mai mult, este de cele mai multe ori un gest polemic superficial. Senzația de eșec pe care o ai în fața majorității video-sculpturilor sau a inadecvării secvențelor filmate ce se inserează uneori în piese de teatru reprezintă o reacție obiectivă la o problemă de neconformitate ierarhică a mediilor. Aș îndrăzni să trag concluzia de aici că releveul clasic nu poate coexista cu scanarea digitală, că el nu poate fi decât digerat, capturat și expus ca o curiozitate arhivistică.

Ne aflăm astăzi, și cu aceste exemple, în continuarea discursului lui Benjamin lansat în celebrul eseu „Opera de artă în epoca reproducerii mecanice”. Aura descrisă de el, ireproductibilă, nemultiplicabilă, rămâne valabilă pentru segmente tehnologice acoperite de fotografie, radio, video, ca și pentru orice început tehnologic al televiziunii și computerelor. Mai departe însă,

trebuie să recunoaștem că reproducerea mecanică a devenit altceva, că regimul transpunerii și al multiplicării e diferit și că în acesta germinează semințe noi alături de vegetația stilistică a mediilor precedente.

Ceea ce încerc să argumentez este că tema noastră de proiect, conservarea digitală, ca nouă metodă de lucru, aduce cu sine toate dilemele noilor medii, păstrându-le intacte pe cele ale vechilor metode de lucru. Noua tehnică are potențialul de a reproduce integral, „fără rest”, un obiect, cel puțin în ceea ce privește geometria sa. Dar, așa cum releveul este o convenție, și scanarea digitală este una, de un alt grad însă. Zona în care acest lucru devine vizibil este cea a manierei de reprezentare a datelor brute, a tăieturilor, adăugirilor și interpretărilor. Impuritatea estetică este specifică stadiului timpuriu al oricărei noi ere tehnologice. Față de grafica ritualizată a releveelor de arhitectură sau față de descriptivismul limitat al fotografiei, reprezentarea hiper-realistă a norilor de puncte pe care se mapează o fotografie poate fi considerată o cucerire a obiectivității. Obrăznicia noului mediu își face însă simțită rapid prezența: posibilitatea de a schimba culori, de a adăuga și modifica elemente, de a „întregi” obiectul, făcându-l ca nou sau de a-l anima, transformându-l astfel în personaj, nu se lasă prea mult așteptate. Ceruri senine, elemente jenante care dispar prin subtile procedee chirurgicale, dar și unele care se încăpățânează să rămână, din considerente tehnice (vezi frunzele din scanările noastre), texturi ideale și materiale noi, oameni colați sau tridimensionali, care așteaptă răbdători în bibliotecile de obiecte șansa de a se introduce în peisaje istorice recompuse, toate acestea fac parte din arsenalul desenatorului tridimensional. Ele sînt expresia perfectă a stadiului tehnico-estetic în care ne aflăm, într-o zonă de pionierat, de preistorie a digitalului. Ca în multe alte domenii, însă, istoria a început deja.

În materie de proiectare de arhitectură ne aflăm cu un pas înainte, celebrul soft Catia a produs deja opere majore (muzeul Guggenheim din Bilbao), iar softurile de proiectare integrată de tip Arhcad sau Nemetchek aduc, pe lângă o exactitate greu de evaluat în termeni, și posibilitatea de a proiecta acoperișuri cu multe, multe ape. AutoCad-ul, o simplă sculă de desen, este însă în continuare preferatul arhitecților și expresia încăpățînării sau neputinței de a folosi resursele reale ale computerelor. Pentru conservare, trecerea la formatul digital a urmat mimetic calea deschisă de sora mai mare, proiectarea. În linia unei tradiții milenare, modelarea a fost prima pusă la lucru. Folosirea planurilor cadastrale pentru a genera obiecte tridimensionale s-a generalizat în ultimii ani, o primă etapă a digitalizării patrimoniului ce va fi probabil privită cu zâmbete în următorii ani. Urmează scanarea digitală, care va pune în criză în primul rând reprezentarea în epură, apoi folosirea cotelor și, deja, puritatea tradiționalului desen alb-negru în peniță, rotring sau AutoCad. Ceea ce vine este interactivitatea în tridimensional, sau realitate virtuală cu un termen ușor prea larg, și transformarea patrimoniului conservat digital în temă populară. Cât de repede se va întâmpla asta nu știm, dar este sigur că nu mai există cale de

întoarcere. Pentru a nu suferi traumele schimbării, trebuie însă să acceptăm că orice schimbare tehnologică provoacă și una culturală, iar în primul val vom fi sufocați de încercări ale noilor medii de a-și găsi o stabilitate estetică. Până atunci, nu pot spune decât: Releveul clasic a murit, trăiască releveul digital!

Modelarea automată a suprafețelor monumentelor și obiectelor istorice pe baza „norului de puncte”

TiberiusTomoioagă

Descriere

Pentru documentarea, administrarea și reconstruirea patrimoniului cultural, modelele geometrice de înaltă precizie bazate pe metode de culegere a datelor adecvate sunt esențiale. În ultimii ani, scanerile laser terestre (SLT) au fost utilizate cu succes în acest scop. SLT pot fi împărțite în două categorii: scanere pentru distanțe mari, având domeniul de măsurare de la sub un metru, până la câteva sute de metri, și scanere pentru distanțe mici, cu domeniul de măsurare până la câțiva metri. Precizia cea mai bună se poate obține cu scanerile pentru distanțe mici. Totuși, costul ridicat al achiziției de date cu asemenea scanere face prohibitivă utilizarea lor pe scara largă sau pentru monitorizări de rutină.

Metodele alternative de culegere a datelor, cum ar fi procesarea fotogrammetrică interactivă sau tahimetria, au ca scop determinarea directă a elementelor caracteristice ale structurilor (de ex., marginile). Acest lucru implică un înalt grad de generalizare în timpul procesului de culegere a datelor. Mai mult decât atât, metodele interactive devin insuficiente când obiectele modelate sunt formate din suprafețe libere. În contrast cu acestea, tehnicile autonome de culegere a datelor, cum ar fi, de exemplu, corelarea digitală a imaginilor sau scanarea laser, determină numeroase puncte distribuite mai mult sau mai puțin aleatoriu pe suprafața obiectului. În timp ce scanarea laser este aproape independentă de textura suprafeței, corelarea imaginilor necesită elemente structurale sau texturale unic identificabile.

Dezvoltările SLT au condus la creșterea ratei de eșantionare a punctelor, făcând fezabilă achiziția datelor de înaltă rezoluție. Totuși, erorile de măsurare sunt încă mari, ceea ce face necesară utilizarea unor metode complexe de procesare a măsurătorilor, astfel încât modelele geometrice obținute să fie atât precise, cât și cu un aspect vizual corespunzător.

Metoda utilizată în procesul de scanare cu SLT are la bază o filtrare care permite în același timp reducerea în mod considerabil a zgomotului și păstrarea cât mai fidelă a detaliilor. Deși această metodă a fost dezvoltată pentru procesarea datelor obținute de la scanerile de distanță mare, ea este independentă de scara de măsurare și de metoda de culegere a datelor și poate fi utilizată și la procesarea datelor obținute de la scanerile de distanță mică sau prin corelarea imaginilor.

Metodologie

Etapetele uzuale parcurse de la culegerea datelor (norul de puncte) la modelul geometric al suprafeței sau la construirea manuală a primitivelor sunt:

- achiziția datelor: măsurarea norului de puncte;
- referințierea: definirea unui sistem de coordonate de referință și transformarea tuturor seturilor de date în acest sistem (în fotogrammetrie, acest proces se mai numește și orientare);

- calibrarea: eliminarea erorilor sistematice;
- minimizarea efectelor zgomotului de măsurare: procesul se mai numește filtrare sau netezire;
- modelarea suprafețelor: triangularizare sau estimarea suprafețelor libere.

a. Eliminarea erorilor sistematice

Datele culese cu SLT conțin o serie de erori sistematice. Aceste erori sistematice trebuie modelate, iar funcțiile de corecție rezultate se aplică datelor. Acest proces se numește calibrare. Instrumentele de măsurare sunt în mod normal calibrate de către producător, în mod regulat (de ex., o dată pe an). Totuși, există parametri care necesită calibrarea aparatului mai des, înainte de fiecare campanie de măsurători sau chiar înainte de fiecare scanare.

O altă sursă de erori sunt punctele aflate pe profilul (marginea) obiectului. Deoarece scannerul măsoară concomitent tot domeniul iluminat (sau amprenta), punctele aflate la marginea obiectului sunt invariabil deplasate. Aceste puncte sunt considerate erori grosolane și trebuie eliminate. Un criteriu de eliminare a acestor puncte este, de exemplu, unghiul de incidență a fasciculului laser față de vectorul normal la suprafața scanată. Toate punctele care au acest unghi apropiat de 90° se vor elimina. Pentru evitarea golurilor care pot să apară prin eliminarea punctelor trebuie efectuate măsurători din mai multe poziții.

b. Estimarea vectorilor normali la suprafețe

Această metodă de filtrare este capabilă să reducă în mod considerabil zgomotul de măsurare, păstrând în același timp detaliile. Ea se bazează pe un estimator numit Determinantul Rapid al Covarianței Minime (Fast Minimum Covariance Determinant – FMCD). Folosind această metodă, se pot elimina elemente cum ar fi, de exemplu, un punct aflat prea departe de suprafața măsurată.

Acest estimator determină o matrice de covarianță **C** pe baza unei vecinătăți locale **n**. Ca vecinătate locală a punctului **p** se folosesc **n** puncte, cele mai apropiate. Tot pe baza acestei vecinătăți se poate determina și rugozitatea suprafeței.

c. Estimarea vecinătății locale

Parametrul cel mai critic care trebuie determinat este dimensiunea vecinătății locale. Dacă vecinătatea este prea mică, atunci aceasta este o regiune mai mult sau mai puțin sferică într-o bandă de puncte, iar normala la suprafață va fi arbitrară. Rugozitatea suprafeței va fi ridicată și lipsită de importanță. Dacă vecinătatea este prea mare, normalele la suprafață vor fi estimate corect, dar, totuși, elementele cu o frecvență mare (de ex. elementele de dimensiuni mici) vor fi netezite în mod exagerat. Pentru o procesare automată, este esențial să avem o vecinătate locală optimă. Acest lucru se poate realiza pe baza variogramelor și este similar cu corelarea unui model de variogramă cu o variogramă spațială și se pot utiliza metodele existente pentru rezolvarea acestei probleme.

d. Filtrarea norului de puncte

Vectorii normali sunt apoi utilizați pentru determinarea punctelor care au probabilitatea cea mai ridicată de a fi poziționați pe suprafața măsurată. Astfel, se iau toate punctele aflate într-un cilindru de rază r în jurul unui punct ales aleatoriu, a cărui axă este definită de vectorul normal. Punctele aflate în interiorul cilindrului sunt proiectate pe axa cilindrului. Se determină distribuția punctelor, iar punctul care este cel mai apropiat de modelul de distribuție ales este considerat ca fiind reprezentativ. Celelalte puncte sunt eliminate din setul de date. Acest proces se repetă până la atingerea densității dorite de puncte. Rezultatul constă în obținerea unui set de puncte omogene, în care erorile aleatoare de măsurare sunt eliminate în mod considerabil.

e. Triangularizarea

Triangularizarea unui nor de puncte nestructurat a fost studiată activ în domeniul graficii pe calculator. Există numeroși algoritmi care pot fi utilizați pentru reconstrucția suprafețelor din seturi de puncte filtrate.

Problemele legate de acești algoritmi în prezent sunt legate de:

- calitatea datelor: datele trebuie să aibă un nivel al zgomotului foarte redus;
- volumul datelor: numeroși algoritmi nu pot lucra cu un volum mare de date.

Concluzii

Generarea unor modele detaliate pe baza unor elemente caracteristice ale site-urilor de patrimoniu cultural reprezintă o necesitate pentru o administrare adecvată. Metoda prezentată reprezintă un mod eficient de achiziție a datelor și de modelare. Acest lucru reiese și din rezultatele prezentate. Ca o aplicație viitoare, aceste modele pot fi integrate ca obiecte în mediile de realitate virtuală, putând astfel să fie generate o serie de materiale interactive în diverse scopuri: documentare, învățământ, turism, recondiționare și reabilitare etc.

Bibliografie:

- Alshawabkeh, Y. and Haala, N., 2004. Integration of Digital Photogrammetry and Laser Scanning for Heritage Documentation. ISPRS xx. Symposium, Com. V. 4, pp. 12–23;
- Amenta, N. and Bern, M., 1999. Surface reconstruction voronoi filtering. Discrete and Computational Geometry, pp. 481–504;
- Amenta, N., Choi, S. and Kolluri, R., 2001. The power unions of balls, and the medial axis transform. Computational Geometry 19(2-3), pp. 127–153;
- Autodesk, 2007. <http://www.autodesk.com>;
- Kolluri, R., Shewchuk, J. R. and O'Brien, J. F., 2004. Spectral surface reconstruction from noisy point clouds. In: Proceedings of the 2004 Eurographics/ACM SIGGRAPH symposium on Geometry processing, Vol. 71, ACM Press New York, NY, USA, pp. 11–21;

- Lichti, D. D., 2007. Error modelling, calibration and analysis of an am-cw terrestrial laser scanner system. ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing 61(5), pp. 307–324.

Tehnici de conservare și restaurare a patrimoniului istoric

Ing. ec. drd. Iordache Mihai
Prof. Burticioia Oana Emilia

Trecutul istoric al unei națiuni trebuie protejat și transmis generațiilor viitoare intact, sănătos și îmbogățit, motiv pentru care, cel mai adesea, sunt invocate următoarele soluții:

- educarea populației în spiritul dragostei și grijii față de trecut și implicit față de monumentele istorice;

- legi privind protecția monumentelor, în scopul apărării lor de comerțanții de antichități, vânzătorii de comori sau de amatorii incompetenți;

- crearea unui sistem de acreditare profesională și alcătuirea unor coduri profesionale în urma cărora numai oamenii profesioniști să se ocupe de studierea și prezentarea trecutului¹.

Discursurile dominante legate de monumentele istorice, convertite fiind în „cultură legitimă”², impun și criteriile de selecție a monumentelor istorice care „merită” să fie conservate. Acestea consideră că există un singur trecut obiectiv care trebuie descoperit, conservat și apoi păzit de cei care vor să-l distrugă. Dar aceste discursuri acordă semnificații diferite trecutului, în măsura în care acesta are sau nu „valoare națională” și/sau „importanță științifică”.

Aceste semnificații se regăsesc în politica de conservare și restaurare a monumentelor istorice. Cererea de a conserva și îmbogăți patrimoniul național reflectă atât acțiunea statului-națiune de căutare a identității sale în trecut³, cât și criteriile „științifice” de selecție a monumentelor care trebuie conservate.

1. Ce presupune restaurarea și conservarea?

Restaurarea este procesul prin care un obiect mai vechi este adus prin anumite tehnici la parametrii inițiali; practic, se înțelege aducerea operei de artă, la calitățile inițiale.

Restaurarea în sine este o operațiune de consolidare și de completare a operelor de artă pentru a fi păstrate și puse în valoare, operațiune realizată pe baza unor norme stabilite de specialiști. În unele cazuri, restaurarea devine reconstituire, dacă ea cuprinde și părți refăcute în întregime.

Restaurarea unei opere de artă se face în două etape:

1. conservarea – se înțelege întregul șir de măsuri care au ca drept obiect păstrarea operei în bună stare și, ca o consecință, prelungirea la

¹ Shanks, M. și Tilley, C. *Re-Constructing archaeology. Theory and practice*, Ediția a doua, London-New York: Routledge, 1992, p. 65.

² Prin sistemul de învățământ, expoziții, etc.

³ Demoule, J.P. *Ethnicity, culture and identity: French archaeologists and historians*, în C. Scarre și S. Stoddart (eds.), *Theory in French Archaeology*, „Antiquity 73”, 1999, pp. 190-198.

maximum a vieții acesteia. Conservarea cuprinde o gamă largă de lucrări, de la operații simple de întreținere și reparații, până la măsuri complicate de consolidare. Conservarea nu-și propune modificarea aspectului lucrării, ci păstrarea sa în forma în care a ajuns.

2. restaurarea propriu-zisă - presupune acele categorii de lucrări care, realizând și obiectivele conservării, urmăresc să readucă fie la aspectul inițial al continuității formale, fie la cel pe care l-a căpătat în cursul uneia dintre etapele valoroase ale existenței sale.

Acțiunea de conservare și restaurare a monumentelor istorice are o lungă tradiție în România, dar a devenit coerentă și eficientă odată cu înființarea Comisiunii Monumentelor Istorice în, 1892, și emiterea unor acte legislative (1892, 1913, 1919, 1955, 1974, 1975). În secolul al XIX-lea, monumentele au fost privite „ca argument al apartenenței la același neam a românilor de pretutindeni; ca o formă de manifestare a originii daco-romane și a continuității poporului nostru în spațiul dintre Carpați, Dunăre și Mare, în sfârșit, ca armă de luptă pentru realizarea unității naționale⁴”. Monumentele istorice au valoare documentară, științifică, și, în același timp, fac parte din „fișa autobiografică a poporului”⁵.

Politica de conservare și restaurare a monumentelor introduce un alt element definitoriu (pe lângă valoarea națională și importanța științifică) al monumentelor istorice: criteriul cronologic. „În cazul monumentelor istorice, avem în vedere *clădiri mai vechi de 50 de ani* (deși pot fi alese și construcții mai noi, dacă au o valoare excepțională). Cu cât o clădire este mai veche, cu atât este mai valoroasă, pentru că, pe măsura trecerii timpului, s-au păstrat puține construcții similare din aceeași perioadă”. De asemenea, „siturile arheologice trebuie să fie, în general, mai vechi de 100 ani⁶”. Există chiar o clasificare a monumentelor istorice care folosește ca unic criteriu cronologia: foarte vechi (peste 400 ani vechime), vechi (200-400 ani vechime), relativ vechi (100-200 ani), recente (construcții din perioada 1914-1950).

Un program privind politica de conservare și restaurare a monumentelor istorice ar trebui să țină seama de faptul că nu există un singur trecut obiectiv, ci mai multe interpretări subiective ale acestuia, făcute din prezent.

În consecință, criteriile de selecție nu sunt „obiective”, eterne; ele reflectă semnificațiile pe care actorii sociali din prezent le acordă monumentelor.

Aceste criterii avute în vedere de politica actuală de conservare, depind doar de sensurile acordate trecutului, născute la interfața dintre câmpul politic, cultural și practica arheologică. Dar aceste înțelesuri sunt în permanentă schimbare, în consecință și „criteriile de apreciere” a monumentelor ar trebui să fie continuu dezbătute.

⁴ Opreș, I., *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare*, București, Meridiane, 1986, p. 88.

⁵ Drăguț, V. „Monumentele istorice, parte integrantă a patrimoniului cultural-național”, în *Revista muzeelor și monumentelor* 2, 1986, pp. 9-12.

⁶ Oberländer-Târnoveanu, I., *Un Viitor pentru Trecut. Ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural*, București, 2002, p. 14.

II. Conservarea preventivă – premiza durabilității patrimoniului istoric

Măsurile de conservare pot să asigure patrimoniului o protecție de lungă durată dacă și numai dacă se aplică, în totalitatea lor, tuturor obiectelor și în mod permanent. Soluția se cheamă conservare preventivă.

Dar de ce conservare preventivă și nu conservare activă sau pasivă sau aplicată așa cum se sugerează de diverși autori, specialiști în alte domenii, dar care se ocupă, printre altele, și de conservare?

Deoarece, conservarea preventivă:

- reprezintă singura cale prin care bunurile culturale pot fi apărute de procesele inevitabile de degradare;
- poate bloca acțiunea factorilor implicați în procesele de degradare, indiferent că aceștia sunt chimici, fizici sau biologici. Acționând direct asupra factorilor respectivi, adică asupra umidității, a oxigenului, a gazelor reactive, a temperaturii și a luminii, vor fi blocate procesele fizice sau chimice pe care aceștia le-ar putea provoca, prevenind astfel efectele lor distructive;
- este impusă de factori obiectivi. Cele mai multe dinre procesele care provoacă degradări sunt procese de natură chimică, ce determină întotdeauna transformări în structura și compoziția bunurilor, efectele fiind întotdeauna ireversibile.

Astfel, un obiect muzeal, decolorat sau fragilizat, nu va mai putea fi readus la starea inițială apariției efectelor, orice s-ar încerca. În acest „orice” este inclusă și restaurarea. Și cele mai multe dintre efectele proceselor fizice sunt ireversibile.

Prin urmare, conservarea preventivă rămâne singura cale care poate asigura patrimoniului cultural o viață cât mai lungă.

Poate fi restaurarea o alternativă la conservarea preventivă? Credem că nu, deoarece:

- restaurarea acționează asupra efectelor și nu asupra factorilor care le provoacă;
- cele mai multe dintre efectele proceselor chimice, fizice sau biologice sunt ireversibile, încât restaurarea, oricât ar fi de artistică sau tehnică, nu ar mai putea reface starea inițială a obiectului;
- restaurarea nu ar fi o soluție, chiar dacă am putea reda obiectului aspectul și starea inițială.

Restaurarea este un proces lent, nu datorită unor erori de management sau insuficienței mijloacelor de restaurare, ci faptului că, în timp ce factorii de degradare acționează simultan, mai mult sau mai puțin continuu, asupra întregii mase a bunurilor culturale, restaurarea poate rezolva doar o infimă parte a celor degradate.

Astfel, pentru a feri patrimoniul cultural național de efectele acestor procese, pentru a salva de la degradare iremediabilă milioane de bunuri, nu există altă cale decât conservarea preventivă aplicată permanent.

De conservarea preventivă a patrimoniului cultural nu se poate ocupa decât conservatorul de colecție sau de muzeu, căruia îi revine prin atribuții și pregătire, aplicarea programelor de măsuri de conservare preventivă.

Suntem prima țară – și singura, de altfel – care, cu mulți ani înainte, a creat la nivelul instituției muzeale funcția de conservator. În alte țări, abia a

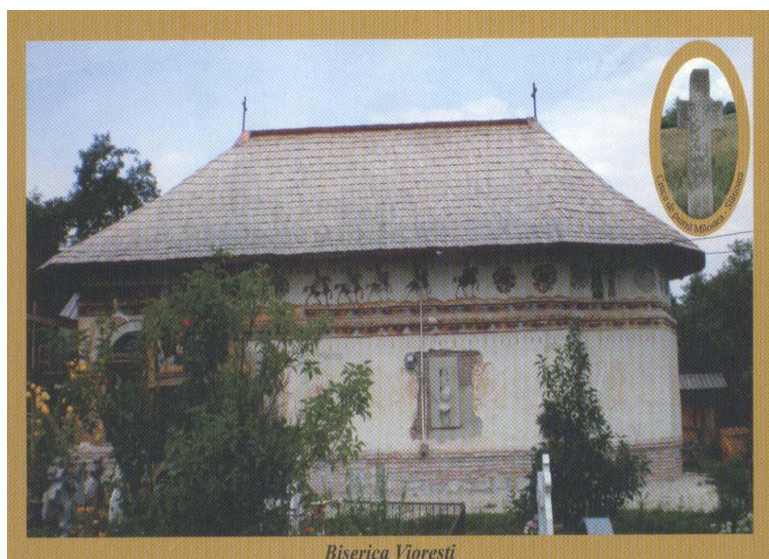
început discuția dacă celor două verigi tradiționale, muzeograful și restauratorul/investigatorul, să li se adauge și aceasta.

Necesitatea acestei funcții este determinată de sfera de activități specifice și complexe de care conservarea preventivă se ocupă, ca și de faptul că este o activitate cu caracter permanent, relația obiect-factorii mediului ambiant fiind continuă. Bunurile culturale trebuie protejate în orice ipostază s-ar afla: într-o sală de muzeu, depozit, în tranzit (ambalate și itinerare). Activitatea acestuia îi solicită prezența în mod permanent în atelierul de restaurare, acolo unde procesele, intervențiile pe obiect, tratamentele nu pot fi întrerupte și nici nu pot fi efectuate de la distanță sau, cu atât mai puțin, în absență. Toate acestea fac necesară prezența permanentă a conservatorului.

Conservarea este o activitate cu caracter global. Acest principiu impune abordarea și soluționarea tuturor factorilor de care depinde starea bunurilor, întrucât orice factor neglijat, acționează negativ, neutralizarea unor factori nesoluționând acțiunea celorlalți.

În cadrul acestei discuții trebuie să evaluăm mai exact și locul pe care-l ocupă condiționarea materială. Pentru că este mereu invocată. Din păcate, mai mult ca o scuză a unor stări de lucruri, care, în fapt, nu ar avea ce căuta într-un muzeu ce are, printre altele, și sarcina conservării colecțiilor pe care le deține. Condiționarea materială este esențială pentru asigurarea multor activități de conservare preventivă. Dar de aici și până la absolutizarea acestui factor este o cale lungă. Trebuie spus că, cele mai multe activități de conservare preventivă, se pot face fără condiționări materiale importante.

În încheiere, nu trebuie uitat faptul că, teritoriul județului Vâlcea este presărat cu o serie de bijuterii arhitecturale. Printre acestea se află și monumente istorice de arhitectură și artă creștină ortodoxă românească, precum lăcașul cu nume de floare al Vioareștilor, din Slătioara, cunoscută în istoria artei medievale românești prin „Friza potecașilor”.

Biserica din Vioarești, cu hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”, a fost construită în 1782, din piatră intercalată cu cărămidă și acoperită cu șită, iar potecașii au fost zugrăviți la 1807⁷, din porunca vătafului Constantin, cu un meștesug aproape ireal, în desene fine, aducând mai degrabă a stampe chinezești, potecaș după potecaș, nici unul identic cu celălalt, fiecare filigranat în partea lui de poveste.

Din anul 2004, bisericuța din Vioarești a fost inclusă într-un program de restaurare și consolidare, sprijinit de Ministerul Culturii și Cultelor. Refacerea picturii nu s-a încheiat, dar au fost introduse elemente moderne, precum încălzirea centrală și electrificarea subterană. Deși nu au fost finalizate lucrările de restaurare, din cauza lipsei fondurilor, ceea ce s-a realizat până acum este un pas înainte în conservarea și păstrarea acestui monument istoric.

După cum vedem, unele dintre monumentele istorice din România, s-au bucurat de privilegiul de a se fi aflat în atenția unor oameni care vor să salveze, să păstreze și pentru viitor aceste mărturii ale trecutului, însă din păcate, cele mai multe sunt uitate și pierdute, poate, iremediabil în negura vremurilor.

Bibliografie:

1. Demoule, J.P., *Ethnicity, culture and identity: French archaeologists and historians*, C. Scarre și S. Stoddart (eds.), *Theory in French Archaeology*, "Antiquity 73", 1999;
2. Drăguț, V., "Monumentele istorice, parte integrantă a patrimoniului cultural-național", în „Revista muzeelor și monumentelor” 2, 1986;

⁷ Corina Mihăescu, *Cartea Slătioarei*, Editată de Fundația Națională pentru Civilizație Rurală "Niște Țărani", București, 2002, p. 25.

3. Corina Mihăescu, *Cartea Slătioarei*, Editată de Fundația Națională pentru Civilizație Rurală "Niște Țărani", București, 2002;
4. Opreș, I., *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare*, București, Meridiane, 1986;
5. Oberländer-Târnoveanu, I., *Un Viitor pentru Trecut. Ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural*, București;
6. Shanks, M. și Tilley, C. *Re-Constructing archaeology. Theory and practice*, Ediția a doua, London-New York: Routledge, 1992;
7. Pliant, *Slătioara-500 ani*, editat de D.J.C.C.P.C.N. Vâlcea, redactor Florin Epure, 2008.

Aspecte privind depozitarea bunurilor din colecția de istorie contemporană

Scrociob Diana
scrociob_diana@yahoo.com

Muzeul are calitatea de martor al istoriei și, în același timp, are datoria de a prezerva patrimoniul contemporan existent pentru generațiile următoare. Această grijă este îndreptată cu precădere spre achiziția și conservarea bunurilor culturale aparținând perioadei de istorie contemporană aflate încă în circulație. La acest lucru, se adaugă și faptul că, în prezent, Muzeul Județean Vâlcea se află în plină reorganizare a expoziției de bază de la Muzeul de Istorie, în care exemplificarea istoriei contemporane, în special a Râmnicului, cu ajutorul acestei categorii de bunuri, va avea un loc de seamă. Bunurile contemporane sunt cele mai noi obiecte ale patrimoniului muzeal și este șansa noastră de a le conserva cât mai bine. Prin urmare, având în vedere toate aceste considerente, am ales să fac o scurtă prezentare a problemelor pe care le-am întâlnit în cadrul proiectului de reorganizare a depozitului de istorie contemporană.

Este bine știut faptul că, odată cu trecerea timpului, bunurile culturale sunt supuse în mod lent sau mai rapid procesului de îmbătrânire¹. La aceasta, se adaugă și acțiunea de deteriorare cauzată de numeroșii agenți, cum ar fi: temperatura, umiditatea, lumina, compoziția aerului, marea varietate a compușilor chimici, insecte, ciuperci etc., asociați nu de puține ori cu necunoașterea și neglijența oamenilor.

Menționez încă de la început că, la Muzeul Județean Vâlcea, depozitul colecției de istorie contemporană a fost amenajat cu ceva timp în urmă, dar era nevoie de o reorganizare a sa. Acesta adăpostește numeroase și variate bunuri culturale, al căror suport diferă: textile, documente, piese din metal, lemn, sticlă, os sau diverse combinații. De asemenea, pe lângă variațiile determinate de natura materialului, ne afectează și problemele privind de lipsa spațiului și a condițiilor oferite de microclimat, singura regulă a gestiunii de istorie contemporană fiind aceea a apartenenței la perioada istorică². În plus, starea de sănătate diferită a obiectelor aflate în depozit nu face decât să contribuie la deteriorarea bunurilor care se află într-o stare bună sau foarte bună de conservare numai prin simpla alăturare cu cele ce prezintă procese evolutive de deteriorare. Pentru a păstra în condiții optime aceste bunuri culturale, trebuie să avem în vedere principiile conservării științifice, fiecare obiect având nevoie de anumite condiții specifice.

Ținând cont de toate acestea, a fost întocmit referatul de către conservatorul colecției, în care au fost specificate condițiile pe care ar trebui să

¹ Moldoveanu Aurel, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, Ed. a II a, Centru pentru formare, educație permanentă și management în domeniul culturii, București, 2003, p. 2.

² Nicolescu Corina, *Muzeologie Generală*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979, p. 56.

le îndeplinească acest depozit din punct de vedere al materialelor necesare pentru asigurarea microclimatului, al mobilierului și al materialelor de protecție. În acest referat s-a ținut seamă de normele de conservare în vigoare.

În baza referatului respectiv, a fost convocată comisia de restaurare și conservare, pentru a se stabili căile de intervenție, fiind hotărâte locul de depozitare, precum și măsurile de igienizare. De asemenea, s-a propus achiziționarea aparaturii, a materialelor necesare, precum și a mobilierului care urmează să adăpostească colecția de istorie contemporană. Aceste hotărâri nu au putut asigura idealul, dar protejează bunurile cât se poate de bine, în condițiile date.

Spațiul rezervat depozitului pentru această colecție a rămas același, la etajul întâi al Muzeului de Istorie. Acesta fost monitorizat cu ajutorul termohigrometrului, în urma măsurărilor constatându-se un microclimat relativ stabil³. Ținând cont de diversitatea obiectelor, se recomandă o temperatură între 10-18°C. În muzeu, încălzirea este asigurată pe termoficare, fiecare calorifer fiind prevăzut cu robinet. Datorită acestora, în timpul iernii căldura este constantă, în cazul în care se depășește valoarea optimă, temperatura constantă putând fi reglată cu ajutorul robinetelor. Ținând cont de aceeași diversitate a obiectelor, se va asigura o umiditate relativă, în limitele de 50%-65%. Pentru controlul umidității relative au fost achiziționate un dezumidificator și un umidificator, dotări care au fost făcute pentru toată secția de istorie, în funcție de suprafețele de acoperit. Acestea permit fixarea strictă a valorii umidității, fără variații nedorite, asigurarea unui microclimat stabil fiind deja obligatorie pentru conservare. O altă problemă care a trebuit rezolvată a fost aceea a radiațiilor luminoase. Mai multe materiale înseamnă o rezistență diferită față de lumină. În depozite, indiferent ce materiale ar adăposti, nu este nevoie de lumină decât în momentul în care se lucrează. Astfel, am achiziționat storuri cu protecție contra radiațiilor ultraviolete pentru ferestrele depozitului și am pus în cutii obiectele de fiecare dată când a fost posibil. Tot la ferestre sunt montate plase contra insectelor ce pot dăuna materialelor organice.

Odată finalizate aceste etape, s-a trecut la verificarea colecției de istorie contemporană, la întocmirea fișelor de evidență și a fișelor de conservare, cu ajutorul specialiștilor în domeniu. Ținând cont de proprietățile fizico-mecanice și de forma exponatelor au fost achiziționați moduli din metal pe care i-am înălțat până la 2,50 m, cu polițe reglabile, având o lungime de 1 m și o adâncime de 40 cm, cutii de patru dimensiuni (60/30/21 cm; 42/42/14 cm; 38/28/12 cm; 35/27/20 cm) și netex pentru ambalat.

Pentru protejarea documentelor, s-a folosit hârtie de filtru, atât la căptușirea cutiilor în care au fost introduse, cât și între ele. Toate acestea, au fost făcute în funcție de dimensiuni, de starea de fragilizare și de frecvența de căutare. În cutii, nu avem mai mult de 20 de documente suprapuse. Obiectele de metal au fost ambalate fiecare în hârtie, pentru a se evita contactul între ele, apoi au fost așezate în cutii de carton. Prin această depozitare, am urmărit ferirea lor de coroziunea electrochimică și de acțiunea negativă a prafului. Lemnul a fost, de asemenea, introdus în cutii, în funcție de dimensiunile și

³ Normele de conservare în vigoare în acest moment sunt foarte stricte în această privință.

forma obiectelor, pentru a-l feri de variațiile de umiditate și de radiațiile solare. Principala grijă în legătură cu obiectele ce au în componența lor sticlă sau porțelan este aceea că se pot sparge. Pentru a preveni acest lucru, au fost ambalate în folie de plastic cu pernă de aer, apoi au fost introduse în cutii.

Pentru protecția obiectelor din material textil, a fost nevoie de proiectarea și cumpărarea pe comandă a două dulapuri închise. Unul este compus din două corpuri suprapuse, cu dimensiunile de: 1,10 m înălțime, 1,10 m lățime, împărțite cu 5 polițe la o diferență de 20 cm. În el, au fost așezate la orizontală textilele mai mici. Cel de-al doilea, are o înălțime de 2 m, o lățime de 1,20 m. Acesta a fost împărțit în două: în dreapta textilele foarte înalte au fost puse pe umerase îmbrăcate, iar în stânga, pe polițe, au fost puse pălării de tot felul și alte accesorii.

Au existat și cazuri în care obiectele nu au fost puse în cutii, deoarece acestea nu au necesitat o protecție deosebită, de exemplu: patefoanele (care au cutiile lor), mașinile de scris, etc. În depozit mai avem două mașini de cusut și un suport de ziare care, datorită dimensiunilor mari și rezistenței lor, nu au fost puse pe polițe, deși acest lucru nu este recomandat din punct de vedere al conservării.

Toate aceste măsuri întreprinse mai sus, au drept scop protejarea colecției. Pentru a fi regăsite mai ușor, datele privind denumirea și numărul de inventar al obiectelor aflate în cutii au fost trecute atât în interiorul, cât și în exteriorul acestora. Încă din faza de proiect, polițele au fost numerotate cu cifre arabe, iar modulele au fost numerotați cu litere mici.

Toate acestea se doresc a fi un început pe calea rezolvării problemelor de conservare a obiectelor intrate de curând în rândul bunurilor de patrimoniu, indicate de specificul lor și de posibilitățile existente. Coroborate cu studiul particularităților istorice și tehnice, continuate cu controlul periodic și amplificate cu alte măsuri de conservare generală și particulară, aceste acțiuni se înscriu în activitatea amplă de ocrotire a patrimoniului vâlcean.

Summary

Aspects concerning the keepeng of the collection of contemporan history

This article presents the operations we made at the Museum of Râmnicu Vâlcea for the improvment of the conservation for the collection of contemporan hystori.

The same room at the first floor was restore and better equipt. An humidifier, an dehumidifier were bought and the rollers blind were changed. The collection has benefit of new shelves and lokers. We separated the cultural goods on fabrics and we have put them in adequat boxes and shelves that we numberd to faciliti the finding.

We hope that oll this actions will ensure a better prezervation of this collection.

Sistem de depozitare textile

Ambalare obiecte muzeistice

Magnetometria – metodă de investigare folosită în arheologie

Ovidiu Păraușanu
oparausanu@yahoo.com

1. Introducere

Metodele geofizicii au fost dezvoltate inițial în vederea studiului structurilor geologice ale subsolului, dar, în ultimii ani, sondajele geofizice au devenit din ce în ce mai importante în vederea investigării siturilor arheologice.

Investigarea magnetometrică este una dintre cele mai eficiente și moderne metode ale geofizicii aplicate în arheologie, deoarece o mare parte a materialelor arheologice pot fi depistate datorită anomaliilor magnetice pe care le creează.

În condiții favorabile, prospecțiunile magnetice sunt cele mai eficiente, rapide și absolut non-distructive metode de investigare a siturilor arheologice, iar informațiile ce pot fi obținute prin prospecțiuni magnetice sunt foarte apropiate de rezultatele relevate ulterior în urma săpăturilor arheologice.

Activitățile omului din trecut, în special folosirea focului pentru încălzit, pentru prepararea hranei, fabricarea uneltelor și a armelor, au schimbat proprietățile magnetice ale argilei, rocilor și solului, prin urmare, apar anomalii ale câmpului magnetic al pământului, detectabile cu instrumente sensibile specifice numite **magnetometre**.

Diferențele de susceptibilitate magnetică între sol, subsol și roci (solul este în mod normal mai magnetizat decât subsolul) afectează câmpul magnetic terestru local, făcând posibilă detectarea de șanțuri, gropi și a altor zone atipice solului și subsolului.

Putem concluziona că magnetometria reprezintă o tehnică pasivă a geofizicii, bazată pe răspunsuri la condițiile naturale și detecția contrastelor proprietăților magnetice apărute în diferite materiale.

2. Câmpul magnetic al Pământului

Câmpul magnetic al Pământului este aproximativ constant pe toată suprafața ariilor largi situate în aceeași zonă a planetei.

Cel mai simplu model este acela care consideră o mare bară magnetică situată în centrul Pământului, orientată cu polul pozitiv (+) spre Nord și înclinată sub un unghi de aproximativ 10° față de axa de rotație.

Liniile de câmp magnetic au forma și orientarea unui câmp generat de un magnet obișnuit, de aceeași formă (vezi fig. 1).

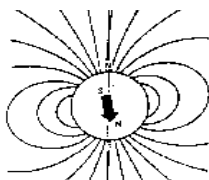

Fig. 1

Direcția liniilor de câmp magnetic este verticală la polii magnetici și orizontală la ecuatorul magnetic. Aceste amănunte sunt foarte importante pentru interpretarea anomaliilor magnetice.

Intensitatea câmpului magnetic terestru este de două ori mai mare în regiunile polare (aproximativ 60.000 nT), față de regiunile situate la ecuator (30.000 nT).

Atât *intensitatea câmpului magnetic terestru*, cât și *înclinarea* acesteia sunt egale pe suprafețe situate în aceeași zonă geografică.

Anomaliile magnetice

Într-un sol a cărui compoziție este uniformă, liniile de câmp magnetic terestru vor avea direcția polilor magnetici ai Pământului, iar pe suprafețe mici direcțiile acestora sunt paralele.

În cazul existenței în pământ a unei game variate de materiale, liniile câmpului magnetic terestru vor fi distorsionate. (vezi fig. 2)

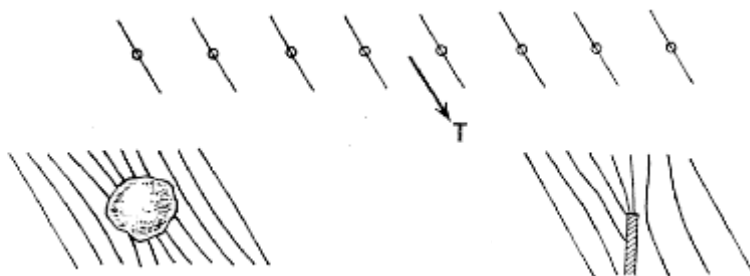

Fig. 2

Distorsiunile câmpului magnetic terestru se numesc **anomalii**.

Fierul intră în constituția scoarței terestre într-un procent de 6%. O mare parte din fier este dispersată în sol, argile și roci, sub formă de compuși chimici ai acestuia, care au un caracter magnetic foarte slab. După cum spuneam anterior, activitățile trecute ale omului au schimbat proprietățile magnetice ale solului, producând o serie de anomalii magnetice, care pot fi detectate de aparate sensibile magnetic, numite magnetometre.

Anomaliile datorate materialelor arheologice, pietrelor sau mineralelor aflate în sol, sunt datorate în principal celui mai comun material magnetic – *magnetita* – sau mineralelor înrudite cu aceasta. Toate rocile conțin ntr-o oarecare măsură magnetite, în concentrații mai mari sau mai mici.

Anomaliile câmpului magnetic terestru sunt cauzate de un **câmp magnetic indus** sau de un **câmp magnetic remanent**.

Apariția *câmpului magnetic indus* denotă faptul că un element se magnetizează sub influența câmpului magnetic terestru (fig. 3).

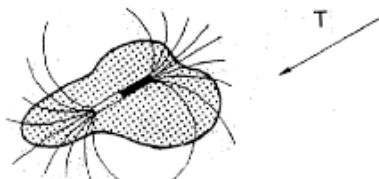

Fig. 3

Câmpul magnetic remanent ne arată pur și simplu existența magnetismului unui obiect, chiar și în absența câmpului magnetic terestru.

Ambele forme de magnetism sunt foarte importante în arheologie.

Magnetizarea indusă este direct proporțională cu intensitatea câmpului magnetic exterior și cu abilitatea materialului de a mări câmpul magnetic local, proprietate numită susceptibilitate magnetică (notată μ).

Susceptibilitatea diferitelor tipuri de roci, este redată în tabelul de mai jos, dar poate varia în funcție de situații:

Tipuri de roci	Susceptibilitate magnetică (ae 10^{-3} ISO)
Piroxenite, dunite, serpentinite și altele	100 – 10.000
Bazalt	100 - 1000
Granit	10 - 1000
Andezit	100
Șisturi și alte roci metamorfe	1 - 100
Majoritatea rocilor sedimentare	1 - 10
Calcar	1

Variațiile susceptibilității magnetice între sol, subsol și rocă (solul, în mod normal, prezintă un câmp magnetic mai mare decât subsolul), afectează câmpul magnetic local al pământului, făcând posibilă detectarea de șanțuri, gropi și a altor zone nămolose care au fost săpate din timpuri străvechi și apoi colmatate sau reumplute cu sol. Acestea produc un semnal magnetic pozitiv. Spre deosebire de aceste concavități, în cazul unor tipuri de zidărie, cum ar fi pereți calcaroși, se produce un semnal magnetic negativ și pot fi detectați datorită efectului de scădere a câmpului magnetic.

Magnetizarea remanentă este în strânsă legătură cu efectele datorate căldurii, încălzirea naturală în cazul pietrelor sau încălzirea artificială, cum este cazul chirpiciului ars, ceramicii și al altor obiecte făcute de mâna omului, găsite în siturile arheologice.

În timpul încălzirii, în particular, la temperaturi înalte, regiuni mici de material, numite domenii, tind să se alinieze mai mult sau mai puțin pe direcția câmpului magnetic contemporan arderii, apărând astfel un fenomen de polarizare magnetică ce se conservă în timp. Acest fenomen de polarizare generează un câmp magnetic semnificativ, care poate fi uneori chiar de 10 ori mai puternic decât polarizarea indusă (fig. 4).

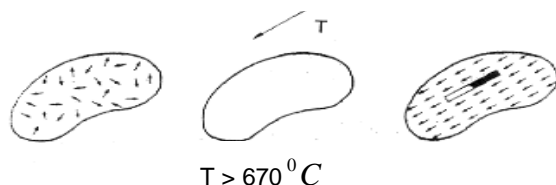

Fig. 4

Obiectele arheologice cum ar fi: cuptoare, vetre, bucăți de zgură, creuzete și altele, posedă o magnetizare destul de puternică. Dacă sunt situate încă *in situ*, este posibilă chiar datarea lor prin determinarea direcției de polarizare sau prin analiza anomaliilor magnetice.

Pentru datarea arheologică, este foarte important de știut **curba principală a variațiilor pe secole a declinării și înclinării câmpului magnetic terestru** (fig. 5).

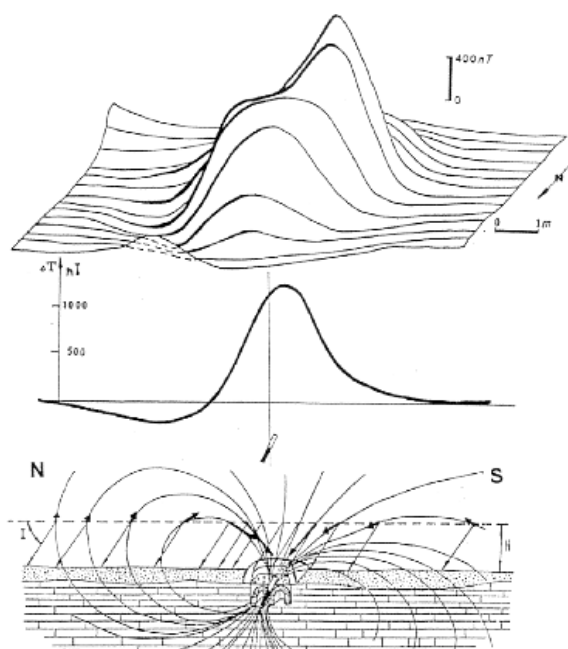

Fig. 5

Structurile arheologice tipice prezintă anomalii ale câmpului magnetic situate între valorile 1-20 nT, mai rar întâlnite, structurile arse 10 – 100 nT și foarte rar obiectele arheologice metalurgice feroase, aici incluzând și bucăți de zgură, prezintă anomalii mari, de 20 – 2000 nT. Zidurile calcaroase situate în sol pot genera anomalii negative, având valori cuprinse între 2 – 12 nT (fig. 6, fig. 7)

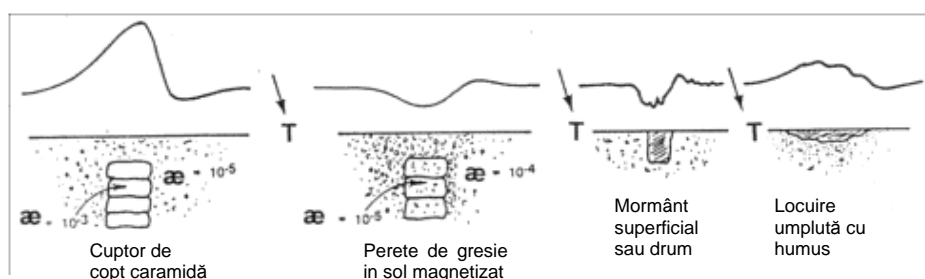

Fig. 6

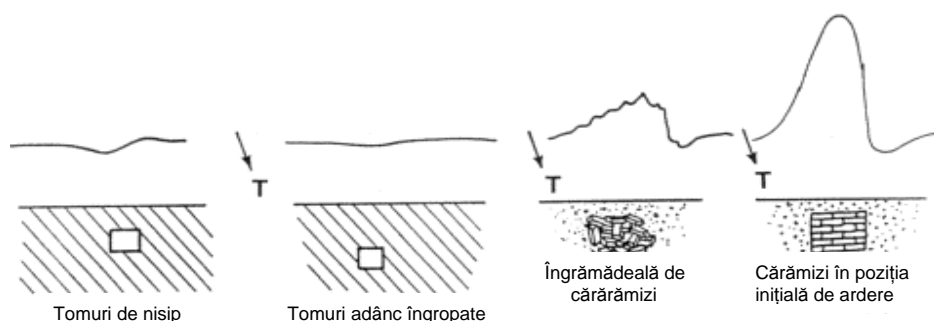

Fig. 7

Utilizând instrumente sensibile, câmpul magnetic terestru poate fi măsurat cu o mare acuratețe și mare precizie, de până la 1 nT.

Situația poate deveni însă complicată, din punct de vedere al interpretării imaginilor rezultate în urma scanării, în cazul în care pe o zonă restrânsă se găsesc laolaltă materiale care generează anomalii pozitive cât și negative (fig. 8).

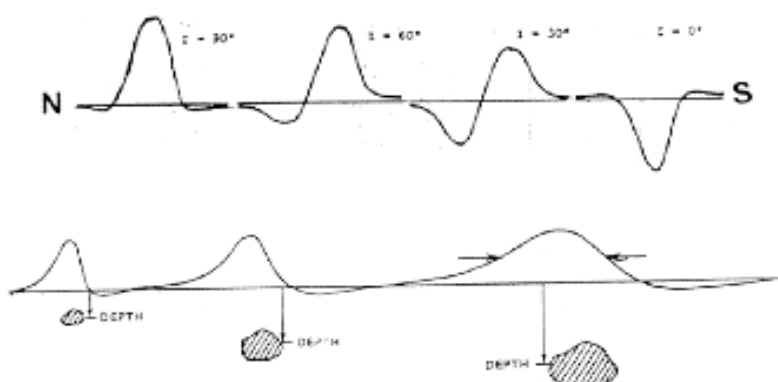

Fig. 8

Apariția anomaliilor este dată de asimetria caracteristicilor grafice înregistrate de aparat.

Dezavantajul acestei metode constă în faptul că, magnetometrele depistează numai iregularitățile câmpului magnetic terestru, iar efortul computațional aferent interpretează datele numai ca formă de anomalie. Anomaliile pot fi însă generate și de cauze naturale (roci ce conțin un procent mare de magnetită, furtuni solare, descărcări electrice în atmosferă, pungi de apă în sol, etc.), precum și din cauze artificiale (construcții, conducte, linii electrice, obiecte moderne mici de metal, etc.).

Prin urmare, anomaliile nu pot fi interpretate ca fiind materiale arheologice. Originea anomaliilor poate fi însă sugestionată sau speculată,

crescând foarte mult probabilitatea găsirii de material arheologic în urma unei escavații ulterioare măsurărilor magnetometrice.

3. Magnetometre

După cum am specificat anterior, magnetometrele reprezintă instrumentele de mare precizie utilizate în geofizică, în vederea explorării non-distructive a scoarței terestre. Acestea măsoară cu mare exactitate valorile câmpului magnetic al Pământului și stabilesc anomalii de câmp care apar datorită unor cauze diverse pe anumite suprafețe de interes științific.

Au fost create de către geofizicieni, în vederea prospecțiunilor geofizice, dar, ulterior, s-a constatat că au o destul de bună aplicabilitate și în arheologie.

Acestea pot avea diferite forme și caracteristici de funcționare, fiind folosite în funcție de tipul de material arheologic ce se dorește a fi descoperit, formele de relief ale zonelor de interes arheologic și caracteristicile dielectrice ale solurilor din acele zone (fig. 9).

Fig. 9

Pentru investigații arheologice, cele mai adaptate și des folosite tipuri de magnetometru, care, după caz, se mai întâlnesc și sub denumirea de gradiometre (gradiometers) sunt magnetometrele protonice (proton magnetometer).

3.1 Magnetometrul protonic, este denumit astfel, deoarece utilizează ca principiu de funcționare, fenomenul de precesie a spinilor protonici (sau nuclee de hidrogen), prin imersia acestora în soluții simple de hidrocarburi (alcool, kerosen, apă, etc.), pentru a măsura intensitatea totală a câmpului magnetic.

Spinii protonici (protoni aflați în mișcare de rotație sau pe traiectorii curbilinii), formează dipoli magnetici microscopici care sunt temporar polarizați, prin aplicarea unui câmp magnetic uniform puternic, generat de curentul electric dintr-o bobină. Când curentul electric este decuplat, dipolii protonici astfel generați tind să se orienteze pe direcția câmpului magnetic terestru exterior. Reorientarea acestora produce un mic semnal electric, care este captat de aceeași bobină folosită la polarizare, frecvența acestui semnal fiind direct

proporțională cu intensitatea totală a câmpului magnetic exterior, care poate fi măsurată cu o precizie de până la 1 nT.

Magnetometrele protonice prezintă două dezavantaje:

- erorile de observare pot avea un gradient de 300 – 100 nT pentru fiecare metru măsurat;
- după terminarea fiecărei măsurători, timp de aproximativ trei secunde, este destul de lent.

3.2 Magnetometrul de tip – OVERHAUSER – reprezintă o variantă a magnetometrului protonic. Spre deosebire de magnetometrul protonic, acest tip de magnetometru folosește radicali liberi în imersie, iar polarizarea acestora este generată de bombardarea soluției cu impulsuri de radiofrecvență.

Se formează astfel o cuplare a dipolilor generați de spinul unui proton din lichidul solvent și spinul unui electron al radicalului liber. În acest caz, datorită creșterii foarte mari a polarizării (de 4000 – 5000 ori), cantitatea de soluție folosită trebuie să fie foarte mică. Sensibilitatea acestui aparat este de aproximativ 0,01 nT, deci implicit mai mare, acesta fiind mult mai indicat pentru a fi folosit în practică.

3.3 Magnetometrul pe bază de CESIUM

Principiul de funcționare este mult mai complex decât al unui magnetometru protonic. Acesta operează la nivel atomic sau chiar nuclear al substanței. Posedă o lampă folosită pentru polarizare, care emite lumină monocromatică. Atunci când lumina monocromatică traversează un câmp magnetic printr-un material adecvat, ia naștere o interacție între spinii substanței și caracteristicile electromagnetice ale luminii. Ca material, este folosit *cesium 133*. Polarizarea circulară produsă de lumină excită electronii din atomii de cesium. Electronii se dezexcită rapid, trecând pe nivelul energetic inițial, dar sunt în permanență excitați de impulsurile luminoase. Astfel, vectorii magnetici ai atomilor, apăruiți în urma excitărilor și dezexcitărilor succesive și rapide ale electronilor acestora, se vor orienta în jurul vectorului magnetic al câmpului extern, în cazul nostru câmpul magnetic terestru, în momentul în care se ajunge la rezonanță. Rezultanta momentului magnetic al acestora va fi direct proporțională cu valoarea câmpului magnetic extern. Orice variație sesizabilă a câmpului magnetic extern va putea fi astfel pusă în evidență.

Sensibilitatea mare a acestui tip de magnetometru derivă din precizia bună a frecvențelor folosite, foarte importantă în vederea înregistrării semnalelor impulsurilor mici. Un alt avantaj îl reprezintă faptul că are o mare toleranță la înregistrare, făcând posibilă sesizarea materialelor arheologice puternic magnetizate aflate la mare adâncime.

Viteza de procesare a datelor este foarte mare, deoarece se produce practic un semnal continuu. Prezintă o bună sensibilitate, de aproximativ 0,1 nT.

4. Etapele investigării arheologice prin metoda magnetometrică

- se stabilește cu exactitate zona de interes arheologic ce urmează să fie scanată;
- se stabilesc coordonatele zonei de interes arheologic cu *teodolitul* sau *tahimetrul* (Tahimetru - instrument geodezic pentru determinarea pe cale optică a distanțelor și diferențelor de nivel de pe teren);

- se parcelează zona în sectoare (de exemplu 20 m x 40 m) sau, după caz, pentru o mai bună exactitate;
- se determină coordonatele fiecărui sector în parte cu teodolitul sau tahimetrul;
- se carioază fiecare sector în parte (2 m x 20 m) în vederea scanării acestora cu magnetometrul;
- se pune magnetometrul pe zero la început (magnetometrul prezintă două benzi de înregistrare: prima bandă, care măsoară diferența relativă a câmpului magnetic extern provenit de la Soare; a doua bandă, care măsoară diferența relativă a câmpului magnetic extern generat de Pământ);
- se reglează magnetometrul, pentru a lua date în funcție de viteza de deplasare stabilită (de exemplu, pași de 0,5 m la fiecare 0,5 s) și de capacitatea de stocare a datelor (de exemplu, 30.000 de măsurători pe zi, ceea ce înseamnă o suprafață de 0,5 ha);
- se descarcă datele înregistrate de magnetometru în calculator (cel mai cunoscut program de procesare a acestor date se numește GEOPLOT);
- cu ajutorul programului informatic se procesează datele descărcate, transformându-le în cadre de imagine gri (de exemplu, fiecărui pixel de pe ecranul calculatorului îi corespunde o suprafață de 12,5 cm x 50 cm) (fig. 10);

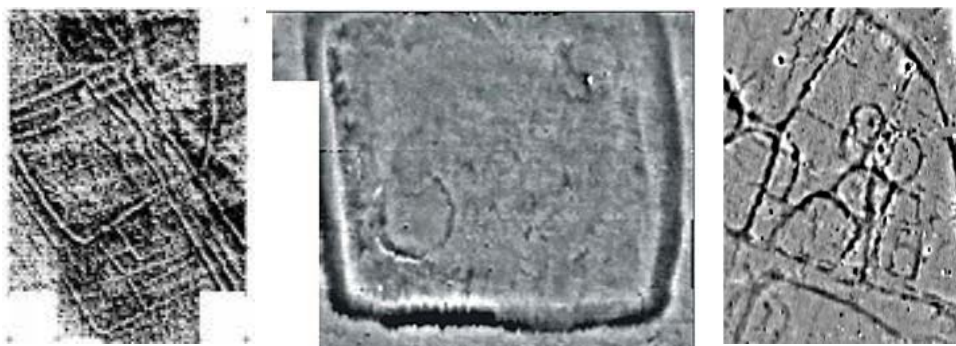

Fig. 10

- se interpretează imaginile cadrelor astfel obținute și, în funcție de intensitatea nuanței de gri, se stabilesc anomaliile care merită investigate;
- după concluzionarea anomaliilor, se stabilesc în sistemul G.I.S., pe computer, coordonatele fiecărei anomalii în parte;
- se revine în teren, unde, cu ajutorul tahimetrului sau teodolitului, se identifică coordonatele anomaliilor și se marchează locul fiecărei anomalii;
- se fac sondaje pe locul fiecărei anomalii, cu ajutorul unor burghie speciale, tubulare, care ne indică și stratigrafia solului și se stabilește care dintre anomalii merită a fi cercetate;
- se recurge la escavarea locurilor anomaliilor care prezintă interes arheologic, prin metode clasice de săpătură.

Summary

Archaeology is the study of the extraordinary diversity of human experience and long-term human culture, through the material remains left by ancient societies and individuals, and evidence of their past environments.

Physics is about the fundamental laws of the universe that govern living as well as non-living systems. It is a fundamental science involving a deep understanding of nature derived from experimental and mathematical insights.

Lately it feels the need for new interdisciplinary programs that allow a real understanding of natural phenomena and the dynamics of interaction of physical and geological processes and applications in archeology.

This article emphasises some of fundamental physical theory, computational methods and applications in the Earth and atmospheric sciences which allow archaeological investigations to conduct more systematic and complete.

Bibliografie

1. Lazarovici Gh., *Metode si tehnici moderne de cercetare în arheologie*, București, 1998. Biblioteca Studii Clasice.
2. *Science In Archaeology. A Survey of Progress and Researche* (ed. D. Brothwell, E. Higgs), Thames and Hudson, Bristol, 1969.
3. Aitken, MJ, and MS Tite 1962 Proton magnetometer surveying - Paper presented at the 1965 Second Conference on Underwater Archeology, Toronto.
4. Roberto Lanza, Antonio Meloni, *The Earth's Magnetism: An Introduction for Geologists*, October 2006, Conference Hardcover.